

Sayı: IV

1940

TÜRK TARİH, ARKEOLOĞYA VE ETNOGRAFYA DERGİSİ

MAARİF VEKİLLİĞİ TARAFINDAN NEŞROLUNUR

MAARİF MATBAASI, İSTANBUL, 1940

*Bu sayı Ebedi Şef Atatürk'ün
aziz hatırasına ithaf edilmiştir.*

İÇİNDEKİLER

Sahife

Atatürk'ün aziz hatırasına	İsmet İnönü	
Ebedî Şef	Hasan - Âli Yücel	
Yeni Türkiye (Atatürk'ün ölümü mü- nasebetiyle	{ Prof. Dr. Fekete Lajos Çeviren: Tayyip Gökbilgin	1-6
Vier Urkunden vom Kültepe	Prof. B. Landsberger	7-31
Poyracıktaki mezar	Otfried Deubner Sch- lachtensee. Çeviren: Se- lim Dirvana	33-48
Adanada bulunan bronz heykel . . .	Aziz Ogan	49-56
(La statue de bronze d'Adana) . . .		
Yeni bulunan kitabeler hakkında . .	Prof. Georg Rohde Çeviren: Azra Erhat	57-79
Neue Inschriftenfunde	Prof. Dr. Georg Rohde	65-79
Étude sur quelque vestiges récem- ment mis à jour à İzmir (Est-ce le port antique?)	Lionel Belhomme	81-89
Beyşehir kitabeleri ve Eşrefoğlu camii ve türbesi	Yusuf Akyurt	91-129
En nadir Türk çinileri	Tahsin Öz	131-138
Üsküdar su yolu haritası	Abdülkadir Erdoğan	139-143
Tilkitepedeki ilk kazılar (1937) . . .	Edward Bowen Reilly	145-178
(Test excavations at Tilkitepe (1937))		
Vanda yapılan hafriyat (1938) . . .	Prof. K. Lacke	179-191
Çok iptidai çömlekçilik	R. Yalgın	193-201
Antalya tahtacılarına dair notlar . .	Naci Kum Atabeyli	203-212
Teke (Antalya) Yürükleri hakkında notlar	Naci Kum Atabeyli	213-224
1935 te Türkiyede yapılan hafriyatlar	Remzi Oğuz Arık	225-239
1936 da yapılan sondajlar	» » »	241-264
Gezbelide bulunan anıt hakkında rapor	R. Yalgın	265-266
Maarif Vekâleti Kültür Kurulu Ba- kanlığına rapor	Prof. Dr. Ş. Aziz Kansu	267-268

ATATÜRK'ÜN AZİZ HATIRASINA [*]

İsmet İNÖNÜ
Türkiye Reisicümburu

Türk Tarih Kurumu bu nüshada bir toplantı tertip etmiş oluyor. Buna hepimiz hürmet ve muhabbetle koşarak geldik. Cemiyet kurmak, cemiyet içinde konuşmak Atatürk'ün sevdiği bir âdeti ve çok hususî mehareti idi. Bu toplantıdan onun ruhu şad olacaktır. Bize bu fırsatı verdiği için de Türk Tarih Kurumuna teşekkür etmeliyiz.

Türk Tarih Kurumu, millî kültürümüz, kültürel terbiyemiz için birinci derecede faydalı bir müessesemiz olmuştur. Geniş mikyasta enternasyonal neşriyata, eski eserlere ve vesikalara ve arkeolojiye dayanan araştırmaları, ilim ve ideal ufkumuzda yeni âlemler açmıştır. Bir milletin en büyük kaybı, kendine itimadını kaybetmesidir. Cümhuriyete kadar iki yüz seneye yakındır ki, bu memleketin okumuş geçinenleri, kendi medeniyet kuvvetlerine inanimadan konuşurlardı. Türklerin millî hayatını harareten mahrum etmek isteyen bir yabancı edebiyatın zehirli telkini, en dikkatli olduğunu zanneden ilim muhitlerimizde bile yerleşmişti. Türk Tarih Kurumu, Ataütürk'ün hususî alâkası ve tesiri sayesinde tetkiklerinde başlıbaşına düşünür ve hüküm verir bir müstakil zihniyetle temayüz etmiştir. Bu millî kültür için büyük kazanç ve çok sağlam bir esastır. Kurumun, kırk yıllık hurafeler ve sabit fikirler karşısında tereddüt etmeksizin, hakikatleri bulmak ve söylemek cesaretini muhafaza etmesini isteriz. Türk Tarih Kurumu, Türk milletinin medenî kabiliyet ve hizmetlerini, insanlık âleminde teşrih ederken yeni nesillerin temiz ideallerine de taze can kattığından emin olabilir.

Sevgili Ebedî Atatürk!

Tarih Kurumundan beklediğin maksatları, biz ve bizden sonra gelecekler, aşk ile takip edeceğiz.

[*] Millî Şef İsmet İnönü'nün bu yazıları Bellekten'in 1 nisan 1939 nüshasında çıkmıştır.

EBEDİ ŞEF

Hasan-Âli YÜCEL
Maarif Vekili

Atatürk, Türk Milletinin en aydın bir şuuru oldu. Denilebilir ki Türk, varlığının her zerresini onun ışığıyla aydınlatarak görebildi. Bu görüşü yaratabilmek, bir millete edilecek hizmetlerin başında gelir. Atatürk millî idrakin mihrakıdır. Millet var oldukça o da yaşıyacaktır. Onun için ebedidir.

Atatürk, Türk iradesinin kutsal bir timsalidir. Türk milleti esir edilmiş bir halde iken onu hürriyete kavuşturmak için bütün kuvvetleri şahsında toplayabildi. Millî iradenin özü oldu. İstiklâlimiz, onun varlığında hayat buldu. O, bunun için millî kahramandır.

Atatürk, bizim için hem mazi, hem istikbal sayılabilir. Türk tarihinin kaynaklarına kadar giderek millî benliğimizi bütün yaratıcı kudretiyle tanıyan ve tanıtmıya çalışan o oldu. Bu bakımdan tarihimizin kâşifi ve bizzat kendisi bu tarihin yepyeni bir harikasıdır.

Atatürk, istikbaldir, dedim; çünkü, Türk Milleti, kendisini, yeniden bulduğu hayatın başlangıcı saydığı kadar onun yüreğindeki millî emelleri varlığının gayesi bilmektedir. Atatürk'ün hayalinde, bütün medenî milletlere üstün bir Türk camiası vardı. Atatürk'ün vicdanında bütün hayatı boyunca yaşamış olan bu emel, yarınlar için gönül vereceğimiz bir idealdir.

Onu, bütün hüviyeti ve hakikatiyle araamak, anlamak ve anlatmak, Türk münevverinin baş vazifesidir.

YENİ TÜRKİYE

— ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜ MÜNASEBETİLE —

Yazan: *Prof. Dr. Fekete Lajos*

«AZ Uj Törökország Budapest 1939»

Çeviren: *Tayyip Gökbilgin*

Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi talebesi.

Son zamanlarda Atatürk adını alan Mustafa, Selânikte, halen mevcut, demir parmaklığı ve dar pencereleri bulunan Balkan üslûbunda yapılmış bir evde, 1880 senesinde hayata gözlerini açmıştır. Selânik o zamanlar imparatorluğun hudutları içindeydi, Mustafanın babası da bu şehirde evvelâ bir memur sonra bir tüccar bulunuyordu. Babasının ölümünden sonra onun terbiyesi annesi Zübeyde Hanıma kaldı. İlkemektepten sonra devam ettiği askerî rüştiyede, muallimleri onu çalışkan ve terbiyeli bir talebe olarak tanıyorlardı. Bunlardan biri ona olgun ve mümtaz manasına gelen Kemal adını verdi ki bundan sonra bilhassa bu adla tesmiye edilmektedir. Bilâhare meydana getirdiği sistem de buna izafeten isim almıştır: “Kemalizm, Kemalist Türkiye”.

1904 te erkânıharp zabiti olarak evvelâ Suriyede vazife aldı, burada inkılâp hareketlerinde çalıştıktan sonra İstanbul'a geldi. 1911 de müstevli İtalyanlara karşı mücadele etmek üzere Trablusgarbe gitti, fakat Balkan Harbinin zuhuru üzerine döndü ki harp bittiği için ateşemiliter olarak Sofyaya gönderildi. Umumî Harpte Çanakkale müdafaasında temayüz etti, Gelibolu yarımadasındaki harplerde ilk defa Anafarta kahramanı ünvanını aldı (Ağustos 1915). Bu suretle Mustafa Kemal Türkiyenin en mümtaz askerleri arasına geçti. Bundan sonra yalnız büyük, müşkül vazifelerin ifası kendisine verildi. Diyarbakır havalisinde Ruslara, Suriyede İngilizlere karşı, mütemadiyen artan müşkülât içinde ve ümitlerin kırıldığı bir zamanda, Türk kumandanlarının mağlûbiyet anlarında bile o kadar çok defa gösterdikleri müstesna kahramanlıkla harbetti. Mütarekeyi müteakıf büyük bir yeis ve nevmidi içinde yaklaşan felâkete isyan ediyor, bu hal yeni İngiliz dostu hükûmetin endişesini celbetmektedir. Nihayet kendisinden kurtulmak üzere nisan 1919 da artık ordunun mevcut bulunmadığı Anadoluya ordu müfettişi sıfatile gönderiliyor.

Mustafa Kemalın şimdiye kadar ki hayatı, alelâde bir askerın hayatında vukubulan hadiselerdi. Hayatının fevkalâde kısmı ancak bundan sonra başlıyor. Dahilde ve hariçte herkes, müttefikler tarafından, Türkiye hakkında, sade Türk Devleti için değil, aynı zamanda Türk milletinin de muhakkak mahvine gidecek derecede meş'um olan bir karar verileceğini hissediyordu. Böyle bir zamanda

Türk milletinin istikbaline inanan yegâne adam Mustafa Kemal'di. Ve o Anadoluya imkânsız tahakkuk ettirmek kararile İstanbul'dan ayrılmıştı.

Mustafa Kemal gittiği yerde tamamen zayıf ve bitap düşmüş cephe gerisi bir mıntaka, dağınık, teşkilatsızlıktan mütevellit bir ümitsizlik içinde bulunan insanlar buldu. Bunlar birbirlerinden ne haberdardılar, ne de birbirleriyle alâkadar. Sivas Kongresine (eylül 1919) iştirak eden bir kısım genç ve ihtiyar azalar, harekete başlamak için lâzımgelen figüran vaziyetinde idiler, bunlar gayeye vâsıl olmak için takip edilecek hattı hareket ve iktiham edilmesi lâzımgelen müşkülâtın olduğu gibi bizzat hareketin mahiyetinden de tamamen haberdar değillerdi. Şef öne eğilmiş ciddi bir baş, solgun bir çehre ile aralarında oturuyor onları tenvir ediyordu.

Altı ay sonra Ankarada, memleketin her tarafından meb'uslarla, şuurlu bir surette, Büyük Millet Meclisi toplandığı vakit artık arkasında daha kalabalık bir kütle görüyoruz. Taraftarları arasında münevver ve tecrübeli kimseler çoktur. Bunlar İstanbul'dan birer birer kaçarak kurtuluş hareketine iltihak eden imanlı ve vatanperver insanlardı.

Maamafih kurtuluş savaşı çok büyük maddî mânialarla karşılaşılıyordu: para yok, adam ve malzeme az, yollar hareketi güçleştirecek derecede fenadır, fakat herkesin şimdi daha fazla kendisine itimadı vardır. Bütün dünya milletlerine beyannameler gönderiliyor, yüksek ve cesur bir sesle Türk milletinin arzu ve kararları bildiriliyor. Mustafa Kemal, imparatorluğun sükun bulmıyan ve itimat edilemiyen vilâyetlerinden maadasi, yalnız Türklerle meskûn havali alâkadar ediyordu, fakat Türklerle meskûn arazinin siyasi ve iktisadi bakımdan daha değerli olan, iyi buğdayı, tatlı meyva yetiştiren yerleri yabancılar elinde idi. Herkes, İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar, Yunanlılar hattâ Birleşik Amerika Devletleri bir pay almak istiyor, her biri kendisi için en iyi mıntakayı seçiyordu. Mustafa Kemal ve Türk milletine kurak stepler ve dağlık, kayalık bir mıntaka kalıyordu. Fakat Mustafa Kemal, bu kayalıklara ayağını iyice dayadı ve haricî siyasetine salim bir istikamet verdi. İlk yardım Rusyadan, ikincisi Fransadan geldi. Fransızlar da Ruslar gibi ideolojik sebeplerle Ankaradaki milli harekete karşı bir anlayış gösterdiler. Daha sonra Amerika ve dahili siyaseti sebeble İtalya taleplerinden vazgeçtiler. Bu suretle 1921 yazında ancak iki düşman kalmıştı: Yunan, İngiliz. . . Yunanlılara karşı mücadele iki buçuk sene devam etti. İkinci kânun ve mart 1921 de İsmet Paşanın idaresi altında İnönüde, ağustos 1921 de Mustafa Kemal'in kumandasında Sakaryada kazanılan zaferler düşmanı memleketten taretmek için yapılan harplerdendi, fakat nihai zafer ancak üçüncü sene vukubuldu. Bu zeferde bütün milletin hissesi vardı. Mücadeleye Türk kadını (Fatma), Türk çocuğu da iştirak etmişti. Türk kadını hasta, perişan halile top, mühimmat taşıdı, askerlerle birlikte harbettii. Mehmetçik ve mermi taşıyan Türk kadını, bugün Ankarada Ulus meydanında, ateşten yanan gözlerle, heykelleşmiş olarak duruyorlar; muvaffakiyet ancak bütün millettten doğabildi.

Düşman ordusunun tek mil kumanda heyetile birlikte esir edildiği (Dumlupınar ağustos 1922) büyük zafer, harbin uzaması sebeble, her yerde hayret uyandırmış ve bir sürpriz olarak karşılanmıştı. Birçoklarımızın henüz hatırasında

yaşadığı gibi, zafer haberini Budapeşte caddeleri de her taraftan yükselen bir sevinçle öğrenmişti, herkeste, birçok cemiyetlerde aynı meserret, aynı heyecan... Triyanon senelerinin kâbusu yaşanılmasına rağmen ciddi konferanslar hadisenin ehemmiyetini tebarüz ettirmişti. Birçok toplantılarda da tezahürat yapılarak zafer tes'it edilmişti.

Muvaffakryetten, tabiatile, diplomasi de haberdar oldu ve Türkler için Triyanon olan Sevr muahedesi otomatik bir surette yeni bir tetkika tâbi tutuldu. B. M. M. mümessili İsmet Paşa Lozan müzakerelerinden vatana şerefli bir anlaşma, Türk milletine istiklâl ve şayanı kabul yaşayış şartları getirdi.

İnkılâp Türkiyesinin vazifelerinin ve iktiham etmeğe mecbur kaldığı müşkülâtın en ehemmiyetli olanlarını zikretmekle bir taraftan Mustafa Kemalın takip ettiği yolu öğrenmiş diğer taraftan her yerde hâkim olan «Mustafa Kemalın İstiklâl Savaşını kazanması kolaydı, çünkü, memleketinin coğrafî vaziyeti buna müsaitti» telâkkisini hadiselerle tekzip etmiş oluyoruz.

Şimdiye kadar hülâsa ettiklerimiz de gösteriyor ki Mustafa Kemal uzun ve sert mücadeleler yapmak mecburiyetinde idi. Büyük bir kudret sarfederek senelerce sürecek bir tahammüle ve sebata lüzum vardı. Bidayette memleketin mukadderatına hâkim yalnız kendisi değildi. Birçokları kayıtsız bazıları da hasmane bir tavır takınmıştı. Bunlar arasında, hareketinin Türklüğe yeni bir felâket getireceğini zannedenler bulunuyor, plâni, kendilerine büyük bir felâketten sonra cür'etkârane, tahakkuku gayri kabil ve tahrik edici görünüyordu. Bu cümleden olarak, ecnebi tesiri altında bulunan Saray ve İstanbul hükûmeti de büyük devletlerin tazyikından korkuyordu. Mustafa Kemale evvelâ itidal tavsiye ettiler sonra tevkif etmek istediler ve nihayet idama mahkûm ettiler. Türkiye, İstanbul hükûmetinin onu tedibe gönderdiği kuvvetlerin derhal millî kuvvetlere iltihak etmesi yüzünden, ne bir dahilî harbe sahne olmak tehlikesine maruz kaldı, ne de idam hükmünü infaz edecek bir el meydana çıktı. İdam mahkûmu hükmünü senelerce taşıyan Mustafa Kemalın nefse hakimiyeti, devlet adamı sıfatı ile yaptığı en mühim icraatında, dahilî nizamı tesiste onu çok büyük gösteriyor. Nefsinde hırsı, taraftarlarında kendisine karşı olan sevgiyi yenerek, vakitsiz siyasî ve hukukî meselelerin millî birliği ihlâl etmesine müsaade etmemesi, padişahın mahkûmiyetine ait kararı, ancak askerî ve siyasî zaferlere ulaştıktan sonra vermesi Mustafa Kemalın büyük bir meziyetidir. Karar T. B. M. M. tarafından verildi: Türkiye, sultanlar ve monarşik şekil olmadan cumhuriyet devlet şekli ile idare olunacaktır, ilk cumhurreisi Mustafa Kemaldir (23/10/1923).

Osmanlı hanedanının tahttan indirilmesile Mustafa Kemalın hayatının üçüncü devresi başlıyor. Artık, o, haricî ve askerî meselelerin ağır tazyikından kurtulmuş olarak ıslahat hareketleriyle meşgul olabiliyordu. Mustafa Kemal hükûmeti, bu sırada, birkaç senedenberi, denizden uzak 800 metre yükseklikte bir yaylada, Ankarada bulunuyordu. Burası Türkiyenin strateji bakımından ehemmiyetli bir merkezi idi. Hükûmet merkezini sıcak deniz kenarından böyle sert, haşin bir mıntakaya nakletmek fikri onun değildir. Daha evvelce bu, bir teklif olarak padişahlara da yapılmış fakat hiç nazarı itibara alınmamıştı: Saray halkı İstanbulun debdebesinden ayrılmâğa razı olamazdı. Bu çiftçi memleke-

tının ortasında müstakbel azametini hayalini görmek için ancak Mustafa Kemal'in gözleri lâzımdır. Filhakika terakki ve inkişafın o zamandanberi cereyan eden istikametini ancak o tasavvur edebildi. Birçoklarının, harikulâde bir kuvvetin parıldadığını gördükleri gözlerle hal ve istikbaldeki Türkiyenin çehresini yalnız o görebildi. Ankaranın yüksek kalesinden kerpiç evlerin üstünden uzaklara baktığı vakit kışın buzlu yazın çıplak yaylada memleketinin boşluğu, cansızlığı gözleri önünde tecessüm ediyordu: ayaklarının altındaki şehir diğer bütün Türk şehirleri gibi bir harabe yığını. . . Köyler çiftçi evleri değil, adeta çamurdan yapılmış çadırlar, fırtınadan kaçan çobanların iltica edecekleri bir yer gibi idi, nehirler bataklık halinde. . . Ormanların içinde haydut, soyduğu yolcudan fidyei necat bekliyor. Memleketin her tarafında sanayi, ticaret küçük mikyasta. . . . Mesafeler ölçülemeyecek derecede uzundur. Sivas Avrupadan, bugün Afganistandaki Kâbil kadar uzaktır. Mutlakiyet terbiyesi alan köylü ve şehirli halk ihtilâl havasından çekinerek gagesiz ve maksatsız bir şekilde Asya ve Avrupa arasında, eski ve yeni âlem arasında bocalıyor. Hakikat, gözleri önünde, kalın bir sis tabakası halinde kendini gösteriyor ve istikbal bu muzlim perde arkasından sıyrılarak çıkmaktadır: Türkiye öyle bir devlet olacaktır ki, onu bütün dünya tekrar takdir edecektir. Harice karşı otoriter, dahilde nizamlı zengin ve refah içinde. . . . Zengin tabii hazineleri ve sahiplerininin çalışmasıyla bu şey tahakkuk edecektir. Zira herkes çalışacak, herkes işi sevecek, memlekete nizam hâkim olacak, çünkü herkes nizamı sevecek... Nehirler tekrar mecralarında akacaklar, otomobil yolu ormanların içinden serbestçe geçecek, yolcu kendisini arabasında emniyette hissedecektir. Avrupa Anadoluya ulaşıyor. Bunu yalnız gelecek nesil görmeyecek, aynı zamanda mes'ut bir istikbal için taze bir ruh ve gergin bir adale ile mücadele yapmış olan bugünkü ihtiyarlar da hür insanların hür memleketinde yaşayacaklardır.

Mustafa Kemal'in tahayyül ettiği bu cesur plânları küçük mikyastaki parçalara bölerek tahakkuk ettirmek mümkün değildir. Bunlar hararetli faaliyet isterler. Nasıl ki kendileri de böyle bir muhitte doğmuşlardır. Mustafa Kemal, saiki reform fikirleri bulunan icraatını aynı zamanda millî hayatın muhtelif şubelerine teşmil ediyor bunları, eski yerine yeni hayatı ikame etmek üzere yıkıyor, tasfiye ediyor. Bunları gruplar halinde mütalea edelim:

Evvelâ dinî sahadaki reformlardır: Türk milletinin asırlardan beri mukadderatına hâkim olan ve Mustafa Kemal'in eli değmemiş olsaydı, istikbalini de başka istikametlere tevcih edeceği muhakkak bulunan dinî meseleler çok mühim ve o nispette tehlikeli bir saha idi. Mustafa Kemal inkılâbında iktisadî yeniliklerden önce fikir ve telâkkilerin değiştirilmesi, ruhların tasfiyesi lâzımgeldi. Eski müesseseler içinde modası geçmiş görüneni, hilâfetten başlayarak (mart 1924) derhal ortadan kaldırıldı. Hilâfetin ilgasına bilhassa sebep, tahttan iskat edilen hanedanı Türkiyeye bağlayan son ve yegâne rabıta olması idi. Bunu takiben dinî sahada yaptığı ıslahatla Türklük, eskiden islâm kültüründen aldıklarını kendi üzerinden attı. Bundan sonra müstakbel neslin talim ve terbiyesi için yeni kuvvetler bulmak ve yeni istikametler göstermek lâzımgeldi. Türkiyede Mustafa Kemal'in idaresi altında seri hamlelerle ilerliyen, talebe adedinin ve fikrî sevi-

yenin yükselmiş bulunduğu yeni bir mektep siyaseti vücade geldi. Talim ve terbiyenin eski kuvvetli dinî karakteri yerine şimdi her tahsil devresinde milliyetperver bir şuur kaim oldu. Parola: «Ne mutlu Türküm diyene» dir. Türk ırkına has askerî ruh gençliği millî birliğe bağladı.

Kültür sahasında en ehemmiyetli ve en cesur teceddüt hamlesi yazı inkılabı oldu. Mustafa Kemal bu işe cezrî inkılâpçıların yaptıkları gibi başladı: Zenginlerden, onları fakirlerden ayıran şeyi almak suretile... Okuyup yazma bilenleri Arap harflerile yazmaktan menederek ekseriyet gibi analfabetik bir hale getirdi. Bundan başka yeni yazının muvaffakiyetini en şahsî bir mesele olarak telâkki etti. Bir muallim gibi elinde tebeşirle yeni harfleri öğretti. Bu harfleri o, dilcilerden mürekkep bir komisyonun sonu gelmiyen münakaşalarını müteakıp bir gecede tesbit etmişti. Bizzat kendisi de mektep sırasına, başörtülü kadınların arasına oturdu, şehirli köylü herkesi inkılâbın bu en yeni hazinesinden faydalanmağa mecbur etti. Maamafih Mustafa Kemalın nazarı dikkati daha mücerret ilmî problemlere de şamil oldu. Yeter ki bunlar millî şuurun inkişafına müsait olsun ve istikbalde husule getireceği neticelerle inkılâbın gayelerine hizmet edebilsinler. Bilhassa tarih araştırması ve Türk diline alâkadar hareketleri hariçte de dikkati celbeti hattâ tenkide sebep oldu. Müstakar millî kültürü bulunan memleketlerin ilim hayatında böyle ferdî teşebbüsler büyük zararlar husule getirebilirdi. Halbuki Türkiyede bu neviden romantik nazariyelerin muvakkaten de olsa millî terbiyeye hizmet ettiği aşîkârdır. Onun ismine irca etmemiz lâzımgelen Türk dil yenileştirme hareketile sade bugünkü neslin değil müstakbel nesillerin de minnet ve şükranlarına mazhar olacaktır. Mustafa Kemal ne bir muharrir ne de bir âlim olmamakla beraber milletine hemen hemen yeni bir dil hediye etti. His ve fikirleri ifade hususunda fevkalâde zengin olan Türk halk dili Mustafa Kemalın terbiyesile yeni edebiyat dili olarak inkişaf etti. Bu sayededir ki Türk dilinin güzelliklerini, hakikaten, şimdi tanımağa ve takdir etmeğe başlıyoruz.

Mustafa Kemal Anadolu Türklüğünün, inkişaf ve terakkilerini temin etmiyen Asyalı müslüman kültüründen ayrılarak Avrupa medeniyetinde yer almasını ve bu medeniyetin maddî ve manevî bütün vesaitini kabul ve kendine mal-etmesini istedi. Vatandaşlarına, şimdiye kadar taşımadıkları, soyadları vermekle de onları Avrupaya yaklaştırmış oldu. Bizzat kendisi tamamen haklı ve lâyük olarak ATATÜRK adını aldı. Zira, bugün, Türklüğün hakikaten babasıdır.

Kültürel ve içtimaî sahada olduğu gibi ıktisadî hayat sahasında da birçok yenilikler Atatürk inkılâbının sistematik ve şuurulu bir istikamet takip ettiğini göstermektedir: Her sene birkaç yüz kilometre demiryolu inşa edilmektedir, şebekenin anahtarı şimdiden hazırdır. Demiryolu doğu-batı istikametinde iki defa, şimal-cenup istikametinde üç defa Anadoluyu katetmektedir. Şoseler iyileşmekte, yeni vapurlar deniz nakliyatı emrine tahsis edilmektedir.

Atatürkün her fikri milletinin hâlde ve istikbaldeki saadetine hizmet etmiştir. Millî kuvveti artırmak maksadile, Balkanlarda halen fena vaziyette bulunan ve beş yüz sene evvel bir istilâ siyasetinin Asyadan Avrupaya nakil ve iskân ettiği Türkleri, ırkdaşlarını vatana getirdi.

Yeni zamanın, büyük devletlerin bile tasavvur edemeyecekleri bir derecede, en büyük millî hareketini, Atatürk, yabancı yardımı olmaksızın muvaffakiyetle halletti. Köylülere daha fazla ve daha mahsuldar toprak verebilmek, ecdatlarının daha Orta Asya steplerinde ustası oldukları sulama ve kanal açma suretile, daha fazla mahsul alabilmek imkânını temin için nehirleri tanzim etti. Dünya iktisadiyatının otarşik bir istikamet almasına Türk otarşisi ile mukabele etti. Ham madde istihsalâtını arttırdı, Türkiyeyi buğday ihraç eden bir memleket haline getirdi. Eskiden Türkiye tek bir şeker fabrikasına malik değilken şimdi ihraç yapabilecek bir haldedir. Yerli mallarının istihlâkını kuvvetli propagandalarla temin etti. Büyük plâkalar, grafikler, vecizeler halka hadiseleri haber veriyor, onlara yeni istikametler çiziyor ve yeni gayeler gösteriyor. Kalkınma hareketi yalnız köyde değildir, şehirleri de yeniden tesis ve inşa etti. 2000 sene önce «Augustus» un mermer kilisesinin bulunduğu Ankarada harabeler üzerinde heykeller ve kabartma eserlerle dolu yepyeni büyük bir şehir meydana geldi. Bu, yeni devletin yeni merkezidir. Burada, Avrupalı bir göze bile, her şey güzel, modern ve gayeye uygun görünür.

Hayat sahasının, Atatürkün fikirleriyle işlenmemiş, hiçbir kısmı yoktur. O, şeref ve faydanın bütün milleti ilgilendirmesine ve millete ait olmasına hususî bir ihtimam göstermiştir. Kurtarıcı Atatürk, fikirlerini, kendi istediği gibi tahakkuk ettirmek hakkını bile kullanmadı. Her şeyde milletin arzusunun ve iradesini kat'î ve nihai addetti. Devlet hazinesinden köylüye toprak vermek suretile millî sayı arttırdığı ve kuvvetlendirdiği gibi bütün servetini de daha hayatında milletine verdi. Bu itibardır ki Türk efkârı umumiyesi en radikal reformlarından bile ürmedi ve bu yenilikler, ekseriya, haricte Türkiyeden daha fazla bir sürpriz hâsıl etti.

Atatürk hayatının sonuna kadar, bilhassa faal bir iş sahası olan ve başlangıçtan itibaren taliin kendisine güldüğü, beynelmilel politikada, harici siyasette Türk milletine sevgisinden başka hemen hemen hiçbir his ve ihtiras tanımadı. Daima fayda umduğu devletler grubuna iltihak etti ve Lozandan beri Türkiyenin hudutlarını daima daha iyi şekilde tadil veya garanti eden dört beş muahede aktetti. Fakat bu devletlerle, ancak milletin bundan istifade ettiği müddetçe, birlikte yürüdü. Türk menfaatleri Balkan devletleriyle birlikte hareket etmek olduğu ve vatanının menfaatlerine bu suretle daha iyi hizmet etmek imkânı bulunduğu için onlarla ittifak yapınca biz Macarlar, dostluk hislerinin filiyatta çok az tezahür ettiğini görmek suretile, acı bir hayal inkisarına uğradık. Fakat o herkese karşı böyleydi. Artık ebedî uykusuna daldığı şu esnada bitaraf ve mubalâgasız olarak tesbit etmek mümkündür ki, inkılâpçılık kıymeti, milleti noktai nazarından, devrimizin diktatörleri arasında herhangi birisinden çok daha derine icrayı tesir etmiştir. Bunlardan hiçbirisi onun kadar cesur olmamıştır. İnkılâbın başlangıcı ile hedef olarak gösterilen gaye arasındaki mevcut mesafe, Türkiyede, azamî derecededir. Garpte ihtilâl ve inkılabın tedricen elde ettiklerini Atatürkün memleketi birdenbire kazandı ve Türk hayatında o kadar derin izler bıraktı ki diğerlerinde bu, ancak yüz senede husule gelebilmişti.

Atatürk'ün büyük eserinin ikmali haleflerine kaldı,

VIER URKUNDEN VOM KÜLTEPE (*)

B. Landsberger

1. STREIT UM DEN NACHLASS EINES HÄNDLERS

(Tafel aus dem Museum von Kayseri)

rābiṣum um - me - a - nu Puzur - A - šur
ú me - ir - ú Puzur - A - šur
a - na En - na - Sú - in

iṣ - ba - at - ni - a - tí - ma la li - bi

(5) i - li - ma a - bu - ni me - it - ma

i - mu - at a - bi - ni

um - me - a - nu a - bi - ni 12 ta - ma - lá - ki

ša tup - pí kaspam ku - nu - ki

hurāṣam ku - nu - ki 2 šu - uq - lá - tim

(10) ša erū'im kaspam ú hurāṣam ú erū'am

i - na ma - ṣa - ar - tim ku - nu - ku

ša a - bi - ni um - me - a - nu - ú

a - bi - ni e - ru - bu - ma

ip - qí - du - ni - ku - um mī - ma

(15) a - nim a - ma - nim ta - dí - in

um - ma En - na - Sú - in - ma

um - me - a - an a - bi - ku - nu

iš - tu Ūa - aḥ - šu - ša - na

i - li - kam - ma mī - ma

(20) a - nim a - na Pu - sà - sú

áp - qí - id um - ma

Pu - sà - sú - ma i - na kaspim

hurāṣim a - ší - it

a - bi - ku - nu ša ša - qú - lim

(25) ú - ša - qí - el - ma ší - tí

a - na A - šir - il Šamši ši

ap - qí - id - ma a - na a - lim ki

ú - bi - el - ma lu - qú - tum

e - li - a - ma lu - qú - ut - ku - nu

(*) Dieser Artikel wurde im Juli 1937 abgeliefert. Seither erschienene Literatur konnte nicht berücksichtigt werden.

- (30) a - na Ku - lu - ma - a pá - aq - da - at
 al - kà - ma lu - qú - ut - ku - nu
 li - qí - a um - ma En - na - Sú - in - ma
 mì - ma la ta - tù - ra - nim
 um - ma rābiṣum - ma ù me - ir - ú
- (35) Puzur - A - šur - ma mì - ma
 la ni - tù - ra - kum
 a - šar ta - ap - qí - du
 Pu - sà - sú ni - šé - e
 a - na a - ʔa - tim a - ni - a - tim
- (40) kà - ru - um Kà - ni - iš i - dí - ni - a - tí - ma
 maḥar paṭrim ša A - šur ší - bu - tí - ni ni - dí - in
 maḥar A - gi - a mera Puzur - A - šur maḥar Ma - šì - ì - lí
 mera Pu - sà - sí - im maḥar Ilam - pí - la - aḥ
 mera A - šur - na - da

ÜBERSETZUNG

«Der Kommissar, die Geldgeber des Puzur - Aššur und die Söhne des Puzur - Aššur nahmen uns in Sachen des Enna(m) - Suen (als Zeugen) <und es sprachen der Kommissar und die Söhne des Puzur - Aššur>: «Leider (5) Gottes ist unser Vater gestorben und nach dem Tode unseres Vaters übergaben Dir die Geldgeber unseres Vaters 12 Urnen mit Tontafeln, versiegeltes Silber, versiegeltes Gold, 2 Behältnisse (10) mit Kupfer, sowie (loses) Silber, Gold und Kupfer, nachdem sie in den versiegelten Aufbewahrungsraum unseres Vaters sich Einlass verschafft hatten; wem hast Du alle (15) diese Gegenstände ausgeliefert?» Darauf Enna(m) - Suen: «Der Geldgeber Eures Vaters kam aus ʔahšušana und ich (20) übergab alle diese Gegenstände dem Pusasasu.» Darauf Pusasasu: «Mit dem Silber und Gold bezahlte ich die Ausgaben Eures Vaters, (25) was zu bezahlen war; den Rest <des Geldes> übergab ich dem Aššur - Šamši und er transportierte es nach der Stadt (Assur), hierauf ging die Ware (in den Palast) hinauf und Euere Ware ist (30) dem Kullumâ übergeben. Geht und nehmet Euere Ware!» Darauf Enna(m) - Suen: «Ihr sollt mich nicht wieder belangen!» Darauf der Kommissar und die Kinder (35) des Puzur - Aššur: «Wir wollen Dich nicht wieder belangen! Dort, wohin Du sie übergeben hast, bei Pusasasu werden wir (die Gegenstände) einfordern.» Für diesen Rechtsstreit verwendete uns (40) die Handelskommune von Kaniš (als Zeugen) und wir gaben unsere Zeugenschaft vor dem Schwerte des Gottes Aššur (zu Protokoll)». 3 Zeugen.

Der Streit um den Nachlass des Puzur - Aššur bildet den Gegenstand von 4 uns erhaltenen Prozessurkunden, die ich folgendermassen benenne: A unsere Tafel; B₁ = TCL 21, 270 [1]; B₂ = OIP 27, Nr. 57 (einen Tag nach B₁ abgefasst); C = EL Nr. 253 (ergänzt von Lewy EL II S. 186 f. aufgrund B₁).

1. Nach dem Tode [2] des Puzur - Aššur dringen seine Gläubiger [3] in den versiegelten Kassenraum dieses Händlers ein und beschlagnahmen das Archiv und den Kassenbestand, sie befriedigen sich aber nicht aus dem letzteren, sondern übergeben die beschlagnahmten Gegenstände einem Treuhänder namens Enna(m) - Suen. Die Erben des Verstorbenen sind nicht in Kaniš.

2. Der während dieser Aktion von Kaniš abwesende Pusu beschlagnahmt (*ašbat* B₁ 26) die erwähnten Gegenstände, die ihm der Treuhänder ohne Protest ausliefert. Seine Legitimation zu dieser Massnahme leitet sich daraus ab, dass auch er ein *ummeānu* des Verstorbenen ist (so nach A Z. 17 verglichen mit B₁ Z. 24 bzw. B₂ Z. 15), nach den übrigen Urkunden aber daraus, dass er zum letzteren im Verhältnis eines *tappa bit abini* stand (B₁ Z. 15, B₂ Z. 6, C Z. 3), dass er also sozusagen die Rechte der Firma, für die Puzur - Aššur tätig gewesen war, wahrnimmt. Trotzdem versteht man nicht recht, warum Enna(m) - Suen dem Pusu die Priorität so glatt einräumt. Vielleicht stecken die beiden unter einer Decke und erfinden ihre Darstellung des Einbruchs in die Kasse des Toten, um diese unerlaubte Handlung (s. unten 4a) auf unbekannte Dritte (*ummeānū u tamkārū*) abzuwälzen).

[1] In diesem Artikel werden die Abkürzungen nach der Abkürzungsliste der Zeitschrift für Assyriologie verwendet, ausserdem EL = Eisser und Lewy, Die alt-assyrischen Rechtsurkunden vom Kültepe (MVAeG 33 und 35,3).

[2] Die Annahme von Eisser und Lewy, «tot sein» habe an unserer und verwandten Stellen einen jeweils zu erratenden Doppelsinn, neben dem physischen Tod auch den finanziellen Ruin (EL I S. 155, II 162), kann ich nicht billigen. Man hätte in Fällen wie EL Nr. 246 oder 337 den «Toten», dessen Zeugnis entscheidend wäre, nur deshalb nicht befragt, weil er «seine Rechtspersönlichkeit eingebüsst» habe; in EL Nr. 246 hinterlässt der «Tote» seinen Kindern eine Urkunde; in den hier behandelten 4 Texten bemühen sich die Hinterbliebenen um die Erlangung des Vermögens des Toten und führen darum einen kostspieligen Prozess.

[3] *Ummeānu* (so A Z. 7), *ummeānu u tamkārū* (B₁ Z. 17, B₂ Z. 8). Der Unterschied zwischen diesen beiden Kategorien bedarf der Untersuchung. a. sind wohl die Kapitalisten, die den unselbständigen Händlern Geld zur Finanzierung ihrer Geschäfte bei freier Verwaltung übergeben; *tamkārū* spezielle Auftraggeber, die sich das Eigentum an den vom Händler verwalteten Werten jeweils sichern,

3. Immerhin handelt Pusasü wie einer, dem die Verwaltung des Nachlasses zusteht, indem er zunächst die unbezahlten Rechnungen des Verstorbenen bezahlt (A 23-25, B₂ 24 f.). Den Rest des Geldes lässt er durch einen bekannten Transportör nach Assur schaffen (wohl an den «unser Vater» genannten Prinzipal) [1] und sichert in Vertretung des *tamkāru* («rechtmässigen Eigentümers») das Eigentum an den Gegenständen [2]. Diese Massnahme scheint aber für P. schliesslich nicht erfolgreich gewesen zu sein, denn sie führt zu dem durch die schlecht erhaltene Urkunde C repräsentierten Prozess gegen den Transportör Aššur-Samsi, in welchem P. diesem nicht auftragsgemässe Bestellung des Geldes vorwirft.

4. Erst nachdem Pusasü den Barbestand der Hinterlassenschaft nach Assur hatte verbringen lassen, melden die Hinterbliebenen ihren Anspruch an (Söhne und eine Tochter). Um ihn durchzusetzen, lassen sie sich (von der Stadtbehörde Assur) einen *rābišu* (Kommissar) stellen und reisen mit diesem nach Kaniš. Ihren Anspruch begründen sie mit 2 Formeln:

a) *kaspum ina mašartim ša abīni ušām* (B₁ 39 f.). Damit leugnen sie wohl das Recht irgendjemandes, den Kassenraum des Puzur-Aššur zu öffnen, erklären also die ad 1 angeführte Aktion für ungesetzlich.

b) *abūni tamkārum* (B₁ 41). Damit wird die Berechtigung der Aktion ad 3 in Abrede gestellt. Nur Puzur-Aššur selbst (und somit auch nur seine Rechtsnachfolger) darf über das Geschäftskapital verfügen, der *tamkārum* («verfügungsberechtigte Eigentümer»), in dessen Namen Pusasü das Geld beschlagnahmt und weggebracht hat, wird als Fiktion erklärt.

5. Weder die ad 1 genannten Gläubiger noch Pusasü

[1] A 27 f., in B nicht erwähnt.

[2] In A übergangen; B₁ Z. 30 ff.: *ka-pam ana A opqidma šumi tamkārim uddi - ma ina kaspim qūti aškun*; B₂ Z. 27 f.: *kīma tamkārim qūti aškun*. Dies haben wir uns wohl so vorzustellen, das ein EL Nr. 140 analoger Transportvertrag ausgestellt wurde, mit den Klauseln *kospam... kunukki ša kīma tamkārim* und *aššēr tamkārim*. Der Usus, die Person des Gläubigers, Empfängers etc. auf diese Weise offen zu lassen, ist in unseren Urkunden sehr beliebt. Sein Sinn ist nicht immer durchsichtig. Oft scheint er der leichteren Übertragbarkeit des Eigentums zu dienen (vgl. Eisser, EL I S. 123), oft aber auch dann angewendet worden zu sein, wenn die Eigentumsverhältnisse kompliziert oder unklar waren, sodass ein besonderer Nachweis des Eigentums geführt oder das fragliche Gut erst durch die Behörde einer bestimmten Person zuerkannt werden musste.

noch die Hinterbliebenen haben sich für den Warenbestand (*luqūtu*) der Hinterlassenschaft interessiert. Erst nachdem Pusasū zur Ordnung der Angelegenheiten seiner Firma (nach Assur) berufen worden ist, «legen» seine Vertreter «ihre Hand» auf die Waren (d. h. sie sichern ihrem Prinzipal das Eigentum daran) «am Eingang des Stadtttores» [1].

Die Politik des Pusasū geht nun dahin, die Ansprüche der Erben von dem Geld - auf den Warenbestand abzulenken. Hier steht die von P. in B gegebene Darstellung in Widerspruch mit dem Tatbestand des Protokolls A: nach B hätte er schon in seiner Abwesenheit von Kaniš auf die Nachricht von dem Einspruch der Erben die Freigabe der Waren verfügt, in A dagegen wenden sich diese auf dem Umweg über Enna(m)-Suen an den in Kaniš anwesenden Pusasū. In diesem Moment sind die Waren bereits freigegeben und befinden sich in den Händen des als Treuhänder fungierenden Kullumâ [2]. P. erkennt die Ansprüche der Hinterbliebenen somit an. In A spricht er (Z. 29) von «euren Waren», in B₁ empfiehlt er dem Händler Il-uedaku, der im Namen seines *tamkāru* einen Posten Zinn und Stoffe aus dieser *luqūtu* frei machen will, sich mit den Hinterbliebenen auseinanderzusetzen. Ob diese nun schliesslich in den Besitz des Geldes und der Ware gelangten, erfahren wir nicht. Jedenfalls mussten sie nicht nur die erwähnte Auseinandersetzung mit Il-uedaku bestehen, sondern auch zusehen, wie das *karum Kaniš* aus dem Warenbestande einen bisher nicht genannten Gläubiger des Puzur - Aššur (wohl gleichfalls Puzur - Aššur mit Namen, B₂ 38 - 40) befriedigte.

2. SUEA LIQUIDIERT SEIN HANDELSUNTERNEHMEN. (TAFEL AUS DEM MUSEUM VON KAYSERI)

kà - ru - um Bu - ru - <uš> - ḥa - tum
 ṣa - ḥi - ir rabi dí - nami - dí - in - ma
 {i - dí - in - ma} 35 ma - na
 kasap^{aP} - šu ša Sú - e - a

[1] *bāb aḥullim*. Das scheint zu bedeuten «öffentlich», «vor Zeugen». Ebenso wird TCL 19, 67, 26 ff. «am Eingang des Stadtttores die Hand auf die Waren gelegt»; dies geschieht in Assur durch Vertrauensleute des Erwerbers der Waren und in dessen Namen.

[2] In dessen Händen gehen die Waren zum Palast hinauf (dies ist der Moment, in dem das Protokoll A verfasst ist, Z. 29), in B₂ sind die Waren bereits vom Palast heruntergekommen (Z. 38). Sonst passieren Waren den Palast für die Entrichtung des Einfuhrzolls (vgl. Götze, Kulturgeschichte 71).

- (5) En - nam - A - šir ú - ta - ar
 ḥu - sá - ru - um ú a - mu - tàm
 ša na - <áš->ú-ni - ni a - na
 En - nam - A - šir i - za - az
 i - na 1 bilat 30 ma - na kaspim
- (10) ša tup - pá - am ša Sú - e - a
 En - nam - A - šur iḥ - ri - mu
 AN - NA u KU. ḪI. A sa Ḫa - ḫi - im
 ša En - nam - A - šir
 ú Sú - e - a a - na ša tup - pí - šu
- (15) ṭá - ḥu - ú lu - qú - tám
 ša Ḫa - ḫi - im ki - ma
 na - áš - ú - ni i - ša - ḫi - ir
 lu - qú - tum a - na En - nam - A - šir
 i - za - az ši - tí kaspim
- (20) ki - ma i - dí - nu - šu - ni
 AN. NA i - na AN. NA erū'um dammuqum <ina erū'im
 dammuqim>
 KU. ḪI. A i - na KU. ḪI. A hurāšum
 i - na ḥurāšim i - na 1 bilat 30 ma - na
 i - ša - ḫi - ir - ma tup - pu - šu
- (25) ša 1 bilat 30 ma - na kaspim
 En - nam - A - šir a - na Sú - e - a
 i - da - ma i - du - ak i - na
 50 ma - na kaspim ša Ku - zi - a
 u Sú - e - a a - na En - nam - A - šur
- (30) ḥa - bu - lu - ni - ma i - na
 qá - qá - ad šál - me - šu - nu
 ra - ak - sú tup - pá - šu - nu
 En - nam - A - šir a - na Sú - e - a
 i - da - an - ma i - du - ak - ma
- (35) En - nam - A - šir Ku - zi - a
 i - šé - e lu - qú - tám lu kaspam
 lu AN. NA lu KU. ḪI. A
 lu ḥurāšam ma - la Sú - e - a a - na
 Ku - zi - a šál - ṭám i - dí - nu Sú - e - a
- (40) lu - qú - sú i - la - qí

ÜBERSETZUNG

«Die Handelskommune Burušhaddum in ihrer Gesamtheit fällt folgenden Rechtsspruch: «35 Minen, das Silber des Suea, wird (5) Ennam - Aššur zurückgeben; und»

metall, das man bringen wird, steht (dafür) dem Ennam - Aššur zu.

Von ein Talent 30 Minen Silber, (10) worüber Ennam - Aššur eine Tafel des Suea als Urkunde anerkannt hat [1], Zinn und Stoffe von Ḥaḥḥum, die Ennam - Aššur und Suea in den Betrag seiner (des Suea) Tafel eingerechnet [1a] haben, (15) werden, sobald man die Ware von Ḥaḥḥum bringen wird [2], abgezogen werden; die Ware steht dem Ennam - Aššur zu. Was den Rest des Geldes betrifft, so wird es, (20) so wie er (Ennam - Aššur) es ihm (Suea) gegeben hat, (nämlich) Zinn vom Zinn, Feinkupfer vom Feinkupfer, Stoffe von Stoffen, Gold vom Gold [3], von dem einen Talent 30 Minen abgezogen werden und (25) Ennam - Aššur wird dem Suea seine über ein Talent 30 Minen Silber lautende Tafel übergeben und sie wird vernichtet werden.

[1] *tappam ḥarmum* steht zwar ganz im Sinne des altbab. *kanikum*, aber *ḥarāmu* ist nicht = *kanāku*, wie ich früher meinte, denn *ḥ.* wird niemals von den sich Verpflichtenden ausgesagt, sondern von der Gegenseite. Es ist also der Akt, durch den die Annahme der Verpflichtung bekundet wird, entsprechend *qanna mašāru* der Kerkuk - Tafeln, worüber Koschaker, Neue keilschr. Rechtsurk. 20 und Über einige griech. Rechtsurk. 116. *tuppi* B (Gen.) A (Nom.) *iḥrim* (vgl. etwa den EL II 123^b übersetzten Brief) entspricht der altbab. Ausdrucksweise B (Akk.) A (Nom.) *kunukkam ušēzib*. Da alle «kapp.» Urkunden in gesiegelte Hüllen gesteckt wurden, so wird die Übersetzung Lewys «in Hülle einschliessen» empfohlen. Aber gegen sie ist folgendes einzuwenden: Briefe, die gleichfalls in Umschläge getan wurden, bezeichnet man nicht als *tappum ḥarmum*, sondern als *tappum kunukkū* N. — Dem juristischen Symbolakt des *ḥarāmu*, durch den die gewährende Partei den Vertrag annahm, musste der Symbolakt des sich Verpflichtenden, d. i. das Siegeln, vorangehen; gesiegelt kann aber erst werden, nachdem die Tafel in den Umschlag gelegt ist. Vom sprachlichen Standpunkt ist die Gleichung *ḥ.* = *arāmu* «mit einem Umschlag versehen» (der Umschlag selbst *irma*, *irimitu*), die zuletzt von Meissner, AfO 7, 208 vertreten wurde, sehr bedenklich; *arāmu* würde im Altassyrischen ebensowenig in veränderter Gestalt auftreten wie etwa *akūlu* (Die wenigen Beispiele, in denen anlautendes ' als *ḥ* wiedergegeben ist, sind vereinzelte Schreibungen, so das Sandhi *ina ḥadiānim* BB 48, 24; *ḥapparū* neben *apparū* Fauna 102; *ḥadir* für *adir* in astroil. Omina; *unnubu* wohl andre Wurzel als *ḥunnubu*.) — Zeugen (*šībī*) als Objekt von *ḥarāmu* TCL 19, Nr. 62, 23 und 25 (und vielleicht EL Nr. 250, 11 f.); = «sich der Zeugen versichern»?

[1a] Für diese Bedeutung vgl. OLZ 1922, 408²; Lewy, EL II 192 sub 5).

[2] Suea selbst war nicht nach Ḥaḥḥum gereist; daher *naš'ūni* Plural, entweder Fehler für *naš'ūninni* wie Z. 7 oder nicht ventivisch.

[3] Man darf wohl nicht übersetzen «Zinn in Zinn (wird er zurückgeben)», dies wäre anders ausgedrückt worden, sondern: von dem auf der Tafel gebuchten Gesamtbetrage an Zinn usf. werden die jeweils eintreffenden Quantitäten dieser (und der anderen) Waren abgebucht.

Von den 50 Minen Silber [1], die Kuzia und Suea dem Ennam - Aššur (30) schulden und für die die beiden solidarisch haften, ihre (der beiden) Tafel wird Ennam - Aššur dem Suea geben und sie wird vernichtet werden; (35) Ennam - Aššur wird (diesen Betrag) von Kuzia fordern.

Die Ware, ob Silber ob Zinn ob Stoffe ob Gold, alles was Suea dem Kuzia als freie Handelsware übergeben hat, Suea wird (40) diese seine Waren (wieder) an sich nehmen.»

Die hier veröffentlichte Urkunde, die ich als K abkürze, kommt zu den 13 Urkunden hinzu, aus denen wir bisher die Auseinandersetzung zwischen Ennam - Aššur [2] und Suea kennen. Sie finden sich als EL Nr. 330 - 341 von Lewy bearbeitet und sind in eingehendster Weise von Eisser analysiert worden (EL II S. 109 - 150). Meine Auffassung weicht von der Eissers darin ab, dass ich von einem zunehmenden Vermögensverfall des Suea (Eisser S. 128f.) in unseren Urkunden nichts entdecken kann. S. ist in der grossen Abrechnung mit Ennam - Aššur durchaus aktiv, was durch die neupublizierte Tafel noch deutlicher wird.

Unsere Urkunde ist ein genaues Duplikat von EL 331, aber um einen Abschnitt vermehrt.

Die Auseinandersetzung betrifft folgende Angelegenheiten:

- a) *ḫusāru* und *amūtu* im Werte von 35 Minen Silber;
- b) Darlehen von 90 Minen Silber, dem Suea von Ennam - Aššur gegeben;
- c) Darlehen an Kuzia im Betrag von 50 Minen Silber;
- d) *luqūtu šalittu*, von Suea dem Kuzia gegeben;
- e) Darlehen von 10 bzw. 5 Minen Silber, Gläubiger Suea, Schuldner Suen - nāda bzw. Puzur - Ištar;
- f) Sendung von 1/2 Mine Silber nach Ḫabḫum;
- g) Depositum von 40 Minen Silber.

Die Gegenpartei des E. bildet in diesem letzten Stadium der Bruder bzw. der Vater des Suea, ferner anscheinend ein Vertreter seiner Kinder (*kīma mera mētim* 337,6). Es wird sonach von S. als von einem Toten gesprochen, andere mit Bezug auf S. in dieser Urkundenreihe gebrauchte Wendun-

[1] Da man für partitives *ina* keine Beziehung sieht, dürfte ein durch Streichen von *ina* Z. 27 zu beseitigender Textfehler vorliegen.

[2] Für das erste Namenselement finden sich die Schreibungen *En - um -* und *En - nam -*. Es ist mir nicht sicher, ob wir mit Lewy EL II S. 170 und Gelb, OIP 27, 24 für NAM den Lautwert *num* einsetzen dürfen. Vielleicht ist *En'am - Aššur* die archaische Form des Namens. Vgl. auch den Wechsel von *Ennu(m)-bēli* und *Enna(m)-bēli* TCL 19, 51 - 55.

gen möchte ich jedoch dahin deuten, dass der Tod des S. noch nicht sicher beglaubigt ist, er vielmehr als verschollen gilt [1].

a - f betreffen Handelsgeschäfte, aus denen sich Suea zurückzieht und in die Ennam - Aššur für ihn eintritt.

Die Auseinandersetzung spielt sich in 3 Phasen ab: zunächst werden die Angelegenheiten a - d durch ein Urteil der Handelskommune Burušhaddum entschieden, das uns durch K und EL 331, sowie durch die gesondert ausgefertigte Einzelentscheidung 334 erhalten ist.

Bald nach der Fällung des *dīn karim* scheint Suea aus Burušhaddum ausgewandert zu sein, denn er überlässt die endgültige Liquidation seiner Geschäfte einem bevollmächtigten Vertreter. Sie erfolgt im Wege gütlicher Einigung [2] durch die uns erhaltene Tafel EL 332, auf die im dritten Stadium der Auseinandersetzung als auf ein *tuppum ša gāmir aqātīm* zurückgegriffen wird (EL 335,9) [3]. Ausser den An-

[1] *la libbi ilimma S. šannu* 338,4; 340,6; *miššu mētum miššu parrum* 337,5. Dafür folgender Übersetzungsvorschlag: «Ist er tot, ist er (nur) irgendwohin verschlagen?» (Für *miššu* mit Nominativ vgl. von Soden, ZA 40, 200; *parru* vielleicht Synonym von *sapḫa*, wie sonst). Eisser und Lewy deuten auch hier «tot» im Sinne von «finanziell ruiniert». Aber abgesehen davon, dass die Analyse der Urkunden keinerlei Indiz für die schlechte Vermögenslage des S. ergeben hat, wäre es höchst verwunderlich, wenn die reiche Familie des Grosshändlers Pušu - kin den S. ohne Hilfe hätte soweit sinken lassen; dass diese Familie vollends jetzt den nach ihrer Meinung noch vorhandenen Vermögenswerten des S. nicht in dessen Interesse, sondern seiner Kinder bzw. der Familie selbst nachginge, ohne die unschätzbar wichtige Zeugenaussage des S. in Anspruch zu nehmen.

Aus einem Briefe des Aššir - muttabbil, eines Bruders des Suea, der vor kurzem vom Museum in Ankara erworben wurde, müssen wir schliessen, dass der verschollene Suea wieder auftauchte. In diesem Briefe handelt es sich um die Teilung des Erbes des Pušu - kin. Ein Betrag von 4 Minen Gold, den Pušu - kin einem gewissen En'um-Aššur, Sohn des Enna(m) - Suen auf lange Frist geliehen hatte (*ana rūqim nadānu*, s. zu solchen langfristigen Anlagen unten Nr. 3), soll unter die 5 Erben des P. geteilt werden. Dabei beansprucht Aššir - muttabbil ausser seinem eigenen noch den Anteil seines Bruders Suea und seiner Schwester Iku(n) - paša; desgleichen steht dem Aššir - muttabbil 1/5 von 2 Minen Gold zu, die Pušu - kin dem Aššur - malik, Sohn des Enna(m) - Suen auf lange Frist geliehen hatte; auch hier handelt es sich um das Fünftel des Suea. In beiden Fällen stützt sich Aššir - muttabbil auf eine Urkunde des Suea, durch die diese Anteile auf ihn (den Aššir - muttabbil) übertragen wurden.

[2] *ina migrātišunu* EL 332,3; von Eisser S. 118 nicht verstanden.

[3] Merkwürdigerweise zieht Eisser S. 112 und 119 aus Z. 35 ff. von EL 332 den Schluss, dass Suea bei dieser Verhandlung anwesend war; er hätte nur deshalb nicht selbst verhandelt, weil er «zwar rechts - und

gelegenhelten a - d, die inzwischen ein fortgeschritteneres Stadium der Entwicklung erreicht haben, enthält diese Endauseinandersetzung nur noch die geringfügigen Geschäfte ef und den leidigen Streitpunkt g, der durch einen (später angefochtenen) Verzicht der Partei S. entschieden wird [1].

Wenn wir von gewissen dunklen Andeutungen über noch unbereinigte Forderungen der Rechtsnachfolger des S. absehen (s. unten S. 19f.), so ist dieser letzte Punkt der einzige, um den der Streit noch geht.

Die einzelnen Punkte der Auseinandersetzung:

a: K, 3 — 8 = EL 331,3 — 8; 332,13 — 21.

S. hat 35 Minen Silber zum Einkauf von *ḥusāru* und *amūtu* [2] nach einem unbekanntem Orte [3] gesandt; dieses Geschäft übernimmt E., d. h. er soll nach Eintreffen der Waren diese in sein Eigentum übernehmen (*ana... izzaz*), gleichzeitig aber Schuldner des S. werden. In der zweiten, durch EL 332 repräsentierten Phase scheinen die Waren bereits eingetroffen zu sein [4], E. gilt als ihr Käufer [5]. Von der Kaufsumme hat er schon ein Drittel getilgt, für den

parteifähig, aber nicht mehr prozessfähig» ist. Abgesehen davon, dass es sich gar nicht um einen Prozess handelt, wird wohl niemand solch überfeine juristische Begriffsdifferenzierung den alten Händlern von Kaniš zutrauen.

[1] Für die Urkunde 333 konnte ich nicht entscheiden, ob sie noch von Suea selbst im Anschluss an das *dīn karīm* oder erst von seinem Vertreter im Zuge der endgültigen Bereinigung ausgestellt wurde.

[2] Das kostbare Metall, das *amūtu* bezeichnet, ist noch nicht ermittelt, s. zuletzt Götze, Kulturgeschichte 73. Eisen wird durch El-Amarma Kn. 22 II 55 ausgeschlossen.

[3] Wir sind nicht berechtigt, aus EL 332, 19f. zu schliessen, dass *ḥ.* und *a.* aus *Ḥaḥḥum* kommen.

[4] Darauf weist der Wechsel in der Ausdrucksweise: *ana... izzaz* von zu erwartenden Sachen, die ins Eigentum übernommen werden sollen; *iraddi* von Eigentum, das man in Händen hat und über das man beliebig verfügen kann Dem gleichen Wechsel im Ausdruck beobachten wir in EL 332 selbst, Z. 27 *iraddi*, Z. 31 f. *ana... izzaz*. Für weitere Stellen vgl. EL II 122 a, bzw. 117 f.

[5] Dies wird EL 332,14 so ausgedrückt: «das Geld, wofür *ḥ.* und *a.* gekauft werden (oder wurden), lebt (für E.) auf». Die gleiche Ausdrucksweise bei *b.*, wo das Aufleben des Geldes und das Sterben der Schuldtafel (Forderung) in Korrelation stehen. Der Sinn lässt sich etwa durch eine Übersetzung «aktiv werden» treffen. An den von Lewy II 155 gebuchten Stellen der Briefe bedeutet *uballīṭakkum* «er hat dafür gesorgt, dass Du (die Sache als Eigentum) bekommst». *šimūm ša balāṭišu* dürfte jedoch zu trennen sein, weil hier die Person und nicht die Sache Subjekt von *balāṭu* ist. — Die Bedeutung «entkommen» kann ich für *b.* nicht anerkennen.

Rest stellt er einen auf *tamk̄arum* lautenden Schuldschein aus [1].

b: K, 9 — 27 = EL 331, 9 ff. (hier grossenteils weggebrochen); 332, 5 — 8, vgl. 20.

Die 90 Minen Silber sind eine aus verschiedenen Einzeldarlehen zusammengefasste Verschuldung. Zunächst hat E. den Einkauf von Zinn und Stoffen in Ḥaḥḥum finanziert. In K verpflichtet sich E., die Waren nach Eintreffen zu übernehmen und von der Gesamtschuld abzubuchen. In EL 332 gilt die Schuld als bezahlt, E. wieder im Besitze seines Geldes (*kaspum iblaṭ* Z. 7), indem er die Waren in Händen hat (*iraddi* Z. 21).

Die anderen Posten dieser Sammelschuld (*šitti kaspim* Z. 19 von K) dürfen wir uns nicht analog dem ersten denken, es sind vielmehr Warenkredite, die S. sukzessiv in natura wieder zurückzahlt. Auch dies ist bei Abfassung von EL 332 schon geschehen.

c: K, 27 - 36, vgl. EL 334; EL 333; 332, 8 — 12; damit in engem Zusammenhang

d: K, 36 - 40; EL 334; 332, 27 - 31.

E. entlässt den S. als Bürgen bzw. Solidarschuldner einer Forderung, die er an Kuzia hat. Dies ist nur unter der Voraussetzung möglich, dass K. die ganze Valuta der Schuld in Händen hat. K. ist ein bei S. angestellter Handelsreisender, denn S. trägt nicht nur die Haftung für die Geschäftsreise, sondern hat den K. auch seinerseits mit Waren und Transporttieren ausgestattet. Dieser Teil des Reisegutes des K. heisst *šalṭu* oder *šalittu* [2], *luqūtu* das ist wohl Vermögen, das einem Agenten, Stellvertreter etc. zur freien Disposition - ohne dass eine besondere Urkunde darüber errichtet würde - übertragen wird [3]. Wenn eine interne Angelegenheit des S. und K. in die Auseinandersetzung zwischen E. und S. aufgenommen wird, so bezweckt dies wohl zu ver-

[1] Dieser Modus wird offenbar in der Absicht gewählt, den Schuldschein gegen Barauszahlung zu zedieren, damit S. keine offenen Forderungen in *Burušhaddum* zurücklasse.

[2] Bemerkenswerter Weise zählt hier auch Silber und Gold als *luqūtu*. Für eine diesem Worte gemässe Einschränkung des Begriffes «Ware» vgl. Eisser II 125.

[3] *šelliṭāna* bezeichnet in Kerkuk - Texten den Bevollmächtigten, der frei über das Gut seines Mandanten verfügen kann, dies ist auch die ursprüngliche Bedeutung des aram. *šulṭānū*. Neubab. *šalṭu* = «über das Eigentum eines Dritten frei verfügen». Hätte in unserem Falle S. ähnlich wie E. sein Eigentum durch einen Darlehensvertrag gesichert, so wäre zweifellos auf diesen Bezug genommen. - Für weitere Stellen EL I 162 d.

hindern, dass E. einen etwaigen Schaden, den K. auf seiner Handelsreise erleidet, aus dem *šaltu* - Gute des S. decke.

In der Phase von EL 332 hat sich S. auch von diesem Gute getrennt: ohne die Rückkehr des K. abzuwarten, tritt er es dem E. ab, der ihn dafür vermutlich mit einer Barzahlung abgefunden hat. Ebenso tritt E. in die Rechte des S. ein bezüglich zweier noch nicht fälliger Darlehen und eines unterwegs befindlichen Geldbetrages (ef, s. oben S. 14).

g. Das Dunkel, das über der Angelegenheit des Deposits [1] von 40 Minen lastet, wird nie aufgeklärt werden. Man wird nicht bezweifeln, dass S. zwei silberne Barren (?) im Gewichte von 40 (genauer wohl 43 1/2) Minen bei E. deponiert hatte. Denn im Verlaufe des Prozesses findet sowohl beim *karum* *Ṭahšušana* wie bei dem von *Burušhaddum* eine Beweisaufnahme statt, bei der unabhängig voneinander ein, bzw. zwei Zeugen den Akt der Übergabe des Depots bestätigen: EL 330 und 330 a sind die Protokolle über diese Zeugenaussagen [2]. Für die Wahrheit des Vorgangs spricht auch der Umstand, dass ihn E. niemals direkt in Abrede stellt.

Von den drei Beweiszeugen, die den E. belasten, sind uns zwei als Personen der nächsten Umgebung des S. bekannt: sein Agent *Kuzia*, der Zeuge in EL 330 (vgl. o. S. 17) und sein bevollmächtigter Vertreter *Ušur - ša - Aššur*, einer der Zeugen in 330a. S.uea hatte also für die Deponierung Zeugen beigezogen (*išbatnīāti* 330, 1), aber keine Quittung von E. verlangt. Unverständlich ist es für uns, dass S. bei der Liquidation seiner Vermögensgüter sein Depot nicht herausverlangt hat, obgleich das hinterlegte Silber kaum sein Eigentum gewesen sein dürfte [3]. Vollends unverständ-

[1] Depositum hier = *nabšûm*, was nur, wie es Lewy EL I 118 alternativ annimmt, = *mabša'u* sein kann, da ein Infinitiv *IVI* im Gen. *nabšûim* lauten müsste und da die ingressive Bedeutung des *IVI* für unser Wort nicht passt. Bedeutung wohl "Ort, wo eine Sache ist (und bleibt)..." EL 330, 12 dagegen mit der üblichen Bezeichnung: *ana maššartim ina bitika libši*.

[2] Es ist nicht zugänglich, diese beiden Urkunden als Prozesszeugen - (EL: Schiedsrichter -) Protokolle anzusehen. Wäre die Übergabe des Silbers vor dem *karum* beurkundet worden (so Eisser S. 111), so hätte diese Tatsache nie Gegenstand eines Streites werden können. Auch andere Protokolle, die die Einleitungsformel *A ana B išbatnīāti* nicht enthalten, dürften als Aussagen von Beweiszeugen anzusprechen sein (z. B. EL 271). Somit ist EL 330 hinter 336 (Prozess in *Ṭahšušana*), 330 a hinter 340 einzuordnen.

[3] Dass ein Kaufmann, der für seine Geschäfte Kredit in Anspruch nimmt, Geld im Depot lässt, ist unwahrscheinlich. Nach EL 336, x + 4 hätte das Silber dem Vater des S. gehört, aber das ist vielleicht nicht

lich ist es aber, warum Ušur - ša - Aššur als Bevollmächtigter des S. im «Streitbeendigungsprotokoll» (EL 332, 46 f.) auf Verlangen des E. die Erklärung abgibt: «er (S.) wird nicht zurückkommen [1], die 40 Minen, zwei Barren (?) mit den Siegeln des S., haben wir nicht in Dein Haus hineingebracht»; dies obgleich, wie oben ausgeführt wurde, U. bei der Deponierung zugegen war, was er übrigens durch das «wir» seiner Erklärung zu verraten scheint. Vielleicht waren es nicht ganz saubere geheime Abmachungen zwischen S. und E., die den U. zu dieser unbegreiflichen Erklärung bewogen.

E. dürfte schon die später wirklich erfolgten Reklamationen erwartet haben, als er auf der Abgabe dieser Erklärung bestand. Denn auf dieses Protokoll stützt er sich bei dem das Depot betreffenden Rechtsstreit und geht, schon ehe er belangt wurde (El 335 [2]), aber auch im Zuge der Klageaktion (EL 336) zum Gegenangriff vor, indem er der Partei des S. den Bruch ihrer Verpflichtung, «nicht zurückzukommen», vorwirft; ein solcher Bruch stand aber unter schwerer Strafe, und EL 336, x + 4 scheint E., wiederum unter Berufung auf das erwähnte Protokoll, die Absicht kundzugeben, dieses Pönale von dem Vater des S., seinem Prozessgegner, zu fordern. Im übrigen bleibt aber in den uns erhaltenen Prozessberichten der Mund des E. verschlossen, und wir wissen nicht, was er den Zeugenaussagen

wörtlich zu nehmen und besagt nur, dass es einst zum Vermögen des S. gehörte, auf welches jetzt seine Familie Anspruch hat (Eisser S. 140). Eisser S. 115 vermutet, dass das Silber dem E. als Sicherheit gedient hätte. Aber was wäre der Sinn eines Darlehens, das wieder durch Geld sichergestellt würde? Auch wäre es dann erst recht unverständlich, warum S. diese Summe nicht in die Endabrechnung mit E. einbezog.

[1] Anstatt des zu erwartenden *i - tu - ra - am* bietet der Text (El 332, 46) versehentlich *i - tu - ra - nam*.

[2] Da meine Auffassung von EL 335 mehrfach von der Lewys abweicht, hier eine Übersetzung von Z. 8-20: «(das behauptest Du,) obgleich wir (d. h. meine Partei und Du) doch schon längst eine Tafel unserer Streitbeendiger als Urkunde anerkannt haben (eben EL 332), dabei kannst Du doch (aus dieser) ersehen, dass ein Talent 40 Minen Silber in Dein Haus nicht hineingegangen ist!». Darauf E.: «Nichts als Lüge (wörtlich: Winde und Wind) ist Dein Wort!». Darauf Pusu: «Dass es nicht hineingegangen ist dorthin wo es (in Wirklichkeit) hineingegangen ist, ist Lüge; aber einer der vor dem Herrn (Dienst tut), möge in sein (des E.) Haus eintreten!» (für *maḥar bēlim* vgl. EL 283; mit diesen Worten wird vielleicht der städtische *rābiṣu* annonciert, der bei der engen Verbindung zwischen Stadt und Fürst gut als im Dienste des letzteren stehend bezeichnet werden konnte; die Bezeichnung des Fürsten als «Herr» auch sonst bezeugt).

des Kuzia und Uşur - ša - Aššur entgegenhielt [1]. Dunkel sind auch die Andeutungen, die die S. - Partei über weitere Unterschlagungen des E. macht [2] und die der in Recht und Ehre gekränkte E. aufgreift, indem er in übertreibender Weise seinen Gegnern vorwirft, ihn durch die Behauptung zu diffamieren, sie hätten noch **ein Talent** und 40 Minen von ihm zu beanspruchen (EL 335, 11; 24).

3. VERTRAG EINES HÄNDLERS MIT SEINEN GELDGEBERN

(Tafel aus dem Museum von Kayseri)

2 Zeilen fehlen.

1 1/2 ma - na I - ri - šum

2 ma - na I - dí - A šir

(5) 2 ma - na A - lá - hu - um

2 ma - na [.] - AN

2 ma - na I - ku - pí - Ištar

2 ma - na ì - lí - dan

1 1/2 ma - na A - šir - ma - lik

(10) 1 1/2 ma - na A - šir - [.]

2 1/2 ma - na A - ku - za - ni

1 1/2 ma - na tám - kà - ru - um

1 ma - na A - bu - ša

1 ma - na Ĥi - na - a

(15) 4 ma - na A - mur - Ištar

šu - nigin 30 ma - na ĥurāšum

na - ru - uq A - mur - Ištar

iš - tu li - mu - um

Zu - ĥa - a 12 ša - na - tim

(20) i - ma - kà - ar i - na

né - mī - lim šál - ša - tim

e - ka - al a - na šál - ša - tim

i - za - az ša a - dí

lá ūme^{me} - šu ma - lá - e - im

(25) kaspam i - lá - qí - ú 4 ma - na - ta

kaspam ki - ma l ma - na ĥurašim

i - lá - qí né - ma - lam

mī - ma ú - lá i - lá - qí

[1] EL 341 hat diese Aussagen wohl enthalten, ist aber fragmentiert.

[2] (*šalūtīm*) *mūdātīm* 335, 6; 336, 6; 338, 12 Wenn unsere Bedeutungsbestimmung S. 17 zutrifft, so handelt es sich um ohne Quittung oder Sicherung zur freien Verwaltung überlassene Geldbeträge oder Warenposten.

maḥar El - tu - ra - am NU. TUR
 maḥar Šál - ma - A šir
 (30) maḥar [.] - tab - ba
 maḥar La - qí - pé - im maḥar I - ku - pí - a
 maḥar Puzur - Ištar maḥar A - šir - be - el - a - ūa - tim

ÜBERSETZUNG

(2 Posten im Betrage von zusammen 6 Minen weggebrochen); 1 1/2 Minen Erišum, 2 Minen Idi - Aššur, (5) 2 Minen Al - aḥum, 2 Minen ... - ilum, 2 Minen Iku (n) - pi - Ištar, 2 Minen Ili - den, 1 1/2 Minen Aššur - malik, (10) 1 1/2, Minen Aššur -, 2 1/2 Minen Aguzani, 1 1/2 Minen «Kaufmann», 1 Mine Abuša, 1 Mine Ḥinâ, (15) 4 Minen Amur - Ištar; in summa 30 Minen Gold ist das Geschaeftskapital des Amur - Ištar. Vom Eponymat des Suḥâ wird er 12 Jahre lang (damit) Handel treiben. Von dem Gewinn darf er 1/3 verbrauchen, für 1/3 steht er ein. Wer vor dem Erreichen der (vertragsmaessigen) Frist (25) das Geld (zurück) nimmt, wird 4 Minen Silber anstatt einer Mine Gold erhalten; keinerlei Gewinn wird er erhalten.» 7 Zeugen, an erster Stelle II - turrām, der *luputtû*.

Obgleich ich von dem vorstehenden Texte gelegentlich eines Aufenthaltes in Kayseri zu Neujahr 1936 nur eine rasche Abschrift machen konnte, zögere ich nicht mit der Veröffentlichung der Tafel, weil sie das erste Beispiel für ein *tuppum ša naruqqim* [1] darstellt, das ist einer Urkunde, wie sie bei der Begründung eines Handelsunternehmens errichtet wurde, dessen Stammkapital aus in Gold eingezahlten Einlagen von Kapitalisten bestand. Dieses *naruqqu* - Geschäft, für das die zur Verfügung stehenden Quellen von Eisser und Lewy aufs gründlichste gesammelt und analysiert wurden (EL II 86-109), erfährt durch die neue Urkunde wesentliche Aufhellung, wenn auch nicht völlige Klärung.

1. Das Handelsunternehmen wurde in Assur gegründet, dort der Vertrag darüber geschlossen. Das steht zwar nicht ausdrücklich in unserer Urkunde, lässt sich aber aus der Analogie anderer Stellen schliessen, an denen Goldbeträge sei es zur bankmässigen Deponierung (z. B. EL Nr. 96) sei es auf *naruqqu* - Konto (so EL Nr. 246, 7 - 11 oder in der S. 26 mitgeteilten Tafel des Museums von Ankara) gutgeschrieben werden; es folgt aber auch daraus, dass beim Abschluss der

[1] Vgl. das von Lewy II 102 mitgeteilte VAT 9253: *inûmi tuppam ša naruqqišu ilapputu*.

laputtû anwesend ist (er fungiert als erster Zeuge) [1], woraus sich gleichzeitig ergibt, dass solche Geschäftsgründungen unter staatlicher Aufsicht erfolgten. Aus zahllosen Belegen der sumerischen Periode wissen wir, dass der **nubanda** der Stellvertreter des **ugula** war, und so werden wir entsprechend das *laputtû*-Amt als das nächste nach dem des *ṣaklu*, des Vorstandes der Stadtbehörde, für Assur annehmen [2].

2. Unter den Gesellschaftern befindet sich auch der Händler Amur-Ištar selbst mit einer Einlage von 4 Goldminen, das ist mit $13 \frac{1}{3}$ O/O eigenem Kapital. Dürfen wir ihn und seinesgleichen als *šamallû* bezeichnen? Dadurch dass Lewy in EL 327,8 die Lesung *šamalla* NN erkannte, ergibt der Zusammenhang zwischen EL 327 und 328, dass Verträge nach Art des unserigen zwischen *šamallû* und Prinzipal abgeschlossen wurden. Da aber bisher § nur mit folgendem Genitiv belegt ist, da ferner nach der sonstigen Überlieferung, einschliesslich der talmudischen, §. einen in dauerndem Dienstverhältnis zu **einem** Kaufmann stehenden Gehilfen bezeichnet, zögere ich noch, für eine so selbständige Klasse von Verwaltern fremden Geldes wie die unseres Amur-Ištar die Bezeichnung *šamallû* einzuführen.

3. In der Tat fällt bei unserem Vertrag die Langfristigkeit der Kapitalsanlage und die Selbstständigkeit des Händlers auf, der 12 Jahre lang frei mit dem Gelde seiner Patrone wirtschaftet und erst dann den Gewinn ausschüttet. Wir suchen vergeblich nach Parallelen für ein solches Vertrauensverhältnis. Vergleichen wir die analogen altbab. Institutionen, so erstreckt sich die Form der *tappûtu*, bei welcher der *ummeānu* als passiver *tappû* zählt, nur auf kurze Frist, meist nur auf die Dauer einer Geschäftsreise (s. Eilers, Gesellschaftsformen im altbab. Recht S. 17 f.); die *šamallûtu* verlangt vom Händler tägliche Buchführung und Abführung

[1] Dass er in Aššur wohnhaft ist, zeigt auch OIP 27, 58, 22 (hier vor dem Königssohn); vgl. auch Götze, Kulturgeschichte 70 Anm. 25.

[2] Ob das Amt des *ṣaklu* in Personalunion mit dem des *rubāu* verbunden war, wie man aus dem Siegel von EL 327 geschlossen hat, oder ob vielmehr der *ṣaklu* nur berechtigt war, mit dem königlichen Siegel zu fertigen, möchte ich nicht entscheiden. Zugunsten der ersten Annahme könnte sprechen, dass bisher Stellen nach Art von *ana ṣaklim kaspam nadānu*, soviel ich sehe, noch nicht aufgetaucht sind, dass vielmehr an den wenigen Belegstellen (Lewy, KTS S. 65) *ṣaklum* sozusagen Selbstbezeichnung ist. Für die zweite Alternative spricht dagegen, dass es kaum vorstellbar ist, dass ein König wie Šarrum-ken Briefe nach Art von KTS 30 a schreibt. Das darf aber nicht dazu führen, nun zwei verschiedene *ṣaklu*-Persönlichkeiten für Assur anzunehmen.

der Gewinne nach Beendigung der Handelsreise (KH § 100). Das mindeste, was wir jedoch unterstellen dürfen, ist die Reinigungspflicht des Händlers vor der Endabrechnung mit den Gläubigern (analog dem *ubbubu* des altbab. *tappû*, worüber Eilers S. 33). Tatsächlich scheint nun bei Liquidation des *naruqu*-Geschäftes der *ummeānu* seinen Händler "gereinigt," zu haben (*ebbubu*); so, im Sinne einer Entlastung, und nicht einer Befreiung von Drittansprüchen (Eisser - Lewy S. 87 und 108) möchte ich diese Reinigung verstehen. Denn für EL 327 f. ist kein Zweifel, dass damit der *naruqu*-Vertrag ein Ende findet. Dies ergibt sich aus 328, 13 f., wonach die Vertragsurkunde vom *ummeānu* den Händlern zurückgegeben wird. Weiter dürfte es sich hier um eine vorzeitige, vielleicht durch den Tod des *u.* veranlasste Auflösung handeln, denn sonst wäre es nicht einzusehen, warum die Stadtbehörde bemüht wird. Freilich wäre es bei einer solchen Liquidierung zu erwarten, dass nicht nur der (in unserem Falle übrigens lächerlich kleine) Gewinnanteil, sondern auch die Einlage von 2 Minen Gold dem *u.* zurückgestellt werde, das wird man aber kaum aus EL 328,5 herauslesen dürfen. War dieser Betrag bei Abfassung von EL 328 schon zurückgegeben? Über einen Fall, der dem eben besprochenen genau analog ist, berichtet der von Lewy II 105 übersetzte Brief CCT III 22b: auch hier wird ein Händler "für sein *naruqu* gereinigt," (*ana naruqqišu ebbibāšu* Z. 16 f.), d. i. (nach meiner Auffassung) von den *u.* bei Auflösung des Vertrages entlastet, aber auch hier vermissen wir einen Hinweis auf die Rückzahlung der Einlagen, lesen vielmehr nur davon, dass die *u.* ihr "Gewinndrittel," (s. darüber sofort) in Besitz nehmen (Z. 24 -- 26). Aber auch hier fällt es schwer, nur eine - etwa periodisch stattfindende - Abführung der Gewinne mit Entlastung des Händlers anzunehmen, da man für solch regulären Vorgang nicht den *rābišu* der Stadt in Anspruch genommen hätte.

4. Durch die neue Urkunde wird die Ansicht von Eisser und Lewy vollauf bestätigt, dass *šalšātu* (wofür nur selten *šalištu*) technische Bezeichnung für "ein Drittel vom Gewinne," ist. Nach den von Lewy S. 103 - 107 übersetzten Briefen war es bei vielerlei Geschäften (vielleicht waren nicht alle *naruqu*-Geschäfte) Brauch, dem Prinzipal 1/3 vom Gewinne abzuführen, was teils schon nach dem Inkasso beim Einzelgeschäft teils von Zeit zu Zeit stattfand. «Dem Händler sein (des Händlers) Drittel auferlegen» (*šalšātīšu emēdu* EL II 104,16) war der Ausdruck dafür, dass die *u.* von Zeit zu Zeit

ihren Gewinnanteil sich auszahlen liessen. Während wir ohne weiteres unterstellen dürfen, dass 1/3 des Gewinns dem Händler zufiel, bleibt die Frage offen, was mit dem **letzten** Drittel geschah.

Unsere Urkunde lässt nicht nur diese Frage unentschieden, sondern sie scheint auch einen geschäftlichen Usus zu repräsentieren, bei dem das **zweite** Drittel nicht periodisch an den oder die *u.* abgeführt wurde. Bei der Vielzahl der *u.* in unserer Urkunde würde eine häufige Gewinnausschüttung technisch schwierig gewesen sein. Die auf die Gewinndrittel sich beziehende Klausel unseres Vertrages lautet: «vom Gewinn wird er (der Händler) ein Drittel essen (d. i. für sich selbst in Anspruch nehmen), für ein Drittel wird er eintreten». Diese *ekkal-izzaz*-Formel gehörte, wie ein Vergleich von EL 378 lehrt, zum festen Formular der *naruqu*-Verträge, aber es gab auch solche **ohne** diese Formel, deren Weglassung die Ansprüche der *u.* auf Gewinn wesentlich *u.* zw. zu ihren Ungunsten - modifizierte.

In EL 328 wird ein *naruqu*-Geschäft mit zwei Händlern ohne Einsicht der Begründungsurkunde liquidiert; man lässt es dabei offen, ob diese a) die Klausel über die Solidarität der Schuldner (*šalmu*-Klausel), b) die *ekkal-izzaz*-Formel enthielt. Je nachdem beziffert sich nun der Gewinnanspruch des *ummeānu* folgendermassen:

Solidaritätsklausel	<i>ekkal-izzaz</i> -Klausel	
Keine » »	» » »	1 2/3 Minen Silber
(Belanglos)	keine » » »	1 Mine »
		nichts

Wir können davon absehen, dass die Solidarschuld nicht das Doppelte der Teilschuld beträgt, wie man es erwarten sollte; denn hier kann es sich um ein Entgegenkommen der *u.*, bzw. des Streitschlichters gegenüber dem Schuldner handeln, der für seinen Genossen einsprang, zumal ja nicht effektiv erzielte Gewinne geteilt werden, sondern dem *u.* eine vom Streitschlichter festgesetzte Abfindung für entgangenen Gewinn gezahlt wird [1]. Auf diese aber hat er nach der dritten Zeile unserer Tabelle nur Anspruch, wenn die *naruqu*-Urkunde die *ekkal-izzaz*-Klausel enthielt. Diese - oder wenigstens ihr zweiter Satz - bedeutet also für den *u.* eine Gewinngarantie, auf die er wohl auch in dem Fall Anspruch hatte, wenn ein Teil der Geschäfte des Händlers mit Verlust

[1] Darauf weist auch *kīma šalsūt* Z. 4; nicht das Gewinndrittel selbst wird beglichen, sondern eine zum Ersatz dafür dienende Summe gezahlt.

abschloss. Das «für ein Drittel des Gewinnes Einstehen» haben wir uns also wohl so zu denken, dass bei allen erfolgreichen Geschäften ein Drittel des Gewinns den *u.* sicher gestellt wurde. Dabei schliesst es aber Z. 27 f. der neuveröffentlichten Urkunde aus, dass dieses garantierte Gewinndrittel von Zeit zu Zeit an die *u.* verteilt wurde. Es ist auch wenig wahrscheinlich, dass es in sowohl für die Händler wie für die Patrone unproduktiver Weise bei einem Dritten deponiert wurde, vermutlich wurde es, was auch für die *u.* einen Vorteil bedeutete, zum Geschäftskapital geschlagen und arbeitete mit diesem weiter, wobei aber der Händler soviel Vertrauen bei seinen Klienten genoss, dass er ihnen für das garantierte Gewinndrittel gut war.

Für das letzte Gewinndrittel lässt sich nun vielleicht die Vermutung wagen, dass daraus ein Fundus gebildet wurde, aus dem etwaige Verluste gedeckt wurden. Überschritten die Verluste diesen Fond, so musste sie der Händler aus eigenem decken. Blieb jedoch diese aus den letzten Gewinndritteln gesparte Rücklage aktiv, so wurde sie vielleicht bei der Liquidation zwischen Händler und *u.* geteilt. Dies käme auf gleichmässige Gewinnbeteiligung von Kapitalist und Händler hinaus, wie auch in KH § 98 der Gewinn (hier allerdings auch der Verlust!) gleichmässig zwischen Geldgeber und Schuldner geteilt wird.

5. Z. 23 - 28 unserer Urkunde schützt den Händler davor, dass ihm durch Austritt eines Klienten das Betriebskapital geschmälert werde. Ein solcher Austritt wird mit Verzicht auf jeglichen Gewinnanteil bestraft. Was bedeutet aber die weitere Bestimmung, dass in solchem Falle der vom *u.* eingezahlte Betrag nicht in Gold, sondern in Silber zum Kurse von 4 : 1 rückerstattet wird? Auch sie ist zugunsten des Händlers in den Vertrag aufgenommen. Denn er hat auf seinen Geschäftsreisen kein Gold in Händen, dieses ihm anvertraute Edelmetall wurde alsbald in Waren verwandelt, die er nach Anatolien eingeführt hat, um dort dafür Silber zu lösen. Bedeutet nun aber der niedrige Kurs von 4 : 1 eine weitere Bestrafung für den vorzeitig ausscheidenden Gesellschafter? Diese Frage muss verneint werden, obgleich wir aus den Abrechnungen der Händler wissen, dass man in Anatolien für Gold das 7 bis 8 fache Gewicht Silber erzielte [1]. Die «Devise Assur» stand jedoch in Kaniš nicht höher als 4 : 1, d. h. wenn man in Kaniš Silber einzahlte, wurde in Assur der vierte Teil Gold gutgeschrieben. Ein solches

[1] Vgl. Götze, Kulturgeschichte 78 Anm. 7.

Transferierungsgeschäft auf Basis 4 : 1 war schon durch EL Nr. 96 belegt, noch deutlicher ist die folgende vollständig mitgeteilte Urkunde aus dem Museum von Ankara :

(1) *8 ma - na kaspam* (2) *ša - ru - pá - am a - na* (3) *Puzur - A - šir*
 (4) *A - mur - Ištar* (5) *i - di - in* (6) *2 ma - na hurāšam* (7) *i - na na - ru - qi - šu*
 (8) *i - na a - lim* KI (9) *šu - mi A - mur - Ištar* (10) *i - la - pá - at* (11) *maḥar*
Ša - lim - A - šur (!) (12) *maḥar l - ri - ši - im*

(Fragment der Aussentafel: (1) *kunuk Puzur - A - šur mera*
 (2) *l - šar - ki - it - A - šur* (3) [*kunuk Šál*] - *ma - A - šir mera* [. . . .]
 (4) [*kunuk l*] - *ri - ši - im mera A - mur* - [. . . .], Text mit Innentafel
 gleichlautend, in Zeile 9 *mera A - mur - ilam* hinzugefügt).

Der vorzeitig austretende Gesellschafter erlitt sonach keinen Kursverlust.

Die Tatsache, dass in Assur das Gold um soviel billiger war als in Kaniš und dass durch Goldeinfuhr nach Anatolien dieser Preisunterschied nicht im Laufe der Zeit ausgeglichen wurde, ist schwer zu erklären. Nach Ausweis der Quellen fand kein Import von Gold aus Assur nach Kaniš statt. Vielleicht war die Einfuhr von Waren (hauptsächlich Zinn und Stoffe) noch lukrativer, als es der Import von Gold gewesen wäre, vielleicht auch wurde der Letztere von den einheimischen Fürsten verboten oder durch hohe Einfuhrabgaben verhindert, weil diese daran interessiert waren, den Goldpreis hochzuhalten.

4. BRIEF EINES FÜRSTEN VON UĀŠHANIA AN DAS KARUM UĀHŠUŠANA.

(Journal of the Society of Oriental Research XI 119, Nr. 14)

- [A] - na ší - i [p - ri ša a - lim^{ki}]
 ù kà - ri - [im Kà - ni - iš]
 qí - bi - ma um - ma kà - ru - [um]
 Ua - aḥ - šu - ša - na - ma
 (5) [r] u - ba - um ša Ua - áš - ḥa - ni - a
 [iš] - pu - ra - am um - ma šu - ut - ma
 [ku - sí] - a - am ša a - bi₄ - a
 [aṣ] - ba - at ma - mi - *tám* [1]
 [ta] - me - a - ni um - ma ni - nu - [ma]
 (10) [kà] - ru - um Kà - ni - iš
 [x. y.] - ni ni - ša - par
 [šu - nu] ú - ul a - ši - ri - [ka]

- [i - š] a - pu - ru - nim
 [ú - ul a - ši] - ri - ni
 (15) [i - š] a - pu - ru - nim
 [š] í - na ša [m] a - ti[m]
 i - lu - ku - ní - ku - ma
 ù ma - mì - tà m
 ú - ta - mu - ù [2] - kà
 (20) a - tù - nu ma - lá - ku - nu
 té - ir - ták - nu
 li - li - kam
 20 ma - na eru'am [dammuqam]
 a - na ší - i [p - ri - ni]
 (25) ni - [dí - in]

ÜBERSETZUNG

«An die Legaten der Stadt und die Kolonie Kaniš (schreibt) die Kolonie ʘaḥšušana: (5) Der Fürst von ʘašhania hat folgende Botschaft hergesandt: "Ich habe den [Thron] meines Vaters in Besitz genommen; vereidiget mich!," Darauf antworteten wir: (10) «Wir [unterstehen der] Kolonie Kaniš: (dahin) werden wir einen Boten senden, und s e werden entweder zu Dir senden (15) oder zu uns senden: (Dann) werden *zwei Leute des Landes* zu Dir kommen und Dich vereidigen., (20) Bei Euch liegt die Entscheidung; Euer Bescheid möge kommen! - 20 Minen Feinkupfer haben wir unserem Boten (25) gegeben.»

Wenn, was hier nicht beabsichtigt ist, die Bedingungen des Zusammenlebens zwischen Einheimischen und Kolonisten in Anatolien neu untersucht werden [3], so darf dieser kleine Text nicht übersehen werden. Was wir ihm entnehmen, beruht allerdings stark auf Ergänzung.

Während ich auf die Lesung von Z. 16 keinen Wert lege, ist für das Verständnis des Briefes die Wiederherstellung von Z. 7f. und Z. 9 (vgl. 19) wesentlich.

Die Ergänzung *ku - sí - a - am* Z. 7 kann als sicher betrachtet werden. Die gleiche Schreibung findet sich BIN 4,162,28 =

[1] Nach Edition: EL, doch DAM vielleicht nicht ausgeschlossen.

[2] Zeichen nur teilweise erhalten, aber die Reste passen nicht zu der hier vorgeschlagenen Lesung.

[3] Vgl. einstweilen Götze, Kulturgeschichte 71; Gelb, OIP 27, 13; Lewy, RHA 5,5 ff.

OIP 27,54,18; vgl. auch *ku-si-šu lá ta-aq-na-at* CCT 4,30a.14. Die Phrase *kussá šabātu* ist zu allen Zeiten geläufig, sie kann sich auf gewaltsame Ergreifung der Herrschaft beziehen [1], schliesst diesen Sinn aber nicht notwendig in sich. An der von Hrozný, AOr 4,114 mitgeteilten Stelle steht gleichbedeutend *rubā'ūtam šabātu*, was man nicht von gewaltsamer Inbesitznahme der Herrschaft verstehen wird.

Die Ergänzung des Verbums *tummû* und die kaum zu umgehende Annahme, dass sich die Phrase *mamītam tummû* in Z. 18f. wiederhole, setzt zwei geringfügige Änderungen der Autographie von Stephens voraus:

Z. 8f: *ma-me-x [y]-me-a-ni*

Z. 18f: x_1 - *me-tám ú-ta-mu-y₁-ka*

Obleich das Zeichen x nicht ganz genau zu DAM, die erhaltenen Reste von y_1 nicht zu Ü stimmen, ergänzen sich die hier nebeneinandergestellten zwei Textstellen doch so, dass für beide die Phrase *mamītam tummû* als gesichert gelten kann.

tummû finden wir sowohl in rechtlicher Sphäre (z. B. EL 320.32), wie in religiöser (häufig). Es darf nicht mit "schwören lassen," übersetzt werden, denn diese Bedeutung eignet dem II 1 transitiver Verba nicht. Das *tummû* religiöser Texte ist vielmehr ein **Beschwören**, wie es uns durch die von Thureau-Dangin, RA 23, 23ff. mitgeteilten Formeln des täglichen Lebens veranschaulicht wird; nach ebd. 25,10 wird ihr Aussprechen eben als *tummû* bezeichnet. Das *tummû* der Rechtssphäre müssen wir uns ähnlich, jedoch anders denken: während *tamû* eine Selbstverfluchung in Verbindung mit einem Konditionalsatz ist («ich will verflucht sein, wenn dies nicht geschehen ist oder geschehen wird»), so spricht bei *tummû* derjenige die Fluchformel, dem gegenüber die Verpflichtung eingegangen wird, und der sich Verpflichtende unterwirft sich diesem Fluche. Beispiele für diesen Modus gibt es ja zur Genüge, wie etwa den hethitischen Soldateneid.

Wie auch immer das Zeremonial dieses Eides gewesen sein mag, so entnehmen wir unserem Briefe, dass der Fürst von Uaššana bei Regierungsantritt dem *karum Uaššušana* eine eidliche Verpflichtung abzulegen wünscht, offenbar um sich dadurch die Anerkennung des *karum* zu sichern. Wir werden daraus nicht notwendig schliessen, dass damals Uaššu-

[1] Vgl. die von Oppenheim, *Orientalia* 5,205 gesammelten Stellen der Omen-Nachsätze.

šana im Herrschaftsbereich von ʘašḫania lag; auch die durch ein fremdes Gebiet durchziehenden Händler waren an dessen *rubā'u* gewiesen, der ihnen eine Transitgebühr abnahm und dafür Bedeckung stellte. So konnte auch ein fremder Fürst, der vielleicht nicht in unbestrittenem Besitz seiner Macht war, sich um die Anerkennung der seinem Gebiet benachbarten *karu* bemühen.

Aber es wundert uns, dass dieser Fürst die ihm nach unserem Brief erteilte Antwort des *karum ʘaḫšušana* nicht voraussah und sich nicht direkt an das Zentral - *karum* von Kaniš wandte. Dies umsomehr als Kaniš anscheinend näher zu ʘašḫania gelegen war als ʘaḫšušana.

Dies entnehmen wir zwei «Itinerarien», OIP 27, Nr. 54 (dazu Gelb S. 10) und TCL 21,165. Danach lag ʘašḫania sowohl auf der Route Kaniš - ʘaḫšušana wie auf der Kaniš - Buruḫaddum, und zwar war es die nächste Station hinter Kaniš, von der aus sich die Wege gabelten: Wenn wir den Weg zwischen je einer Station dieser «Itinerarien» als Tagesreise annehmen, so gelangte man von ʘašḫania nach zweitägiger Reise nach ʘaḫšušana, nach dreitägiger nach Buruḫaddum.

HULÂSA

Burada tercüme ve izah edilen dört metinden ilk üçü ilk deta olarak neşredilmişlerdir. Bu üç tablet Kayseri, 4 numaralı da Amerikada Pennssylvanya müzesine aittirler. Hayli eksik olan bu tablet ancak metnin itnâmı suretiyle kıymet alır.

Neşredilmiş bulunan üç vesikayı tamamlayan birinci vesika, Kaniş'de elde edilip çok girift bulunan, mülkiyet hakkının anlaşılması hususunda işe yaramaktadır. Yazıhaneleriyle ambarları Kül:epede kazılmış bulunan tecimenler ekseriya kendi mallariyle değil, kendilerine kredi yahut komisyon yoluyla verilmiş olan emtia ile muamele ederlerdi. Böyle bir tacir ölünce bir taraftan alacaklılar diğer taraftan kredi yoluyla mal vermiş olanlar ölünün metrukâtı üzerine hak iddia ettikleri gibi, ölünün çocukları da babalarının müstakil tecimen olduğu iddiasıyla kalan paraya tevarüs etmek isterlerdi.

2 numaralı vesika, ele geçmiş olup önce neşredilmiş bulunan vesikalar zincirinin bir uzvunu teşkil etmektedir. (Yüzlerle kontrat ve mektuplardan tanıdığımız) büyük tecimen Puşu-kin'in o'lu Suea bizce bilinmeyen bir sebepten dolayı işlerini tasfiye ediyor ve bütün mevcut malini hattâ henüz yolda bulunan mallarını Ennam-Aşşir adlı birine terk ediyor. Bu zat Suea'nın alacaklısı olduğundan tesellüm işinin ekserisi mahsup yoluyla oluyor. Suea, diğer işler meyânında, mümessillerden birini başkaca altın istihsal yeri ve mühim bir ticaret merkezi olmak üzere tanımış, Hahhum'a (bunun yeri bugünkü Türkiyenin cenubi şarkî noktasında olsa gerek) kalay ve kumaş mübayaasına göndermiş, bu alışveriş işine de Ennam - Aşşir giriyor. Suea'nın âni olarak yola çıkmak mecburiyeti dolayısıyla Ennam-Aşşir ile mahsup muamelesi salâhiyettar bir vekil vasıtasıyla yapılıyor. O vakitler cari olan kaideye göre her iki taraf «biribirinden hakkı olmayacağı» suretinde teminat yollu beyanatta bulunurdu. Suea'nın yola çıkmasından çok zamanlar geçtikten sonra kendisi artık kaybolmuş sayılıyor ve Suea'nın hukukî halefleri teminat yollu verilmiş olan miktarın muteber olmadığı suretinde mücadele ediyorlar. Takriben 20 kilo kadar gümüşten ibaret olup Suea'nın vekilinin sarahatle vazgeçtiğini ifade ettiği depozitonun hakikatte Ennam-Aşşir tarafından

ihtilas edildiği söyleniyor. Bu yüzden, ele geçmiş olan mahkeme protokollarından teferruatını takip edebildiğimiz uzun bir dava çıkıyor.

3 numaralı vesika; ortaklama olarak teşekkül eden bir ticarethanenin kuruluşunu tamamiyle ihtiva eden ilk vesika-dır. Ana sermaye 30 min ile iştirak ediyor. Kendisine itimat edilen altını 12 yıl alış verişte kullanabilecek, buna karşı ortaklar kazanca iştirak edecekler, yalnız iştirak nisbeti vazih değilse de en aşağı üçte bir nisbetinde olacak. Bu husustaki formül şöyledir: «üçte birini kendisi (tecimen) sarfedecek, üçte birinden mesuldür». Bu tarz tecrübe yollu izah edilecek olursa şu mana çıkar: kazanç getiren bütün işlerden üçte biri ortaklar için öyle temin edilmiş bulunmalıdır ki ziyan vukunda bu miktara dokunulmasın. Geri kalan üçte birin ne olacağına dair bizim vesikamızda ve emsalinde işaret yoktur. Belki bu miktar ziyana karşılık olmak üzere ayrılıyor ve kontratın sonunda iş kârla nihayetlendiği takdirde ticarethaneyi kuranla ortaklar arasında taksim ediliyordu. Kontratla tesbit edilen 12 yıldan önce ortaklardan hiç biri parasını almıyor, aksi takdirde her türlü kâr metalibinden vaz geçmeğe mecbur kalıyor ve bundan başka verdiği altın yerine aşağı bir kurs'la yani 4:1 nisbetinde gümüş alıyor. Vakîâ bu suretle ticarethane sahibi kârlı çıkıyorsa da ortak için de bir ziyan teşkil etmiyordu. Çünkü, gariptir ki ticaret şirketinin kurulduğu Asur şehrinde altın bizim tecimenlerin muamele yaptıkları Anadoluya nisbetle hayli düşük bulunuyordu. Anadoluda altına mukabil 7-8 misli gümüş alınabilirdi.

4 numaralı vesika tecimenlerle yerli beyler arasındaki münasebetleri tasvir ediyor, Kanış'den dört günlük mesafede ve çok eskidenberi Hükûmet merkezi olan Buruşhaddum ile mühim ticaret şehri olan Vahşuşana yollarının çatıştığı yerde bulunan Vaşhania'da yeni bir bey tahta çıkmıştı. İşte bu beyin mektubundan ibaret olan elimizdeki vesikada Vahşuşana cemaatine andiçerek kendisini tanımları bildiriliyor. Cemaat verdiği cevapta bu gibi işlerde müstakil olarak karar vermeğe mezun olmadıklarını, bütün Asur kolonilerinin merkezini teşkil eden Kanış'ın bu hususta salahiyettar bulunduğunu bildiriyorlar. Şayet Kanış, merkezde daimî bir surette oturan -Hükûmet merkezi- Asurun elçisiyle birlikte muvafakat ederlerse ya doğrudan doğruya Kanış'ten, yahut Vahşuşana'dan Vaşhania'ya iki murahhas göndererek kiralâ andiçileceği ilâve ediliyor. Başta işaret edildiği gibi bu kısa mektuptan çıkarılan muhtevanın büyük bir kısmı - her halde isabetli bir surette - itmam yoliyle olmuştur.

POYRACIKTAKİ MEZAR

Bergamada bulunmuş olan pişmiş toprak eserlerin tarihî sırasını tesbite yardım maksadile yazılmıştır.

Yazan: *Otfried Deubner - Schlachtensee*
Türkçeye çeviren: *Selim Dirvâna*

Bergama ve civarının eski eserlerle zengin olan toprağından ikide bir eski bir anıtın meydana çıktığını işitmek kimseyi hayrette bırakmaz. Fakat, tarihi oldukça kat'î olarak tesbit edilebilen bir mezar keşfinin şimdi muvaffakiyetle başarılmış olması, Bergama san'atı ile alâkadar olan herkesi bilhassa sevindirecek bir yak'adır. Çünkü yeni keşfedilen bu eserler sayesinde Bergamanın küçük san'atına dair olan araştırmalara daha sağlam bir esas temini ümit edilebilir.

1936 senesi temmuzunda, Bergamadan takriben 15 kilometre kadar uzakta Poyracık köyünde, köylüler tarafından tarlada bu mezar bulunmuş ve derhal oraya çağrılan Müze Direktörü Osman Bayattekin, mezar içindeki kıymetli eserleri dikkat ve itina ile çıkartarak muhafaza altına aldırılmıştır. Bu mühim keşif hakkında ilk yazıyı yazmama müsaade edilmesini de keza kendisine medyunum.

Basit taş levhalardan müteşekkil ve boyu 1.80 m. olan mezarın üstü, toprağın tazyıkına karşı oldukça kalın bir levha ile kapanmıştır. Ölünün kemikleri, en küçük artıklara kadar, tamamen toprak haline gelmişti.

Ölünün birazdan tetkik edeceğimiz pişmiş toprak esrelerden başka, mavî - kırmızı - beyaz örnekli bir cam boncukla küçükçe dört merhem şişesinden, bir kadın olduğunu istidlâl edebiliriz.

Ölünün «Obolus» u olup tek başına bulunmuş olan tunç sikkenin, senelerin ve havanın tesirleri altında çok bozulmuş olmasına rağmen tanılabilmesi müstesna bir talih eseridir. Bu sikke Bergama şehrinin darbettiği müstakil şekillerin malûm tiplerinden biri olup, yüzünde bir Zeus başı, tersinde ise bir yıldırım demetine binmiş bir kartal vardır [1]. Üslûbuna bakılırsa bu sikke takriben M. E. 150 senesinde darbedilmiş olmalıdır, ve Bergamada Romalıların hakimiyeti 133 yılında başladığına göre, herhalde uzun müddet kullanılmamıştır. O halde mezarın tarihi oldukça emniyetle M. E. 2 inci asrın ortalarını kabul edebiliriz. Mezardan çıkan başlıca eserler pişmiş topraktır. Bunlar, gerek bugünkü iyi vaziyetleri, gerekse tarihlerinin nisbeten kolay belli

[1] H. v. Fritze, Die Münzen von Pergamon, Levha I, 16.

olması bakımından, şimdiye kadar bilinen Bergama eserleri içinde temayüz etmektedirler.

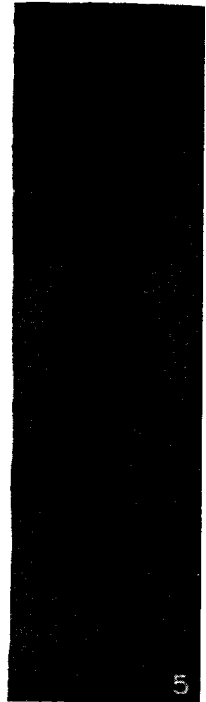
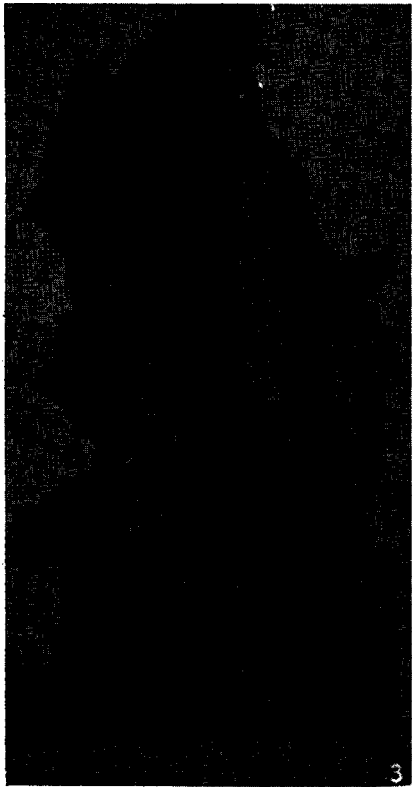
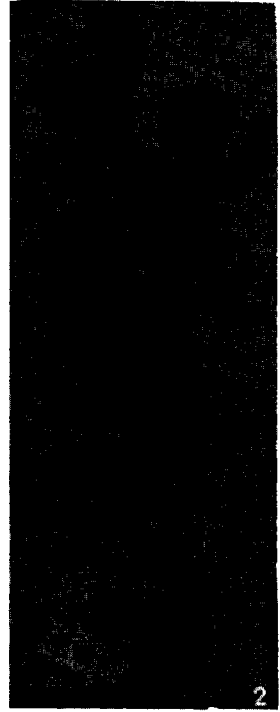
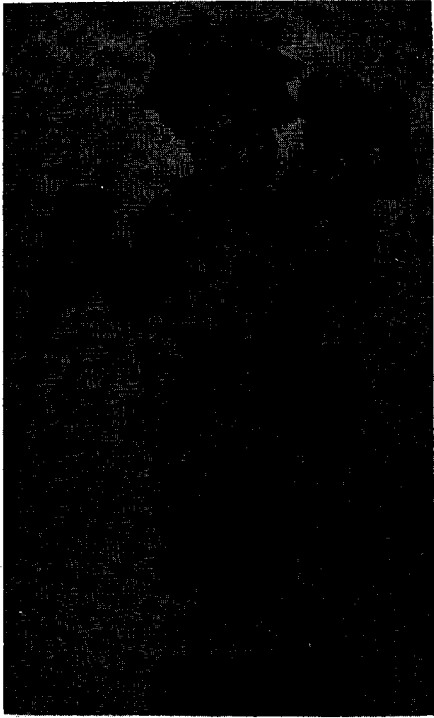
Bunların en mühimmi şüphesiz, sol kolunda küçük Diyonisos'u tutan Papposilen'dir (Lev. 1, 1, 2) (kaidesile beraber yüksekliği 18 cm. toprağı açık kahverengi, elbisesinde ve başındaki çelenkte pembe, vücudünde koyu pembe boya, sırtında 2 cm. kutrunda pişirme deliği). Silen, bütün sıkletini sağ bacağına vermiş ve sol bacağı serbest olarak düz bir kaidenin üstünde durmakta olup, kalçasına sarı bir peştemal, ayaklarında yüksek Trakya ayakkapları, başında, eski zamandaki pişmiş toprak sanayiinin sayısız örneklerinden malûmumuz olan zengin bir yaprak çelengi vardır; sağ elile önünde tuttuğu bir üzüm salkımına küçük Diyonisos sevinç içinde sağ elile uzanmaktadır. Silen'in sol kolunun alt kısmında pek pervasızca oturan bu küçük ilâh, sağ elini üzüm salkımına uzatırken sol elini de pür neşe ve hayat zevkile çırpınarak yukarıya kaldırmıştır. Başını çiçeklerden yapılmış yapraksız bir çelenk süslemektedir. Silen'in yarı hayvanî tabiatine, bir post gibi vücudünü kaplıyan sayısız kıllar işaret etmektedir.

Papposilen'in küçük Diyonisos'la olan buradaki vaziyetine bakılırsa, bunun helenistik herhangi bir «genre» grubu olmayıp, belki dinî bir düşünceye dayanan frontal (ön cepheden görünen) bir heykel grubunun yadigârı olduğu anlaşılır. Silen'i müşahede edenle bağlıyan ve nazikâne bir davete delâlet eden sol elinin vaziyeti de ancak bu suretle izah edilebilir.

Bir kayaya oturmuş olan Eros'un (Lev. 1, 3) sol eli, burnu ve kanatları noksandır ve karnının altından da evvelce kırılmıştır. Fakat umumiyetle bu da oldukça iyi mahfuz kalmıştır (y. 18 cm., bugünkü teni kırmızımsı kahverengi, kanatları oker sarısı). Sağ omuzu üstünde tutturularak göğsünün bir kısmını örten atkısını kayaya otururken altına almıştır. Başındaki kalın çiçek çelenginin altından yapraklar uzamaktadır. Aşağıda, kayanın solunda başını biraz yukarı kaldırmış bir kaz olup, herhalde Eros'un ileri uzatmış olduğu sol elinde vaktile tuttuğu bir şeye bakmaktadır ki, aynı şey Eros'un kendi dikaktini de üzerine çekmiştir.

Çıplak olarak ayakta duran diğer bir Eros'un ise (Lev. 1, 4, 5) iki elile sağ ayağı yoktur (yükseklik 21 cm., bugünkü rengi: saçları sarı, vücudünün bazı yerlerinde üzeri vaktile boyalı olan beyaz astar). Maamafih bu eser de henüz vücudün güzelliği ve oynaklığı hakkında çok iyi bir fikir vermektedir. Vaktile kanatları bulunduğunu, kürek kemiklerinin üzerinde bunların tesbitine mahsus olan delikler ve bu deliklerin etrafının kazınmış olması ispat etmektedir. İlâhın iki elinin ve sağ ayağının bileğinde bilezikler ve mevcut olan sol ayağında bir sandal vardır. Gür olan saçları ensesinde bir topuz halinde toplanmış, alnının üstünde ise bir fiyango ile bağlanmış olup, kulaklarının arkasında serbest bırakılmış yalnız iki bukle dar fakat teşekkülü iyi omuzlarına düşmüştür. Göğsünde, adalelerin tam ortasında, yuvarlak bir muska asılıdır.

Vücudün vaziyetinden, Eros'un sol kolu ile bir direğe yahut buna benzer başka bir desteğe dayanmış olduğu ihtimali çıkarılabilirse de, sağ elinin ne yaptığı, yahut tuttuğunu bulmak oldukça zordur.

Şimdi tetkik edeceğimiz ve kısa gömleklî bir erkek çocuğu arzeden figürin tipleri (Lev. II, 1 - 3) üç tane olup, herbirinin başı başka başkadır. Fakat üçü de aynı örnekten doğma olmasına rağmen, muhtelif teferruatın, vücutlerin de aynı kalıptan çıkma olmadığı anlaşılmaktadır. Bu üç figürinin teşkil ettiği tipi, hellenistik bir eserin imparatorluk zamanında yapılmış mermer kopyalarında [1] ve muahhar hellenistik devrine ait olup Meander üzerindeki Magnesia'da (Manisa) bulunmuş olan bir heykel gövdesinde [2] de bulabiliriz. Bütün bu eserler çok meşhur ve ihtimal büyük san'at devrine ait olan bir örneğe işaret etmektedir. Mevzuumuz olan pişmiş toprak figürinler, sağ elile küçük bir kuşu göğsüne bastıran ve keza göğüs yüksekliğindeki sol elile eteğini kaldıran ve bu suretle eteğinde husule gelen çukurda birkaç elma taşıyan bir erkek çocuğunu arz ediyorlar. Çocuk, figürinlerin ikisinde daha çok sarıh, birinde daha az sarıh (Lev. II, 3) olarak, sanki sağda bulunan küçük bir köpeğin şakadan üzerine sıçramasını bekler ve buna karşı kuşunu himaye eder gibi sağ aşağıya bakmaktadır [3]. Kolları noksan olan figürinin (Lev. II, 1) eteğinin arka kenarında okunaklı hellenistik harflerle yapanın ismi Δ I H C yazılıdır. Bu isim Atina'da üç heykeltraş kitabesinden malûmumuz olup, ikisinde ΚαῖΚοσθένης isminde (bunun bir Bergamalı ismi olduğu şüphesizdir) birinin kardeşi olarak, birinde de yalnız olarak zikredilmiştir [4]. Bu isimle Bergamada ilk pişmiş toprak imalâthanesi sahibini ismen tanımış oluruz ve kendine örnek teşkil eden, kuşunu muhafaza eden erkek çocuğu da keza M. E. 200 senelerinin Bergama san'at muhitinde arıyabiliriz [5].

Bu üç figürin'in hususiyet ve farklarına ayrıca nazarı dikkati çekeriz. Bunların baş ve bacakları gövdeye kısa çubuklarla tutturulmuştur - yani her figürin birbirine eklenebilen dört parçadan mürekkeptir. En iyi mahfuz kalmış olan çocuğun (Lev. II, 2) sol elinin bileğinde bir bilezik ve buna merbut yuvarlak bir taş, medalyon, yahut buna benzer bir şey vardır.

Erkek çocuğunu andıran iki «Génie» (Lev. II, 4 - 6), yukarda bahsettiğimiz figürinlerin aksine olarak, tipoloji bakımından tamamen meçhuldür. Bunlar iki elle eteklerini kaldırarak husule getirdikleri çukurda yemiş taşmaktadır (yüksekliği 16,5 cm., tenleri açık, gömleklî koyu pembe). Başları [6] muhtelif iki örneğe göre yapılmıştır. Birinin boynu, san'atkârın bir dikkatsizliği yüzünden, nisbetsiz bir uzunluktadır. Yüzlerin ikisinde de basma kalıp

[1] Meselâ Capitol, Stuart-Jones pl. 43 nr. 33. Orada kaynak.

[2] Humann, Magnesia a. M. s. 221, resim 224.

[3] C. Jacobsen'de bu zandır: Ny Carlsberg GI, zu nr. 168.

[4] İsim için bakınız: Ditt. Syll. IV Namenindex.

[5] Bu tipin muahhar hellenistik devrinin pişmiş topraklarında mevcut başka tenevvüleri için bakınız: Winter, s. 283 nr. 2 ve 8. Bunların Bergamanın tesiri altında kalmış sahalarında bulunmuş olması şayanı dikkattir. Cenubî İtalyada bu tipi, birçok başkaları gibi, Anadoludan almışlardır. Burada yalnız zannettiğimiz sıçrayan köpek nr. 8 de hakikaten vardır.

[6] Bu baş tipine, Bergamada bulunmuş imparatorluk devrine ait bir mermer baş, çok benzemektedir: A. M. XXXV, 1910 Lev. XXIV, 2.

bir gülen ifade vardır ve her ikisi de doğru öne bakmaktadır. Ayaklarında, bir evvelki çocuk tipindeki ayakkapların aynı vardır. Çene hizasına kadar düşen kıvrıkcık saçları tepelerinde bir düğümle kaldırmıştır. Daha bozuk ve noksan olan figürünün arka tarafında bir Φ damgası vardır. Bu iki çocuk belki uğur getirici birer bereket «geme» dir; fakat tıpkı bir evvelki tip gibi bunlar da belki bir «genre» figürininden ibarettir.

Fena ve çok aşınmış bir vaziyette bulunan Afrodite Anadyomene'nin pişmiş topraktan figürünün yanında (Lev. III, 1) burnu üzerinde dik duran ve kuyruğu ile Afrodite'in tenasül yerini örten bir yunus balığı vardır (yüksekliği 11 cm.). Afrodite'in yanında yunus balığının bu şekilde kullanılmasına büyük heykeltraşçılıkta bir örnek malûm olmadığı gibi, bu şekil sonraları da kullanılmamıştır; bu gibi tasvirlerin hepsi Anadolu'nun küçük san'atine ve ihtimal oldukça kısa süren bir devreye aittir [1].

Maalesef, fevkalâde bir işçiliğe malik ve düz olarak kesilmiş olan giyimli «Herme» nin Hermes'in bir nevi heykeli, başı noksandır [2]. (Lev. III, 2, yüksekliği 13,5 cm. toprağı kahverengi, «himation» unda pembe boya izleri). Sap kısmından sonra yukarıya doğru bir erkek şeklini alan «Herme» nin kolları ve gövdesi, antrenman yahut müsabakasını bitirmiş atletlerde âdet olduğu veçhile, bir «himation» a sarılmıştır.

Bu «himation» lu Hermes tipi, yalnız küçük farklarla tekerrür eden mermer eserlerden malûmumuzdur [3]; erkek çocuk figürlerinde olduğu gibi burada da, pişmiş toprak sanayiinin doğrudan doğruya büyük san'atten ilham almış olduğu bir eserle karşılaşıyoruz. Bu tip herhalde M. E. 3 üncü asrın başlangıcından evvel, yahut başlangıcında ve Praksiteles eserlerini andıran Londradaki kopyanın zarif başına bakarak iddia olunabilirse, ihtimal *Hermesler şebri olan Atina'da* icat edilmiştir.

Sarıya çalan saçları içinde bir halka, alınının üstünde bir muska bulunan ve ensesine kadar sarkan bukleleriyle önden tasvir edilmiş, güler yüzlü ve 3,3 cm. yüksekliğindeki erkek çocuk başı (Lev. III, 3), bilhassa Anadolu pişmiş toprak sanayiinde sonsuz tenevvüllerle tekerrür eden kurnaz çocuk Eros tipine güzel bir misaldir.

Buna mukabil, bir portreyi andıran, 3,5 cm. yüksekliğindeki genç erkek başı, ender eserlerdendir (Lev. III, 4). Yüzünde pembe boya izleri vardır. Saçlar başın arka tarafında, sarılı bir hattan itibaren birdenbire nihayet bulmaktadır; öyle ki, adamın sımsıkı yapışık bir takke giydiği intibarı uyanmaktadır. Portre tarihinde bu başa düşen ehemmiyet payı herhalde büyük olmasa gerektir.

[1] Winter, Typen 2 s. 210, 1, 2. 211, 4-6, 8, 9. Afrodite ile yunus balığının beraber tasviri için bakınız: Keller, Tiere des klass. Altertums, s. 222.

[2] Esasen figürinlerin ve vazoların bazı kısımları noksan olarak bulunmuştur; tamam olan bu mezarda böyle noksan eserlerin bulunması şayanı hayrettir. Maamafih Osman Bayattekin bütün parçaları itina ile toplamış olduğunu temin ediyor.

[3] Meselâ: London, Br. Mus. Cat. Sculpt. III, 1742 ve Pompeji: Overbeck Pomp. s. 101.

İki kanat bakiyesile tam olarak bulunan bir kanatın (yüksekliği 13 cm.) yukarda bahsedilen Erosların hiçbirile alâkası tesbit edilmemiştir (Lev. III, 5 - 7).

Nihayet bir de yuvarlak, küçük bir tepsi (Lev. III, 8; kutru 4 cm.) bulunmuştur. Bu tepsinin üstünde hediye makamında yuvarlak üç pasta, iki küçük ekmek, bir salkım üzüm ve bir kızartma kuş [belki bir bıldırcın] yani küçük fakat tam bir yemek vardır. Bu; «Hedes» için yani ahrete kadar olan yolculuğu için ölünün yanına verilen bir yemekten ibarettir.

Mezarda bulunan küçük çömlekler Bergama çömlekçiliği tarihine yardım bakımından maalesef nisbeten az kıymetlidirler. Çünkü arzettikleri şekiller hem mahduttur, hem de hiç karakteristik değildir.

Esasen ehemmiyeti olan yalnız 15 cm. yüksekliğindeki bir kaptır (Lev. III, 9). Bunun kenarları dik ve biraz aşağısından boğuk olup gövdesinde, kabarcıklardan müteşekkil ufki ve birbirine muvazi iki çizgi arasında keza kabarcıklarla vücade getirilmiş gırlantalar ve bunlardan sarkan uçlar vardır. Bergamada parça halinde sık sık tesadüf edilen bu kap şeklinin tarihi mezar keşfimiz sayesinde şayanı hayret olarak bu kadar mukaddem zamanlara çıkarılmıştır. Kabinin etrafı ince ve dışı açık sarı renktedir; kabarcıklar ise siyah boyalıdır. Bu kap, biçim ve renk itibarile hellenistik vazo imalcilerinin ince ve hafif eserler vücade getirmekteki meharetlarına iyi bir misaldir. Sonraları bu fenni taklit eden imparatorluk devri çömlekçileri ise bu hususta seleflerinden geri kalmışlardır.

Keza ender tesadüf edilen diğer bir vazo biçimi de, 13,5 cm. yüksekliğindeki kulpsuz, küçük ve kalın bir vazoda (Lev. IV, 1) görülmektedir; bunun kaide, gövde ve ağzı köşesiz bir münhani şeklinde birbirine geçmektedir ki, bu hal vazoya dikkate şayan dinamik bir şekil vermektedir. Bu vazoda İyonya zevki sezilmektedir (karnı geniş amforlar arkaik zamanın karakteristik İyonya vazolarıdır).

Başka yerlerde de sık sık tesadüf edilen yüksek ve narın yağ testilerinden natamam dört misal (Lev. IV, 2), kapaksız «pyxis» lerden muhtelif eb'atta 10 adet bulunmuştur. Bunların zar kutusu olarak kullanılmış olmaları muhtemeldir, çünkü içlerinden birçok küçük oyun kemikleri çıkmıştır. Bu gibi «pyxis» ler Bergamada ender değildir.

Hayatın her gününde kullanılan kulplu zenbillerin hoş birer taklidi olan iki küçük eser (Lev. IV, 4, 5) emsalsizdir; çingirak (Lev. IV, 3) ve Almanların «Vexierbecher» dedikleri bir nevi testi (Lev. IV, 11) ile ölü arasında herhalde hususî bir rabıta mevcut olacak; bir vantuz ise (Lev. IV, 7) medfunu belki ölümden kurtarmak için, fakat anlaşılın beyhude olarak kullanılmıştır.

[*] Biçimleri için bakınız: A. Thomson, Hesp. III, 1934, s. 389. Bergamada yapılan mezar keşfinin tarihi bu eserde gösterilen tarih ve örneklerle takviye edilmiştir. Sciabî'de bulunan daha eski örneğin, tekâmül suretile 2 inci asrını meydana getiren bir örnek olduğu aşikârdır.

Mezardan çıkan küçük şişelerin içinde siyah sırlı ve dibi palmet tezyinatlı bir tane vardır ki, bunun 4 üncü asrın Atina örneklerine tâbi olması ve bu şekil ve tezyiatın Bergamada daha nekadar devam etmiş olduğunu göstermesi bakımından alâkayı mucip bir vesîkadır.

En nihayet, Samos-Bergama tipinde ve 12,2 cm. kutrundaki iki küçük tabak (Lev. III, 11), ile geniş kenarlı küçük bir kâseyi (Lev. III, 10) zikredelim ki, bunlar adi olmiyan biçimlerinden başka hiçbir yenilik göstermezler.

DER GRABFUND VON POYRACIK

EIN BEITRAG ZUR CHRONOLOGIE DER PERGAMENISCHEN TERRACOTTEN

Bericht für.

«Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya dergisi.»

von *Otfried Deubner - Schlachtensee*

Niemanden wird es verwundern zu hören, dass der altentumsreiche Boden rings um Pergamon hin und wieder ein antikes Monument dem Tageslichte zurückgibt. Mit besonderer Freude aber muss es jeden, dem pergamenische Kunst etwas bedeutet, erfüllen, dass jetzt einmal die Bergung eines verhältnismässig genau datierten Grabfundes geglückt ist, wodurch man hoffen kann, der Forschung über pergamenische Kleinkunst eine festere Basis zu geben.

Bauern fanden im Juli 1936 das Grab in ihrem Acker bei dem türkischen Dorfe Poyracik, etwa 15 km von Bergama entfernt, und der sogleich herbeigerufene Museumsdirektor Osman Bayattekin nahm mit Umsicht die Aushebung der kostbaren Gegenstände vor. Ihm habe ich auch für die lebenswürdige Erlaubnis zur erstmaligen Besprechung des bedeutsamen Fundes sehr zu danken.

Das aus einfachen Steinplatten zusammengestellte Grab hatte eine Länge von etwa 1.80 m und war nach oben gegen den Erddruck mit einer dickeren Platte abgeschlossen. Die Knochen des Toten waren bis auf kleinste Reste ganz zu Erde geworden.

Auf das Geschlecht des Toten lassen ausser den Terracotten, die sogleich besprochen werden sollen, eine blau-rot-weiss gemusterte Glasperle und vier Salbfläschchen in bescheidenem Umfang Schlüsse zu: ein weibliches Wesen wird hier bestattet gewesen sein.

Ein besonderes Glück hat es gefügt, dass die einzige mitgefundene Bronzemünze, der Obolus der Toten, trotz starker Verwitterung noch erkennbar ist: sie zeigt eine autonome Prägung der Stadt Pergamon von bekanntem Typus, mit einem Zeuskopf auf dem Avers, auf dem Revers hockt ein Adler auf einem Blitzbündel [1]. Diese Prägung muss ihrem Stile nach etwa um 150 v. C. entstanden sein und ist wohl kaum lange in Umlauf gewesen, da 133 die Römerherrschaft beginnt. Das Grab kann also mit einiger Sicherheit in die Mitte des 2. Jh. v. C. datiert werden.

[1] H. v. Fritze, Die Münzen von Pergamon Taf. I, 16.

Sein Hauptschatz besteht in den mitgefundenen Terracotten, welche sowohl durch ihre gute Erhaltung als auch durch ihre verhältnismässig genaue Datierbarkeit unter dem bisher bekannten pergamenischen Material hervorragen.

Die bedeutsamste unter ihnen ist gewiss der Papposilen, der auf seiner Linken den kleinen Dionysosknaben hält (Taf. I, 1, 2) (H. 18 cm mit Basis, Ton hellbraun, rosa Farbe auf dem Gewand und der Kranzbinde, dunkelrosa auf dem Körper, im Rücken ein Brennloch von 2 cm Dm.) Er steht mit entlastetem linkem Bein auf einer glatten Basis, trägt um die Lenden einen Schurz, an den Füßen hohe thrakische Schuhe, auf dem Haupte einen üppigen Blattkranz, wie er aus unzähligen Beispielen der antiken Terracottaindustrie bekannt ist, und streckt in der Rechten eine Traube von sich, nach welcher der kleine Dionysos entzückt mit seinem rechten Händchen greift. Dieser kleine Gott sitzt höchst sorglos auf dem Unterarm des Silens und während er nach der Traube greifen will, hält er eine Linke jubelnd in die Höhe, zappelnd voll Lebensfreude. Sein Haupt schmückt ein einfacher Blütenkranz ohne Blattwerk. Die halbtierische Natur des Silens verraten unzählige Haare, welche wie ein Pelz seinen Körper bedecken.

Nach der Art und Weise, wie hier Papposilen sich mit dem kleinen Dionysosknaben vorstellt, glaubt man nicht eine beliebige hellenistische Genregruppe vor sich zu haben, sondern den Nachklang einer vielleicht kultlich bedingten frontalen Statuengruppe. Dadurch erklärt sich auch leichter der freundlich einladende Gestus der linken Hand, mit dem Silen sich dem Betrachter verbindet.

Ein auf einem Felsen sitzender Eros (Taf. I, 3) hat seine linke Hand und seinen Flügel eingebüsst, ist quer durch den Leib einmal durchgebrochen und hat keine Nase mehr. Im Übrigen auch er leidlich gut bewahrt. (H. 18 cm, erhaltene Farbe: auf der Haut rotbraun, am Flügel ockergelb) Ein Gewand, welches auf seiner rechten Schulter gesteckt ist und einen Teil der Brust verdeckt, dient ihm als Unterlage beim Sitzen. Auf dem Kopfe trägt er einen dicken Blütenkranz, unter dem Blätter hervorquellen. Links unten am Felsen steht eine Gans, den Kopf ein wenig gehoben. Sie schaut offenbar nach dem Gegenstand, den Eros einst in seiner vorgestreckten Linken hielt und dem auch dessen eigene Aufmerksamkeit gilt.

Einem nackten stehenden Eros (Taf. I, 4, 5) fehlen beide Flügel, beide Hände und der rechte Fuss (H. 21 cm, erhaltene Farbe: in den Haaren Gelb, auf dem Körper an manchen Stellen der weisse Überzug ohne einst darübergelegte Farbe), doch gibt die Terracotte noch den besten Eindruck von der schönen Bewegtheit der Figur. Dass Flügel einst vorhanden waren, beweisen die Befestigungslöcher auf den Schulterblättern mit der Aufrauhung des Grundes ringsum. Der Gott trägt Reifen an beiden Handgelenken und am rechten Fussgelenk, der erhaltene Fuss ist mit einer Sandale bekleidet, das üppige Haupthaar ist im Nacken in einen Knoten gebunden, über der Stirn zu einer Schleife gefasst und nur zwei Locken sondern sich hinter den Ohren ab und fallen auf die schmalen wohlgeformten Schultern. Auf der Brust, genau zwischen den Muskeln, hängt ein kreisrundes Amulett.

Die Bewegung des Körpers verläuft so, als habe sich Eros mit dem linken Arm auf einen Pfeiler oder etwas Anderes derartiges gestützt, schwerlich wird man allerdings finden, was seine rechte Hand tat oder hielt.

Der nun behandelte Statuettentypus eines Knaben in kurzem Hemdchen (Taf. II, 1 - 3) hat sich in drei Beispielen vorgefunden, von denen jedes einen anderen Kopf aufhat. Es sind aber auch die Körper nicht aus einer Form gepresst, wie man an den verschiedenen Verhältnissen erkennt, wenn auch ein sehr streng eingehaltener Prototypus zugrundeliegt. Diesen zeigen uns aber auch kaiserzeitliche marmorne Repliken eines hellenistischen Originals [1], ein späthellenistischer Torso aus Magnesia a. M. geht ihnen voraus [2]. Alle diese Monumente deuten auf ein sehr berühmtes Vorbild vermutlich der grossen Kunst. Unsere Terracottastatuetten zeigen den Knaben, wie er ein Vögelchen mit seiner rechten Hand an die Brust drückt und mit der ebenfalls an die Brust geführten Linken sein Hemdchen hochhebt, um in der sich so bildenden Gewandmulde einige Äpfel zu tragen. Dabei schaut er, bei zwei der Terracotten deutlicher, bei einer weniger ausgesprochen (Taf. II, 3), nach rechts hinab, als ob er von da etwa das scherzhafte Anspringen eines kleinen Hundes erwarte und deshalb auch sein Vögelchen so in Schutz nähme [3]. Der hintere Saum der ohne Arme erhaltenen Terracotte (Taf. II, 1) trägt in guten hellenistischen Buchstaben den Fabrikantennamen ΔΙΗC. Den Namen kennen wir unter Anderem aus Athen von 3 Bildhauerinschriften, und zwar zweimal in brüderlicher Verbindung mit einem Καίκοθιδένης was ja ein eindeutig pergamenischer Name ist, einmal allein [4].

Mit diesem Namen können wir so den ersten pergamenischen Terracottafabrikanten namentlich bekannt machen und dürfen auch sein Vorbild, den Knaben, der sein Vögelchen schützt, nicht fern vom Jahre 200 v. C. im pergamenischem Kunstkreise suchen [5].

Auf kleine Besonderheiten und Abweichungen der drei Statuetten sei noch aufmerksam gemacht. Ihre Köpfe und Beine sind mit kurzen Stiften angesetzt - es besteht also jede Statue aus 4 zusammensetzbaren Teilen. Der am besten erhaltene Knabe (Taf. II, 2) hat um das linke Handgelenk einen Reif mit daran befestigtem runden Stein, Medaillon oder etwas Ähnlichem.

Typologisch sind im Gegensatz zu den eben besprochenen Terracotten ganz unbekannt die zwei knabenhaften Genien (Taf. II, 4 - 6) welche mit beiden Händen ihre Hemdchen heben, um in dem sich so bildenden Bausch Früchte

[1] z. B. Capitol. Stuart-Jones pl. 43 nr. 33. Dort Litt.

[2] Humann, Magnesia a. M. S. 221 Abb. 224.

[3] Eine derartige Vermutung äusserte schon C. Jacobsen, Ny Carlsberg GI, zu Nr.

168.

[4] Für den Namen Ditt. Syll. 3 IV Namensindex.

[5] Andere späthellenistische Terracottavarianten dieses Typus bei Winter Typen 2 S. 283 nrr. 2 und 8. Sie stammen bezeichnenderweise aus der pergamenischen Einflusssphäre. In Süditalien hat man diesen Typus wie so viele andere, von Kleinasien übernommen. Nr. 8 hat auch den vermuteten anspringenden Hund.

[6] Ein Kopftypus, der sehr ähnlich bei einem kaiserzeitlichen Marmorkopf aus Pergamon wiederkehrt, A. M. XXXV, 1910 Taf. XXIV, 2.

zu tragen. (H. 16,5 cm, Haut hell- Hemd dunklerrosa). Die Köpfe sind aus zwei verschiedenen Modeln gepresst, der Hals des einen Knaben ist durch die Flüchtigkeit des Modelleurs unverhältnismässig lang geworden. Die Gesichter zeigen beide einen stereotyp lächelnden Ausdruck, mit dem sie geradeaus schauen. An ihren Füßen tragen sie dieselben Schuhe wie die Knaben des vorigen Typus, ihr Haupthaar fällt lockig bis in Kinnhöhe herab, auf dem Scheitel ist's in einen Knoten hochgebunden. Die schlechter erhaltene Terracotte hat auf der Rückseite ein eingepresstes Φ . Vielleicht darf man diese beiden Kerlchen als glückbringende Fruchtbarkeitsgenien bezeichnen, vielleicht sind sie aber auch genau so genrehaft gemeint wie der vorherige Typ.

In schlechtem und stark korrodiertem Zustand hat sich eine Terracotte der Aphrodite Anadyomene (Taf. III, 1) gefunden, begleitet von einem auf seiner Schnauze aufrecht neben ihr stehenden Delphin, welcher mit seinem Schwanz die Schamgegend der Göttin bedeckt. Diese Art der Darstellung des Delphins bei Aphrodite scheint in der grossen Plastik kein Vorbild zu haben und hat auch später keine Nachfolge gefunden; alle derartigen Darstellungen stammen aus der Kleinkunst Kleinasien und anscheinend aus einer ziemlich beschränkten Epoche [1].

Leider fehlt der Kopf [2] der wunderschön gearbeiteten Gewandherme, deren Schaft nach unten zu glatt abgeschnitten endigt. (Taf. III, 2) (H. 13,5 cm. brauner Ton, auf dem Mantel Spuren von rosa Farbe) Die aus dem Schaft herauswachsende männliche Gestalt hat ihren Leib und beide Arme in ein Himation gewickelt - nach der Gewohnheit des Athleten, der seine Übungen oder den Wettkampf hinter sich hat. Wir kennen diesen Mantelhermentypus mit nur kleinen Abweichungen von marmornen Wiederholungen [3], wodurch wir auch in diesem Falle, wie bei den Knabenstatuen, auf direkte Anregung der Terracottaindustrie durch die grosse Kunst stossen. Der Typus dürfte schwerlich später als zu Beginn des 3. Jh. v. C. erfunden sein, möglicherweise in der Hermentstadt Athen, wenn man dem feinen praxitelisch anmutenden Kopfe der Londoner Replik Vertrauen schenken darf.

Ein 3,3 cm hohes Knabeköpfchen mit einem Reif im gelbgetönten Haar, einem Amulett über der Stirn und in den Nacken fallenden Locken, frontal gebildet und mit lächelndem Gesichtsausdruck zeigt einen besonders in der kleinasiatischen Terracottaindustrie unendlich abgewandelten Typus des listenreichen Eroskindes (Taf. III, 3).

Zu den Seltenheiten hingegen muss der porträhft gebildete 3,5 cm hohe Kopf eines jugendlichen Mannes gerechnet werden (Taf. III, 4). Im Gesicht hat er Spuren von rosa Farbe. Die Zeichnung der Haare hört von einer ausgeprägten

[1] Winter, Typen 2 S. 210, 1, 2. 211, 4-6, 8, 9. Zur Verbindung Aphrodites mit dem Delphin s. Keller, Tiere des klass. Altertums S. 222 ff.

[2] Es fehlen überhaupt einige Teile von den Statuetten und ebenso von den Vasen, was bei diesem kompletten Grabfund seltsam ist. Doch versicherte mir Osman Bayatkin, dass er alle Fragmente sorgfältig gesammelt habe.

[3] Z. B. London Br. Mus. Cat. Sculpt. III, 1742 und Pompeji, Overbeck Pomp. 4 S. 101.

Linie ab auf dem Hinterkopf auf, sodass man den Eindruck gewinnt, der Mann trüge eine enganliegende Kappe. Für die Kunstgeschichte des Porträts wird das Köpfchen eine nur bescheidene Rolle beanspruchen dürfen.

Die zwei Flügelreste und der eine vollständig erhaltene (L. 13 cm) Flügel konnten mit keiner der vorher besprochenen Erosfiguren verbunden werden (Taf. III, 5 - 7).

Schliesslich fand sich noch ein kleines kreisrundes Tablett (Dm. 4 cm, Taf. III, 8) mit drei runden Kuchen, 2 Brötchen, einer Traube und einem gebratenen Vögelchen, etwa einer Wachtel, als Gaben - also grade eine kleine ausreichende Mahlzeit. Man wird hierin eine Wegzehrung für die Tote auf ihrem Wege zum Hades erblicken dürfen.

Leider ist die im Grabe gefundene Miniaturkeramik von verhältnismässig geringem Wert für die Geschichte der pergamenischen Tongefässe, da sie wenige und garnicht charakteristische Gefässformen lieferte.

Bedeutend ist eigentlich nur der 15,3 cm hohe Topf (Taf. III, 9) mit steilgestelltem und nach innen ausgekehltm Rand und mit aufgetupfter Tropfenverzierung, die innerhalb zweier parallel umlaufender Tupfenlinien ein getupftes Girlandenwerk mit herabhängenden Girlandenenden nachahmt. Die Form des Gefässes kommt fragmentarisch in Pergamon öfters vor; dass sie durch unseren Grabfund in so frühe Zeit hinaufdatiert wird, ist überraschend. Dünn ist die Wandung des Gefässes und trägt aussen einen hellgelben Schlemmton, während die Tropfenpünktchen mit schwarzer Farbe bemalt sind. Im Zusammenklang von Form und Farbe bietet dieses Gefäss ein besonders gutes Beispiel für die duftige Leichtigkeit, mit der die hellenistischen Vasenfabrikanten zu arbeiten verstanden und wodurch sie sich von den später diese Technik imitierenden kaiserzeitlichen Töpfern unterscheiden.

Eine ebenfalls seltene Vasenform bietet der kleine 13,5 cm hohe grobwandige Krater (Taf. IV, 1) ohne Henkel; Fuss, Leib und Mündungsrand gehen bei ihm in gerundeten Linien ineinander über, was dem Gefäss ein eigentümlich gleitendes Wesen verleiht. Hier spricht sich jonisches Temperament aus (in archaischer Zeit ist die Bauchamphora ein charakteristisches jonisches Gefäss).

Von den auch sonst häufigen hochbeinigen und schlanken Salbgefässen fanden sich vier teilweise unvollständige Beispiele (Taf. IV, 2), von tongrundigen deckellosten Pyxiden [1] verschiedener Grösse 10 Exemplare, die vielleicht als Würfelkästchen gedient haben, da sich in ihnen viele kleine Astragale gefunden haben. Derartige Pyxiden sind in Pergamon nicht selten.

Einzigartig sind die beiden kleinen Sacktaschen, humorvoll nach dem Geräte des täglichen Lebens abgebildet (Taf. IV, 4, 5), die Glocke (Taf. IV, 3) und der Vexierbecher (Taf. IV, 11) müssen wohl eine besonders enge Beziehung

[1] Zur Form vgl. Th. A. Thompson, Hesp. III, 1934 S. 389 S. Die Datierung des pergamenischen Grabes wird durch die dort gegebene Datierung und das Vergleichsmaterial unterstützt. Das ältere Beispiel aus Sciatbi ist deutlich eine vorausgehende Form, aus der sich diejenige des 2. Jh. entwickelt.

zum Toten haben, der Schröpfkopf hat (Taf. IV, 7) vielleicht, vergeblich, dazu gedient, die Verstorbene vor dem Tode zu retten.

Unter den keinen Fläschchen, die aus dem Grabe kamen, befand sich ein schwarz gefirnistes mit tongrundiger Palmette, in seiner Art von attischen Vorbildern des 4. Jh. abhängig und ein interessantes Zeugnis dafür, wie lange diese Form und Dekoration sich in Pergamon noch gehalten hat.

Am Ende seien noch die zwei Tellerchen von 12,2 cm Dm. des samisch-pergamenischen Typus erwähnt (Taf. III, 11), die keine Überraschung bringen, ebensowenig wie die kleine breitrandige tongrundige Schüssel (Taf. III, 10) ausser ihrer nicht ganz gewöhnlichen Form etwas Besonders gibt.

ADANA'DA BULUNAN BRONZ HEYKEL

Aziz Ogan

1934 senesinde İstanbul Müzeleri Bronz koleksiyonunda teşhir edilmiş olan eserler meyânında cesameti tabiiyeden biraz büyükçe ve çok güzel bir heykel bulunmaktadır.

Bu eser 1932 senesinde Adananın Kadırlı kasabasında Hacı Musazade Hüsnü namında bir zatın hanesi ittisalinde yapılan bir kanalizasyon ameliyatında iki metre derinliğinde bir çukurda çıkmış ve etrafında bir miktar hafriyat yapılmış olmasına rağmen nazarı dikkati çalıp bir emareye tesadüf olunmamıştır. Eserin fazlaca zedelenmiş ve otuz kırktan fazla parçalara ayrılmış olması yüzünden bunun İstanbul Müzeleri atelyesinde terkip ve tamir edilmesi muvafık görülmüş ve eser çok yüksek bir vukuf ile heykeltraşımız tarafından tamir olunmuştur.

1934 senesinin baharından beri 5311 No. altında teşhir olunan bu güzel eseri tarif edelim.

Heykel boyu 2,07

Başın tepeden boyuna kadar olan irtifacı; 0,35 santimdir. Heykel vücudün sıkletini sağ ayağına vererek sol ayağını hafifçe dışarıya ve öne atmış olduğu halde ayakta durmaktadır. Vaziyet kısa adımlarla gûya ilerliyormuş hissini vermektedir.

Heykel, arkasında kısa kollu bir (hiton) üzerine hafifçe gayet mebzul kıvrımlar (plies) hâsıl eden geniş bir (Toge) ya bürünmüştür. Libasın etekleri ayak bileklerinden biraz yukarda bitmekte ve ayaklarında sandal bulunmaktadır. Sol el ile hafifçe ve göğüs hizasında bu taraftaki omuzdan dökülenlerle sağ koltuğu altında kalçaya doğru inen kıvrımları bastırmaktadır. Sağ kol, vücutten oldukça yana açık biraz da öne ilerlemiş bir vziyettedir. Başparmağıle şahadet parmağı birbirine temas eder şekilde olması elin bir buhurdan veya buna benzer bir şey tuttuğu zannını verir.

Baş kalın ve kısa bir boyun üzerinde hafifçe ve belirsiz surette sağa dönüktür. Saçlar, bol muntazam ve itinakârane taranmış bukleler halinde alın ve şakakları örtmekte ve tepesinde diyadem şeklinde tam ortaya doğru karşılıklı bir sıra defne dallarından mürekkep bir bant ile çevrelenmektedir.

Yüz, etlice ve dolgun, burun gömük ve kanatları yayvanca olup gözler birbirine yakın ve üst kapaklar dolguncadır. Kaşlar, gümrah ve kılları tel tel seçilmektedir. Göz bebekleri dairevî çizgilerle gösterilmiş ve nazarlar hafifçe sağa münatıftır. Burunla dudak arasındaki mesafe yekdiğerine nisbeten çok yakın ve dudak uçları aşağıya iniktir. Bıyık uçları da dudak kıvrımlarına tâbi olarak aşağıya düşüktür. Şakaklardan başlayarak yanağı kaplıyan sık ve küçük küçük kıvrıklardan mürekkep kısa sakallı alt dudak altında bolca bir favori teşkil ederek

Adanada bulunan bronz heykel

Heykelin yandan görünüşü

boynuna kadar aynı mebzuliyetle devam eder. Kulaklar, etli ve memeleri dudak seviyesinden geçen bir hattı müstakimden biraz aşağıdadır.

Bakışında bir asalet sezilir. Kaşlar arasında amudî iki kısa çizgi yüzdeki asaletle bir azamet ve haşmet verir.

Heykelin arka tarafı da (filhakika önü kadar değilse de) ihtimamkârane işlendiği için bunun büyük ve ortada duran yüksek ve monümental bir kaide üzerine mevzu olduğu tahmin olunabilir. Bu itibarla eserin bulunduğu yerde münaşip bir fırsatta daha vâsi bir mikyasta hafriyat icrası lâzımgeldiğinde şüphe yoktur.

Yukarda eşkâl ve evsafını kaydettiğimiz bu eser, gerçi sathî bir bakışla imparator (Antoninos Pius) veya Adriyan'a benzetilebilirse de benzeyiş şimdiki halde kat'î değildir [1]. Diğer taraftan yerli bir prens veya bir belediye reisinin statüsü olduğuna da ihtimal vereceğimiz bu eser hiç şüphe yoktur ki işçilik itibarıyla şayanı dikkattir.

Bronzu fazla tahammuz etmiş olmasına rağmen arkasında taşıdığı sitonun kumaşı üzerinde çift çizgili murabbaî desenler bariz bir surette seçilmektedir. Elbise kıvrımları da zarif bir tarzdadır. Elbisenin bu kadar zengin ve mebzul kıvrımlı olmasına rağmen gerek vücuda ve gerek vücut hareketine tamamiyle intibak etmiş olması şüphe yoktur ki eser çok yüksek bir san'atkârın elinden çıkmıştır. Bu intibak bilhassa sağ bacakta daha sarihtir. Heykelde daha ziyade sert köşeli ve sade kıvrım hatları göze çarpar. Bunlar umumiyetle oynak olmakla beraber kuvvetli ve ahenkli hatlarla birleştirilmiştir.

Velhasıl bu eserin bütün işçiliğinde zamanının kendine has karakterlerini görmekle beraber evza ve etvarda çok eski kaidelerin az çok müşabehetine şahit oluruz.

Napoli Müzesinde bulunan ve Ogüst devrine nisbeti iddia olunan Mammius Maximus'ın toge giymiş heykeli [2] ve yine Napoli Müzesindeki Tiberius [3] heykeli bu cümledendir. Bununla beraber bizimkinden daha muahhar olan Roma Müzesindeki birçok parçalardan terkip edilen ve vaktile altın yaldızlı olan Valens ve Valentinen köprüsünün giriş kemerini tezyin eden toge giymiş heykelin de duruşundaki benzeyiş kayde şayandır.

Çok hasara uğramış olan bu eserde birkaç üslûp hususiyeti göze çarpar. Bununla beraber devrinin zengin ahenkli işçiliğinden çok uzak olup patetik hareketâtında ve tугanın teşkil ettiği katlarda ikinci asrın üslûbu daha galiptir.

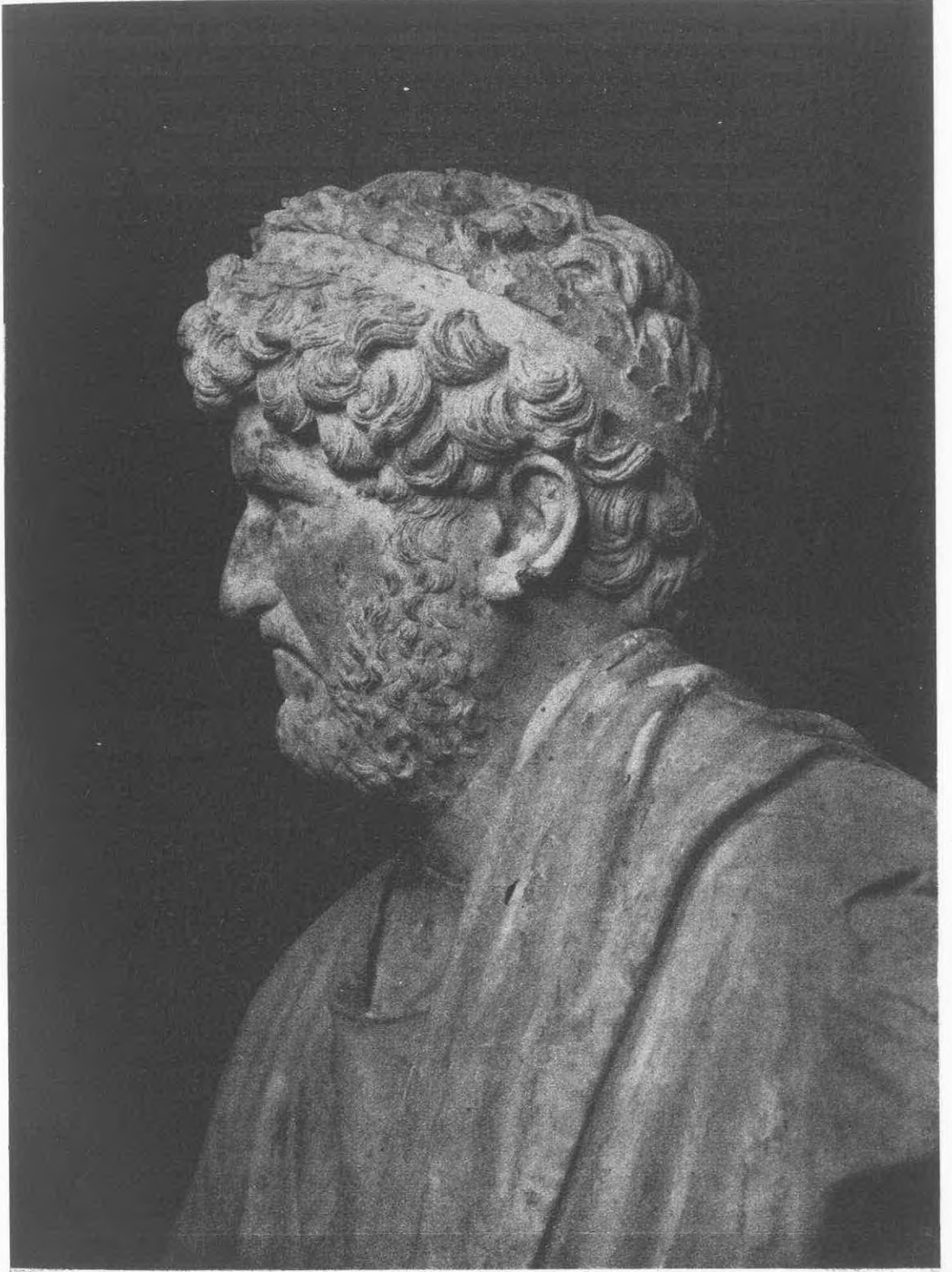
İşte Bronz heykeller arasında şu küçük ve basit mukayeseleri yaptıktan sonra yukarda elinde bir buhurdan veya buna benzer bir şey tutmakta olduğunu zannettiğimizi söylediğimiz mesele üzerinde biraz tevakkuf edelim:

Filhakika Tiberius'ün Herculandumda bulunmuş olan Napoli Müzesindeki Bronz heykelin ileri doğru uzanmış elinde bir tas tuttuğu tahmin edilmiş ise de bilâhare uzun tetkikler neticesinde hiçbir şey tutmadığı kanaati hâsıl olmuştur.

[1] Grands bronzes du Musée d'Istanbul, s. 103.

[2] Grossbronzen Der Römischen Kaiser zeit 1927, Sahife 65. Lev. XX.

[3] Aynı eser. Sahife 63. Lev. XIX.

Heykeliñ büyütölmüş başı

Adana heykelinin sağ el ve parmaklarının vaziyeti, bu el ile behemehal bir Şey tuttuğunu gösterir ve bir de kol adalelerinin gevŐek ve tabii oluşu herhalde tuttuğu Őeyin ağır olmadığını ifade eder. Bilhassa kolun vucuttan fazlaca yana doğru açılmış olması uzun uzadıya tetkika değer bir keyfiyettir.

Acaba taŐırdıđını tahmin ettiğimiz askılı buhurdanın neşrettiği dumandan mümkün mertebe tahaffuz için mi bu kolu bu kadar yana açmıştır Bu cihetin uzun zamanlar bir mütalea zemini o'acağını tabii buluruz.

LA STATUE DE BRONZE D'ADANA

Aziz Ogan

Parmi les bronzes nouvellement exposés au Musée d'Istanbul figure une très belle statue plus grande que nature.

Elle a été découverte en 1932 dans la bourgade de Kadırlı, dans le vilâyet d'Adana, dans les travaux de canalisation exécutés près de la maison de Hacı Musa zade Hüsnü, à une profondeur de deux mètres. Les fouilles exécutées dans les environs immédiats n'ont révélé aucune trace digne de retenir l'attention.

La statue étant morcelée en 30 à 40 fragments a dû être confiée à l'atelier de sculpture du Musée, où elle a été très habilement restaurée.

Voici la description de cette belle statue exposée en 1934 au Musée sous le No. 5311.

Hauteur de la statue: 2,07 m.

Hauteur de la tête, du sommet du crâne jusqu'au cou: 0,35.

Un personnage romain est représenté debout, le corps portant sur la jambe droite, la gauche légèrement écartée et avancée, comme s'il marchait à pas lents. Il est vêtu d'une tunique à manches courtes et drapé dans une toge qui forme des plis très nombreux et qui descend un peu au dessus des chevilles. Les pieds sont chaussés de sandales. De la main gauche relevée à hauteur du coude il retient les plis qui tombent de l'épaule gauche et ceux qui, passant sous le bras droit, retombent sur la cuisse. Le bras droit est écarté du corps et allongé en avant; le pouce et l'index réunis, semblant indiquer qu'il tenait un encensoir ou un objet analogue. La tête est imperceptiblement tournée à droite. Le cou est court et épais. Les cheveux, aux boucles abondantes, soigneusement arrangées, couvrent le front et les tempes. Le visage est charnu, les sourcils arqués, le nez aquilin, les narines écartées, les yeux rapprochés. Les sourcils sont soigneusement traités, les pupilles sont indiquées par une ligne circulaire. Le nez est très rapproché des lèvres. Les pointes des moustaches suivent la courbe descendante des lèvres. Le visage est encadré d'une barbe courte et frisée. Les oreilles sont charnues. Le regard est empreint d'une majesté divine. Deux courtes lignes perpendiculaires entre les sourcils ajoutent à la noblesse du visage.

Le dos de la statue étant traité avec presque autant de soin que le devant on peut en conclure que la statue était exposée sur un socle monumental situé dans une position centrale. La nécessité s'impose donc incontestablement de faire en cet endroit, à la première occasion, des fouilles plus étendues.

La statue que nous venons de décrire offre avec Antonius Pius une ressemblance qui nous permet de l'attribuer à cet empereur; on pourrait penser aussi à Hadrien, ou bien à un prince indigène qui vivait dans le deuxième siècle.

Bien que le bronze soit fort oxydé on distingue très nettement le tissu de la tunique, de facture élégante, en lainage léger, orné d'un dessin à carreaux formés par des lignes doubles. Le même dessin se répète sur la toge.

L'artiste a fait preuve d'une grande habileté dans le traitement du vêtement qui, sous les plis nombreux, indique parfaitement les formes et le mouvement du corps, et en particulier de la jambe droite. Les lignes sobres et anguleuses prédominent, mais elles s'harmonisent merveilleusement avec les lignes qui, pour être onduleuses, n'en sont pas moins vigoureuses.

En un mot, le travail, tout en étant caractéristique de l'époque de l'empereur Hadrien, présente, dans l'attitude et le mouvement, des traits qui se rattachent plus ou moins à des traditions très anciennes. A ce type appartiennent la statue de Mammius Maximus vêtu de la toge, du Musée de Naples, attribuée à l'époque d'Auguste, et la statue de Tibère, du même Musée.

Cependant il faut signaler dans notre statue une certaine ressemblance avec une œuvre d'époque plus récente, la statue en toge, reconstituée avec plusieurs fragments, qui était couverte de dorure, et qui ornait l'arc du pont de Valens et Valentinien. Cette statue, fort mutilée, présente les caractéristiques de styles divers; cependant elle s'écarte du travail riche et harmonieux de l'époque; dans l'attitude pathétique, dans la disposition des plis de la toge, prédomine le style du IIe siècle.

Après cette brève revue des statues de bronze, examinons un moment la question de savoir si en effet l'empereur tenait un encensoir ou un objet analogue, comme nous l'avons dit plus haut.

Bien qu'on ait d'abord supposé que la statue en bronze de Tibère trouvée à Herculaneum et exposée au Musée de Naples tenait une coupe dans sa main étendue, à la suite de longues recherches on est arrivé à la conclusion qu'il ne tenait rien. Mais dans la statue d'Adana la position de la main droite et des doigts ne laisse pas de doute que cette main tenait quelque chose. Les muscles du bras étant relâchés et dans une attitude naturelle indiquent que l'objet n'était pas lourd. Le fait que le bras est très écarté du corps mérite également de retenir l'attention: ce bras serait-il allongé afin d'éviter autant que possible l'incommodité de la fumée qui se dégage de l'encensoir? Nous pensons que cette question mérite d'être longuement étudiée.

YENİ BULUNAN KİTABELER HAKKINDA (I)

Prof. Dr. Georg Rohde
Tercüme eden: Azra Erbat

Burada Maarif Vekilliğine yeni olarak arzedilen kitabeler hakkında izahat verilecektir. Fakat, bu kitabeler ekseriya elimizde olmayıp fotoğraflarda tesbit edilmiş ve bu hususta kâfi derecede vukufu olmıyan kimseler tarafından yapılan kopyalarda okumak mecburiyeti hâsıl olmuş bulunduğundan, bu makale yeni buluşların kat'î ve son tetkiklerini değil, ancak bir tescilini teşkil etmektedir. Bu müşkülâta rağmen, Maarif Vekilliğinin Antikite ve Müzeler Direktörü Bay Dr. Hamit Koşay, muvakkat fakat muntazam bir şekilde neşriyatın başlanmasını muvafık görmüştür. Burada, bilhassa Dr. Hamit Koşaya, gösterdiği âlâka ve yardımları için minnet ve teşekkürlerimi sunmalıyım. Türkiyenin muhtelif müzelerinde, depolarında bulunan Grek ve Lâtin kitabelerinin yakın bir istikbalde, etraflı bir tetkika tâbi tutulmaları ümit edilebilir.

1. Milâttan sonra 195 senesine ait, Romalı bir lejionerin mezar taşı. Sonbahar 1936 da Ankarada Çankırı Kapı civarında bulunmuş ve Arkeoloji Müzesinin deposunda muhafaza edilmiştir. Kitabe, bu havalie ait kireçtaşındandır. Yükseklik 1,17 m., yazı taşıyan tarafın vasatı genişliği 0,49 m. harflerin boyu 0,045 - 0,055 m. Taşın arka tarafı tesviye edilmiş değil, sathî bir surette hakkâk kalemî ile düzeltilmiştir. Kitabenin aslında şunlar okunmuştur:

(Fotoğraf 1.)

D M
VLP MAXIMUS
NAT PANN MI
LES L X G STIP XVIII
ANNO XXXVIII RE
DI A PARTHIA DE
CESSIT III NON
SEPT HERES FACI
ENDUM CRAVIT
TERTYLLO ET CLE
MENTE COS

Tercüme: İlâhî Manlere. Panon (kabilesinde) doğan, Ulpius Maximus 10 uncu çift lejionun askerlerinden, 18 inci hizmet senesinde ve 38 yaşında Part-yadan dönüşte, 3 eylülde ölmüştür. Varisi (bu mezar taşını) Tertylluş ve Cle-

mensin konsül oldukları zaman yapmıştır. Scapula Tertullus Priscus ve Tineius Clemens Milâttan sonra 195 senesinde konsül idiler.

Burada mevzuubahs olan şahıs, Septimius Severusun Partlara karşı seferinde bulunmuş bir askerdir; bu seferden sonradır ki senato, imparatora «Parthicus» unvanını vermiştir. Muzaffer unvanının kabulü, 28 ağustos 195 (RE IIA 1961) de vukubulmuştur. Mevzuubahs kitabenin tarihi de bu tarihe tekabül etmektedir. Septimius Severusun Asyada yaptığı seferlere Panonya ordusunun da iştirak ettiğine dair elimizde daha başka vesâik te vardır. (Bogdan Filow, Klio Beiheft VI, sayfa 79 a bak.) Bu kitabe, Panonya ordusunun X uncu lejyonu, yahut hiç değilse bunun bir vexillatiosu bu sefere iştirak etmiş olduğuna dair en eski bir delildir [1].

2. Serapis ve İsis'e takdis. Orta Gürney (Araç kasabası, Kastamonu vilâyeti) de bulunmuştur. Muhtelif yerinden zedelenmiş olan bu taşın mesahası 45, 50, 40 cm. dir. Kitabenin bir kopyası okunmuş ve kötü bir fotoğraf ile kontrolüne çalılmıştır.

Ἀγαθῆ τύχῃ.
 Διὶ Ἡλίῳ Σαράπιδι
 καὶ τῇ κυρίᾳ Ἰσίδι
 καὶ τοῖς συννάοις
 θεοῖς Κατόνιος
 Μάκερ ἑπαρχος
 σπειροῦς πρώτης
 Θρακῶν ὑπερ
 τῆς ἑαυτοῦ σω-
 [τη]ρίας.

Tercümesi: Hayırlı olsun. Zeusa - Helios - Sarapis ve mutlak hâkime İsis'e ve onlarla beraber perestiş edilen ilâhlara, birinci Trakya müfrezesinden Catonius Macer, selâmeti için.

Bu kitabe Serapis'e ithaf edilmiştir. Tacitus (historiæ IV 83/84) e göre I inci Ptolemæos, Serapis'in âyini Sinoptan Mısıra nakletmiştir. İlâhın bu kitabede taşıdığı isimlere başka birçok yerde de rasgelinir. İskenderiyede kâin esas mabedin âyin kaidelerine tamamen uygundur; İskenderiyede de şu tarzda bir kitabe görünmektedir: Διὶ Ἡλίῳ μεγάλῳ Σαράπιδι. Bu ilâh İskenderiyede dahi İsis'e merbuttu. Σύνναοι Θεοί Milâttan sonra 118 senesine ait İskenderiyede bulunmuş bir kitabede zikredilmektedir (Dittenberger OGIS 678). Anadolu da bu ilâha prestîş edildiğine dair elimizde birçok vesâik vardır. Paralar üstünde resmine tesadüf ediliyor ve Efesos mabetlerinden birinde İsis ile müşterek olarak ona perestiş ediliyordu. Kitabeyi ithaf edenin ismi, Catonius Macer, tanınmış bir isim değildir. «ἑπαρχος σπειροῦς πρώτης Θρακῶν» nun lâtince tercümesi: «præfectus cohortis I Thracum» dur. Ancak kitabenin tamam tarihini tesbit etmek şimdilik kabil olmadığından, bu ismi taşıyan müfrezelerin hangisinin burada bahis mevzuu olduğu malûm değildir.

[1] Tashih: Giulio Jacopi, Esplorazioni e studi in Paflagonia e Cappadocia, Roma 1937, s. 43 te neşredilen kitabe bu makaleyi yazdıktan sonra keşfedilmiştir,

3. İzmir civarında Burnovada bulunan mozayikten bir kitabe.

1936 baharında Bay Edmond Giraud'nun Burnovadaki nar ağaçlı bağında, üstünde bir kitabe yazılı mozayikten bir satır meydana çıkarılmıştır. İzmir Antikite Müzesinin Direktörü Bay Salâhattin Kantar ve Bay Belhomme herne kadar bu kitabe ile çok alâkadar olmuş iseler de, şimdiye kadar kitabenin teferruatı aydınlatılmamıştır.

Mozayik sathın uzunluğu: 18,50 m., genişliği: 5,95 m. dir. Ortasında kitabe ve 0,65 - 0,59 m. büyüklüğünde mozaik taşımayan bir parça mevcuttur; vaktile bir mihrabın veyahut bir heykel kaidesinin orada durmuş olması muhtemeldir. Kırmızı, mavi ve sarıya boyanmış kantharoi bu sathın orta kısmını süslemektedirler; bu kantharoi'lerden uzanan sarmaşıklar bütün sathı kaplamaktadır. Kitabenin hemen altında İzmirin armasını temsil eden bir aslan kırmızı bir hat ile tersim edilmiştir. Bütün saha beyaz ve mavi biribiri içinden geçerek, zincir gibi uzanan halkalarla çevrilmiştir. Halkaları teşkil eden şeritlerin biri şahtere ile, biri haçlarla tezyin edilmiştir (fotoğrafa bak). Kitabenin dar yüzlerinden birinde bir mermer plâki mozayike karışmaktadır; mermer plâk altında bir borunun ağzı bulunmaktadır (fotoğrafa bak). Kitabenin kendisi (fotoğrafa bak) 1,78 m. genişlikte ve 0,62 m. yüksekliktedir. *Harflerin şekilleri kitabenin Milâttan sonra 3 üncü asra ait olduğunu ispat etmektedir. Bilhassa M harfinin ortası fazlasile yuvarlaştırılmış olması bu tahmini kuvvetlendirir.*

Τι(βέριος) Ἰού(λιος) Σεπτίμιος Ἰουλιανὸς Σμυρ-
ναῖος ἐγ̃ προγόνων βουλευτῆς περ-
ιοδονεΐκης ξυστάρχης δεσπότης
ἀπὸ προγόνων τοῦ κτήματος τὴν
ψηφοθεσίαν τῷ Βαγγεῖῳ ἐποίησάμην.

Tercümesi: «Ben, Tiberius Iulius Septimius Iulianus, ecdadımdanberi İzmirli müşavir, bütün bir bayram safhasında galip, jimnik agonlerin reisi, ecdadımdanberi mülkün sahibi, bu mozayiki Bakchos mabedi için yaptırdım.»

Burada bahis mevzuu mozayikin, İzmirde dinî bir meclisin perestiş ettiği Diyonysus Breiseus mabedine ait olup olmadığı kat'iyetle tesbit edilemez. — Bir «*Periodonike*»; dört sene zarfında cereyan eden dört büyük Grek musabaka oyunlarının her defasında (Olympia, Pythia, İsthmia ve Neme oyunları) galip gelen şahıstır. Rudolf Knab (Die Periodoniken, Diss. Giessen 1934) namlı eserinde şimdiye kadar tanınmış 67 «*periodonike*» den bahsetmiştir. Şayanı dikkattir ki imparatorluk devrine ait birçok «*periodonike*» ler Anadoludan çıkmışlardır. Şimdiye kadar İzmirli iki «*periodonike*» tanırız: Claudius Apollanius ve oğlu Claudius Rufus Apollonius (IG XIV 1107; Knab sayfa 46). *Ξασταρχία* imparatorların tevdi ettiği bir şeref nişanesidir; daha eski zamanlar için bu nişane meçhul olsa gerek (Xystark), vatanının ξυστός ile, yani cereyan eden bütün jimnik agonlara nezaret etmekle mükelleftir. — Kitabeden yükselen ecdat gururu (2 inci sırada ἐγ̃ προγόνων, 4 üncü sırada ἀπὸ προγόνων) diğer İzmir kitabelerinde de müşahede edilmektedir,

4. Bir Hera heykelinin kaidesi. Mesette bulunmuştur (Cide kasabası, Kastamonu vilâyeti). Kitabenin genişliği: 40 cm., yüksekliği: 6,5 cm. harflerin boyu: 2 cm. dir. Harflerin şekillerine nazaran kitabe *Milâttan sonra ikinci asrın* yarısına aittir; bahusus ufki çizgili Y bu tahmini ileri götürmektedir (Kirchner, *Imagines inscriptionum Atticarum* 136 ya bak). Bu kitabenin bir fotoğrafı verilmediğinden ve harflerin şekli gayet ince hakkedilmiş olmasından dolayı aşağıdaki izahatı veriyoruz: A'nın ortadaki çizgisi ucu aşağı bir zaviye teşkil eder; Δ'nin sağ çizgisi yukarıya doğru uzatılmıştır; Θ beyzî bir şekil alır ve çizgisi ortasından geçer; Σ zaviyeli bir kerre şeklindedir, Ω baş aşağı fakat yuvarlak bir M şeklindedir. Basmada şunlar okunmuştur:

Ἀγαθῆ τύχη. Διὶ Βρονταίῳ τῆι Ἡρῶν
ἀνέθηκεν Γάιος Τειμοθέου ὁ καὶ Χητῆας
ἐκ τῶν ἰδίων κατ'εὐχὴν.

Tercümesi: Hayırlı olsun. Gürlüyen Zeus için, Chettas ismini de taşıyan, Gaius Timotheos, Hera heykelini, kendi vesaiti ile bir adak üzerine, dikmiştir.

«Zeus Brontaios» veya (Bronton) Firikyalı bir ülûhiyet addedilir (Cumont, *RE Suppl.* I 258; *Die Orientalischen Religionen* 3 s. 230). Körteye nazaran bu ilâhın ibadetini şu hudutlar dahilinde raslarız: «Şimalde Sakaryanın orta kısmı, şarkta memba havzası ve Haymana ovası, cenupta Likya ve ta Frikyanın hudutları, garpta Rhyndakos. «Fakat Gruppe'nin (*Griechische Mythologie und Religionsgeschichte* II 1111 Anm. 3) namı eserinde nazarı dikkatimizi celp ettiği veçhile, ilâhın ibadeti Frikyanın haricinde de, meselâ Bitinya ve Galatyada ve diğer başka mıntakalarda da izler bırakmıştır. Jacopi'nin Kastamonuda bulup, (*Della Paflagonia alla Commagene*, Roma 1936, p. 4, fig. 7) eserinde neşrettiği kitabe, ne de bizimki, Körtenin tesbit ettiği sahadan çıkmış değildir: Διὶ Βροντα(ι)ι Σιβήνωχτος Νέστορος εὐχῆς χάριν ἀνέθηκεν. Χητῆας işareti (signum) bugüne kadar meçhuldür [1].

5. Balıkesir civarında, Konakpınarda bulunan bir mezar kitabesi. Elimizde mevcut parçanın yüksekliği 80 cm. kitabeyi taşıyan tarafın genişliği 42 cm. dir. Fotoğraftan anlaşıldığına göre bu bir kireçtaşdır. Harflerin şekillerine bakılırsa, bu kitabe dahi *Milâttan sonra ikinci asra* aittir. Altı satır yedi ligatür arzeder; Α ve Υ harflerinin Γλυκίνης kelimesinde bağlı olmaları bilhassa şayanı dikkattir; Διοδότου daki Υ harfi Ο harfinin içine yazılmıştır (fotoğrafta biraz silik fakat okunamayacak kadar değil). Fotoğrafta şunlar okunmuştur (fotoğraf 7):

Ὀνήσιμος Διοδό-
του Γερμηνὸς Δι-
οδότῳ Γλυκίνης
Γερμηνῶ καὶ Μοσ-
χίῳ τοῖς θρόψασι
μυείας χάριν.

Tercümesi: Germeli, Onesimos, Diodotosun oğlu, ebeveyni, Germeli, Glykinenin oğlu, Diodotosa ve Moschiona hatıra olarak. (L. Robert, *Villes d'Asie*

[1] Zeus Bronton'a ait son neşriyat MAMA V 172 ff. da bulunur.

mineure. Paris 1935, s. 171 v. s.) adlı eserinde de Germenin mevkiini tesbit etmeğe çalışmıştır. Konakpınar, hava yolu ile Balıkesirin takriben 23 km. cununda kâindir. Robert ise Mysialı Germe kasabasını Balıkesirin civarına yerleştirmektedir.

6. Yeni bir Dolichenus abidesi. Dolichenus ibadetinin vatanında bulunmuş olan birkaç Dolichenus abidesinden Cumont, (Études Syriennes (Paris 1917) — maalesef kitabı bulmak mümkün olmamıştır — ve Syria I s. 183 v. s. de) bahsetmektedir. 1935 senesinde Gaziantep civarında, Kekliktepede, yani eski Dolichenus'un mahallinden çok uzak olmıyan bir yerde, bir taş bulunmuştur. Bu taş, bugün Ankarada, Augustus mabedinin deposunda muhafaza edilmektedir. Taşın bir Dolichenus temsil ettiğini H. G. Güterbock bulmuştur. Taş mesamatlı lavidandır ve ilk görünüşte zannedildiği gibi, iki parçaya kırılmış değil, esasen zorla bitleştirilmiş iki parçadan vücade getirilmiştir. Taşta ilâhın resmini taşıyan ön taraf (fotoğrafa bak) yassılaştırılmıştır; kitabeyi taşıyan arka tarafı çok muhaddeptir. Kitabenin yazılması için taşın sathı hakkâk kalem ile kaba bir şekilde düzleştirilmiştir. Yükseklik: 1,15 m.; vasatı kutur: 0,27 m.; harflerin boyu: 4 cm.

Ön cephede, umumiyetle rasgeldiğimiz Dolichenus abidelerinde olduğu gibi, sağ tarafa dönmüş bir boğa, üstünde bir ilâh temsil edilmiştir. Sol elinde tuttuğu bir şimşek hâlâ görülmektedir, herhalde çift bir balta taşıyan sağ eli ve başının serpuşu farkedilemez hale gelmiştir. Kabartmanın kaba tekniği ve maruz kaldığı tahribat dolayısıyla ilâhın kıyafeti hakkında kat'î bir nazariyeleri sürmek müşküldür. Burada Hedernheim ve Kömlöd kabartmalarında olduğu gibi ilâh, romen zırhını taşımaz; Gaziantep civarında bulunuşuna ve Humann-Puchstein (Reise in Kleinasien und Nordsyrien s. 399) da bir resmi olan kabartmadaki gibi Pers kıyafeti de bahis mevzuu olamaz. Sağ omzunda taşıdığı kılıç kayışı ve havaya kalkan kılıç ise vazihan bellidir; şeklin (eserin) don taşıdığı muhtemeldir.

Kitabenin son ve sondan evvelki üçüncü satırı kopyasını verdiğimiz fotoğrafta, taşta olduklarından daha okunaklıdır. Kitabenin muhteviyatı şudur:

Ἐκέλευσεν ὁ θεός.
Λούκιος) Νωνᾶ ἀπε-
λεύθερος Νομερίου
Ἦοψ Λουκίου ἀνάσ-
τησε τὸν θεόν
ὑπὲρ σωτηρίας
Καίσαρος.

Tercüme: İläh emretti. Lucius, Nonasın oğlu, Numeriusun azat ettiği köle, Hyops, Luciusun oğlu, imparatorun selâmeti için burada ilâhın şeklini yapmıştır.

Birçok Dolichenus adakları gibi bu dahi pro Cæsaris salute yapılmıştır; maalesef abidenin hangi imparatoru kastettiği anlaşılmamaktadır; yazıların şekillerine istinaden de abidenin tarihini tesbit etmek kabil değildir; ihtimal ki kitabe 2 inci asrın sonuna, veyahut 3 üncü asrın başına, yani «Sévère» haneda-

nının zamanına aittir. O zaman Dolichenus ibadeti bilhassa inkişaf etmişti [1]. Ἐκέλευσεν ὁ θεός formülü Dolichenusa ithaf edilmiş birçok kitabelerde bulunmaktadır; lâtince karşılığı «ex iussu» veya ona benzer bir ibare (meselâ: Dessau 4296, 4314, 4315 a, 4317, ve K. Bittel'in bana hatırlattığı gibi Jassen'de bulunan tunç lehvada aynı ibare mevcuttur [Kazarow, CEsterr. Jahreshefte 27, 1932, 172 ye bak]).

Kitabede bulunan isimler birçok müşkülât arzemektedir. Abide, herhalde aynı ilâha iki kişinin vakfıdır, belki bir baba ile oğlunun! Fakat isimlerin birbirini rabitasız takip etmesi ve fiilin müfret olması şayanı dikkattir. 4 üncü satır başında YOΨ u YOγ okumak ile bu isim bir Numerius L. f. belli eder, fakat Ψ harfi okunaklı ve şekil itibarile γ harfinden çok farklı olduğundan YOψ u YOY okumak tarzı tavsiye edilemez. Bu şekli lisanda bir itina noksanlığı addetmek daha münasip olur ve ἀνάσθησε şeklinde beliren bütün eserin lisan seviyesine uygundur.

Νωνᾶ yı Νωνᾶς'ın «genitif» i olarak alıyorum (Suida. Νωνᾶς ὄνομα κύριον a göre); bu isme Küçükasyaya ait kitabelerde sık sık rasgelenen -ας sonucunu taşımaktadır. Νομερίου kelimesinin μ harfi, önünde bulunan (o) harfine ve müteakip ε harfine bağlıdır. Şahıs ismi olarak *Yov a şimdiye kadar tesadüf edilmemişti; İberyanın bir şehrinin ismi olarak Bizanslı Stephanos'ta zikredilmektedir.

Yine Dolichenus âyinine ait ikinci bir abide yukarda zikredilen mezar taşı ile Ankara, Augustus mabedinin deposunda muhafaza edilmektedir. Bu taşta kitabe izleri bulmak kabil değildir. Bu abide mayıs 1935 te Gaziantep civarında Tell-el-Hâlir'te bir duvar içinde bulunmuştur. Taşın maddesi mezar taşının üst parçasında gördüğümüz mesamatlı lâv'dandır. Yükseklik: 74 cm.; genişlik: 44 cm.; fotoğraf.

7. Üst üste iki relief taşıyan bir mezar taşı: yukardaki resim bir ölü ziyafeti, altındaki daha küçük resim bir süvari ile kölesini temsil etmektedir. Bu mezar taşına benzeyen bir fotoğrafı, Mendel [Catalogue des sculptures des musées impériaux ottomans, Constantinople, 191, vol. III, p. 272 nr. 1051] de bulunmaktadır. Mezar taşı, nisan 1934 te Kıranlılarda (Karacabey kazası, Bursa vilâyeti) bulunmuştur. Fotoğraftan anlaşıldığına göre kabartmanın maddesi ki-reçtaşdır. Yükseklik: 1,10 m., genişlik: 0,84 m. Bursa müzesinde muhafaza edilmektedir. Kitabenin muhteviyatı:

Διόδωρε

Διονυσίου χαίρε.

Tercümesi: Diodoros, Dionysiosun oğlu, Allaha ısmarladık. (Fotoğraf 11).

8. «Vize = Bizye» de bulunmuş, imparatorluk devrine ait bir kitabe. Mezkûr kitabe Edirne müzesindedir. Kırklarelinde bulunmuştur. (Vizenin, yani eski Bizyenin takriben 50 km. şimal garbında). Herhalde Çorlu [eski Syralum] dan (Vizenin takriben 50 km. cenubundan) Vizeye götürülmüştür. Kitabenin ölçüleri bildirilmemiştir (Fotoğraf 12).

[1] Mukayese ediniz: NÖII Neue Jahrbücher, 1939 sahife 215, aynı yerde sahife 208 f. Avrupada Dolichenos'a ait yeni buluntular hakkında.

Α γ α θ ι τ ύ χ ι.

Υπὲρ τῆς τοῦ αὐτοκράτορος
 Τι(του) Αἰλίου Ἀδριανοῦ Καί-
 σαρος Σεβαστοῦ Εὐσεβοῦς καὶ Οὐήρου Καίσαρ-
 οσα νείκης τε καὶ αἰωνίου διαμονῆς καὶ τοῦ
 σύμπαντος αὐτῶν οἴκου ἱερᾶς τε
 συνκλήτου καὶ δήμου Ῥωμαίων
 ἡγεμονεύοντος ἐπαρχείας Θρά-
 κης Γ(αίου) Ἰουλίου Κομόδου πρεσβ(ευτοῦ) Σεβ(αστοῦ)
 ἀντιστρατήγου ἢ πόλις ἢ Βιζυηνῶν
 κατεσκευάσεν τοὺς πύργους διὰ
 ἐπιμελητῶν Φίρμου Αὐλουπόρε-
 ος καὶ Αὐλουκένθου Αὐτουκένθου
 καὶ Ῥάζδου Ῥακίνθου. Εὐτυχεῖτε.

Tercümesi: «Hayırlı olsun. Hükümdar Titus Aelius Hadrianus Antoninus Piusun ve Caesar Verusun ve bütün sülâlelerinin ve Romalıların mukaddes senato ve milletin zaferi ve daimî siyaneti için, Bizyelilerin şehri, Gaies Commodus'un legatus Augusti pro praetore olarak, Trakya eyaletini idare ettiği zaman, Firmus, Aulukorisin oğluna ve Aulukenthos, Aulukenthosun oğluna, ve Razdos, Hyakinthosun oğluna kuleleri inşa etmeği havale etmiştir. Mesut olsun».

Bizye bugünkü Vizedir. İhtimal ki kitabe, surlar yahut kulelerin birinin üstünde bulunmakta idi. Kitabenin sonunda bulunan saadet temennisi, mezar kitabelerine mahsus bir ibaredir, ve surları ve kuleleri seyreden ve kitabeyi bulup okuyan yolcuya mütealliktir. Kitabe Antoninus Pius zamanına aittir (138-161). Cæsar Verusun kim olduğunu tayin etmek güçtür. Zira Antoninus Piusu takip eden Mark-Aurel yalnız Verus ismini taşımamıştır ve kardeşi ve aynı zamanda naibi hükûmeti olan Verusa, (Antoninus Pius), Cæsar ismini tevdi etmemiştir. Herhalde kitabede gördüğümüz isim mutat olmadığından bu hususta kat'î bir şey söylenemez. Ne de olsa burada imparator Mark-Aurel'in bahis mevzuu olduğu daha muhtemeldir.

Kitabede zikrolunan legatus Augusti pro praetore C. Iulius Commodus Orfitianus'dur. Bu memuriyeti icra ettiğini Filibe havalesinde, Katunsko-Konare, Stanimaka civarında (Arch.-epigr. Mitt. XVIII 115; RE X 569 dan iktibas) bulunan bir grekçe kitabe ve Burgas havalisinde (Bull. bulg. IV, 1926/27, 108 = Rev. arch. XXVI, 1927, 359 nr. 49; RE VI A 1, 455 ten iktibas) bulunan lâtinçe diğer bir kitabeden öğrenmekteyiz. İkinci kitabe tribunicia potestasi zikrettiğinden 154/155 senesine ait olduğu zannedilmektedir. Bu kitabe, C. Iulius Commodusun imparatorun sarîh emri üzerine Trakya eyaletinin müdafaası için burgi et praesidia inşa ettiğini bize bildirmektedir. Buna nazaran elimizdeki kitabede zikrolunan πύργοι ismi, şehir surlarının kuleleri değil, Bizyelilerin vazettiği şehrin dışında bulunan kasırları yahut hudut tahkimatını kastetmektedir.

Üç epimelet'in isimleri birçok müşkülâta sebebiyet vermektedir. Sonuncu Razdos, Hyakinthosun oğlu tamamen anlaşılmaktadır. Razdos ismi için Jokl

(Reallexikon der Vorgeschichte XIII 292) ye müracaat edilebilir. Burada şahsın ismine babasının ismi de ilâve edildiğinden, öteki şahısların da aynı şekilde tesmiye edilmesi gerektir. Birinci şahsın ismi hiç müşkülât arzetmemektedir. Firmus, Aulukoris'in oğlu; Trakya ismihası olarak Aulukoris'ten P. Kretschmer, [Einleitung in die Geschichte der Griechischen Sprache 184 te] bahsetmektedir. İkinci isim şöyle okunmaktadır: Ἀύλου Κένθου αὐτοῦ Κένθου yani: Aulus, Kenthos namı bir şahsın oğlu, ki kendisi de bir Kenthosun oğludur (G. Klaffenbach ismi bu şekilde izah etmiştir ve bu mesele hakkında tetkiklerini bana bildirmek lûtfunda bulunmuştur.) Kenthos Trakyalı bir isimdir (Kretschmer 202 ye bak). Öteki iki isim ile olan analogiden dolayı burada da şahsın kendisinin ve babasının isminin zikredildiğini tahmin edebiliriz, yani: Aulukenthos, Autukenthosun oğlu. (Kenthos ile biten Trakyalı isimlere dair Jokl 289 bak.) Her iki isim de şimdiye kadar teyit edilmiş değildir, fakat Aquileia'da bulunmuş (CIL V 940) bir kitabede Aulukenthos ismi görünmektedir; buna nazaran Autukenthos dahi Trakyalı bir isim teşekkülü addedilmelidir.

NEUE INSCRIFTENFUNDE (I)

Prof. Dr. Georg Robde

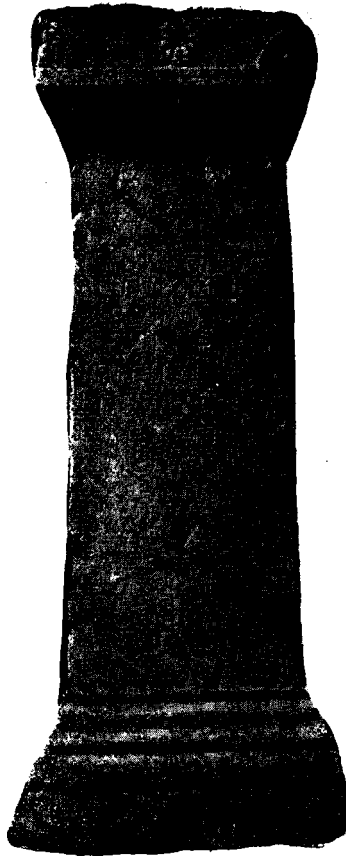
An dieser Stelle sollen von jetzt an regelmässig Nachrichten über neugefundene Inschriften in der Türkei veröffentlicht werden, über die eine Meldung an das Kulturministerium gelangt. Da es meistens nicht möglich sein wird, die Originale zu vergleichen, sondern die Lesung nach Photographien oder nach meistens von unkundiger Hand angefertigten Abschriften oder Nachzeichnungen erfolgen muss, so kann es sich nur um eine Registrierung, nicht um wirklich abschliessende Bearbeitung der Funde handeln. Trotzdem erschien es dem Leiter der Antikenabteilung beim Kulturministerium, Herrn Dr. Hamit Koşay, dem auch hier für sein Interesse und sein vielfaches Entgegenkommen gedankt sei, angezeigt, eine regelmässige vorläufige Publikation in dieser Form vorzunehmen. Es steht zu hoffen, dass sich in absehbarer Zeit eine systematische Aufnahme der in den verschiedenen Museumsdepots der Türkei verstreuten griechischen und lateinischen Inschriften durchführen lässt.

1. Grabstein eines römischen Legionärs aus dem Jahre 195 nach Chr. Geburt. Gefunden im Herbst 1936 in Ankara bei Çankırı Kapı, aufbewahrt in dem Depot des Archäologischen Museums. Kalkstein aus der Gegend. Höhe 1.71 m, durchschnittliche Breite der Schriftseite 0.49 m, Buchstabenhöhe 0.045 - 0.055 m. Die Rückseite ist nicht geglättet, sondern nur oberflächlich mit Meisselhiebeln gebnet. Gelesen nach dem Original. Abbildung 1.

D M
VLP MAXIMVS
NAT PANN MI
LES L X G STIP XVIII
ANNO XXXVIII RE
DI A PARTHIA DE
CESSIT III NON
SEPT HERES FACI
ENDVM CVRAVIT
TERTYLLO ET CLE
MENTE COS

Uebersetzung: Den göttlichen Manen. Ulpus Maximus, von Geburt Pannonier, Soldat der 10. Doppelleion, starb im 18. Dienstjahre, im 38. Lebensjahre, auf der Rückkehr aus Parthien am 3. September. Der Erbe liess (den Grabstein) machen unter dem Konsulat des Tertyllus und Clemens.

Scapula Tertullus Priscus und Tincius Clemens waren Konsuln im Jahre 195 nach Chr. Geb. Es handelt sich also um einen Teilnehmer an der *expeditio Parthica* des Septimius Severus, auf Grund derer der Senat dem Kaiser den Beinamen *Parthicus* verlieh. Die Annahme der Siegertitulatur fällt vor den 28. August 195 (RE II A 1961). Dazu stimmt das Datum unserer Inschrift. Von der Teilnahme des pannonischen Heeres an den Feldzügen des Septimius Severus in Asien wissen wir auch sonst (vgl. Bogdan Filow, *Klio Beiheft VI* Seite 79). Hier erhalten wir nun die urkundliche Bestätigung, dass die zum pannonischen Heere gehörige *legio X gemina* oder mindestens eine *vexillatio* von ihr an den Ereignissen beteiligt war [1].

1

2. Weihung an Serapis und Isis. Gefunden in Orta Gürney (Kasaba Araç, Vilayet Kastamonu). Als Dimensionen der stark verstümmelten Stele werden angegeben 45, 50, 40 cm. Gelesen nach Abschrift, kontrolliert nach (sehr undeutlichem) Photo.

[1] Korrekturnote: Während des Druckes dieses Aufsatzes ist die Inschrift veröffentlicht worden von Giulio Jacopi, *Esplorazioni e studi in Paflagonia e Cappadocia*, Roma 1937, p. 43.

ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ
 ΔΙΙ ΗΛΙΩ ΣΑΡΑΠΙΔΙ
 ΚΑΙ ΤΗ ΚΥΡΙΑ ΕΙΣΙΔΙ
 ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΣΥΝΝΑΟΙΣ
 ΘΕΟΙΣ ΚΑΤΩΝΙΟΣ
 ΜΑΚΕΡ ΕΠΑΡΧΟΣ
 ΣΠΕΙΡΗΣ ΠΡΩΤΗΣ
 ΘΡΑΚΩΝ ΥΠΕΡ
 ΤΗΣ ΕΑΥΤΟΥ ΣΩ
 [ΤΗ]ΡΙΑΣ

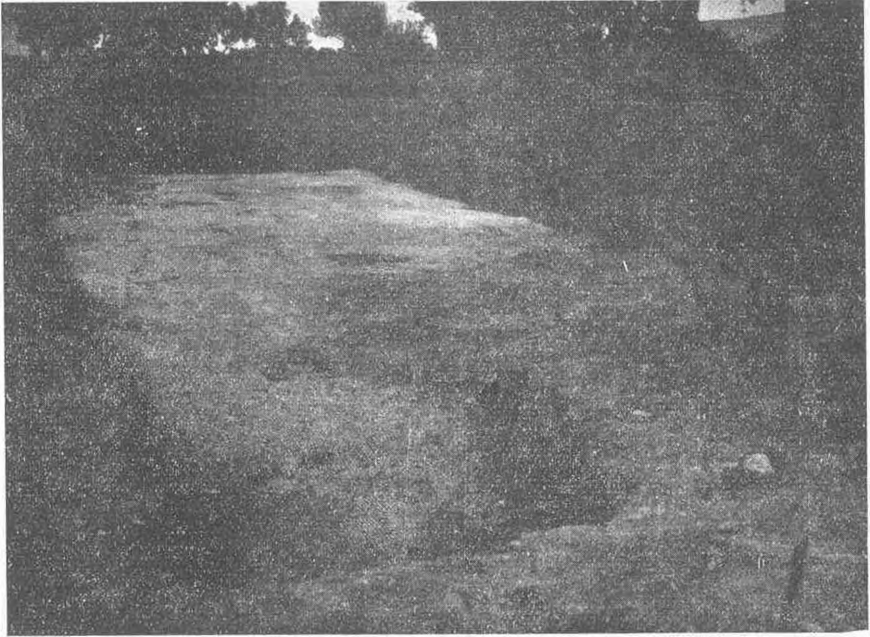
Uebersetzung: Zum guten Glück. Dem Zeus - Helios - Sarapis und der Herrin Isis und den mit diesen zusammen verehrten Göttern Catonius Macer, Präfekt der ersten Thrakerkohorte, für sein Heil.

Es handelt sich um eine Dedikation an den Gott Sarapis, dessen Kult von Ptolemæus I, nach Tacitus, *historiæ* IV 83/84, aus Sinope, nach Aegypten übertragen wurde. Die gleiche Benennung des Gottes wie auf unserer Inschrift findet sich auch sonst vielfach; sie entspricht der Theologie seines Hauptheiligtums in Alexandria, wo z. B. eine Inschrift gesetzt ist Διὶ Ἡλίῳ μεγάλῳ Σαράπιδι. Mit Isis war der Gott auch in Alexandria und sonst verbunden. Die σύνναοι εοί finden sich auch auf einer alexandrinischen Inschrift aus dem Jahre 118 n. Chr. (Dittenberger OGIS 678). Aus Kleinasien besitzen wir viele Zeugnisse für die Verehrung des Gottes. Sein Bild erscheint auf Münzen, und in Ephesos z. B. hatte er ein Heiligtum, in dem er gemeinsam mit Isis verehrt wurde (vgl. *Archäologischer Anzeiger* 1930, 452). Der Name des Dedikanten, Catonius Macer, ist sonst nicht bekannt. Ἐπαρχος σπείρης πρώτης Θρακῶν bedeutet ins Lateinische übersetzt: *praefectus cohortis I Thracum*. Doch wird sich kaum entscheiden lassen, um welche der so benannten Kohorten es sich handelt (vgl. Cichorius' Zusammenstellung RE IV 335 ff), da auch eine genaue Datierung der Inschrift einstweilen nicht möglich ist.

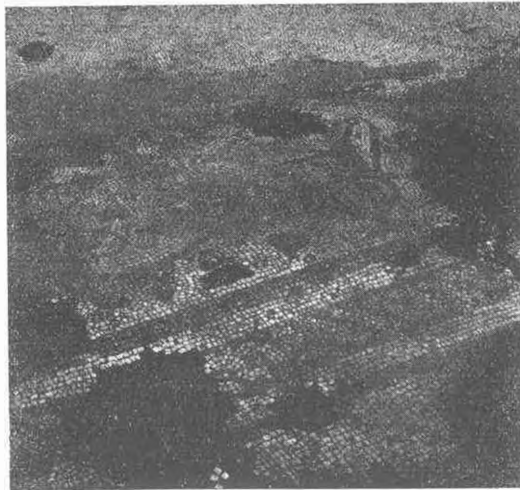
3. Mosaikinschrift aus Burnova bei İzmir. Im Frühling 1936 wurde in Burnova bei İzmir auf dem Eigentum des Herrn Edmond Giraud, inmitten einer Pflanzung von Wein und Smyrnaer Granatbäumen, ein Mosaikfussboden mit einer Inschrift aufgedeckt. Trotz des regen Interesses, das der Besitzer, der Direktor des Antikenmuseums, Herr Selahattin Kantar, sowie Herr Belhomme, dem Fund entgegenbrachten, war es bisher nicht möglich, die Einzelheiten der Anlage zu klären. *Abbildung 2.*

Der Mosaikfussboden selbst ist 18.50 m lang und 5.93 m breit. Seine Mitte wird eingenommen von der Inschrift und einem 0.65 × 0.59 m grossen nicht mit Mosaik bedeckten Stück, wo offenbar einmal ein Altar oder eine Statuenbasis gestanden hat. Das Ornament des Hauptfeldes bilden Kantharoi, ausgeführt in roter, blauer und gelber Farbe, aus denen Epheuranken hervorstachen, die sich

über die Fläche verbreiten. Abbildung 3. Unmittelbar unter der Inschrift ist in roten Konturen ein Löwe dargestellt, das Wappentier Smyrnas. Das Ganze

2

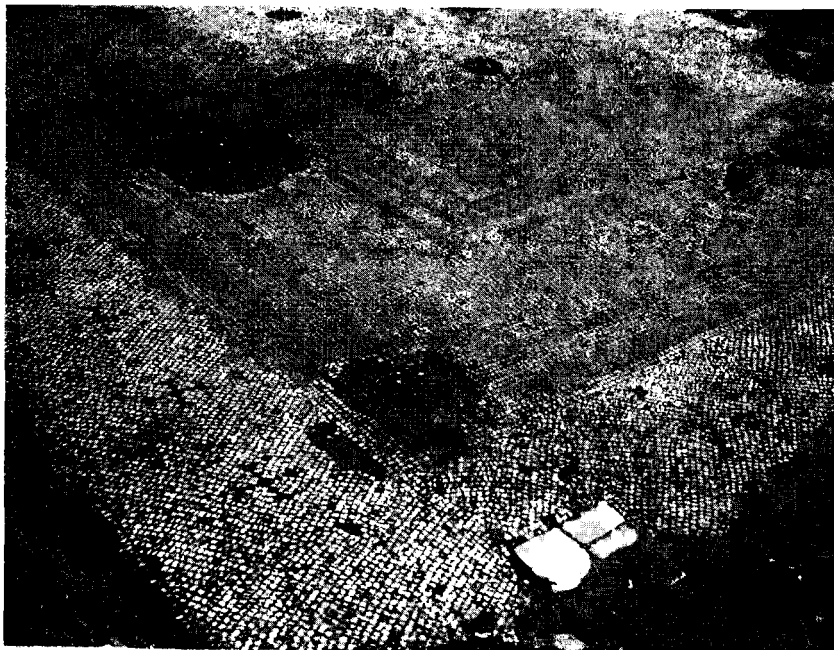

3

ist umrahmt von weissen und blauen Bändern, einem Flechtbandstreifen, einem Streifen mit Rauten und einem Streifen mit Kreuzen. An der einen Schmalseite

greift eine kleine Marmorplatte in das Mosaik ein, unter der sich die Mündung einer Röhre befindet (s. Abbildung 4).

Die Inschrift selbst (s. Abbildung 5 und 6) ist 1.78 m breit und 0.62 m hoch. Die Buchstabenformen scheinen sie in den Anfang des 3. Jahrhunderts n. Chr. zu weisen; besonders die Form des M mit tiefgehender Rundung empfiehlt diesen Ansatz.

4

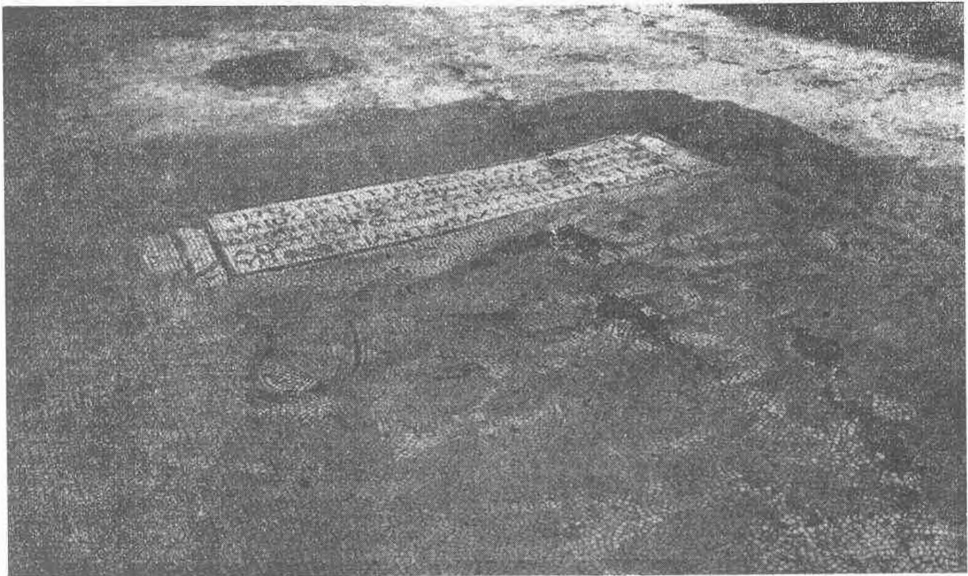
ΤΙ ΙΟΥ ΣΕΠΤΙΜΙΟΣ ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ ΣΜΥΡ
 ΝΑΙΟΣ ΕΓ ΠΡΟΓΟΝΩΝ ΒΟΥΛΕΥΤΗΣ ΠΕΡ
 ΙΟΔΟΝΕΙΚΗΣ ΕΥΣΣΤΑΡΧΗΣ ΔΕΣΠΟΤΗΣ
 ΑΠΟ ΠΡΟΓΟΝΩΝ ΤΟΥ ΚΤΗΜΑΤΟΣ ΤΗΝ
 ΨΗΦΟΘΕΣΙΑΝ ΤΩ ΒΑΧΧΕΙΩ ΕΠΟΙΗΣΑΜΗΝ

Uebersetzung: Ich, Tiberius Iulius Septimius Iulianus, Smyrnäer von meinen Vorfahren her, Ratsherr, Sieger in einer ganzen Festperiode, Vorsteher der gymnischen Agone, Herr des Besitztums von meinen Vorfahren her, habe das Mosaik für das Bakchosheiligtum machen lassen.

Ob es sich hier um ein Heiligtum des in Smyrna von einer Kultvereinigung verehrten Dionysos Breiseus handelt, lässt sich nicht entscheiden. — Ein Periodonike ist ein Mann, der in einer vierjährigen Festperiode an den vier grossen griechischen Spielen (Olympien, Pythien, Isthmien, Nemeen) gesiegt hat. Die bisher bekannten 67 Periodoniken sind zusammengestellt und behandelt von Rudolf Knab, Die Periodoniken, Diss. Giessen 1934. Es ist auffallend, wie viele

9

Periodoniken der Kaiserzeit aus Kleinasien stammen. Aus Smyrna sind bisher bekannt Claudius Apollonius und sein Sohn Claudius Rufus Apollonius (IG XIV 1107; Knab 46). Die *Ἐυσταρχία* ist eine Ehrung, die von den Kaisern verliehen wird; in älterer Zeit scheint sie unbekannt gewesen zu sein. Der Xystarch hat die Oberaufsicht über den *ἔυστος* seiner Heimatstadt, d. h. über alle dort abgehaltenen gymnischen Agone. — Der in der Inschrift zu Tage tretende Ahnenstolz (*ἐγ̅ προγόνων* in Zeile 2, *ἀπὸ προγόνων* in Zeile 4) findet in ähnlicher Weise gerade in smyrnäischen Inschriften öfter Ausdruck.

4. Basis einer Herastatue. Gefunden in Meset (Kasaba Cide, Vilayet Kastamonu). Breite der Inschrift 40 cm, Höhe 6.5 cm, Buchstabenhöhe 2 cm. Nach den Buchstabenformen ist die Inschrift in die Mitte des 2. Jahrhunderts n. Chr. zu datieren; insbesondere führt das Y mit wagerechtem Strich in der Mitte zu diesem Ansatz (vgl. Kirchner, *Imagines Inscriptionum Atticarum* zu nr. 136). An sonstigen Buchstabenformen der recht fein ausgeführten Inschrift seien, da leider kein Photo beigegeben werden kann, notiert: A mit gebrochenem Querstrich, Δ mit nach oben verlängerter rechter Hasta, Θ oval mit durchgehendem Querstrich, Σ in Form einer nach rechts geöffneten eckigen Klammer, Ω wie ein umgekehrtes M, aber gerundet. Gelesen nach Abklatsch.

ΑΓΛΘΗ ΤΥΧΗ ΔΙΙ ΒΡΟΝΤΑΙΩ ΤΗΝ ΗΡΑΝ
ΑΝΕΘΗΚΕΝ ΓΑΙΟΣ ΤΕΙΜΟΘΕΟΥ Ο ΚΑΙ ΧΗΤΤΑΣ
ΕΚ ΤΩΝ ΙΔΙΩΝ ΚΑΤ ΕΥΧΗΝ

Uebersetzung: Zu gutem Glück. Für Zeus den Donnerer hat die Hera aufgestellt Gaius Timotheus, auch Chettas genannt, aus eigenen Mitteln, auf Grund eines Gelübdes.

Zeus Brontaios oder Bronton gilt als eine phrygische Gottheit (Cumont RE Suppl. I 258; Die orientalischen Religionen³ 230). Nach Körte (*Athenische Mitteilungen* XXV 1900, 409) ist das Hauptgebiet seines Kultes der Landstrich, «der im Norden durch den Mittellauf des Sangarios, im Osten durch dessen Oberlauf und die Haimanieh, im Süden etwa durch die Grenze von Lykaonien und Phrygien, im Westen durch den Rhyndakos umschlossen wird». Doch macht Gruppe, *Griechische Mythologie und Religionsgeschichte* II 1111 Anm. 3 mit Recht darauf aufmerksam, dass sich auch ausserhalb Phrygiens Spuren der Verehrung dieses Gottes finden, in Bithynien, Galatien und sonst. Auch unsere Inschrift entstammt nicht dem von Körte angegebenen Gebiet, ebenso wie die von Jacopi, *Dalla Paflagonia alla Commagene* (Roma 1936) p. 4, fig. 7 publizierte Inschrift aus Kastamonu:

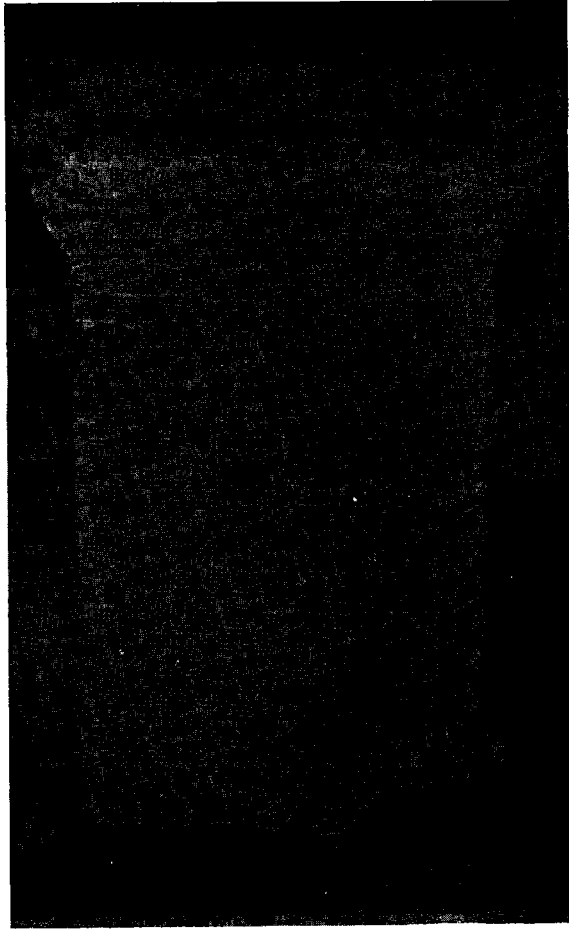
Διὶ Βροντα(ι)ῶ Σιβήνωχτος Νέστορος εὐχῆς χάριν ἀνέθηκεν.

Das Signum Χηττάς ist bisher unbekannt [1].

5. Grabstein aus Konakpınar bei Balıkesir. Höhe des erhaltenen Stückes 80 cm, Breite der Inschriftseite 42 cm. Soweit nach dem Photo zu beurteilen, Kalkstein. Auch diese Inschrift dürfte nach den Buchstabenformen in das 2. Jahr-

[1] Letzte Übersicht über die Weihinschriften an Zeus Bronton: MAMA V 172 ff.

hundert n. Chr. zu datieren sein. Sie weist in ihren sechs Zeilen nicht weniger als sieben Ligaturen auf; besonders hervorzuheben ist die Verbindung von Λ und Υ in Γλυκίνης; das Υ von Διοδότου ist in das Ο hineingesetzt (auf der Photographie schwach, aber hinreichend deutlich erkennbar). Gelesen nach Photographie. Abbildung 7.

7

ΟΝΗΣΙΜΟΣ ΔΙΟΔΟ
 ΤΟΥ ΓΕΡΜΗΝΟΣ ΔΙ
 ΟΔΟΤΩ ΓΛΥΚΙΝΗΣ
 ΓΕΡΜΗΝΩ ΚΑΙ ΜΟΣ
 ΧΙΩ ΤΟΙΣ ΘΡΕΨΑΣΙ
 ΜΝΕΙΑΣ ΧΑΡΙΝ

Uebersetzung: Onesimos, Sohn des Diodotos, aus Germe, dem Diodotos, Sohne der Glykine, aus Germe, und der Moschion, seinen Eltern, zum Gedenken.

Über die Lokalisierung von Germe hat zuletzt gehandelt L. Robert, *Villes d'Asie mineure*. Paris 1935, p. 171 ff. Konakpınar liegt in Luftlinie etwa 23 km südlich von Balıkesir. In der Umgebung von Balıkesir aber setzt Robert das mysische Germe an.

6. Ein neues Dolichenusdenkmal. Die wenigen aus dem Heimatlande des Kultes stammenden Dolichenusdenkmäler sind zusammengestellt von C u m o n t, *Études Syriennes* (Paris 1917; mir leider unzugänglich) und von demselben in der *Syria* I p. 183 ff. Im Jahre 1935 wurde auf dem Kekliktepe bei Gaziantep, also nicht allzu fern der Stätte des antiken Doliche, eine Stele gefunden, die heute in dem Depot beim Augustustempel in Ankara aufbewahrt wird. H. - G. Güterbock erkannte, dass es sich um eine Darstellung des Dolichenus handelt. Die Stele besteht aus poröser Lava und ist nicht, wie man zunächst annehmen möchte, in zwei Stücke zerbrochen, sondern hat von Anfang an aus zwei notdürftig zusammengefügteten Gesteinsstücken bestanden. Die Vorderseite mit der Darstellung des Gottes (Abbildung 8) ist abgeplattet, die Rückseite mit der Inschrift (Abbildung 9) stark gerundet; ihre Oberfläche ist zur Aufnahme der Inschrift nur mit einigen groben Meisselhieben geebnet. Höhe 1.15 m, durchschnittlicher Durchmesser 0.47 m, Höhe der Buchstaben 4 cm. Auf der Vorderseite ist der Gott dargestellt, wie üblich auf einem nach rechts schreitenden Stier. Der Blitz in seiner linken Hand ist noch kenntlich, die rechte Hand, die sicher die Doppelaxt hielt, ist nicht mehr sichtbar, ebensowenig wie die Kopfbedeckung. Bei der rohen Technik und der starken Verwitterung des Reliefs ist es schwer, eine Entscheidung über die Tracht, die der Gott trägt, zu fällen. Es scheint sich nicht um den römischen Panzer zu handeln wie auf den Darstellungen aus Heddernheim und Kömlöd, aber auch kaum um die Persische Tracht, wie auf dem bei Humann - Puchstein, *Reise in Kleinasien und Nord-syrien* S. 399 abgebildeten Relief aus der Umgebung von Maraş. Indessen ist deutlich das Wehrgehenk auf der rechten Schulter und das seitlich abstehende Schwert; auch scheint die Figur Beinkleider zu tragen.

Die Inschrift, von der die letzte und drittletzte Zeile auf dem unserer Abbildung 9 zugrundeliegenden Photo besser lesbar sind als auf dem Stein selbst in seinem gegenwärtigen Zustande, lautet:

ΕΚΕΑΕΥΣΕΝ Ο ΘΕΟΣ
ΛΟΥΚ ΝΩΝΑ ΑΠΕ
ΔΕΥΘΕΡΟΣ ΝΟΜΕΡΙΟΥ
ΥΟΥ ΛΟΥΚΙΟΥ ΑΝΑΣ
ΤΗΣΕ ΤΟΝ ΘΕΟΝ
ΥΠΕΡ ΣΩΤΗΡΙΑΣ
ΚΑΙΣΑΡΟΣ

Uebersetzung: Der Gott befahl. Lucius, Sohn des Nonas, Freigelassener des Numerius, Hyops, Sohn des Lucius, stellte den Gott auf für das Heil des Kaisers.

Wie so viele Dolichenusweihungen ist auch diese pro salute Caesaris erfolgt; leider erfahren wir nicht, um welchen Kaiser es sich handelt, und eine genaue Datierung nach den Schriftformen ist nicht möglich; wahrscheinlich gehört die Inschrift in das Ende des 2. oder den Anfang des 3. nachchristlichen Jahrhunderts, also in die Zeit der Severi, in der der Kult des Dolichenus besonders in Blüte gestanden zu haben scheint [1]. Auch die Formel ἐκέλευσεν ὁ θεός findet sich entsprechend auf vielen Dolichenusinschriften, lateinisch ex iussu

8

oder ähnlich (z. B. Dessau 4296, 4314, 4315 a, 4317; ferner auf dem Bronze-
täfelchen aus Jassen, auf das mich K. Bittel hinweist, bei Kazarow, Oesterr.
Jahreshefte 27, 1932, 172). Schwierigkeiten machen die Namen. Die Weihung
ist offenbar von zwei Personen erfolgt, vielleicht von Vater und Sohn; aber auf-
fallend ist, dass die Namen unverbunden aufeinander folgen, und ferner, dass
das Verbum im Singular steht. Statt YOΨ zu Beginn der Zeile 4 YOY zu lesen,

[1] Vgl. auch Νολλ. Neue Jahrbücher 1939 s. 215; ebenda s. 208 f. eine gute
Zusammenstellung der Neufunde aus Europa.

so dass ein Numerius L. f. herauskäme, empfiehlt sich aber nicht, da dass Ψ ganz deutlich und auch in seiner Form von dem Υ klar unterschieden ist. Es liegt also näher, eine sprachliche Laxheit anzunehmen, wie sie der Form ἀνάστησε und der künstlerischen Qualität des ganzen Werkes entspricht.

Novã fasse ich als Genetiv von Novãς auf (Suidas: Novãς ὄνομα χύθρον); der Name zeigt die auf kleinasiatischen Inschriften oft begegnende

9

Endung - ας. . Das M von Νομαρίου ist mit dem vorhergehenden O und dem folgenden E ligiert. *Υοψ als Personennamen scheint bisher nicht belegt zu sein; als Name einer Stadt in Iberien kommt es bei Stephanos von Byzanz vor.

Kurz erwähnt sei noch ein zweites, offenbar ebenfalls dem Dolichenuskult zugehöriges Monument, das gleich unserer Stele in dem Museumsdepot in Ankara aufbewahrt wird. Spuren einer Inschrift waren nicht zu entdecken.

Es stammt aus Tilhalit bei Gaziantep, wo es im Mai 1933 in einer Mauer entdeckt wurde. Das Material ist dieselbe poröse Lava wie bei dem oberen Teil unserer Stele. Höhe 74 cm., Breite 44 cm. Abbildung 10.

10

7. Grabstele mit zwei Bildfeldern übereinander: oben Totenmahl, unten im kleineren Felde Reiter mit Diener. Ein ähnliches Stück, ebenfalls mit Totenmahl und Reiter, abgebildet bei Mendel, *Catalogue des sculptures (Musées impériaux ottomans)*, Constantinople 1914, vol. III p. 272 nr. 1051. Gefunden im April 1934 in Kiranlar (Kaza Karacabey, Vilayet Bursa). Material, soweit nach der Photographie zu beurteilen, Kalkstein. Höhe 1.10 m., Breite 0.84 m. Im Museum in Bursa. Inschrift:

Δ Ι Ο Δ Ω Ρ Ε

Δ Ι Ο Ν Υ Σ Ι Ο Υ Χ Α Ι Ρ Ε

Uebersetzung: Diodoros, Sohn des Dionysios, lebe wohl! Abbildung 11.

8. Kaiserzeitliche Inschrift aus Bizye. Im Museum von Edirne. Gefunden in Kirklareli (etwa 50 km. nordwestlich von Vize, dem antiken Bizye), wohin sie aus Çorlu, dem antiken Syrallum (etwa 50 km. südlich von Vize) verschleppt sein soll. Massangaben liegen nicht vor. Abbildung 12.

Α Γ Α Θ Η Τ Υ Χ Η
 ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ
 Τ ΑΙΑ ΑΔΡΙΑΝΟΥ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΥ ΚΑΙ
 ΣΑΡΟΣ ΣΕΒ ΕΥΣΕΒΟΥΣ ΚΑΙ ΟΥΗΡΟΥ ΚΑΙΣΑΡ
 ΟΣ ΝΕΙΚΗΣ ΤΕ ΚΑΙ ΑΙΩΝΙΟΥ ΔΙΑΜΟΝΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ
 ΣΥΜΠΛΗΤΟΣ ΑΥΤΩΝ ΟΙΚΟΥ ΙΕΡΑΣ ΤΕ
 ΣΥΝΚΛΗΤΟΥ ΚΑΙ ΔΗΜΟΥ ΡΩΜΑΙΩΝ
 ΗΓΕΜONEYΟΝΤΟΣ ΕΠΑΡΧΕΙΑΣ ΘΡΑ
 ΚΗΣ Γ ΙΟΥΛΙΟΥ ΚΟΜΟΔΟΥ ΠΡΕΣΒ ΣΕΒ
 ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗΓΟΥ Η ΠΟΛΙΣ ΒΙΖΥΗΝΩΝ
 ΚΑΤΕΣΚΕΥΑΣΕΝ ΤΟΥΣ ΠΥΡΤΟΥΣ ΔΙΑ
 ΕΠΙΜΕΛΗΤΩΝ ΦΙΡΜΟΥ ΑΥΛΟΥΗΘΡΕ
 ΟΣ ΚΑΙ ΑΥΛΟΥΚΕΝΘΟΥ ΑΥΤΟΥΚΕΝΘΟΥ
 ΚΑΙ ΡΑΖΔΟΥ ΥΑΚΙΝΘΟΥ ΕΥΤΥΧΕΙΤΕ

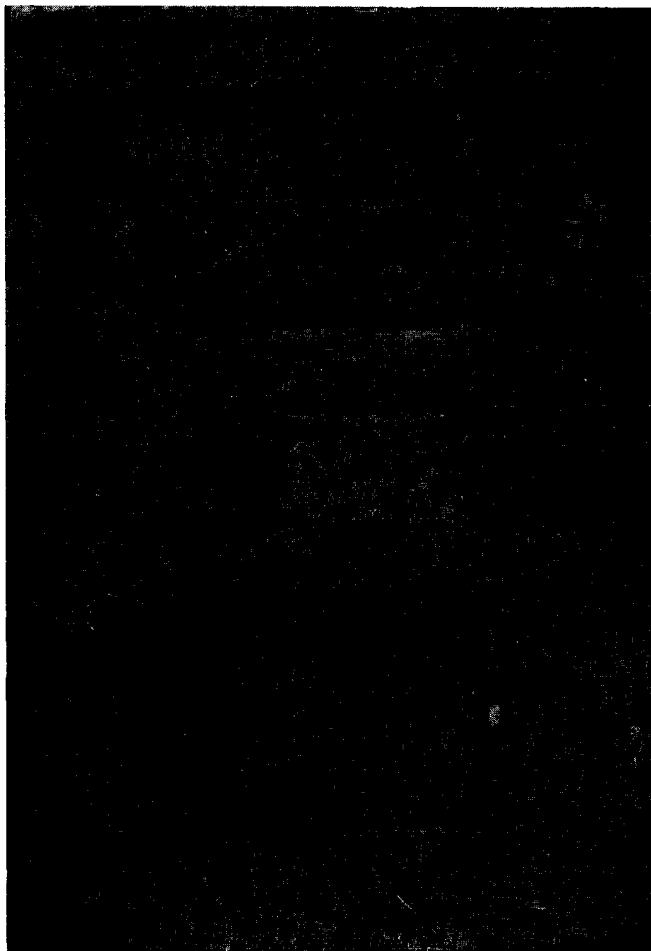
Uebersetzung: Zum guten Glück. Für den Sieg und die immerwährende Erhaltung des Herrschers Titus Aelius Hadrianus Antoninus Cæsar Augustus Pius und des Cæsar Verus und ihres ganzen Hauses und des heiligen Senates und Volkes der Römer hat die Stadt der Bizyener zur Zeit, als Gaius Iulius Commodus als legatus Augusti pro prætore an der Spitze der Provinz Thrakien stand, die Türme herrichten lassen durch die damit Beauftragten Firmus, Sohn des Auluporis, und Aulukenthos, Sohn des Autukenthos, und Razdos, Sohn des Hyakinthos. Seid glücklich!

Bizye ist das heutige Vize. Die Inschrift war vielleicht an einer Stadtmauer oder einem Turme angebracht. Der Segenswunsch am Schluss, sonst nur von Grabinschriften bekannt, gilt den Wanderern, die bei ihrer Betrachtung der Mauern und Türme die Inschrift gefunden und gelesen haben.

Die Inschrift fällt in die Regierungszeit des Antoninus Pius (138 - 161). Wer mit dem Cæsar Verus gemeint ist, ist schwer zu sagen. Denn für den späteren Kaiser Mark Aurel ist die blosse Benennung Verus nicht üblich (vgl. RE I 2284), und sein Bruder und späterer Mitregent Verus ist von Antoninus Pius nicht zum Cæsar ernannt worden. Auf jeden Fall also liegt in unserer Inschrift eine unübliche Benennung vor, die eine sichere Entscheidung unmöglich macht. Immerhin spricht die grössere Wahrscheinlichkeit dafür, dass der spätere Kaiser Mark Aurel gemeint ist.

Der in der Inschrift genannte legatus Augusti pro prætore ist C. Iulius Commodus Orfitianus. Er ist uns in dieser Amtsstellung bekannt aus einer griechischen Inschrift aus Katunsko - Konare bei Stanimaka, Bezirk Philippopol (Arch. - epigr. Mitt. XVIII 115; Zitat nach RE X 569) und einer lateinischen aus dem Distrikt von Burgas (Bull. bulg. IV, 1926/27, 108 = Rev. arch. XXVI,

1927, 359 nr. 49; Zitat nach RE VI A 1, 455). Die zweite Inschrift ist durch die Angabe der tribunicia potestas auf 154/155 datiert. Aus ihr erfahren wir, dass C. Iulius Commodus in ausdrücklichem Auftrage des Kaisers burgi et praesidia zum Schutze der Provinz Thrakien errichten liess. Danach sind möglicherweise unter den in unserer Inschrift genannten πύργοι nicht Türme der Stadtmauer, sondern Kastelle vor der Stadt oder gar Grenzbefestigungen zu verstehen, für deren Anlegung die Bizyener gesorgt haben.

Schwierigkeiten bereiten die Namen der drei Epimeleten. Eindeutig ist der letzte: Razdos, Sohn des Hyakinthos; für Razdos sei verwiesen auf Jokl im Reallexikon der Vorgeschichte XIII 292. Da hier nur der Vatersname zu dem Namen hinzugefügt ist, wird man das Gleiche für die beiden anderen Namen anzunehmen haben. Das hat bei dem ersten keine Schwierigkeit: Firmus, Sohn des Auluporis;

für Auluporis als thrakischen Eigennamen vgl. P. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache* 184. Der zweite Name liesse sich lesen: Αὔλου Κένθου υἱοῦ Κένθου also: Aulus, Sohn eines Kenthos, der seinerseits Sohn eines Kenthos ist (so von GKlaffenbach erklärt, der die Freundlichkeit hatte, mir seine Bemerkungen über die Inschrift mitzuteilen). Kenthos ist ein thrakischer Name (vgl. Kretschmer 202). Die Analogie zu den beiden anderen

12

Namen aber macht es wahrscheinlich, dass wir auch hier nur Namen und Vatersnamen vor uns haben, also: Aulukenthos, Sohn des Autukenthos. Zu den thrakischen Namen auf κενθος s. Jokl 289. Belege für die beiden Namen kann ich nicht finden; doch kommt ein Aulucentius auf einer Inschrift aus Aquileia vor (C IL V 940); danach wird auch Autukenthos als Name thrakischer Bildung anzuerkennen sein.

ETUDE, SUR QUELQUES VESTIGES RECEMMENT MIS A JOUR A IZMİR
EST-CE LE PORT ANTIQUE?

Lionel Belhomme
Izmir, Le 31 Janvier 1938

EXPOSE

Des travaux de voirie récents, exécutés non loin de la caserne actuelle des sapeur pompiers, ont mis à jour un genre de mur composé d'énormes cubes de marbre, régulièrement taillés, et, disposés, sur deux et parfois trois rangées, en hauteur.

Ces blocs sont caractérisés par deux fortes entailles en forme de V creusées sur les faces qui s'accolaient aux autres blocs.

Il y a bien longtemps que des voyageurs les avaient signalés, de ci de là; Pocoke vers 1740, Chandler vers 1772, etc, etc.

Le signe V était, pour les uns, la lettre initiale du nom de l'Empereur Vespasien (an 7 à 79 de J. C.), alors que d'autres, ne voulaient y voir que simple coïncidence.

Tous pourtant s'accordent à les considérer comme des vestiges remarquables de quelque grandiose monument antique.

Plus près de nous, l'architecte Luigi Storari, qui dressa en 1854 le premier plan officiel de notre ville, s'en occupe longuement dans son «Guide du voyageur à Smyrne» édité à Paris en 1857, et, dont j'ai la chance de posséder un exemplaire.

Slaar's en parle aussi pour essayer le réfuter les conclusions du précédent.

Enfin il y a quelques années, S. E. le général Kâzim Dirik, alors vali d'Izmir, me faisait l'honneur de m'inviter à l'accompagner pour aller examiner des blocs de même type, depuis lors mis à jour, non loin de la même caserne.

Deux questions se posaient:

1. — Sont-ce bien des vestiges antiques?
2. — Dans l'affirmative, à quel monument pouvaient-ils appartenir?

A la première question, la réponse est relativement aisée.

La nature de ces cubes, leurs dimensions, leur ajustement, leur régularité, excluent, à priori, toute hypothèse de monument moderne.

L'opinion des voyageurs archéologues est unanime sur ce point.

Les difficultés commencent quand il s'agit de répondre à la deuxième question.

Tout d'abord, ces cubes se trouvent-ils encore à leur emplacement original?

Ou bien ont-ils été transportés là pour servir de matériaux tout prêts à quelque construction relativement moderne?

Contre la première hypothèse, il semblerait qu'il y a le fait que Chandler, au moins, en a vu au carrefour appelé «Tristrato» dans l'Îzmir d'avant 1922.

Contre la seconde hypothèse, il y a le nombre et la dimension de ces blocs, leur ajustement spécial, enfin l'état des moyens de transport et des rues de la ville du commencement du siècle passé.

Comme Luigi Storari est celui qui s'est occupé le plus de ces cubes nous nous permettons de reproduire ici ce qu'il en dit:

1

Page 10 de l'Avant-Propos. — Il est nécessaire de signaler ici quelques uns des dissentiments qui existent entre nos prédécesseurs et nous. . . "D'après nous, l'ancien port qui, d'après Strabon, s'ouvrait et se fermait n'était pas situé auprès du château de Saint-Pierre, comme le suppose Pocoke; il ne s'étendait pas non plus jusqu'aux pieds de la montagne de la forteresse, ainsi que l'affirme Chandler, et n'atteignait pas Ali Pacha Meydan, ainsi que d'autres l'ont prétendu."

"Nous ne croyons pas que les creux gravés en forme de V sur les énormes pierres que l'on voit aujourd'hui à l'hôpital grec, derrière le Khan des arméniens, en face de l'église de la même communauté, et, qui naguère se trouvaient aux

trois rues et à la traverse Sponti, représentent la lettre initiale du nom de Vespasien, ainsi que l'ont écrit quelques antiquaires; nous ne croyons pas d'avantage que ce signe soit une marque faite au hasard, suivant l'opinion de Pocoke."

Page 49 du texte. — La Smyrne d'Alexandre le Grand. . . avait un port magnifique. . .

Plusieurs auteurs estimés, tels que Tournefort, Pocoke, Chandler, se sont efforcés d'établir la position de cet important monument de l'antiquité, et, ils ont convenu qu'il se trouvait à l'endroit où est aujourd'hui Ali Pacha Meydan, c'est-à-dire qu'il touchait les murs du château Saint-Pierre, et, enserrant la place dont nous venons de parler, qu'il arrivait au pied du mont Pagus, à Haci Huseyin Cami.

Quoique tous les voyageurs et les archéologues qui ont parlé d'İzmir, aient suivi l'opinion des auteurs précités, j'ose néanmoins être d'un avis contraire, parceque les études attentives que j'ai faites pour lever le plan de la ville, m'autorisent à démentir tout ce que l'on a publié jusqu'à ce jour sur cette matière.

Suivant les géographes anciens les plus estimés, İzmir s'étendait dans la plaine vers le port; ce dernier se trouvait donc à l'extrémité de la ville, de ce côté. Mais, comme j'ai trouvé les vestiges des anciennes murailles d'enceinte jusque derrière le nouveau Khan arménien, j'en conclus que ce môle immense devait se trouver dans le voisinage. Pénétré de cette idée, je redoublai d'attention dans mes recherches, et, ma conviction était formée lorsqu'en 1852, en reconstruisant une partie de l'hôpital grec, on découvrit dans les fouilles, à un mètre et demi de profondeur, une épaisse muraille dont la surface était tournée vers le golfe. Cette muraille, recouverte d'une croute de coquillages d'un dépôt calcaire et d'algues desséchées, me fit conjecturer qu'elle avait longtemps été en contact avec la mer, et, que vraisemblablement elle appartenait à l'ancien port.

Ce port était formé d'énormes blocs de marbre de forme cubique, joints ensemble, suivant la disposition du sol, au moyen de deux entailles en forme de V pratiquées sur les flancs qui se touchaient et remplies d'une pouzzolane très tenace; à l'extérieur ils étaient scellés les uns aux autres par des harpons de fer, aujourd'hui rongés par le temps, ainsi que l'attestent les trous vides que l'on y remarque! En continuant mes recherches avec une nouvelle attention, je rencontrai les mêmes blocs avec les mêmes entailles, audessus du Khan arménien, aux Trois Chemins, ainsi que me l'indiquait Chandler lui-même, à l'Echelle anglaise et au passage Sponti; ces blocs suivaient, le long de la mer, une ligne parallèle à l'hôpital grec.

Par ce qui précède, chacun peut voir aisément que, si la mer arrivait jusqu'à l'hôpital grec, comme l'attestent les dépôts marins, l'espace immense compris entre ce même hôpital et l'Echelle anglaise, était un trait de mer entouré par cette gigantesque muraille, et, que ce large bassin ne pouvait être qu'un port, c'est à dire celui dont nous nous occupons, la vraie position duquel est restée inconnue jusqu'à présent.

Le port de la Smyrne d'Alexandre s'étendait donc de l'hôpital grec jusqu'à l'Echelle anglaise, parcourant au sud, à partir du Khan arménien, et, au nord, à partir de l'hôpital, deux lignes parallèles entre elles et perpendiculaires aux deux autres.

D'après l'affirmation des plus vieux habitants du quartier, en faisant les fouilles pour bâtir, on a trouvé d'énormes pierres sur la ligne des deux derniers côtés.

Le port de Pocode était un second port naturel, beaucoup plus récent que celui dont nous parlons; c'est-à-dire justement celui que Tamerlan fit combler lorsqu'il assiégea le fort Saint-Pierre contre les chevaliers de Rhôdes.

ANALYSE

Tenant en juste considération le fait que Luigi Storari est un architecte, par conséquent un homme de science et du métier, analysons ce qu'il nous dit.

Il énumère des faits et il émet des hypothèses.

Parmi les premiers, retenons surtout:

A. — Celui d'avoir trouvé les vestiges des anciennes murailles d'enceinte de la ville jusque derrière le Khan nouveau des arméniens, par conséquent, en se référant à son plan, au Sud-Ouest de l'hôpital grec;

B. — Celui que l'on découvrit une grosse muraille, faite des cubes que nous étudions, en reconstruisant une partie de l'hôpital grec en 1852. Cette muraille faisait face au golfe;

C. — Celui que cette muraille était recouverte d'une couche de coquillages d'un dépôt calcaire et d'algues desséchées;

D. — Celui que les énormes cubes de marbre étaient joints ensemble au moyen de deux entailles remplies de puzzolane, et, qu'il étaient scellés au moyen de harpons de fer;

E. — Celui qu'il a trouvé des cubes semblables aux lieux dits passage Sponti, Echelle anglaise et Tristrato;

Parmi les deuxièmes, notons:

1. — Celle de placer le port fermé de Smyrne, dont parle Strabon, ailleurs que les autres archéologues voyageurs, c'est-à-dire plus à l'Est.

2. — Celle d'admettre l'existence ultérieure d'un second port, celui que Timour Ilang (Tamerlan) fit combler.

FAITS

Pour les motifs précédemment donnés, nous devons le croire quand il affirme des faits constatés «de visu», par lui-même.

Essayons donc d'en tirer les conséquences strictement logiques.

A. — Le fait d'avoir retrouvé les vestiges des anciens murs d'enceinte de la ville à l'Est du port présumé, démontre que ce dernier était bien situé dans la ville même. Le contraire eut été assez invraisemblable. Il concorde en outre avec la description par Strabon de la ville de son temps.

B. — Ce fait démontre que seul le hasard de fouilles a fait découvrir ces blocs formant muraille. Il ne suffit pas pourtant pour conclure qu'elle se trouvait bien à son emplacement original. Il n'y a là qu'une présomption. Il est vrai que les nouvelles découvertes la renforcent singulièrement.

C. — C'est le fait capital, des observations de Storari: «des coquillages, une croute calcaire, des algues desséchées recouvraient ce mur». Dès lors, les pierres parlent et prouvent qu'elles étaient bien en contact avec la mer. Aucun doute n'est possible.

2

D. — Ces joints en pouzzolane, ces harpons de fer, le matériau, la dimension des cubes attestent la construction antique. Je ne veux pas dire que des modernes ne sauraient faire de même, mais bien que c'est invraisemblable.

E. — le fait d'avoir repéré ces mêmes cubes et murailles aux endroits cités, atteste l'existence de quelque monument particulièrement vaste, puisqu'il devait s'étendre au moins jusqu'aux limites ainsi assignées,

HYPOTHESES

Examinons maintenant ses deux Hypothèses :

1. — La première a pour elle le texte d'un spécialiste, le géographe Strabon, et, le fait des dépôts observés sur les cubes.

Elle a contre elle, l'opinion des voyageurs relativement modernes, et le fait qu'un autre port existait, de leur temps, sur un tout autre emplacement.

2. — La deuxième n'est qu'une conséquence de la première. Elle ne repose sur aucun texte, à notre connaissance, sur aucun fait constaté.

QUELQUES REMARQUES

C'est à dessein que nous n'avons cité jusqu'ici, ni Scylax de Cariandre, ni Aristide Ælius. dont Slaars fait grand cas, quand il s'efforce de définir l'emplacement du port d'İzmir dit de Strabon.

En effet, il est presque certain aujourd'hui que le premier, contemporain de Darius Hystaspis (fin du Vème siècle - commencement du IVème av. J. C.) n'est pas l'auteur du «Periple» dont, par ailleurs seulement un abrégé est parvenu jusqu'à nous. On ne sait à quelle époque a vécu son véritable auteur. Les uns le croient contemporain d'Alexandre le Grand, et les autres de Polybe (Bouillet).

En tous cas, ce soi-disant Scylax de Cariandre connaissait bien İzmir, puisqu'il en parle. Mais il ne dit absolument rien de son port.

Quant à Aristide, s'il est vrai que c'est l'auteur qui s'est occupé le plus de notre ville, il n'en est pas moins vrai que c'est exclusivement un orateur, plus préoccupé de style, d'images, de rythmes et par conséquent de mots, que de précisions topographiques.

Au reste, c'est un fait qu'il parle tantôt «des ports» d'İzmir, au pluriel, et, tantôt «du port» au singulier, se récusant ainsi lui-même.

Les raisonnements les plus subtils ne sauraient prévaloir contre les faits ci-dessus.

Slaars cite également Strabon.

Toute son argumentation se base sur les mots «vers l'autre plan. . .» qui auraient été employés par ce géographe pour situer le port fermé d'İzmir.

Je ne saurais affirmer, faute de documentation suffisante, si le texte original porte ces mots. Mais, dans la traduction en français que je possède, (Amédée Tardieu - Paris - Hachette - 1880) ces mots ne se trouvent pas.

En admettant même que ce ne soit là qu'une omission, il semble que Slaars oublie que, selon lui, la ville de Strabon s'étendait jusqu'aux Bains de Diane (Halkapınar). Cela étant, aussi bien le port de Hisar Cami, que celui présumé de Storari, se trouvent bien «vers l'autre plan de la ville».

Passons à un autre ordre de faits.

Entre l'arrivée de Strabon à İzmir (vers la fin de l'ère d'avant J. C.) et celles des autres archéologues, relativement modernes, près de quinze siècles se sont écoulés,

Des catastrophes de tous genres, tremblements de terre, incendies, guerres civiles, conquêtes violentes, sièges mémorables, guerres religieuses, etc., etc., ont dévasté, presque anéanti İzmir.

C'est ainsi que la ville prise et détruite par Timour Ilang semble n'avoir consisté qu'en une forteresse moyennageuse, le château de Saint-Pierre, situé en face de Hisar Cami, alors que les Turcs occupaient, déjà depuis cinquante ans, la forteresse du Pagus.

Quant au littoral, nous constatons nous-même les énormes changements qui s'opèrent, en incomparablement moins de temps que quinze siècles. Ce sont là œuvres de l'Hermus, qui se jetait dans le golfe même, jusqu'au siècle passé, et, aussi du torrent dit du Pont des Caravanes (Kemer).

Ces faits permettent logiquement d'affirmer que la topographie d'Izmir a été bouleversée de fond en comble.

CONCLUSIONS

Des faits qui précèdent, de leurs déductions logiques, des remarques ci-haut, à quelles conclusions peut-on arriver?

A. — Ces cubes de marbre marqués d'un V, formant par endroits de véritables murs, sont certainement les vestiges de quelque monument antique.

B. — Ce monument devait apparemment avoir de très vastes proportions.

C. — Il était en contact avec la mer.

D. — Il se trouvait à l'intérieur des anciens murs d'enceinte de la ville.

Quant à savoir, quel était ce monument, il convient, en l'état actuel de ne point répondre aussi catégoriquement que l'on fait, Storari d'abord, qui se dit convaincu que c'était là le port fermé d'Izmir, Slaars, ensuite, qui le nie catégoriquement.

Remarquons pourtant, en toute impartialité, que si ce dernier nie, en se basant sur des interprétations d'auteurs, par contre, il ne dit pas quel pouvait être alors ce monument grandiose.

Storari, pour son compte, se base surtout sur des faits qu'il a pu constater «de visu».

Entre les deux, nos préférences vont au second, c'est-à-dire Storari.

Son hypothèse est, pour le moins, aussi vraisemblable que celle de ses contradicteurs. Elle a, sur cette dernière, l'avantage important d'être basée sur des faits exclusivement. Elle semble concorder parfaitement avec le texte du seul spécialiste des temps anciens ayant parlé de notre port, le géographe Strabon.

Y aurait-il moyen d'amener quelque certitude sur cette question? Nous pensons que oui.

Outre les fouilles, qui seraient encore le meilleur des moyens, il existe à Ephèse, déjà précédemment mis à jour, au moins une portion du môle de l'ancien port, au bout de la voie Arcadiane.

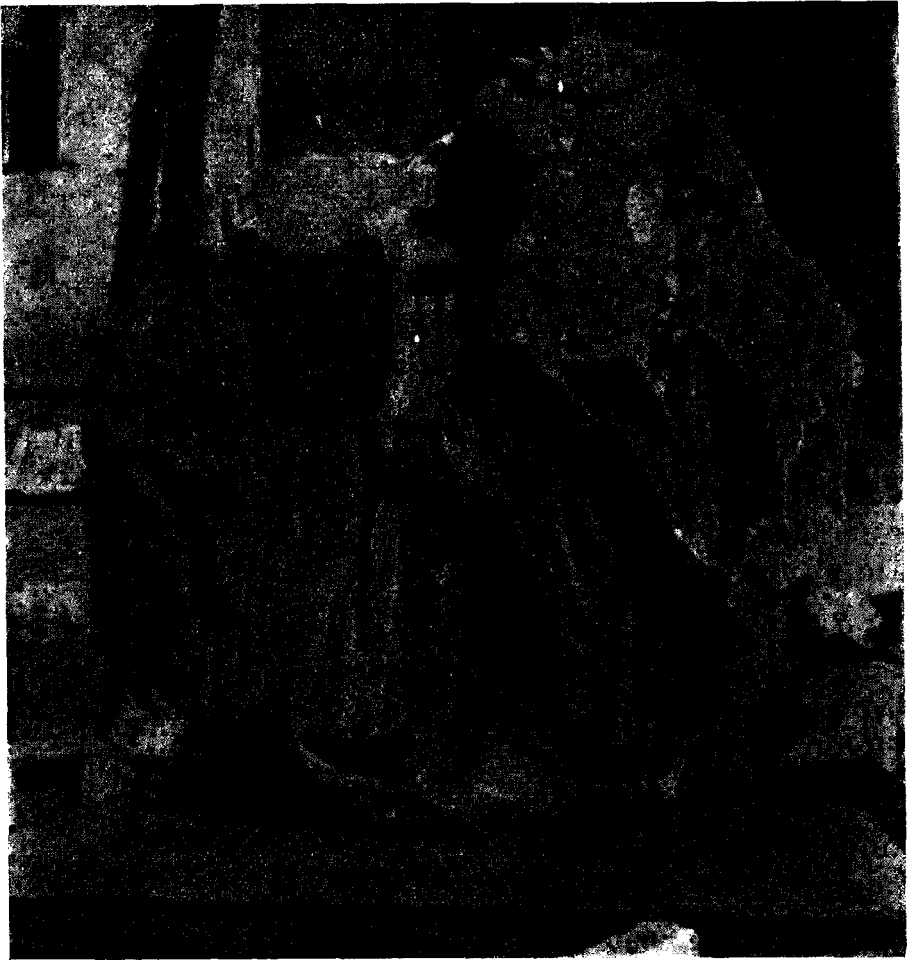
Une étude comparative de ces vestiges avec ceux d'Izmir, faite par un spécialiste, pourrait amener des conclusions édifiantes, S'ajoutant aux com-

mencements de preuves déjà fournies par Storari, elles pourraient conduire à la certitude.

Ces études vaudraient-elles la peine de les entreprendre?

Au point de vue archéologie, en général, la question ne se pose pas, tant l'affirmative est évidente.

L'art antique appliqué à la construction des ports est encore assez peu connu, du moins à notre connaissance.

3

Mais, au point de vue particulier de la ville d'İzmir?

Tout ce qui concerne l'antique splendeur de notre cité ne peut que nous intéresser.

Ce ne serait pas là, toutefois, la seule satisfaction à laquelle notre ville pourrait aspirer.

Quelle attraction touristique pour elle, si l'on pouvait y admirer les vestiges d'un port antique fermé, dont il n'y a, à notre connaissance, que de très rares spécimens dans le monde, s'il en existe.

A ce sujet, on ne peut que regretter amèrement que les services de voirie aient traité avec quelque désinvolture, soit en les déplaçant, parfois même en les cassant, ces vénérables murs, témoins irrécusables de la splendeur et de la gloire de l'antique İzmir.

APPENDICE

Nous n'avons pas cru nécessaire de commencer cette étude par une description des cubes, marqués d'un V, qui en font l'objet.

Storari les a fort bien décrits.

Remarquons toutefois, qu'il se pourrait bien qu'ils ne fussent pas réellement de marbre pur, mais bien, de la pierre communément appelée «badem taşı», laquelle lui ressemble fort, et, dont des carrières se trouvent non loin de Denizli.

La photo ci-jointe (1), que nous devons à l'obligeance de Monsieur le Directeur des Musées d'Izmir, illustre suffisamment les textes.

Elle présente en outre l'avantage de faire voir la sorte de plate-forme qui les précédait ou encore qu'ils formaient eux-mêmes. Elle est en effet, composée non pas de dalles, mais bien de ces mêmes cubes rangés et superposés, sur une hauteur de deux, peut-être même de trois, parfaitement joints et aplanis, à leur partie supérieure.

Nous n'avons pas cru, non plus, devoir parler du grand fragment de sculpture qui a été mis à jour au même endroit, et, qui se trouve aujourd'hui déposé au Musée d'Izmir.

Il mesure 1 mètre 25 de haut, sur 1 mètre 50 de large. Le marbre en est assez bien conservé mais les mutilations très fortes. Il semble qu'il s'agit là de quelque haut relief monumental allégorique, peut-être bien Iphigénie. On peut y relever les traces d'au moins trois personnages, si non quatre.

Les photos ci-jointes (2 et 3) en peuvent donner une faible idée.

110

111

112

113

114

115

116

117

118

119

120

121

122

123

124

125

126

127

BEYŞEHİRİ KİTABELERİ VE EŞREFOĞLU CAMİİ VE TÜRBESİ

Yusuŕ Akıurt

Konya Müzesi Müdürü

Eski eserlerin tesbit ve muhafazasına karşı beslediği sevgi ile erbabı sanayiin ilmi meksubatı ve mevhubatını takdir eden Maarif Vekâletinin gösterdiği alâkadan dolayı Beyşehirindeki eski binaları tetkik için 8/10/1936 tarihinden 15/10/1936 tarihine kadar kaldığım 9 gün içinde eski İçşehir ve Yenişehirde mevcut kitabelerle mebaninin ve bilhassa Eşrefoğlu cami ve türbesinin plânlarını almıştım.

Bundan evvel yani 29 Mayıs 1932 tarihinde Beyşehrine gidip ancak orada üç saat kalmak mecburiyeti hâsil olmasına mebni o vakit mebani ve kitabeler üzerinde tetkikat yapmamış idim. Bu son seyahati evvelce ihzar eden esbak maarif müdürü Esat Altan'a ilim ve fazilet namına teşekkür etmeği vecibe tanırım. Eski eserlerin muhafazası hakkında hassasiyet gösteren şimdiki maarif müdürü H. Z. Kalkancı'ya teşmil etmek lâzımdır.

Gerek Avrupada, gerek memleketimizde yazılmış ve basılmış bazı eser ve mecmualarda Eşrefoğlu cami ve türbesinin ve diğer mebaninin plânları mevcut olmadığı gibi kitabelerin dahi hem yanlış ve eksik yazılmış, hem de satırı satırına kayıt ve tesbit edilmemiş olmasına binaen plân ve kitabe ve maktaların tersim ve tesbitinde fennin icabatına riayetle dikkat ve itina edilerek her ihtimale karşı da kitabelerin istampajını da almıştım.

Zemin müsait olmadığından ben burada Beyşehri hakkında tarihî, coğrafi, sınaî, iktisadî ve istatistikî malûmat veremeyeceğim. Yalnız mebanileriyle Eşrefoğulları hakkında kısa malûmat ile cami ve türbenin tariflerini yazmakla iktifa edeceğim.

Beyşehri eski Pisidya kıt'asına dahildir. Konyanın 89,5 kilometre garbi cenubisinde bulunuyor. Otomobil ile Konyadan üç saatte varılır. Şose yolu çok muntazamdır. Oradaki cami ve türbeyi görecek yabancı seyyahların Beyşehrinde kalmalarına lüzum yoktur. Bir günde gidip Konyaya dönmeleri mümkündür.

EŞREFOĞULLARI

Eşrefoğulları hakkında tarihlerin verdiği bilgiler çok az ve kısadır. Birçok tarih kitaplarını karıştırdım. Evkaf defterlerini baştan aşağıya kadar gözden geçirdim. Eski tapu kayıtlarına baktım. Bu aile hakkında doğru ve kanaat verecek mufassal malûmat bulamadım. Bugün elde mevcut me hazarımız şunlardır:

1. — Şahabettin Ebülabbas Ahmed-ül-Amri [1] nin (Mesalik-ül-ebzar fi memalik-ül-emsar = مسالك الابصار في ممالك الامصار) adlı kitabı. Bu kitap İstanbulda Ayasofya kütüphanesinde vardır. Numarası: 3416,

[1] Şahabeddin Ebülabbas Ahmed-ül-Amri: 749 H. = 1348 M. tarihinde Şamda ölmüştür.

2. — Eflâki dede'nin [1] (Menakib-ül-arifin ve Meratib-ül-kâşifin = مناب العارفين ومراتب الكاشفين) adlı menakıbı mevleviye kitabı. Konya müzesi kütüphanesinde 2158 numarada kayıtlıdır. Yazmadır. 860 tarihli. 620,640,641 sahifelere bak.
3. — İstanbul sayıyı üstadımız Halil Ethemin (Düveli İslâmiye) adlı kitabı. İstanbul Millî Matbaa 1927. Konya Müzesi Kütüphanesi numara 3092. (287-288) sahifelerine bak.
4. — M. Lebau: Histoire du Bas Empir. Cilt: 19. S. 6. bu kitap İstanbul'da Bayazıt Kütüphanesinde vardır. Numarasını hatırlıyamadım.
5. — Beyşehirde mevcut cami, türbe ve kale kitabeleri.
6. — Defterhanenin (Defteri Atik) te başlık kaydı.
7. — Cihannüma, Kâtip Çelebi, İbrahim Müteferrika basması, sene 1145, sahife: 618. Müze kütüphanesi No. 4139.

MEHAZLARIN MÜNDERİCATI

1. — Mesalik-ül-Ebsar: Üstadımız Halil Ethemin (Düveli İslâmiye) adlı kitabının 287 nci sahifesinden alınan hulâsa:

(Memleketi bin Şeref) diye tevsim ettiği fasılda Rum memalikinde o zaman mevcut olan Türk ümerasının bir takım eski hükümetlerin bakıyesinden olup kendilerini muhafaza edebildiklerini ve Selçukilerin hini inkırazında kesbi istiklâl ederek dağlık mahallere hâkim kaldıklarını ve ovalar ise Moğol ümerasının elinde bulunduğunu ve bütün bu Türk ümerasının Germiyanoglu hakimiyetini tanıdıklarını ve Timurtaş ibni Çobanın valiliği esnasında bu Türk emaretlerini feth ve teshir ettiğini dermeyan ettikten sonra (İşte Memleketi bin Şeref dahi

[1] Şemseddin Ahmed Eflâki-el-Arifi: Konyalıdır. Ahi Naturun oğludur. Bedreddin Tebrizi'nin ve Mubiddin Cindi'nin talebesindedir. Konyada Yeşil Kubbenin şarkında vaki Topbaş Hoca evinde mefundur. O evlerin yerleri vaktile mevlevî dergâhı etrafındaki Hadikat-ül-Ervah denilen üzeri açık kabristan idi. Kitabesi 20 nisan 1929 tarihinde Konya Müzesine getirilerek 923 numaraya kaydolunmuştur. Kitabesi şudur:

1 — الله الباقي 2 — انتقل من دار الفنا الى دار البقا 3 — الصدر الكبير والخبر البعير
فريد دهره 4 — وحيد عصره المرحوم شيخ افلاكي 5 — العارفي تقدمه الله بغفرانه يوم الاثنين
آخر رجب سنة احدى ستين وسبع مائة

Bu kitabeye nazaran Eflâki Dede 761 H. = 1360 M. tarihinde vefat etmiştir. Eflâki Dede Mevlânanın oğlu Sultan Veledden ve oğlu Ulu Arif Çelebiden tasavvufa müteallik malûmat almıştır. Ahmed olarak birçok beldelerde seyahatta bulunduğu halde o zaman için Konyadan daha yüksek bir ilim ve fen şehri görmemiş olduğundan dolayı doğduğu Konyaya avdete mecbur olmuştur. Riyaziyatta, heyet ilminde kemal ve ihtisası bulunduğundan dolayı zamanın erbabı kemali «Eflâki» mahlasını vermiş idiler. Kendisi mütevazı olduğu için ismini yad etmek icap ettiği zaman «Eflâki» kelimesi yerine «Haki» mahlasını kullanır idi.

Ulu Arif Çelebinin tensip ve emrile Mevlâna menakıbını yazmıştır ki (Menakıbı Eflâki) diye meşhurdur. Bu menakıbı (718 Hicri) tarihinde yazmağa başlamış ve (754) tarihinde ikmal etmiştir.

Eflâki Dede (Nısfinnehar) hattını Yeşil Kubbeden geçirmek istediğinden coğrafi hatlarını beldelere göre hesap ederek meydana getirmiş ve birçok eazını teşvik eylemiş ise de emeline muvaffak olamamış olduğu rivayti vardır. Ben bu rivayeti tevsik edemedim,

bu takımdan idi... Makarrı hükûmeti Beyşehir olan bu memleket müstakil bir emarettir. Ordusu yetmiş bin süvariden ibarettir. Altmış beş kasaba ve yüz elli beş kariyesi vardır. Bu memleketin emiri, Timurtaşın emriyle katlolundu...) diyor. Bu vak'a ise Timurtaşın Mısırda tarihi katli olan 728 senesinden biraz evvel olmak lâzımgelir.

2. — Menakıb-ül-Arifin ve Meratib-ül-Kâşifin: Eflâki Dede, Konya müzesi Kütüphanesi, numara 2158, yazma, 860 tarihli sahife: 676.

620 nci sahifedeki satırlar şudur:

- 4 — همچنان بنده مخلص نقل می کند که شی ملک الامرا مبارز الدین چلبی محمد بك ولد اشرف در بکشهری
- 5 — حضرت چلبی را بهممانی دعوت کرده بود و از حد بیرون نیاز و اعتقاد نمود بانواع بندکیها
- 6 — کرد همانا که فرزند خود سلیمان شاه را از سرای خود خوانده بحضرت چلبی پیش کشی کرد
- 7 — مرید ساخت چلبی کمری نادر در میان سلیمان شاه بسته روان کردند چلبی محمد بك سر نهاد
- 8 — از کیفیت عاقبت حال و مال ان فرزند سوال کرد فرمود که بعد از شما خرابی این ولایت
- 9 — و تفرقه جمعیت این جماعت در قدم او خواهد بودن و عاقبت الامر او را
- 10 — درین دریاچه انداخته نیست کنند پدر بیچاره کریان کشته تمامت حاضران کریستند
- 11 — فرمود که درینا این پسر خیره سر اصلا درس اقبالی ندارد و هیچ نوع سری و سروری را
- 12 — لایق نیست. شعر:
- ای بسامهتر بچه کز شور و شر شدز فعل زشت خود ننگ پدر. همچنان
- 13 — شده فرموده بود و در ایام دولت تمور تاش بکشهری را فتح کرد شهر را تاراج
- 14 — کردند و بعد از چند روز در همان دریاچه سلیمان شاه را تاسایدند وان مملکت
- 15 — ییاب شد.

TÜRKÇESİ

Bu yüreği temiz bende, böylece nakil ve hikâye ediyor ki bir gece Beyşehirinde, evlâdı Eşreften Emir-ül-Ümera Mübarizüddin Çelebi Mehmet Bey, Hazreti Arif Çelebiyi [1] misafirlikle sarayına davet etmiş idi. Mehmet Bey davetini kabul ettirmek için Çelebiye karşı en büyük rica ve niyazlarda bulunmuş ve en büyük samimî itikatlarını, hakikî ihtiramlarını göstermiş idi. O derece tevkir ve tazimde bulundu ki oğlu (Süleyman Şah) ı yanına çağırarak Çelebinin oturduğu yere (Pişikeş) [2] gönderdi ve onu Çelebiye mürit yaptı. Çelebi Süleyman Şaha misli bulunmayan bir kemer kuşattı. Birlikte büyük bir ihtişam ile Mübarizüddinin sarayına geldiler. (Süleyman Şah orta yerde hizmet ediyordu) Mehmet Bey başını eğerek Çelebiye: (Bu oğlumun hayatına ait akibetin ne olacağını beyan buyurur musunuz) dedi. Çelebi: (Sizin devrinizden sonra bu vilâyetin harap ve perişan olması ve ahalisinin dağılması bu oğlunuzun ayağının ucunda vuku bulacaktır. Bu gibi hadisat neticesinde düşmanları kendisini de bu deryacığınıza atıp yokedeceklerdir) cevabını verdi. Bu acı haber üzerine; Mehmet Beyle beraber orada bulunanların hepsi ağlaştılar. Çelebi Hazretleri yine buyurdu ki: (Yazık başı dönmüş bu çocuğun tepesinde hiçbir iyi talih bulunmadığı gibi kendisinin de reisliğe ve ululuğa liyakati yoktur.) Şiir:

ای بسا مهتر بچه کنز شور و شر شد ز فعل زشت خود نک پدر

Birçok büyük adamların evlâdı kendi işlerinin çirkinliğinden ve zamanlarının fitnesinden ve kargaşalığından dolayı babalarının nam ve şerefine hâlel vermişlerdir. Az zaman sonra, hâdisе Çelebinin dediği gibi ortaya çıktı. (Mehmet Bey dünyadan gitti). (Timurtaş) eyyamı devletinde Beyşehirini istilâ etti. Şehri yağma ettiler. Birkaç gün sonra (Süleyman Şahı da göle attılar öldürdüler) o memleket bu suretle harap oldu, gitti.

Yine mezkûr nüshanın 640 ve 641 inci sahifelerindeki satırlar şudur:

4 — الحکایه. همچنان بنده خاکی نقل می کند که

5 — دانشمندی بزرگ سمرقندی نورالدین نام بنوی مرید حضرت چلبی شده

بود وزمانی

[1] Ulu Arif Çelebi: Doğumu 18 zilhicce 670=temmuz 1272 M. Ölümü: 24 zilhicce 719 = şubat 1320 M. Mevlânânın vefatından sonra Mevlâna postuna oturan şeyhlerin üçüncüsüdür. Ulu Arif Çelebi Şeyh Salâhaddin Zergubün kızı ve Sultan Veleddin zevcesi Fatma hatunun oğludur. Mevlâna Celâeddini Ruminin oğlunun oğluna isim olmak üzere (Feridun) ve lâkap olmak üzere (Arif) demiştir. Ulu Arif Çelebi seyahati pek çok sevdiğinden gemediği ve görmediği memleket kalmamıştır. İlmî, fezaîli yüksek olduğundan bütün Selçuk ümerasile Karamanoğulları tarafından pek çok hürmet görmüştür. Ekseriyetle farisî ve türki ve biraz da arabî olarak veciz ve selis şiirleri vardır. Bütün ismi (Şemsüddin Feridun Ulu Arif Çelebi) ve bazı kitaplarda (Celâeddin Ulu Arif Çelebi) görülmüştür.

[2] Pişikeş: İhsan, Hediye ve büyük adamlar bir yere giderken önden giden maiyeti memuru yahut kölesi demektir.

- 6 — ملازمت نمود در اتمام مهمات جزوی می کوشید اما مردی بود فضول
نفس و کستاخ
- 7 — روهانکه از سر غرور و شرور سرور اوقات اصحاب رامکدر می گردانید روزی
- 8 — حضرت چلبی بدو اشارت کرد که مکتوبی چند بستان و پیش ولد اشرف
بر واز برای
- 9 — درویشان حضرت کندم و روغن و غیره حاصل کرده بزودی بیا فی الحال
میان بسته
- 10 — میخواهد که بر اسب سوار شود تنک زین کسیخته سرنکون فرو افتاد
علیها چون
- 11 — روانه شد حضرت چلبی فرمود که این مرد بی سر می رود عجبست اگر
کشته نشود
- 12 — و مجموع اصحاب که بر در تریه مقدس ایستاده بودند محسوس دیدند که
آن درویش
- 13 — بی سر می رود بعد از چهارم روز خبر رسید که نورالدین سمرقندی را
ولد اشرف
- 14 — بقتل آورد مگر پیش محمد بك ولد اشرف رحمه الله مردی بود شاعر
و فاضل مشهور
- 15 — او را طرازی می گفتند و این شخص را از قدیم العهد با او مصاحبت
بوده و سفرها
- 16 — با هم کرده و این شاعر بیچاره او را مهمان خود ساخته بود در میان ایشان
بمحنی واقع
- 17 — کشته سمرقندی از فضولی نفس او را کشته خبر بولد اشرف رسید
ازین حال انفعال
- 1 — نمود و مفتیان شهر بقتل قاتل فتوی داد او را نیز همان لحظه کشته اند
- 2 — و هم دورا بیکجایی دفن کرد همانا حضرت چلبی فرمود که برای یاران
قریان

- 3 — کردیم از انک [از انکه] او در قصر یاران بود و نفس او سکی بود عقور
 یاران بجمعهم
- 4 — سر نهاده غریقِ عَبْرَتِ عَبْرَتِ کشته در غیرت آن حضرت حیرت فزودند
- 5 — همچنان ولد اشرف متوافر خدمات نمود عذرها خواست حضرت چلبی در
- 6 — جواب فرمود که شما دران کار آلت دست کردکار بودید و ارادات حق
- 7 — چنان شود و سبب نزول آن بلا افعال خاطر اولیا بود و این
- 8 — بیت را فرمود نوشتن که شعر:

Şiir:

هر که کز جنبد پیش جنبم کرچه سیمرخ است زارش می کشم

TÜRKÇESİ

Bendei Hâki şöylece naklediyor ki (Nuriddin) isminde Semerkantlı büyük bir âlim var idi. Yeni ve yakın bir zamanda Arif Çelebiye intisap etmiş mürit olmuştu. Bir müddet Çelebiye devam eylemiş ve malca, bedence az çok hizmette bulunmuştu. Az çok çalışmak ta gösteriyordu. Lâkin nefsi bülfuzul (patavatsız herkese çatar), küstah gidişli bir kimse idi. O derecede ki mütekebbir, azametli ve şer tarafları olduğu için Çelebinin ve kendi arkadaşlarının sururlu zamanlarını bulandırır ve karma karışık edermiş. Bir gün Çelebi ona (Şu birkaç mektubu al, Eşrefoğlu yanına git; Hazreti Pir Dergâhının dervişleri için un, sadeyağ ve daha başka lüzumu olan şeylerden sana verilecek onları al çabuk geri dön yine buraya gel) emrini verdi. Nuriddin derhal yolculuk kuşağını kuşandı. Çelebi ve dervişler karşısında ata binmek istedi. Hayvanın kolunu birdenbire çözüldü (yahut koptu) Nuriddin tepesi üstüne düştü. Bu suretle Nuriddin yine hayvana bindi. Çelebi onun arkasından bakarak: (Bu adam başsız gidiyor, eğer öldürülmezse hayreti muciptir) dedi... Dördüncü günden sonra Nuriddini Eşrefoğlunun öldürdüğüne dair Konyaya haber geldi. Bu katlin sebebi şudur: Meğer Eşrefoğlu Mehmet Beyin yanında (Tırazi) isminde şair, fazıl ve meşhur bir kimse varmış. Ötedenberi Nuriddinin o şair ile aralarında ülfet ve sohbet varmış, ikisi birlikte birçok sefer ve seyahatte bulunmuş imişler ve o defa da biçare şair Tırazi, Nuriddini Beyşehirinde kendi evine müsafir kabul etmiş imiş. İkisi arasında bir bahis cereyan etmiş, Semerkantlı nefsinin daima şer ve masiyete mail bulunmasından dolayı zavallı Tıraziyi öldürmüş. Bu hadisenin haberi Eşrefoğluna iriştığı zaman bu halden dolayı çok müteessir ve münfail olmuş. Şehrin müftileri katilin katli için fetva vermişler. Semerkantlıyı da hemen o dakikada öldürmüşler ve iki cesedi de bir mezara koymuşlar. Hazreti Çelebi Semerkantlının öldürüldüğünü işidince: (Maksadı daima yâranının zevkını bozmak olup öyle bir kudurmuş köpek olduğu için dostların şerefine kurban ettik) dedi.

Oradaki yarânın hepsi başlarını öne eğerek gözlerinden ibret yaşları dök-
tüler... Eşrefoğlu Mehmet Bey Çelebiye çok hizmetlerde bulundu. Konyadan,
Semerkantlıyı öldürmüş olduğundan dolayı mazeretnamelerle Çelebiden af dile-
di. Çelebi, Mehmet Bey'e: (Siz bu işte, Nuriddinin katli meselesinde yeddullahın
vekili oldunuz ve hak böyle istiyordu, böyle oldu.) diye cevapnameler yazdı. Se-
merkantlıya bu belâyı getiren sebep evliya hatıralarını kırmaya devamı oldu.
Dedikten sonra şu beyti onlara yazdı:

همرکه کژ جنبد پیش جنبشم کرچه سیمرخ است زارش می کشم

Benim hareketime karşı kim eğri hareket, eğri gidiş gösterirse o adam anka bile
olsa yine ben onu ağlatıp zar ederek öldürürüm.

5 - 6. — Beyşehirinde mevcut cami, türbe ve kale kitabeleri. Defterhanenin
defteri atikteki başlık sureti. Bu iki mehaz yerlerinde yazılacaktır.

7. — Cihannüma, Kâtip Çelebi — İbrahim Müteferrika basması, sene 1145
sahife 698. Konya Müzesi Kütüphanesi numara 4139 Cihannümanın 618 inci sa-
hifesinde Beyşehirinin tarifi bahsinin kenarında sonradan yazılmış şu matlap
vardır:

1 — مطلب

2 — وفات الامیر سیف الدین سلیمان ابن اشرف ملک بکشری

3 — فی یوم الاثنین اوایل محرم سنه اثنی و سبعمائه

Şu matlabın kaydine nazaran Seyfettin Süleyman bin Eşref 2 muharrem
702 = 27 ağustos 1302 tarihinde yani yaptırdığı türbenin tarihinden sonra ve-
fat eylediği anlaşılıyor.

Mülâhaza: Muallim Memduh Yavuzun bastıracağı (Eşrefoğulları Tarihi -
Beyşehir Kılavuzu) adlı kitabının 14, 15, 16 ncı sahifelerinde Eflâkî Dedenin
iki bentleri tercümesile birlikte neşrolunmuştur. Bu satırların mukaddimesinde
(Müze müdürünün defterinden esasile karşılaştırarak çıkardım) diyor ise de
bu yazılar defterimden çıkarılmış olmayıp yazdığım (Türk Âsarı Atıkarı Bina-
larına Ait Tarihi Mecmua) adlı kitabın (Selçukiler devri - ikinci cilt sahife 5-8)
dan istinsah eylemiştir. Tashih olunur.

EŞREFOĞULLARI TÜRK VE MÜSLÜMAN MI, MÜHTEDE Mİ?

Üstadımız Ahmet Tevhit ile birkaç sene evvel Eşrefoğulları hakkındaki uzun
mübahaselerimizde bunların (Komnen) ailesine mensup olduklarını bir iki yabancı
tarihçiye atfen söylemiş ve not defterini çıkararak bana şu cümleleri yazdırmıştır:

[İsakin oğlu = Jan Komnen ve İmparator Kaloyaninin yeğeni olup (1140) Milâdî senesinde Türklere iltica etti ve Müslüman oldu. İsmi (Eşref) konuldu. Bu mühtedi Konya Sultanı Birinci Mes'udun kızını aldı. (Çelebi) unvanı verildi. Bir oğlu dünyaya geldi. (Süleyman) ismi verildi.]

Halbuki tetkikatım neticesinde şu köksüz ve asılsız rivayetin doğru olmadığı şu izahat ile sabittir:

Yabancılar, Eşrefin iltica tarihini 1140 Milâdî senesi olarak gösteriyorlar. 1140 Milâdî senenin başı 534 senesi cemaziyelevvelin dokuzuncu pazartesi gününe tesadüf ediyor ki bu tarih ile Eşrefin oğlu Seyfettin Süleymanın ilk kitabesi 689 cemaziyelevvel = 1290 senesi mayısında olmasına mebni gösterilen iltica tarihinden tam 150 sene bir zaman geçmiştir. Şu erkamın belâgatine bakılırsa Eşrefin henüz doğmadığı kanaati hâsıl olur. Eşrefi o seneye yaklaştıralım, oğlu Seyfettin Süleymanın yukarda bahsi geçen ilk kale kitabesi 689 H. = 1290 M. tarihinden yabancıların lehine olarak 50 sene çıkaralım. Bu 50 sene içinde Eşrefin hükümet sürdüğünü farzedelim, Geride 100 sene kalıyor. Eşrefin o zaman yani iltica ettiği beyan olunan tarihte en az yirmi yaşında olsa şu halde evlâdile beraber 120 yaşında İken Rükneddin Birinci Sultan Mes'ut [1] Selçukîye iltica etmiş demektir ki buna tarihçe imkân olmadığı gibi birinci Sultan Mes'uda damat olmasına dahi imkân yoktur.

Ecnebilerin ortaya attıkları bu köksüz ve asılsız rivayet Türklerden yeti-şen büyük ve meşhur adamların ekserisini mühtedi göstermek ve kendilerine maale-tek kazıyesinden mütevellit meyil ve ihtisastan ileri gelmiştir. Bunun pek çok nümuneleri vardır. Bunlarda herhangi bir millete mensup büyük adamları kendilerine maalemek meylî var ise de İslâm ve Türk müverrihlerince bu itiyat ve ihtiras yoktur.

İhtida ederek tefsir, hadis, fıkıh ve kelâm ilimlerinde büyük bir şöhreti ihraz ederek Beyzâviye ve Zemahşerinin Keşşafına arapça talikat ve bilhassa (Dü-
rer-ül-hükkâm fi Şerhi Gurer-ül ahkâm شرح غرر الاحكام == دررالحكام) gibi eser yazmakla temayüz etmiş ve 885 H. = 1480 M. senesinde ölmüş olan Molla Husrev ve mücahitlerden Köse Mihal ve muasırları gibi Türklüğü ve İslâmiyeti kabul eden zevatın hüviyet ve milleti sabıkaları gizlenmemiştir. Hâlâ eski şöhretleri devam ediyor.

Şahabeddini Amrinin Mesalik-ül-ebzarında: (O zaman mevcut olan Türk ümerasının bir takım eski hükümetlerin bakıyesinden olup....) yazması Eşrefoğullarının Türk ve İslâm olduklarını ispat eder.

Türk ve İslâm müverrihleri hiçbir zaman hakikati ketmetmezler. Kendi milletlerine iltihak etmiş, yahut kendi kavmiyet hayatlarından ayrılarak bir ecnebi kavim ve millete kaçmış, katılmış olan kimseleri icap ederse hakikat veçhile bildirirler. Kendi kavmiyet ve milletini beğenmiyerek bir husumeti şahsiyeden dolayı Türkler arasından kaçmış olan Türkleri, Türk müverrihleri hiçbir daha arayıp sormazlar, adını bile ağza almazlar.

[1] Sultan Rükneddin Birinci Mes'ut 510 H. = 1116 M. tarihinde cülûs etmiş ve 551 H. = 1156 M. senesinde ölmüştür.

Eşref filhakika mühtedi olsaydı bütün ecnebi ve Türk tarihlerinde bu rivayetin yeri bulunur ve yalnız Tevhit üstadımızın dediği gibi bir iki ecnebi tarih kitabına munhasır kalmazdı. Nitekim birinci Alâeddin zamanında (Emir Kemalettin Kimnanuş) ve Gıyasettin Üçüncü Keyhusrev zamanında (Emir Sârimüddin Kimnanuş) ların lâkapları halile kalmıştı.

Eşref mühtedi olsaydı yukarda yazdığım mukayeseli tarihler biribirine uygun olur ve o zamanı idrak etmiş olan Şahabeddinin Mesalik-ül-ebzarında bu rivayetin yeri bulunur idi.

Eşrefoğulları esasen Türk ve Türkmen olup Çobanın oğlu Timurtaşın valiliği esnasında bu Türk emaretini feth ve teshir ile Mübarizüddin Mehmet Beyin oğlu Süleyman Şahı 728 H. = 1328 M. tarihinde katlettiğini ve Timurtaşın aynı senede Mısır'a firar ile valisiz kalan Beyşehir, Akşehir ve Seydişehir gibi memleketler aynı senede Hamitoğlu Hızır Bey tarafından zaptolunduğunu ve Hamitoğlu ülkesinin bir kısmına beraber 793 H. = 1391 M. tarihinde Yıldırım Bayazıt tarafından Osmanlı memleketlerine zammolunduğu yukarda yazdığım mehzazların hulâsasından anlaşılmıştır.

EŞREFOĞULLARI SİLSİLENAMESİ

1 — EŞREF

2 — SEYFETTİN SÜLEYMAN

KİTABELERİ: $\frac{689}{1290}$ $\frac{696}{1297}$ $\frac{699}{1299}$ $\frac{701}{1301}$ H. M.

VEFATI: 2 Muharrem 702 = 27 Ağustos 1302 pazartesi

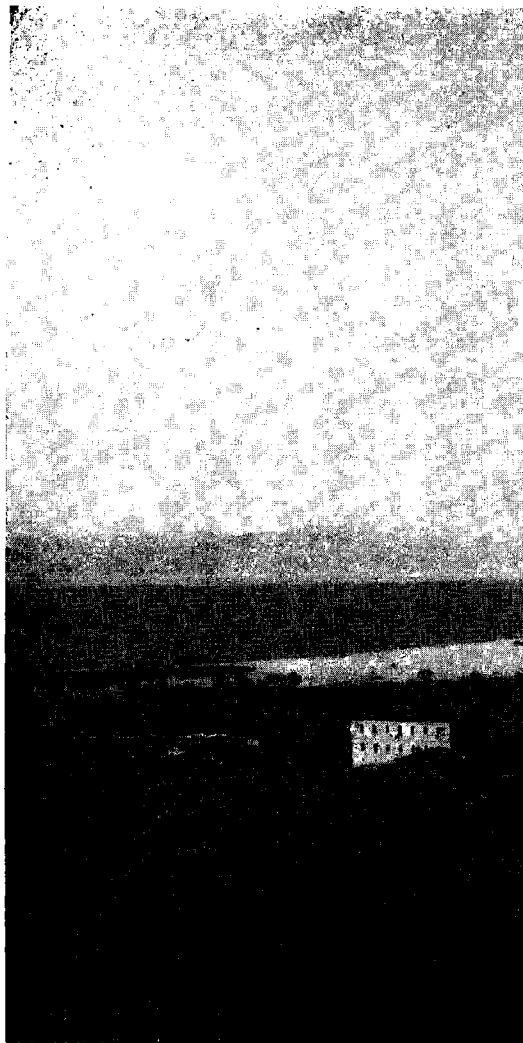
Gülcemal
Hatun

EŞREF Bey

KIZI?

3 — Mübarizüddin
Mehmet Bey

4 — SÜLEYMAN ŞAH
Katli: 728 H. = 1328 M.

Şekil: 1 Beyşehir manzarası

MEBANİ VE KİTABELER

I

BEYŞEHİRİ KALESİ

Beyşehir kalesi Eşrefin oğlu Seyfettin Süleyman tarafından İzzettin ikinci Keykâvusun oğlu Gıyasettin ikinci Mes'ut zamanında cemaziyelevvel 689 = mayıs 1290 senesinde inşa olduğu dört satırdan ibaret beyaz mermer üzerine hakedilmiş: 0,69 × 0,65 metre ölçüsündeki şu kitabeden anlaşılıyor:

- 1 — امر بعمارة هذا البلد المبارك المسمى بسليمانشهر في ايام
- 2 — السلطان الاعظم غياث الدنيا والدين ابو الفتح
- 3 — مسعود بن كيكافوس خلد الله ملكه الامير المعظم سيف الدين
- 4 — سليمان بن اشرف اعز الله انصاره في جمادى الاول سنة تسع [1] وثمانين
وسمائه

TÜRKÇESİ

Süleymanşehir ismile müsemma bu belde din ve dünyanın yardımcısı büyük Padişah Ebulfeth Mes'ut bin Keykâvus (Mülkü baki olsun) zamanında büyük Emir Eşrefoğlu Seyfettin Süleyman (Allah ona yardım edenleri aziz eylesin) altı yüz seksen senesi cemaziyelevvelinde yaptırmıştır.

Bu kitabenin birinci satırına bakılırsa Beyşehrini inşa veya yeniden imar etmiş ve kendi ismine izafetle (Süleymanşehir = سليمانشهر) diye ad vermiştir.

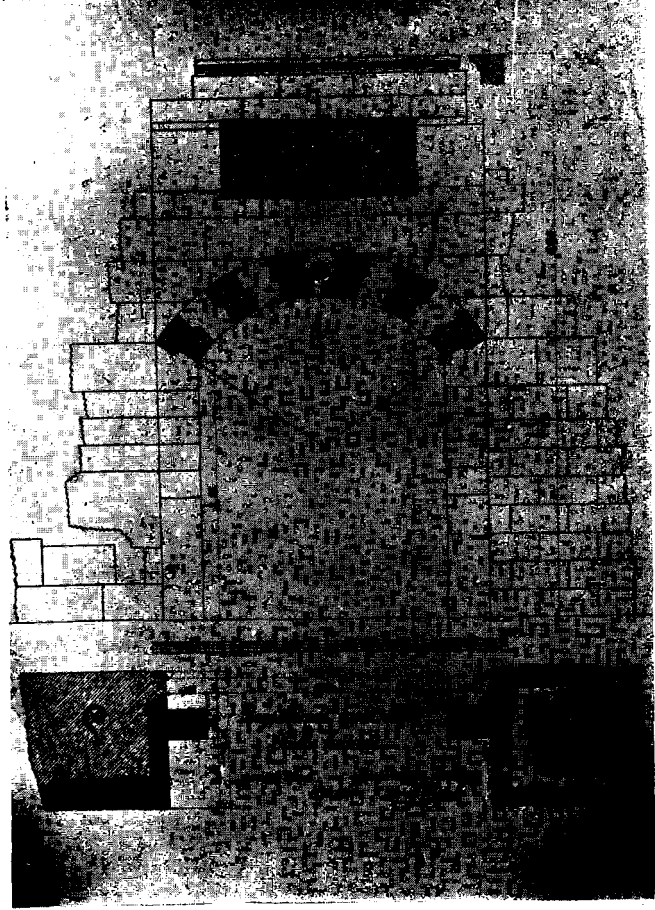
Bugün Beyşehir kalesinden eser kalmamıştır. Yalnız bazı yerlerde duvar temelleri görünmekte olup bir harap kapısı kalmış ise de bu kapı Osmanlı devrine aittir. (Şekil: 2 = Kale kapısı manzarası) kapının en eski heyeti malûm değildir. Osmanlılar devrinde yapılmış olan bu kapının kemeri üstünde ve eski kitabenin yanına konulmuş (0,90×0,54 M.) ölçüsündeki ikinci kitabe şudur:

تحصنت لله	من دخل عليها كان امينا	درخير
١٠١٣		١٠١٤ — 1
جمع اولوب اهل ولايت كلدی بنیاد ایلدی	بویک شهرى نك	برخرابه تله سى وار ایدی بویک شهرى نك
اولدی تاریخانی دفتر دار آباد ایلدی	اولدی	باعث تعمیرى فضل الله دفتر دار اولوب

[1] Bazı mecmualarda (سبع) geçmiştir. Ben kapının resmini ve ölçüsünü aldığım zaman merdiven ile kitabenin bulunduğu yere kadar çıktım. Kelime kelime okudum. Ve istampajını aldım. (سبع) yani 7 değil (تسع) yani 9 olduğunu gördüm. Şekil: 2 kapının ve kitabe mevkilerinin şimdiki heyetini göstermektedir.

Yine bu ikinci kitabenin yanında $0,55 \times 0,41$ M. ölçüsünde şu üçüncü kitabe vardır.

- 1 — والله (فالله) خير حافظاً
 2 — سليمان شهر آباد اولادى سرمد
 3 — بنام شهر يار سلطان احمد

Şekil: 2 Beyşehri kale kapısı

Bu kale kapısı birinci Ahmedin saltanatı devrinde yapıldığı anlaşılıyor. Kale hakkında bundan fazla malûmat yoktur.

(Derhayır = درخیر) epçet hesabı 1014, (Tehassentü lillâh = تهسنت لله) 1013 tarihlerini ifham eder.

EŞREFOĞLU CAMİİ

CAMİİN İNŞA TARİHİ HAKKINDA BİR MÜLÂHAZA

Defterhanei âmireden muhreç nişanı âlişan ile muanven sureti defterin suretidir amel kılınadır.

Defteri atik kayıt sureti: Bin yüz kırk senesi şevvalinin evasıtında defterhanei âmireden çıkarılmış olan kayitte camii Sultan Sencer bin Melekşah bin Alp-Arslan Selçukî ki sene seb'a ve hamsin ve hamsemiye (557) tarihinde bina olunmuş ve Emîr Süleyman bin Eşref sene seb'a ve sittin ve sittemie (667) tarihinde tamir ve termim eylemiş bermucibi hat tarihi nukuşi dergâhu camii mezkûr ve haliyen vakfiyet üzere tasarruf olunan cihetleri bunlardır ki tahrir olunur [1].

Şu kayde göre cami, Sultan Sencer bin Melekşah bin Alp-Arslan Selçukî tarafından 557 = 1162 M. tarihinde yapıldığı ve Eşrefoğlu Emîr Seyfettin Süleyman tarafından 667 H. = 1268 M. [2] tarihinde yani 110 sene sonra tecdit ve tamir olunduğu beyan olunur. Halbuki: (Bermucibi tarihi hattı nukuşi dergâhu cami = جامع درگاه جامع خط نقوش درگاه جامع) diye tavsif ettiği vakfiye, mezkûr camiın kapısı üstünde iki satırdan ibaret taşa mahkûk vakfiye hulâsası olup tarihi ise (696 H. = 1297 M.) dir. Bu camiın büyük methalini dahile doğru takip eden çini ile müzeyyen ikinci methalin üstündeki kitabe ise 699 H. = 1299 M. tarihini kaydetmektedir. Şu son iki tarihe nazaran bu cami 667 de tamir olunmayıp 696, 699 hicrî senelerinde doğrudan doğruya Emîr Seyfettin Süleyman tarafından bina olunduğu ve vakıflar tayin edildiği anlaşılmaktadır.

Camiın duvarına muttasıl türbe, camiden dört sene sonra yani 701 H. = 1301 M. senesinde inşa olunduğu kitabesinden anlaşılıyor. Camiın mimberi ise yine Süleyman bin Eşref tarafından İsa isminde bir san'atkâra yaptırıldığı üzerindeki kitabenin sarahatle müeyyettir.

İlk banî olarak gösterilmiş olan Sultan Sencer Selçukî namına camiın dahil ve haricinde hiçbir mahkûk kitabeye tesadüf edemedim. Tarih kitaplarında bu kaydı tevsik ve teyit edecek bir şey yoktur.

Filvaki Horasan Selçukî şubesi, memleketlerini tâ Afganistandan Anadolu da Bizans İmparatorluğu ve Mısır Fatımiye hududuna kadar bütün garbî Asyaya da tevsi etmiş ve bu memleketler 470 H. = 1077 M. senesinden evvel Selçukîlerin tasarrufuna geçmiş bulunuyordu. Tuğrul Bey Alp-Arslan ve Melekşah bu geniş saha üzerinde kat'î hakimiyeti haiz idiler. Melekşahın 485 H. = 1092 M.

[1] Bu suretler aynen istinsah olunmuştur.

[2] Şu tarih kabul olunduğu halde Emîr Seyfettin Süleyman 667 H. = 1268 M. tarihinde hükümler idi. Şu kayde nazaran Emîr Seyfettin Süleymanın emaretini yirmi iki sene evveline yani 667 senesine irca etmek lâzımgelir.

tarihinde vefatı vuku bulması üzerine oğulları olan Berkyaruk, ile Mehmet ve Sencer ve Mahmut arasında çıkan dahilî muharebe ve ihtilâlât memleketin muhtelif yerlerinde yeniden Selçukî şubelerinin çıkmasına ve istiklâl ilân etmelerine sebep olmuştur. Son Selçuk sultanı olan bu Sencer garp memleketleri umuruna müdahale etmekle beraber şarktaki memleketlerin üzerine hüküm sürüyordu. Fakat garp memleketlerine o kadar nüfuzunu icra edemiyordu. Zira kendisine yakın olan ilk hanları ve Gaznevileri mağlûp etmek için uğraşıyordu. Şu sebeple garp tarafından kat'î hakimiyetini temine zaman ve mekân müsait değildi. Buna binaen Sencerin bugün yukarda zikrolunduğu üzere 557 H. = 1162 M. tarihinde Beyşehirde yaptırdığı diye kaydedilen camii bunun olmasına da imkân yoktur fikrindeyim. Çünkü Sencerin vefatı 552 H. = 1157 M. senesine tesadüf ediyordu ki camii bunun vefatından beş sene sonra nasıl yapılabilir?

Farzı muhal olarak tarihçe mümkün olsa bile Horasan Selçukîlerinin inhilâl sıralarında o vakit Rum Selçukîlerinin ve onlara tâbi olan Beylerin bu nama izafetle bu camii yaptırılmaları mülâhazaya şayandır.

Şu şahsî mülâhazata binaen defteri atikten çıkarılmış olan yukardaki suret tetkik ve tavzihe muhtaç olduğundan ben şukadarla iktifa ederek mütebakisini erbabı vukuf ve tetkika bırakıyorum.

EŞREFOĞLU CAMİİ

Tariif: Camii mustatil şekildedir. (Şekil: 3, haricî manzara) 48 adet ağaç direğe istinat ettirilmiş üç kısımlı müstevi bir tavanı vardır. Ağaç direklerin başlıkları istelâktitli olup güzel yapılmıştır. Tavandaki zihlar ve nakışlar muhtelif renkli boyalarla müzeyyendir.

Tarafından tersim olunan plâna (Şekil 4, umumî plân ve maktalar) göre camii şu müstemilâtı haizdir:

a) Büyük ve san'atkârane yapılmış oymalı ve üstü vakfiye kitabeli bir umumî methal (Şekil: 5 umumî methal)

b) Çinilerle ve muhtelif renkli tuğlalarla müzeyyen kitabeli iç methal (Şekil: 6 iç methal)

c) Kar deposu (Şekil: 4 numara C)

d) 982 H. = 1574 M. tarihinde yapılmış müezzinler mahfili (Şekil: 4 numara D)

e) İçi çinilerle ve yazılarla müzeyyen tuğlalı bir kubbe (Şekil: 4 numara E)

f) Bütün çinilerle müzeyyen bir mihrap (plândaki mevkii: Şekil: 4 numara F), (manzarası: Şekil: 7).

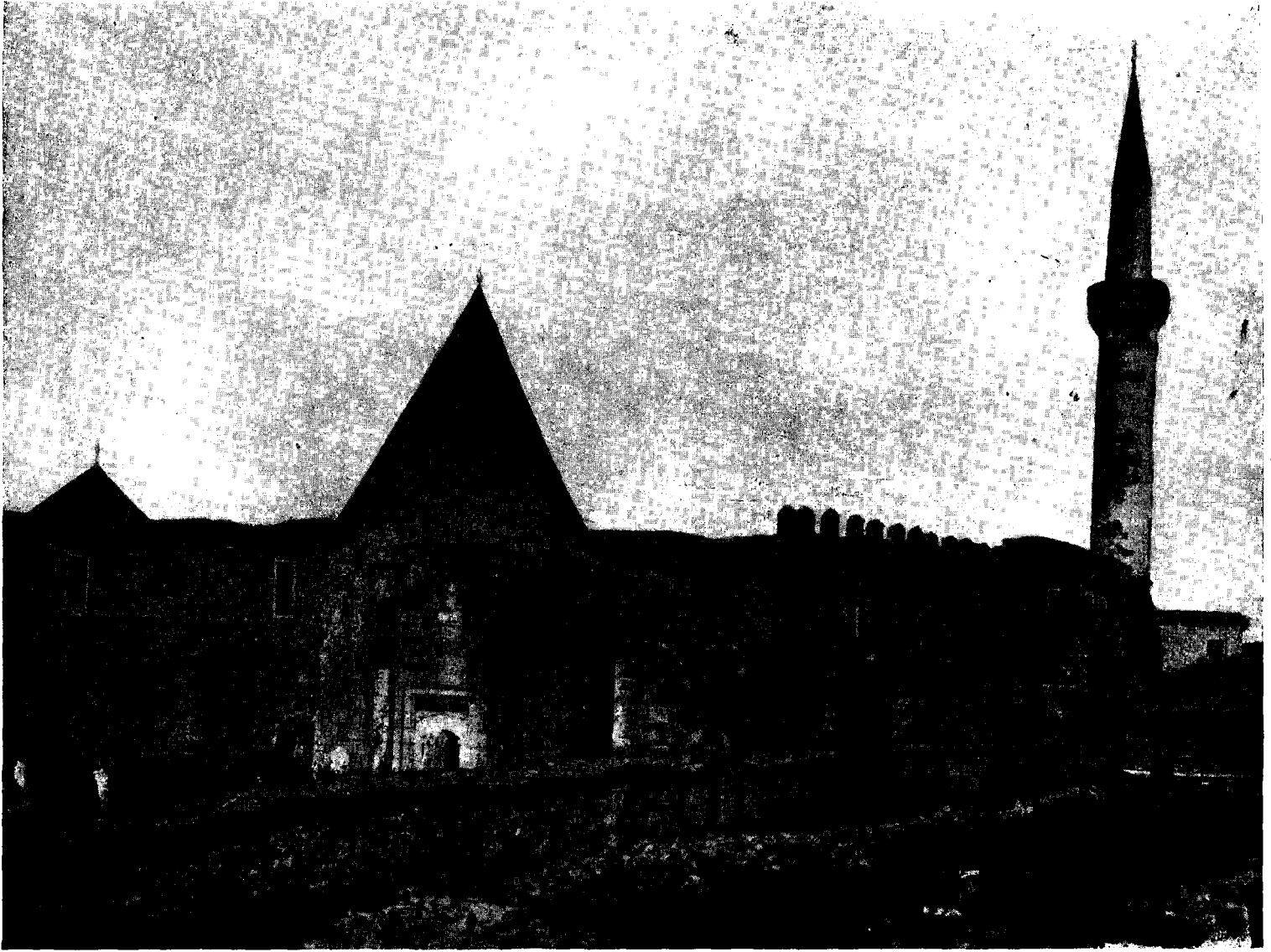
— Çok müstesna oymalı ve çatmalı bir mimber (manzarası: Şekil: 8 ve 9).

m) Etrafı ağaç parmaklıkla ihata edilmiş Emirlere mahsus mahfil (plândaki mevkii: Şekil: 4 numara M), (parmaklığın resmi: Şekil: 4 numara P)

p) Etrafı ağaç parmaklıkla ihata edilmiş son cemaat mahalli. (Parmaklığın resmi: Şekil: 4 numara P)

b) Hadisi şerif kitabeli garp kapısı.

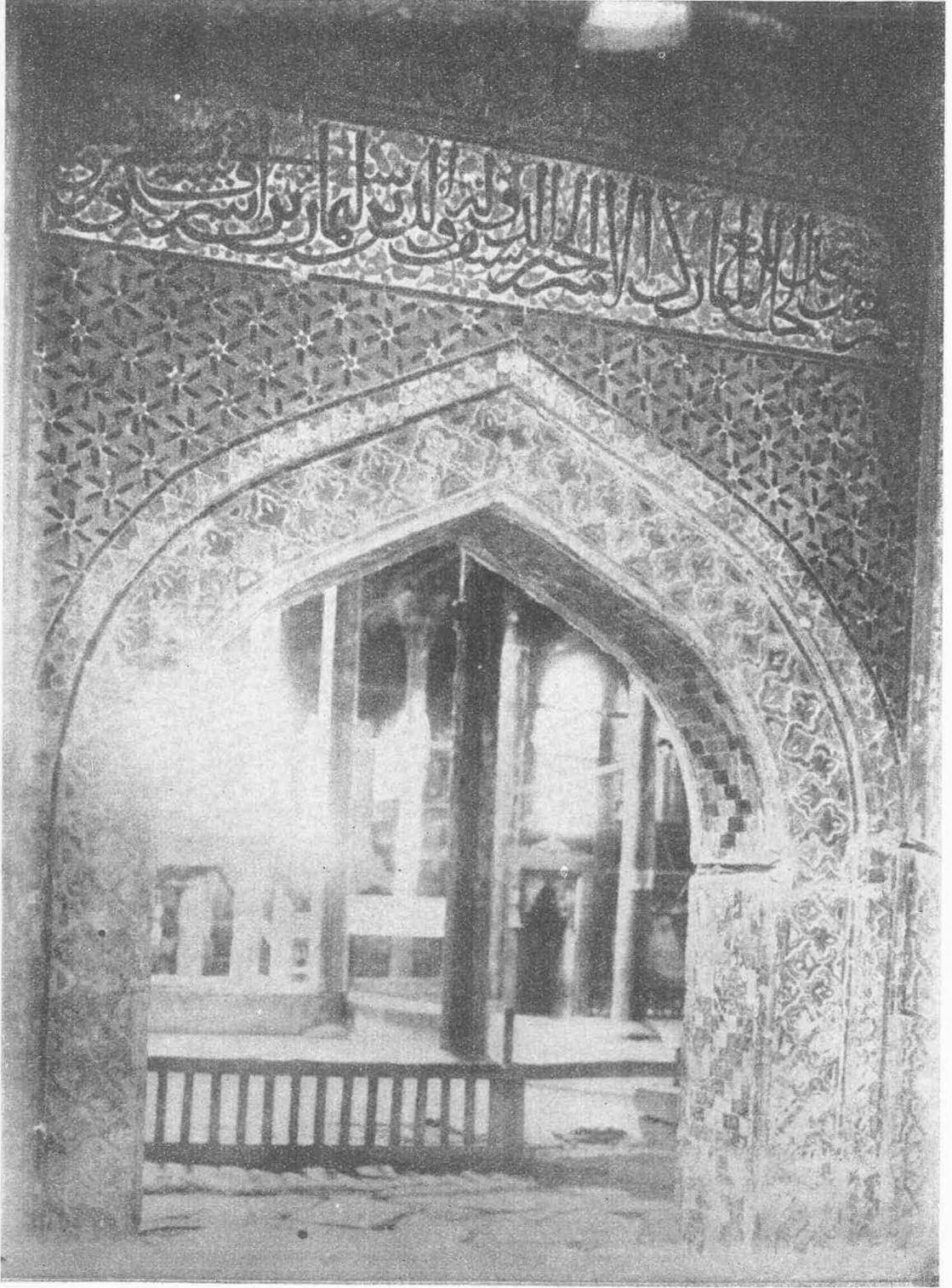
i) Kütüpane: Bugün yoktur harap olmuştur.

Şekil: 3 Beyşehirinde Eşrefoğlu camii ve türbesi

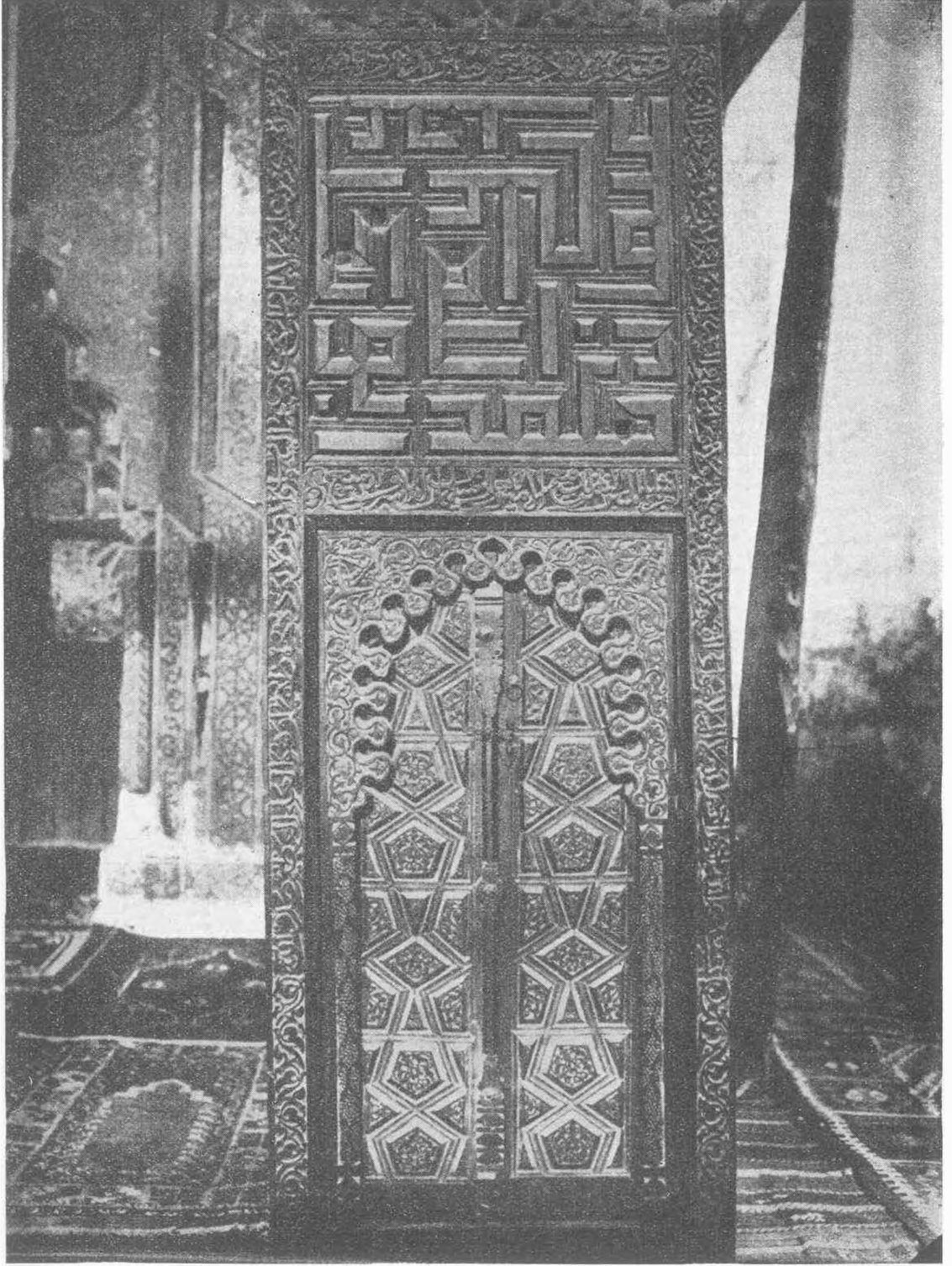
Şekil: 5 Eşrefoğlu camii methali ve vakfiye kitabesi

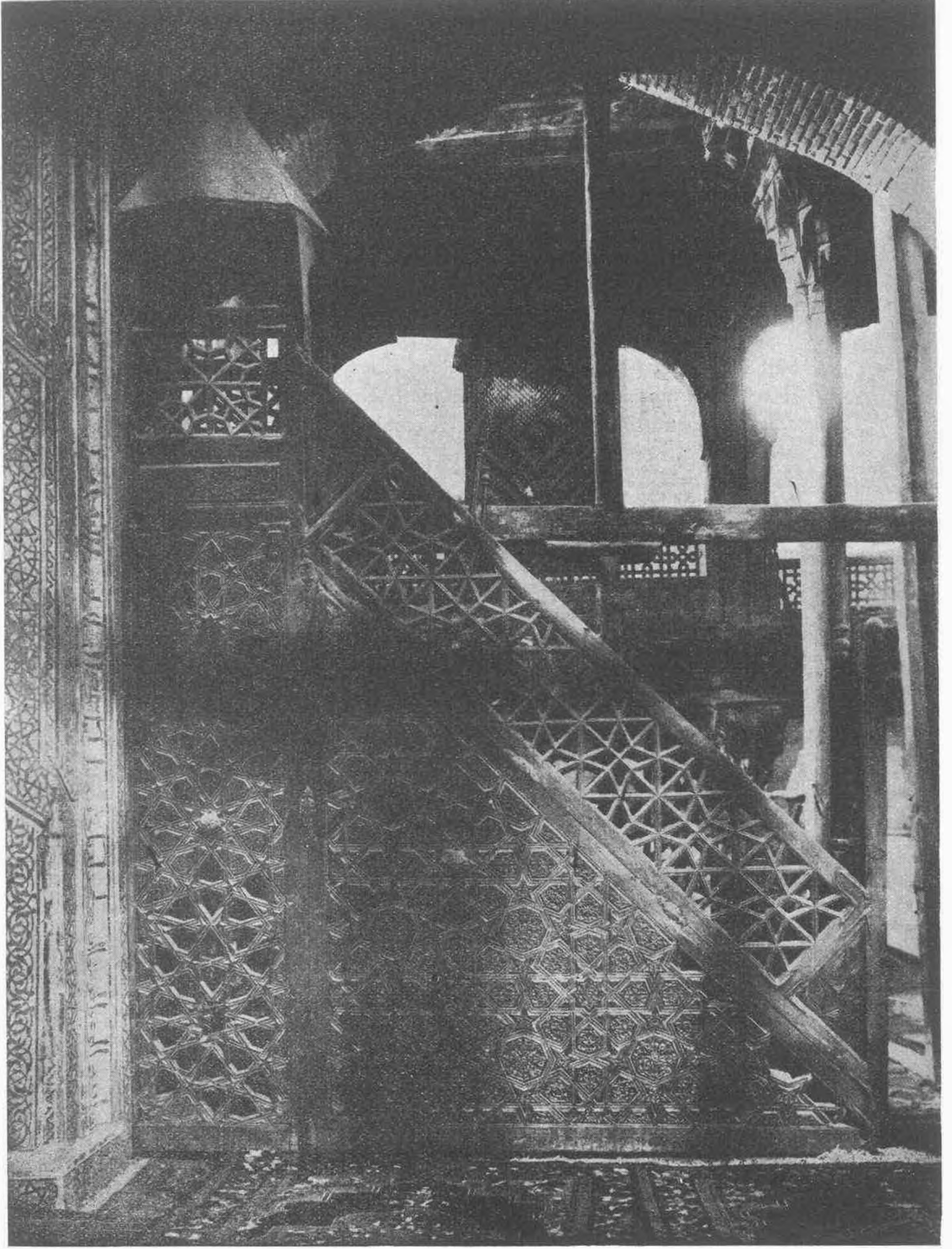
Şekil: 6 Eşrefoğlu camii ikinci iç methalı ve kitabesi

Şekil: 7 Eşrefoğlu camii mihrabı

Şekil: 8 Eşrefoğlu camii mimberinin cephesi ve kitabesi

Şekil: 9 Eşrefoğlu camii mimberinin yan tarafı

— Bir minare.

1) Kitabeli Eşrefoğlu türbesi (plândaki mevkii Şekil: 4 numara T) (manzarası Şekil: 3)

Camiin yapılış tarzı: Camiin yapılış tarzı Anadolu Selçukîlerinin yaptırdıkları mebanî tarzındadır. Bu binada Arap ve Acem seciyesi yoktur. Hattâ en ufak bir tezyin parçasında dahi başka milletlerden alınmış tezyin alâimi görülmez. Gerek inşa tarzında, gerek binanın umumî heyetinde ve gerek çini mozaik işlemlerinde ve hattâ mimberin ahşap tezyinatında ve oymalarında ve müstevi sakfın istinat ettirildiği 48 adet ağaç direklerin başlıklarındaki istalâktilere Arap ve Acem ve Bizans tarzlarından alınmış bir tezyin şekli veya hendesi mevcut olmaması Eşrefoğullarının ve bu camii yapan mimarın herhalde Türk terbiyesile, Türk duygusile Türk ilim ve irfanile perverde olmuş olduklarına delâlet edecek kat'î bürhanlardandır. 48 adet direğe istinat ettirilmiş tavancıklar, bordürler hendesi eşkâl ile müzeyyen gayet güzel incelikleri şamil bir tarzda telvin edilmiş olup nakkaşın istimal ve intihap ettiği renkler o devirde nakış san'atinin ne kadar ileri gittiğini ispat etmektedir.

Camiin taş ve ağaç oymaları, çini imalâtı, boya telvinatı Türklerin mefahirinden madut asarı nadiredendir. Yaptıran zatı, yapan mimarı, taşlarını ve malzemesini taşıyan ameleyi rahmetle yad etmek kadirşinaslık levazımındandır.

AKSAMI İNŞAİYE TARİFLERİ

A) Büyük haricî methal: (Manzarası Şekil: 5) Plândaki mevkii ve maktarı (Şekil: 4, numara A) kenarları kornişli, kornişlerin üzeri muhtelif şekilde tezyin alâimile oymalıdır. Oymalar çok menus eşkâlden intihap olunmuş ve temiz bir surette taşa naht olunmuştur. Amudî kenar tezyinatile kemerin etrafındaki müstevi tezyinat, mimarlarımıza model olabilecek nefis eserlerdendir. Methalin sağ ve solunda iki adet köşe direği vardır ki gayet iyi tezyin edilmiştir. Bu methaldeki istalâktiler çok iyi tertip edilmiş olup Konyada Sahip Ata camii methalile büyük karatay medresesi istalâktilerinden daha güzel ve musannadır.

Harabiye yüz tutan ve seneden seneye harabisi artan bu methalin üstünde taş üzerine hakedilmiş arapça iki satırdan ibaret vakfiye hulâsası aynen şudur^[1]:

1 — وقف عامر المسجد المباركة الامير العادل الخير سيف الدين سليمان بن اشرف
تقبل الله منه الخان البزارية [2] والخوانيت التي حوله وحول المسجد الجامع والحمام

[1] Bu kitabenin mevkii on metre yüksek olduğundan bulunduğu mevkie kadar çıktım. Aynen istinsah ettim. Bazı mecmualarda ve bilhassa (Tarihî Osmanî Mecmuası) nda bazı kelimeler yanlış yazılmıştır. Şivece bazı kelimeleri yanlış hakedilmiş olduğu görülerek bunlar aynen ipka olunmuştur.

[2] Camiin şimalinde ve camiden 44 adım uzakta bulunan handır tarifi gelecektir.

الكبيرة [1] وعشرين باباً مع جميع الارض والطواحين المذكورة وهي طاحونة احبس «؟» عينين وطاحونة كالوبار «؟» عينين وطاحونة سلمس [2] عينين
2 — والقرب بايين والحاصل من جميع هذه الاملاك اثني عشر الف درهم وشرط الواقف المذكور خمس جميع المنابع المذكورة للتولية اولاده وهما الاعز المقبل محمد بك [3] واشرف بك [4] بطناً بعد بطن وفقاً صحيحاً شرعياً [فن بدله بعدما سمعه فانما ائمه على الذين يبدلونه] وذلك في تاريخ ست وتسعين وسبأه

Bu vakfiyenin Hicrî tarihi olan 696 senesinin mukabili 1297 Milâdidir.

VAKFIYENİN TÜRKÇESİ

Bu mübarek mescidi yapan, adaletli ve hayrı çok Emir Eşrefoğlu Süleyman iplikçi ve dokumacı hanını ve onun ile büyük mescidin (camiin) etrafındaki dükkânları, büyük hamamı arzın cemiinden yirmi bap dükkânı ve zikredilen değirmenleri ve Ahbes Köyünde iki göz Selmes? Köyünde iki değirmeni ve kurbunda iki babı vakfetti. Allah kabul etsin. Vakfedilen bu emlâkin varidatı mecmuu olan on iki bin dirhemdir. Vakıf Emir Seyfettin Süleyman bu varidatın beşte birini mescit, cami mütevelliliğine tayin ettiği erkek evlâdına tahsis etmiştir. Bunlar da, aziz ve sahibi ikbal Mehmet Bey ile Eşref Beydir. Bu tevliyet ilelebet evlâttan evlâda intikal edecektir. Bu vakıf şer'idir ve sahihtir. Bu şeraiti işittikten sonra bozmanın ve değıştirmenin günahrı değıştirenlere racidir. Bu vakıf altı yüz doksan altı senesine aittir.

Büyük methalin tahta kapısı: Büyük methalin tahta kapısı zıvanalı ve lâmbalı çatma usulile yapılmıştır. Sağ ve sol kanatlarında (Zümer) suresinin 73 üncü ayeti hakkedilmiştir. Ayeti Kerime şudur:

Sağ kanatta:

وَسَبِقَ الَّذِينَ أَتَقُوا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُهَا وَفَتِحَتْ

[1] Hamam ise hanın tam karşısındadır. Kadın ve erkeklere mahsus iki kısımdır. Harap bir halde olup içi saman dolu olduğundan plânı alınamamıştır.

[2] Beyşehir civarında (Kır İli) nahiyesine tâbi (Başlamış) kariyesi vardır. Eski imlâca « بشلمش » yazılmıştır. Taşçı veya hattat veya o vakitki hakkâkin zühulü neticesinde « بشلمش » yerine « سلمس » şeklinde yazmış olması muhtemel ise de bugün Başlamış adile tanılan köyde iki göz değirmeni çevirecek bir su bulunmaması, ayrıca mülâhazaya şayandır.

[3] Üçüncü Bey olan (Mubarizüddin Mehmet Bey) dir.

[4] Eşref: Mehmet Beyin kardeşi olup beylik sandalyesine oturmamıştır.

Sol kanatta:

أَبْوَابَهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ

Garp kapısındaki kitabe: 1,87×0,26 metre ölçüsünde olan garp kapısı üstündeki kitabe bir hadisi şeriftir. Aynen şudur:

1 — قال النبي عليه السلام من علق قنديلاً في المسجد صلى عليه سبعون الف ملك حتى ينكسر ذلك القنديل ومن بسط فيه حصيراً صلى عليه سبعون الف ملك حتى يتقطع الحصير صدق رسول الله .

Büyük Methalin solundaki pencere: Büyük methalin ve beş buçuk metre uzaklığında camiye nazır müzeyyen bir pencere vardır. Bu pencerenin üstünde şu hadisi şerif yazılıdır:

1 — قال النبي صلى الله عليه وسلم من بنى لله مسجداً ولو بمفحص [Kuş yuvası] قطة [Bagırlak kuşu] بنى الله له بيتاً في الجنة

CAMIİN İÇİ

Kemerli ve çinili ikinci methal: Plândaki mevkii (Şekil: 4 No. B) manzarası: (Şekil: 6)

Büyük haricî methalden girilince camiin içine girmezden evvel ikinci bir methale tesadüf olunur. Bu methalin kemeri iki kavsi daire ile iki mail müstakim hattan tevellüt etmiştir. Gerek kemer, gerek bir satırdan ibaret olan kitabesi muhtelif renklerden yapılmış ve mozayik çini ile tezyin edilmiştir. Methalin sağ ve solundaki duvarlar çini ile karışık tuğladan örülmüştür. Kemerin üzerinde bir satırdan ibaret çini kitabesi şudur:

1 — عمر هذا المسجد الجامع المبارك الامير الخير سيف الدولة والدين سليمان بن اشرف في سنة تسع وتسعين وستمائة

Bu kitabe 699 H. = 1299 M. tarihlidir.

TÜRKÇESİ

Bu mübarek mescidi camii din ve devletin kılıcı hayrı çok olan Eşrefoğlu Emir Süleyman altı yüz doksan dokuz senesinde yaptırdı.

Çinili mihrap: Plândaki mevkii ve maktarı (Şekil: 4 No. F), manzarası (Şekil: 7)

Mihrap 4,58 eninde ve 6,17 metre yüksekliğindedir. Kâmilen çini mozayik ile tezyin edilmiştir. Konya ve çevresinde bu cesamette bir mihrap yoktur. Gayet nefis ve imtizaçlı yapılmıştır. Selçukî Türklerinin en nefis, en muhteşem ve muazzam insicamlı eserlerinden maduttur. Bu mihrap ta Arapların (Ribat) dedikleri hendesî bağ ile çevrilmiştir. İstalaktitleri kâmilen çinidir. İstalaktitlerin iki tarafındaki çini tezyinat altmış derece meylinde hututu müstakimden terekkep etmiş eşkâli (Dudiye) [1] gibi hale ifrağ olunmuştur ki bu eşkâlin menşei eski Şarkî Türkistandır. Mihrabın alt kısmı rütubetten müteessir olmuş olduğundan tahta ile kaplanmıştır. Gerek köşe direkleri, gerek hendesî tezyinatı ve gerek yazıların ve mozayiklerin imtizaçlı san'at ve nefaset bakımından çok yüksektir. Çiniler mavi, beyaz ve firuze renklerindedir. Yazılar kâmilen siyahdır. Ve zemini beyazdır.

Mihraptaki yazılar şunlardır:

Sağdaki amudî satırda aşağıdan yukarıya:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ [1] قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ . فَادْنُ إِلَيْهَا الْمَلَائِكَةُ وَهِيَ قَائِمَةٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُنْزِلُ رِجًّا مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ

ve mihrabın solunda amudî satırda yukardan aşağıya:

مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَضْرًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ . قَالَ رَبِّ انِّي يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِي الْكِبَرُ وَانْمَاءً

ve mihrabın solunda amudî satırda yukardan aşağıya:

تِي عَاقِرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ . قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ إِلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْرًا وَأَذْكُرُ رَبِّكَ كَثِيرًا وَسَتِّخَ بِالْعِشِيِّ وَالْأَبْكَارِ

ve mihrabın istalaktitinin üstünde ayrı bir kitabe içinde En'am suresinin 79 uncu ayeti yine çini mozayik ile yapılmıştır. Ayeti Kerime şudur:

إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ

Çinili kubbe: Plândaki mevkii: (Şekil: 4, No. E)

Kubbe, tuğla ve çini ile tezyin edilmiştir. Kubbenin iç kutru 5,74 metredir. Kubbeye istinatgâh olan tuğladan örülmüş üç adet sivri kemerler çökmek üzeredir. Bu kemerlere tahtadan birer istinat direği konulmuş (Şekil: 9: mimberin

[1] Eşkâli Dudiye: Kurt tezyinatı eski Türkistandan İrana ve Mısır'a ve Suriyeye intikal etmiştir. Ekseriyetle madenî oyma işlerinde kullanılır. Bunların birçok eşkâli vardır.

[2] (Âli İmran) suresi, âyet 37 - 40.

arkasına bak) olduğundan çökmeden muhafaza olunuyor ise de bu muvakkat bir tedbirdir. Kubbenin ortasında bir daire içinde kûfi yazı ve çini mozayik ile (علي) ، (عنان) ، (عمر) ، (ابوبكر) ، (محمد) yazılıdır.

Kubbenin kaidesinde yeşil zemin üzerine siyah çini ile ve sülüs hatla kor-delâ gibi mozayikle yapılmış dâiren mâdar şu iki ayeti kerime yazılıdır [1].

الله لا اله الا هو الحى القيوم لا تأخذه سنة ولا نوم له ما فى السموات وما فى الارض من ذا الذى يشفع عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم وما خلفهم ولا يحيطون بشئ من علمه الا بما شاء وسع كرسيه السموات والارض ولا يؤده حفظهما وهو العلى العظيم. لا اكراه فى الدين قد تبين الرشد من الغى فمن يكفر بالطاغوت ويؤمن بالله فقد استمسك بالعروة الوثقى لا انفصام لها والله سميع عليم.

II

OYMALI VE ÇATMALI AĞAÇ MİMBER

Mimberin cephesi: (Şekil: 8)

İkisi amudî ve üçü müstevi ve yazılarla oymalı beş kaideden ve bir kemer ile çift kanatlı oymalı ve çatmalı bir kapıdan ve kapı kemerinin üstündeki murabba sahada murabbalı (satrançlı) kûfi yazı ile çatmalı olarak (الله) ، (محمد) ، (ابوبكر) ile çatmalı olarak yazılıdır. Mimber yüksekçe 9 basamaklıdır.

Cephesinin eni 1,03, irtifacı 2,70, iki kanatlı kapısının eni dahi 0,80 metredir. Kaidelerin enleri 2 buçuk santimetredir.

Murabba sahadaki kûfi yazının marangozluktaki çatmalarla tatbikini ilk defa olarak bu mimberde gördüm. Mısır, Suriye ve İspanyadaki eserlerde görmedim. Yalnız sadef ve filato işlerinde görülmüştür. Şu halde Selçukiler bu hususta ilk şerefi kazanmışlardır. İki amudî ve üsteki kaidelerde (Ayetülkürsî = آية الكرسي) hakkolunmuştur. Kemerin üstündeki satırda şu kitabe yazılıdır:

1 — امر بانشا المنبر النض [2] الرفيع الامين العادل سليمان بن اشرف الزميع [3]

[1] Bakara suresi: Âyet 256-257.

[2] (النض elnad): Her nesneyi yerli yerine muntazam vazetmek. Yerli yerince konmuş ve cemolunmuş nesne. Ahteri.

[3] (الزميع elzemi) Emir vezninde, cüstü calâk, bahadır, dilir, bir hususa azim ve mübaşeret eyledikte tesebbüt ve tecellüt edip andan aslâ rücu ve inhiraf eylemeye. Rey ve tedbiri güzel ve metin olup umur ve mesaliha ced ve ikdam eden kârgüzar adama denir. Kamus Cilt 2 Sat. 593.

TÜRKÇESİ

Yerli yerince konmuş bu yüksek ve muntazam minberi adaletli ve bahadır Eşrefoğlu Emir Süleyman yaptırdı.

Ve oymalı kemerin her iki köşesinde minberi yapanın ismi şu suretle yazılıdır: [1] عمل عيسى

Minberin yan tarafı: (Şekil: 9) Minberin yan taraf kaidesi 4,02, kubbesine kadar irtifai 5,10 metredir. Korkuluk parmaklığının eni 92 santimetredir.

Ceviz ağacından yapılmış olan bu minber cidden bir san'at bediasıdır. Çatılarının imtizacı, oymalarının incelik ve intizamı yapanın san'atte kudretini bariz bir surette göstermektedir. Konyada Alâeddin camiindeki minber ile Aksaraydaki minberden san'at, imtizaç, çatı ve nefaset cihetile daha yüksek ve daha dakik yapılmıştır. Burada mevcut hendesi şekilleri ölçtüm birbirinden biraz farklı olduğunu göremedim. Binlerce parçadan tutkalsız olarak tereküp eden bu minber bir şaheser sayılabilir.

Bu gibi parça parça zıvanalı ve kınışlı tutkalsız çatıların tarif ve imal usulünü yazmak istedim ise de mevzua uymadığından san'at tarihi kısmına bırakmağı daha münasip gördüm.

Minberin sağ ve solunda yüksek birer satırlık iki yazı vardır. Sağ taraftaki yazı şudur:

من صعد الى المنبر فلا يقص له الا الصدق

Sol taraftaki yazı şudur:

اذا صعد الخطيب المنبر فلا يبلغ سامعها هو المصدق

Bu iki yazı ya hadisi şeriftir veyahut kelâmı kibardır. Kitaplarda bulamadım. Yazı çok girift olduğundan ancak bu suretle okuyabildim.

Emirler mahfeli: (Plândaki mevkii: Şekil: 4 No. M)

Emirler mahfeline tahta merdivenle 13 basamakla çıkılır. Etrafı ceviz ağacından çatılı parmaklıkla ihata edilmiştir. Bu parmaklık son cemaat mahallinin parmaklığı gibidir. (Şekil: 4 No. P) mahfelin, duvarları evvelce çini tuğla ile kaplı olması bazı yerlerindeki izlerden anlaşılıyor. Bugün duvar çinilerinden bir şey kalmamıştır.

Ağaç mihrap: Plândaki mevkii: (Şekil: 4 No. L)

Camiin içinde küçük ve ağaçtan yapılmış istalakliti çok düzgün ve muntazam bir mihrap daha vardır. Mihrabın üzerinde Vezariyat suresinin 56 ncı ayeti yazılıdır. Ayet şudur:

[1] Konyada gördüğüm bazı hususî yazma mecmuada (Akşehirli Açıkgozoğlu İsa) isminde bir marangoz ve oymacı san'atkârına tesadüf ettim. Mecmuanın tarihi olmadığından ve san'atkârın senesini göstermediğinden bu zatın hangi devir san'atkârlarından olduğunu tesbit edemedim. Mecmuâ defter halinde olup sahibi ve yazıcısı merhum Muallim Zekidir.

1 — قال الله تعالى وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون

Mihrabın iki tarafında یا قیوم یا حی yazılıdır.

Müezzinler mahfili: Plândaki mevkii (Şekil: 4 No. D)

Cami mihrabı önündeki kubbenin şimaline yakın bir mahalde veziri sultanın oğlu Mustafa Bey isminde bir zat tarafından muharrem 982 H. = mayıs 1574 M. tarihinde ağaçtan yapılmış bir müezzinler mahfili vardır. Bu mahfile seyyar ağaç merdivenle çıkılır. Mahfil ağaçları bir takım çiçeklerle nakşolunmuş ve nakışlar yağlı boya ile işlenmiştir. Mahfilin yalnız bir tarafında bir satırdan ibaret olarak yağlı boya ile yazılmış şu tarih vardır:

یدریدر وزیر سلطانی	« مبارک باد »	مصطفی بك كه صاحب الخيرات	« سعادت باد »
ایلدی بر مقام نورانی	« مبارک باد »	جامع البحر مه محرمه	« سعادت باد »
نه کوزل محفل اتدیلا آنی	« مبارک باد »	کوريجك داخی بن ديدم تاريخ	« سعادت باد »
۹۸۲		کتبه الفقير سيد محرم	« سعادت باد »

Minare: Minarenin orta direği ve gövdesi tuğladan yapılmıştır. Orta direğin kutru tam yarım metre olup çok temiz ve imtizaçlı yapılmıştır. Basamakları taştandır. Minare şerefesine doksan basamak ile çıkılır.

III

CAMIİN HARİCİ

Eşrefoğlu türbesi: Manzara: (Şekil: 3), plândaki mevkii: (Şekil: 4 No. T)

Eşrefoğlu türbesi müsemmen maktarında yapılmıştır. Kubbesi müsemmen menşurun üzerinde oturtulmuş bir mahruttan ibarettir. Kubbenin yani mahrutunun içi yarım daire maktarıdadır. Sathı kâmilen çini mozayik ile kaplıdır. Bu mozayiklerin yarısına kadar dökülmüş ve altındaki harçlar kâmilen harap olmuştur. Türbenin içinde üç kabir vardır. Ortadaki kabir Emir Süleymanın olduğu ve bu kabrin üzeri evvelce çini ile kaplı bulunduğunu ve müruru zamanla bozularak üzerleri sıvandığını ihtiyar zatlerin ifadelerine atfen yazdım.

Bu türbeyi Eşrefoğlu Emir Süleyman vefatından biraz evvel sağlığında yani 701 H. = 1301 M. tarihinde yaptırmıştır. Cesetlerin bulunduğu yere girmek için türbe kapısı önünde gizli bir kapıdan merdiven ile inilir ki burada ayrıca bir mahzen vardır. Cesetler tahnit edilmiş ise de şimdi ecsadı mahnutadan eser kalmayıp iskara üzerinde yalnız dört adet kafa ve bir yığın kemik mevcuttur.

Eski Türkler cesetlerini tahnit ederlerdi. Bu mumya san'atine (*Balsamlamak* = باساملامق) derlerdi. Bu kelime eski türkçedir. 1,34 × 0,23 metre ölçüsünde iki satırdan ibaret türbe kapısı üstündeki kitabenin imlâsını aynen muhafaza ederek buraya yazıyorum:

- 1 — امر بانشا هذا التربة المباركة الميمونة المأمونة من عذاب الله تعالى في الدارين
الامير الكبير الاثير [1] الخير
- 2 — ابو المعالي سيف الحق بالمللة والدين سليمان ابن اشرف في شهر سنه احد
وسبعماية

TÜRKÇESİ

Allahın dünya ve ahret azabından emin olan bu mübarek türbeyi şan ve şeref sahibi büyük Emir Ebulmeali (yücelikler babası) din ve millet kılıcı Eşrefoğlu Emir Süleyman yedi yüz bir senesinde yaptırdı.

IV

OSMANLI DEVRİNE AİT BİR TÜRBE

Eşrefoğlu türbesinin iki metre şimalinde 5,70 metre dilinda murabba mak-talı 969 H. = 1561 M. tarihinde yapıldığı kapısı üstündeki kitabesinden anlaşıl-an ve kime ait olduğu bilinmeyen bir türbe vardır. Türbenin plândaki mevkii: (Şekil: 4 No. K)

Bu türbenin kubbesi kâmilten yıkılmıştır. Yalnız dört duvarile bir oymalı ağaç kapısı vardır. 0,48×0,35 metre ölçüsünde iki satırdan ibaret kitabesi şudur:

- 1 — اول امير المؤمنين چون آدى رحلت مقرر يا الالهى ايله جنت
- 2 — بقايه عزم قلدى بوفسادن ديدم تاريخ اوله روحينه رحمت

۹۶۹

V

Eşrefoğlu hanı: (Şekil: 10 plân)

Bu han camiin şarkında ve 44 hatve mesafede kâindir. Dört duvar ile ortasında iki murabba direk ve yedi adet tuğlalı kemere istinat ettirilmiş altı kub-besi ve haricinde, hanın dört ana duvarına bitişik 31 dükkânı şark, garp ve ce-nup taraflarında üç duvarın ortasında birer kubbeli kapısı vardır. Hariçteki dükkânlarla hanın altı adet kubbesi kâmilten yıkılmıştır. Kubbelerin bulunduğu yer-ler tahta ile kapatılmıştır.

Han, Eşrefoğlu Emir Süleyman tarafından hangi tarihte yapıldığı anlaşıl-mamıştır. Şukadar var ki yukarda 22 ve 23 üncü sahifelerde yazdığım 696 tarihli

[1] Muhtar ve Güzide, Esirüddin = اثيرالدين Muhtariddin = محارالدين
Ahterii Kebir

vakfiyesinde bu hanı akar olarak tahsis etmiştir. Osmanlı devrinde 998 H. = 1580 M. tarihinde Çavuşbaşı (Adliye Nazırı) tarafından tamir olunmuş olan bu hanın (A) garp kapısı (Şekil: 10 bak) üstünde $0,62 \times 0,38$ metre ölçüsündeki üç satırdan ibaret kitabesi şudur:

- 1 — چاوش باشیه ایتدی منظر مولی عمارت ایلدی بکشهرین اعلا
 2 — بزستان یایدی هم قلم دعا مرادین ویره دائم حق تعالی
 3 — تمام اولدی دیدیلر اکه تاریخ بوکن (بوکون) رعنا بزستان اولدی احیا

Beşehrinde bundan başka eski bir han veya han harabesi mevcut olmadığından bu han Çavuşbaşıya ait olmayıp Eşrefoğlu Emir Süleymanın olduğu sabit olur. Binaenaleyh binanın tarzı inşası bunu ima etmektedir.

VI

Eşrefoğlu hamamı: Eşrefoğlu hamamı, kadınlara ve erkeklere mahsus olmak üzere iki kısımdır. Hamam tam hanın garbinde on beş metre kadar mesafededir. Fevkalâde harap ve içi saman dolu olduğundan plânı alınmamıştır.

VII

BEYŞEHRİNDE İÇERİŞEHİR MAHALLESİNDE DEMİRLİ MESCİDİ

Bu mescit, Eşrefoğlu camiiinin garp tarafında ve takriben 150 metre uzaklığında mahalle içindedir. $12,20 \times 10,35$ metre sathındadır. Tavanı müstevi olup ortasında başlığı istalaktitli bir ağaç direği vardır. Bu direk başlığı Eşrefoğlu camii direklerine müşabihtir. Bir kapısı ve iki alt penceresile altı adet üst penceresi ve adı yapılmış bir mihrabı vardır. (Şekil: 11 plân) kapısı üstündeki kitabesinde (Medrese) diye yazılı ise de hem mescit, hem medrese (Çocuk mektebi) olarak yapıldığı veyahut kitabesi başka bir yerden sökülerek buraya getirildiği muhtemeldir.

$0,92 \times 0,37$ metre ölçüsünde ve iki satırdan ibaret olan kapısı üstündeki kitabesi şudur:

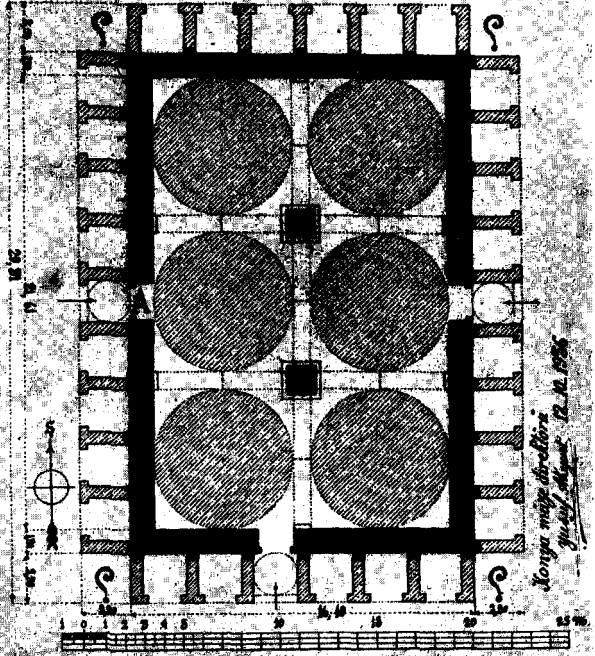
- 1 — امر بعمارة هذه المدرسة المباركة الامير الكبير ابو الخيرات شرف الدين بك
 سو باشی
 2 — بن الامير احمد بن كرت [١] تقبل الله تعالى منه في شهر سنه اربع عشره وسبعماية

TÜRKÇESİ

Bu mubarek medreseyi Emir Ahmedin oğlu hayrat sahibi Şerafettin Bey Subaşı (yaptığı hayrı allah kabul etsin) yedi yüz on dört senesinde yaptırdı.

{ } كرت bu kelime noktasızdır.

Beyshehrinde Eşrefoğlu hanı.

Koray mütevellitine
12 Ocak 1958

■ *Koray ve yol olan yerler.*

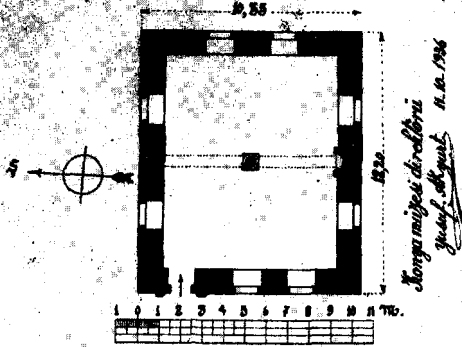
A. Kapısı üstündeki tamiir kılbesi. 662-678.

- 1 - *هادیس باشه ایسی و شکر مولی* عمارت اولدی کشته یون ایل
2 - *تزیین سانه بابی اولدی کتدم دعا* مزون دره و اوج من تعالی
3 - *تمام اولدی دیر بر اکر تاریخ* بولکن رعنا زلزلستان اولدی ایلی
- تاریخ
1800-1898

Şekil: 10 Eşrefoğlu hanı

Beyshehinde demirli mescidi.

İnşa tarihi: 1314. 714.

- Kapisi üstündeki kitabesi.
- 1 - 1,92 x 0,37
امير جمارة هذه المدينة المباركة الامير الكبير ابو الفيزت سرفالدين بك سوباشي
- 2 - بن الامير احمد بن كرت فضل الله تعالى منه في شهر سنة اربع مائة و سبعمائة

Demirli mescidi

Şu kitabeye nazaran mescit veya medrese 714 H. = 1314 M. tarihinde yapıldığı anlaşılıyor. Banisi olan Emir Şerafettin Subaşı hakkında malûmat elde edilememiştir. Yalnız Beyşehirin ihtiyar tarih meraklıları bu zat için Emir Seyfettin Süleyman ve oğlu Mübarizüddin Mehmet Bey ümerasından olup Beyşehirin imarına memur olduğu ve her iki emire kethüdalık ettiğini söylüyorlar. Bu rivayetin ne dereceye kadar doğru olduğu belli değildir.

VIII

BEYŞEHRİNDE İSMAİL AKA MEDRESESİ

İsmail Aka medresesi, Eşrefoğlu camiinin garbinde ve cami duvarının amudan en yakın yeri üç metre yetmiş beş santim uzaklığındadır. Gayet muhteşem ve müzeyyen ve fakat harap bir methali (Şekil: 12 methal manzarası) ve methalden 12,50 metre uzaklığında İsmail Akanın bir türbesi, harap olmuş ve izleri belli medrese hücreleri vardır. (Şekil: 13 plân) plânda görüldüğü üzere bu muhteşem ve müzeyyen ve tarih ve san'atçe fevkalâde kıymetli olan medreseden ancak müzeyyen ve oymalı olan büyük methalin bir kısmile bir kubbeli türbe kısmı kalmıştır. Plânda (?) işaretile tahdit olunmuş yerler medresenin hücre yerleri imiş. Meydana getirmek için sondaj ameliyesi yapılmak lâzımdır.

Bu medresenin harabisini tacil ve bu esefli ve telâfisi kabil olmıyan bir hale konmasına sebep olan esbak Beyşehir Kaymakamı Nafi Bey Türk Ocagını yaptırdığı zaman lâzım olan taşları bu medreseden söktürmüş olduğu bütün yerli ahalinin ifadelerinden anlaşılıyor. (1928-1929)

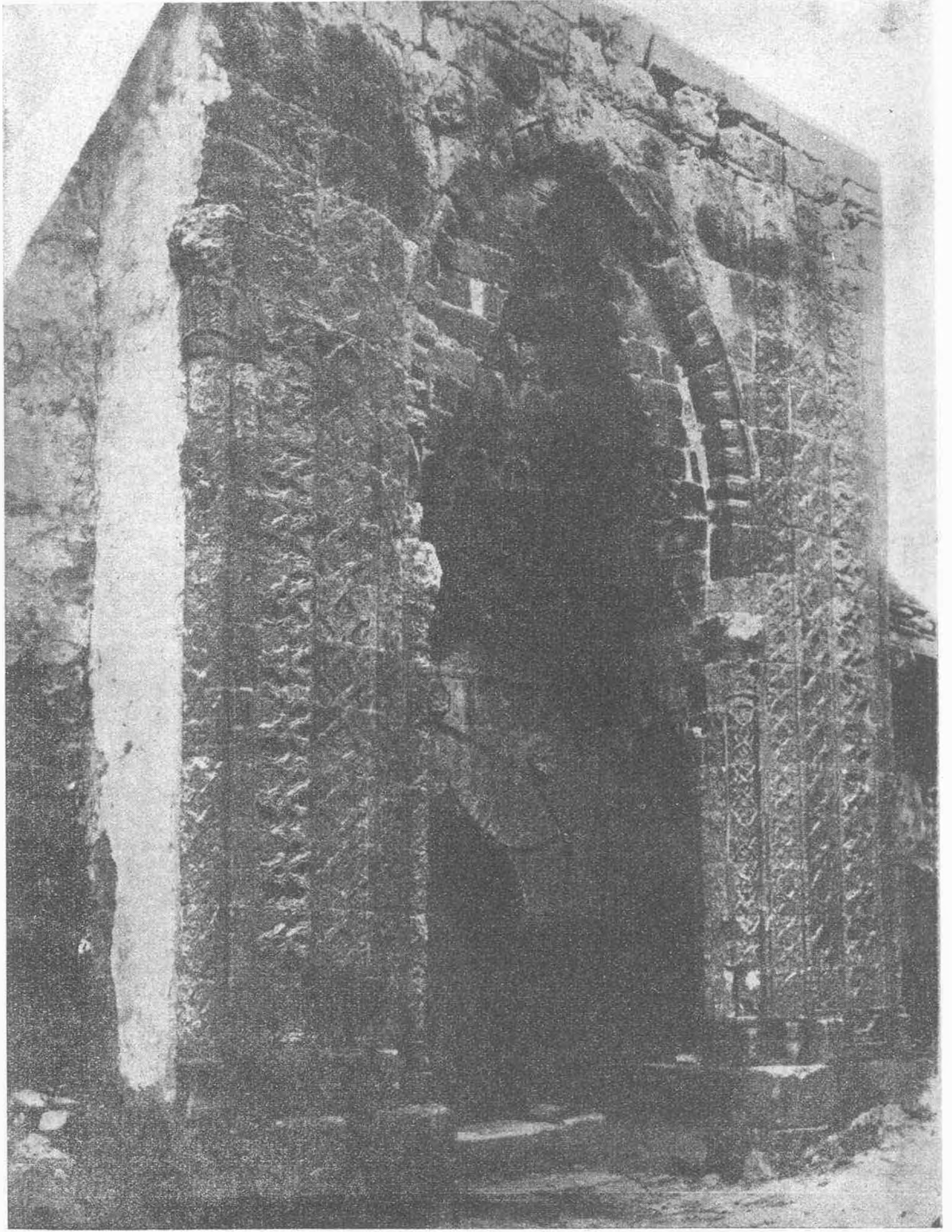
Büyük methalin oyma ve tezyin işleri ve istalaktitleri Eşrefoğlu camii oyma ve nahitlerine müşabehet ve bazı yerlerinde mutabakatı vardır. Büyük methalin üstünde 2,12×0,21 metre ölçüsünde bir satırdan ibaret kitabesi şudur:

1 — رسمت هذه المدرسة الشريفة باسم الامير الكبير جدا ما ابرز بالخطبات
الخطير مجد الدنيا والدين ابى المكارم اسماعيل اقا ابن الخليل شكر سعيه فى شهر سنة
احدى وسبعين وسبعماية

TÜRKÇESİ

Bu şerefli medreseyi, değerli hayrat ibraz eden büyük şan ve şeref sahibi din ve devletin ulusu, mekârimin babası Haliloğlu İsmail Aka (sayı meşkûr olsun) kendi isim ve namına yedi yüz yetmiş bir senesinde yaptırdı.

Şu kitabeye nazaran medrese, Haliloğlu Mecdettin İsmail Aka tarafından 771 H. = 1369 M. tarihinde yaptırdığı anlaşılıyor. Türbe kısmı tek bir kubbeden ibarettir. Bu türbede yalnız İsmail Akanın bir kabri vardır. Baş tarafındaki farisi kitabesi bozulmuş olduğundan okunamamıştır. Ayak tarafındaki kitabesi 0,43×0,36 metre ölçüsünde ve dört satırdan ibaret olup şevval 780 H. ikincikânun 1379 M. senesinde öldüğünü göstermektedir. Kitabesi şudur:

Şekil: 12 Beyşehirde İsmail Aka medresesi kapısı

IX

BEYŞEHRİNDE MEVCUT BAZI KİTABE VE KABİR TAŞLARI

I

Beyşehirinde Eşrefoğlu camii kible civarının dışında mezarlıkta mevcut olup $0,70 \times 0,50 \times 0,25$ ölçüsünde beyaz mermer üzerine hakedilmiş ve fakat taşın birkaç yeri kırılmış olduğundan üzerinde baki kalan yazılar şunlardır:

- 1 — ... البلد المبارك سليمان شهر السلطان ...
 2 — ... مسعود بن كيكالوس خلد الله ملكه ...
 3 — ... الله دولته في تاريخ جمادى الاول سنة تسع ...

Bu kitabeye bakılırsa herhalde bu taş eski kalenin diğer bir kitabesi olduğu kaviyen muhtemeldir. Çünkü 11 inci sahifede yazılı kale kitabesine uygun gelmektedir.

ŞAMDAN KİTABESİ

II

Eşrefoğlu camii içinde kaidesi kutru 0,34 ve irtifarı 0,43 metre ölçüsünde bakırdan kalaylı bir şamdan vardır. Bu şamdanın iki tarafında ikişer satırdan şu kitabe yazılıdır:

- 1 — مما عمل برسم المقر الشريف العالی
 2 — الاميرى الكبيرى الصارمى ابراهيم
 1 — نجل المقر الا شرف بنعوت المؤيدى
 2 — نائب القلعة المنصور المحروسة بدمشق عز نصره

Beyşehirinde İskender mevki kurbunda Çilezar Sultan türbesi içinde Selçuk tarzında ve sanduka şeklinde üç kabir taşı vardır. Birisi yazısızdır diğer ikisi yazılıdır.

III

Birinci kabir taşında baş tarafta:

هذا التربة المرحوم المغفور سيد احمد بن اسماعيل

Ayak tarafında:

في التاريخ سنة خمس وستين وسبعماية

IV

Diğer kabir taşının baş tarafında:

هذه التربة المرحومة المغفورة ملك خاتون بنت عزت مهر آغا

Ayak tarafında:

ماتت في التاريخ سنة سبعين وسبعماية

Beşehrinde Eşref mezarlığında iken yola kalbedilmiş olan yerden naklo-
lunup bugün Eşrefoğlu türbesinde hıfzedilen kabir taşları kitabeleri:

V

Baş taşı:

- 1 — بتر قنديل جان ... شرحه لر آجدى حسن ...
- 2 — مرحوم شيخ زاده درويش حسن بك ابن الشيخ ابراهيم
- 3 — حسن پاشا رحمة الله عليه روحیچون فاتحه
- 4 — سنه ۱۱۱۷

Ayak taşı:

- 1 — مرحوم شد اواسط شهر شعبان المعظم
- 2 — ایردی زوال عمرینک انوهنه
- 3 — انس وملك اوغرادى اندوهنه
- 4 — مرقد پاك يکه تاریخ ایچون
- 5 — فاتحه دی بر حسنک روحنه

Silâhtar Ali Paşanın kabir kitabesi:

VI

- 1 — هو الخلاق الباقي
- 2 — وزیر منقبت حیدر صفت ذات سنی خصلت
- 3 — کر مپورر سخا کستر مجاهد فی سبیل الله
- 4 — شجاعته عدالتله کر امتله اولوب مألوف
- 5 — امورنده ایدوب توفیقه مظهر حضرت الله
- 6 — قدومی بوسنه ایردکده ضعفنه کلوب قوت

- 7 — عصات صربی سیف قهری تربیه ایدوب ناکاه
- 8 — بوبکشهرینه منصبه کلوب اولدوقده سایه دار
- 9 — نه چاره ارجعو امری یتشدی عزم عقبا راه
- 10 — قلوب اجر سفر دار بقایه بویله بر غازی
- 11 — مقرن جنت المأوی ایده باری تعالی الله
- 12 — دارنده سر فرازی غازی سلحدار پاشا [1]
- 13 — بومشهد صاحبی اولدی عالی کتدی آه ایواه
- 14 — که کامن آلمدی دار فنادن مشتری طلعت
- 15 — دیلرم قبری نی نور علی نور ایده اول الله
- 16 — کلوب قبرم زیارت ایلیانلر دنکه موجودر
- 17 — درون صدقله سبع المثانی یاد ایدوب قیل آه
- 18 — الفاتحه سنه ۱۲۳۱

VII

Hafız Mehmet Hulûsi Efendi kabir taşı:

- 1 — هوالباقی
- 2 — قال علیه السلام . من مات غریباً فقد مات شهیداً
- 3 — بروسه اعیانی مرحوم حاجی علی آغا زاده
- 4 — فخرالسادات الکرام مرحوم
- 5 — ومغفور له الحاج حافظ محمد
- 6 — خلوصی افندی روحنه فاتحه
- 7 — سنه ۱۲۳۴

VIII

Sabık Beyşehir müsellemi İsmail Efendinin kabir taşı:

[1] Kamusülalâmda Silâhdar Ali Paşa adile yazılan Ali Paşayı Konya eyaletinden azlınden sonra Kaleyi Sultaniyede 1244 de vefat ettiği yazılıyor. Bu belki başka bir Ali Paşadır.

- 1 — هوالباقى
- 2 — آهکیم بوعالم ایچره بنده شادان اولدم
- 3 — دردیمه درمان آرادم بر علاجن بولدم
- 4 — چکدی عمرم کنجکمه طویندم
(Mısra aynen)
- 5 — برمسافر کبی کلدم بنده مهمان اولدم
- 6 — سابق بکشهری مسلمی خواجکان
- 7 — دیوان هایوندن مرحوم اسماعیل
- 8 — افندی روحنه فاتحه
- 9 — سنه ۱۲۳۸ فی ر

Beyşehirinde Yeni mahallede mevcut cami ve çeşme kitabeleri: Pazar meydanında pazar çeşmesi kitabesi: 0,58×0,43 metre eb'adındadır.

IX

- 1 --- بارک الله جان ایتدی اتخاب کوردی مشرقدن دوغنجه آفتاب
- 2 — حاجی بک قلدی بنا بوچشمه یی فیض ربانیدن اولوب فتح باب
- 3 --- موقعنده بر اثر وضع ایلدی مجمع ناسه که یجد یحساب
- 4 — چشمه مأفرات عین حیات ساقیسی طوبی له حسن مأب
- 5 — سلسبیل آسا اقتدی صوینی باقی اعمال اوله چون کنت تراب
- 6 — تشنه لر ریان اولوب راحت بوله شاد اوله ارواح باقی کامیاب
- 7 — صدقیا تاریخی هاتف دیدی ویررایج حسن حسین عشقنه آب
- 8 — سنه ۱۲۱۵

Son mısra ebceet hesabile tarih çıkmıyor.

Hacı Armağan mahallesinde cuma camii yakınındaki çeşme kitabesi: 0,50×0,41 metre ölçüsünde:

X

- 1 — بر سحر دوکدی نسیم فیض رحمت مشربا بوستان سبزه غنچه لر آچلدی صدای مرحبا
- 2 — حاجی حافظ زاده خیرات ایلدی الله ایچون وارینی صرف ایلدی حق یولنه ای دلربا
- 3 — چشمه مأفرات... روان بخش عین حیات یاد اوله خیرله دلده مشرقا تا مغربا

- 4 — كل صودن ایچ ال اچوب برفانجه اخلاص ایله اوقیوب اجداد ارواحنه ایله موهبا
 5 — صدقیا تاریخنه هاتف دیدی فوق السما اوقیوب عیناً تسمى سلسیلاً طیباً
 6 — سنه ۱۲۳۰

Son mısra ebceet hesabıle tarih çıkmıyor.

Hacı Armağan mahallesinde çarşı camii kitabesi: 0,66×0,53 metre ölçüsünde:

XI

- 1 — نه خوش روضه اولویدر برجوارسوق سلطانده مقر مجمع اعلا زیارتگاه بیت الله
 2 — نظیر بیت معموردر مثل مسجد اقصى امام المتقین انده ایدر تسبیح ذکر الله
 3 — سراپا نور ایله مملو منور قرب درگاهه عفو ایله خداوندا قصوری حاجی لطف الله
 4 — پزیری بزل مال ابتدی برای حق خلوصانه معنی مؤمنین انده نیاز ایدر لقاء الله
 5 — بوخوب رسمیه بنیادی موفق اولدی اولجانه وهب یا تاریخی دوشدی مطابق جوری رضاء الله
 6 — سنه ۱۲۳۹

Son mısra ebceet hesabıle tam tarih çıkmıyor.

12 - 2 - 1938

Konya Asarı Atıka Müzesi Direktörü
 Yusuf Akyurt

— Z E Y L —

TAMİRE MUHTAÇ YERLER

I — Eşrefoğlu Camii: (Şekil: 4 bak).

- 1 = A: Büyük methalin harici,
 2 = B: İkinci iç methal,
 3 = E: Mihrabın önündeki kubbenin istinat kemerleri (çökmek üzeredir),
 4 = F: Çinili mihrap,
 5 = T: Türbe kısmı. Dahili ve harici,
 6 = : Akmakta olan cami tavanları

II — Eşrefoğlu Hanı:

- 7 = : Bütün yerlerinde tamirat icrası lâzımdır. Plândaki harap yerler gösterilmiştir. (Şekil: 10 bak)

III — İsmail Aka medresesi: (Şekil: 13 bak).

- 8 = A: Medresenin büyük ve haricî methali,
 9 = ? : İşaretli yerlerde sondaj yaptırılarak medresenin eski plânının tesbiti.
 10 = T: Türbe kısmının tamiri.

Y. A.

EN NADİR TÜRK ÇİNİLERİ

Tahsin Öz

Topkapı Sarayı Müzesi Direktörü

Bu güzel san'atin tarihini tetkik için yalnız çiniler üzerinde çalışmanın kifayet etmeyeceği tabiidir. Malûm membalardan başka, çinilerle bezenmiş azametli Türk eserlerinin inşasına ait defterler, fermanlar, kayıtlar ve hattâ vakfiyelerin de tetkiki pek gereklidir. Bu esaslar üzerinde yürüyerek meydana gelen muhtasar yazı «Oriental Ceramic Society» tarafından tetkik ve kabulünden sonra İngilizceye çevrilerak 1934 dergilerinde neşredilmiştir [1].

Çinicilik, Türk mimarisinin yüceliğini, borçlu olduğu tezyinî san'atlerin başında gelir. Hattâ öyle diyebiliriz ki; Türk mimarisi, çinicilik ile birlikte yürümüş ve yükselmiştir.

Binaenaleyh bu iki san'atin tarihinde, beraber tetkiki gerekli birçok ince noktalar vardır.

Bu yazıda, çinilerimizi üç devreye ayırarak mütalea edeceğiz: Osmanlı devrinin ilk çinileri Selçuk çinilerinin devamından başka bir şey olmadığından ilk devre on altıncı asrın birinci nısfına kadar devam ediyor.

Bu devir çinilerinin desenleri, tezhip esasına müstenit hensesi ve yıldız şekillerile stilize edilmiş mahdut çiçeklerden ibaret olup uzun seneler aynı suretle devam etmiştir. Nitekim Bursa'daki Yeşil türbenin mihrabı ile Edirnedeki Muradiye camiinin mihrabı arasında bariz bir fark görülemez. Hattâ bunlardan bir asır sonra yapılmış olan Selim I. türbesinin kapısındaki 1525 tarihli çini pano da aynı esas üzerine meydana getirilmiştir.

Halbuki şimdiye kadar Türk çiniliğinin yükselmesinde, Selim I. in İrandan getirdiği ustaların tesiri olduğu iddia olunmakta idi.

Filhakika Topkapı Sarayı Müzesi arşivinde bulunan bir vesikada, İrandan getirilen ustalar arasından Abdürrezzak ve Burhan isminde iki kâşitra-

[1] Türk çini tarihini, desenlerini, hattâ teknik esaslarını, tam manasiyle tebellür ettirmek için her memlekette çalışan âlimler, teşekküller bulunduğu gibi Londrada, «The Oriental Ceramic Society» senelerdenberi bu çığırda çalışmakta ve neşriyatta bulunmaktadırlar. Bilhassa her dairesi bir devrin en yüksek çinileriyle bezenmiş olan Topkapı Sarayı Müzesinden başka bir vakitler İstanbul türbelerinin idaresi ile meşgul bulunuşum mesaimizin bu vadide tekâsüfüne sebep oldu.

İşte bu yüzden sözü geçen cemiyet tarafından Londrada bir konferans vermekliğim istenilmişti. O sırada vazifemden ayrılmam imkânı olmayınca bu mevzu dair üç bin kelime-lik bir yazının gönderilmesi takarrür etti.

şın da bulunduğunu görüyoruz. Lâkin yukarda yazdığımız veçhile Selçuk devrindenberi tabii seyrine devam eden çini üslubu, hattâ renkleri bile, bu ustaları getiren Selim I. in ölümünden sonra yapılan türbesinde de aynı şekilde devam etmesi, hattâ bu tarihten yirmi sene sonra yapılan Şehzade Mehmet türbesinde bile hemen hemen aynı çinilerin bulunması bu iki kâşitrasın Türk çiniciliği üzerinde hiçbir tesir yapmadıklarını gösterir en bahir bir delildir.

Binaenaleyh, çinilerimizde gerek desen itibarile gerek renkler ve sırdaki değişiklik ve yükselme ancak Türk mimarisinin yükselmesinin tabii bir neticesidir. Nitekim Süleymaniye camii gibi bir şaheser meydana getiren Türk san'at-kârları ona lâyük çinilerle bezeme ihtiyacını duymuş ve buna muvaffak olmuşlardır.

İşte Süleymaniye camii ile türbelerinde görülen çiniler bu san'atteki mühim inkrılâbı gösterir. Lâle, gül, karanfil, sümbül, nar çiçekleriyle müzeyyen birer tablo gibi panolarla olgun kırmızı renkler, parlak ve temiz sırlar artık başka ve yüksek bir devre girildiğinde şüphe bırakmaz.

Bizim muhtelif vesaik üzerindeki tetkikatımız İznik çinilerinin daha muvaffakiyetli olduğu merkezindedir. Nitekim Süleymaniye camii ile türbesinin çinilerinin ekseriyeti İznik mahsulü, pek az miktarı bilhassa minaredekiler İstanbul işidir. [1].

Kezalik 1495 tarihli hazine defterinde İznik mamulâtından leğen ve ibrik vesaire bulunması İznik çinilerinin hazineye girecek kadar makbuliyet ve değerini, bu fabrikaların eski bir ömrü olduğunu da gösterir.

Yine 1595 tarihli ve İznik kadısına yazılan bir hükümde «Kâşiler başı Osman» isminde birinin orada bulunması bu ehemmiyeti teyit eder.

Çinilerde bu yükselme zamanına tesadüf eden ehli hıref defterleri tetkik olunursa memlekette san'atkârlar adedinin çoğaldığını da görürüz. Bu san'atkârların başında nakkaşlar silsilesi gelmektedir. Mühim binalara ait çini resimleri bu nakkaşan heyeti tarafından tertip ve yine san'atkârlar arasında bulunan kâşi ustaları da teknik cihetlerini tayin ettikten sonra İznik kârhanelerine nümunelerin yapılması için emir verilmektedir [2]. İşte bu nefis çini panolar böyle her şubedeki değerli üstatları vâsi kudret ve ilham membalarından doğmuştur.

İtilâ ve tekâmül zamanı olan, bu ikinci devrede pek hızlı bir tahavvül ve yükselme asarı görülüyor. Süleymaniye camiinden dört sene sonra yapılan, Rüstem Paşa türbesile camiindeki çini panolarda başka bir nefaset, ve bilhassa lâlelerde tenevvü vardır. Mihraptaki vazolu panolar da enfes parçalarıdır. Bu camide yekdiğerinden ayrı elli beş çeşit çini bulunması san'atkârların yaratış kudretine, bedii zevkına canlı bir delildir.

Az çok farkla her çinili binada bu tenevvüe şahit oluruz. Binaenaleyh artist bu devirde aynı zamanda yapılan binalarda değil bir binanın içini bile

[1] Beyaz zemin üzerine mavi ve münhani dal ve ufak yapraklı çinilerin İstanbul işi olduğunu Migeon ve Saikisian «Le Ceramique d'Asie-Mineure et de Constantinople - Paris 1923» adlı eserlerinde yazmakta iseler de sayın Esat Fuadın bilhassa İznikte yaptığı tetkikat, bu kâbil çinilerin orada da yapıldığı merkezindedir. Maamafih İznikte çini imal edilen sıhhalarda sondaj ve hafriyat yapılması pek gereklidir.

[2] 1569 tarihli hüküm, İstanbul hayatı, Ahmet Refik, 1333.

muayyen çeşit çinilerle bezemeği zevka uygun bulmamış bu suretle tenevvün son haddine kadar yükselmiştir. Zaten 16 ncı asırda Türk çinilerinin vâsıl olduğu kemal ve fevkalâdeliğe hiçbir millet erişememiştir.

İşte bu güzellik daima yükselmekte devam ederek bilhassa Sokollu Mehmet Paşa, Piyale Paşa camileri ile Edirne'de Selimiye camiinde harikalar meydana gelmiştir.

Çinilerdeki kırmızı renk tedricen mercan veyahut domates kırmızısı rengine tahavvül eder ki; kabarık olan bu tatlı kırmızının yaptığı fevkalâde tesir artık san'atin itilâ noktasını bulduğunu gösterir.

Binaenaleyh üzerinde «982» 1575 tarihi bulunan Topkapı Sarayında Altınöldaki çini panolar, keزالık «984» 1577 kitabeli Selim II türbesindeki çiniler, nihayet Topkapı Sarayında «986» 1580 de yapılmış olan Murat III dairesinin kapısı önündeki panolarla odanın duvarlarını kaplıyan çiniler birer şaheserdir.

Bu çiniler tetkik edilirken hayret etmemek kabil değildir. Çünkü zeminleri gayet temiz beyazdır. Sırlarda çatlaklık görülmez, çizgiler fevkalâde kuvvetlidir. Boyalar birbirine veya sıra karışmaz. Renkler tam hakkiyledir. Fırın bilâkis renklere kuvvet ve revnak vermiştir.

Buraya kadar kısaca söylediğimiz bu yükselme zamanına ait çinilerimizin desenleri tetkik edilince; karanfil, sümbül, erik çiçeği, nar ve nar çiçeği, şakayık gül, rumî, yaprak, dal, asma ve üzüm, ve selvi desenlerinin sonsuz çeşit ve üslûplarını buluruz.

Tarif ve tesbiti imkânsız bulunan bu yüz binlerce çinilerin binlerce çeşitleri arasında tek ve emsalsiz yalnız iki panoya tesadüf ediyoruz ki, şimdiye kadar neşir ve tetkik sahası bulmamıştır. İşte mevzuumuz bu abideleri tanıtmak ve arzettir.

II — Topkapı Sarayı Müzesinde, Emanet dairesinin duvarları 16 ncı asrın en nefis çinilerle bezelidir ki, bunların her parçası ayrı bir tetkik mevzuu olacak derecede kıymetli birer san'at eseridir. Bununla beraber desenler bu devirde görülmüş ve tanınmış enmuzeçleridir. Yalnız şimdi arzedeceğimiz pano bu sayısız eserlerin unique bir parçasıdır (Resim: 1).

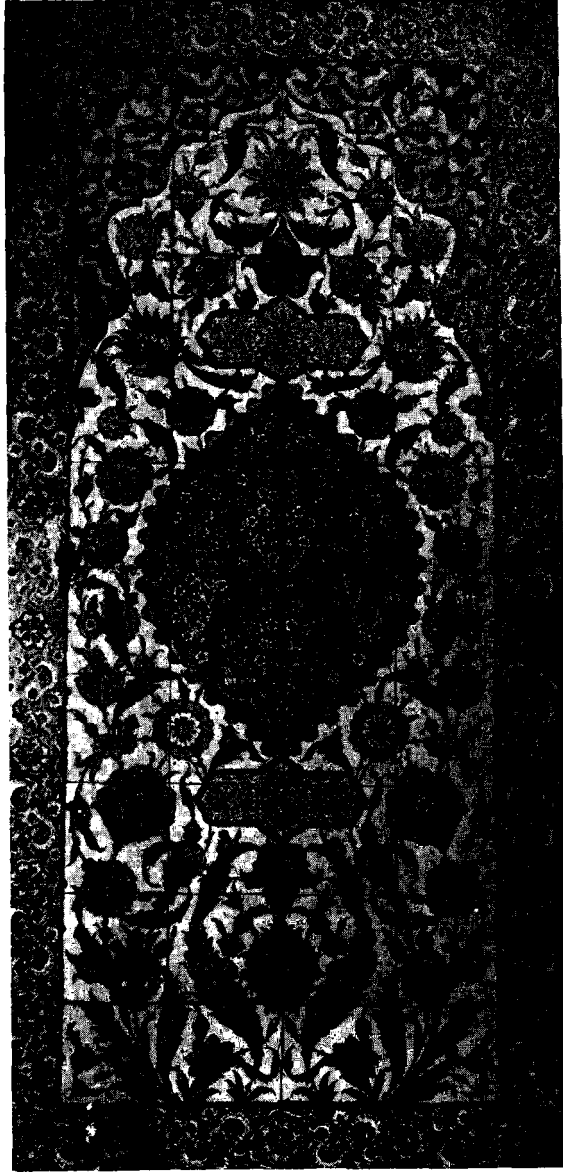
Bu pano, lâcivert zemin üzerine beyaz, kırmızı, yeşil renklerde çiçek, yaprak ve Çin bulutu desenlerini havi bir bordürle çevrilmiştir. Bordürün içi bir metre eninde ve iki metre boyunda olup kır çini ile bezenmiştir.

Panonun mihraplı olan iki köşesinde türkuvaz zemin üzerine kırmızı kabartma rumîler vardır. Bunların fondan ayrılması için kenarları beyaz zırhla çevrilmiş bazı noktaları da mordur.

Panonun esas zemini gayet temiz beyazdır. Üzerinde muvaffakiyetle çizilmiş olan dallar ve yapraklar arasında nar çiçekleri, goncaları, şakayıklar yekdiğerini tam bir ahenk ile kucaklamıştır. Bu çiçek ve yapraklar açık ve koyu mavi, yeşil, kırmızı renktedir. Bazıları ince tahrirler veya ufak beneklerle gölgelenmiştir.

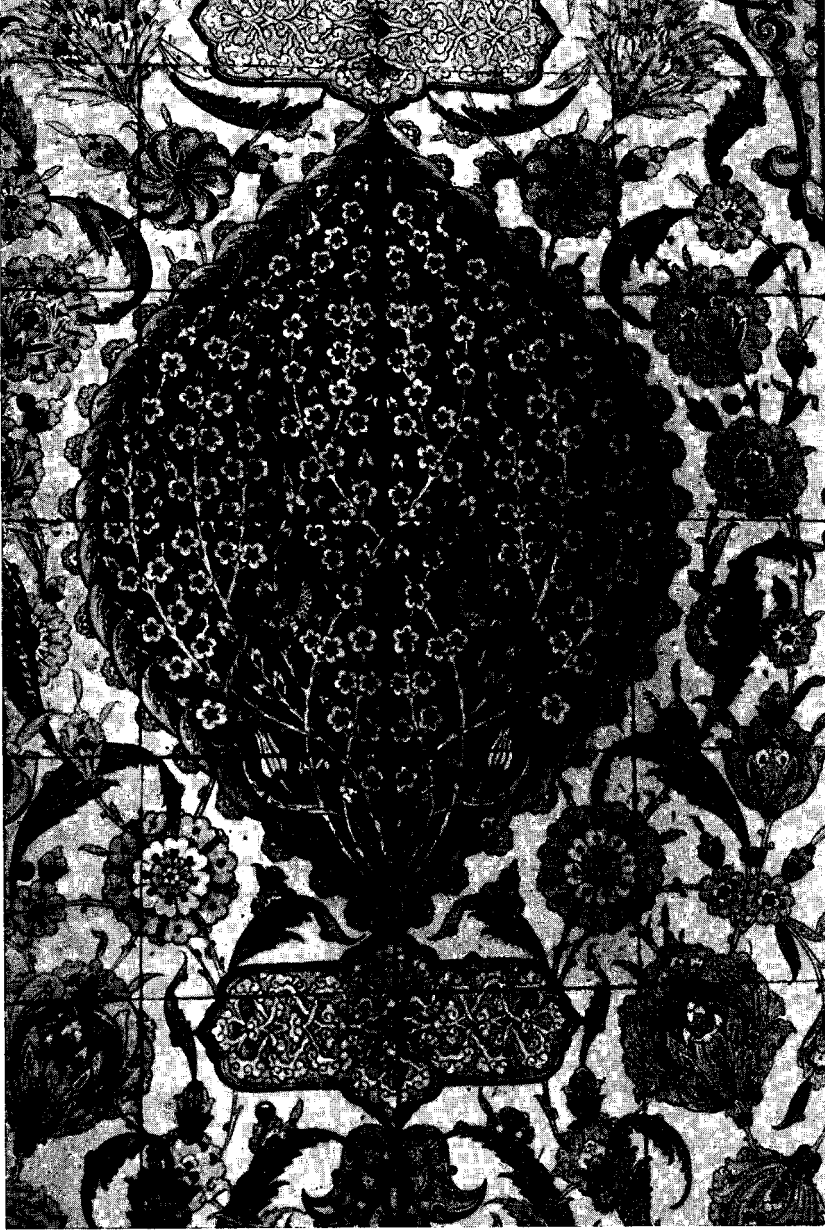
Ortadaki büyük beyzî madalyonu müstatile yakın başlıklar ve rumîler süslemektedir. (Resim: 2).

Büyük madalyonun etrafı açık ve koyu mavi yaprak ve çiçeklerle çerçeveselenmiştir. Bunun iç zemini tatlı kırmızıdır. Alt tarafta iki lâle arasından çıkan ince ve münhani dallarla yaprak ve erik çiçekleri beyazdır. Çiçeklerin göbekleri, yaprakların ortaları yeşil olup açık ve koyu mavi tahrirlidir.

İşte bu dalların ortasında yekdiğerine mütenazır iki tavus kuşu bulunmaktadır. Bunların vücutleri ve uzun kuyrukları mavi ve yeşil beneklidir.

Nasıl ki fırça ile yapılan bir tablo kalem ile tasvir edilemezse bu çini panosu da devrinin tarif edilemeyecek bir şaheseri olmakla kalmaz 16 nci asra ait

Türk çinileriyle bezenmiş birçok binalarımız içinde üzerinde tavus kuşu bulunan tek bir eserdir .

II. — On yedinci asırda Türk çinilerindeki renklerde tenevvü azalmakta, bilhassa kırmızı renk kaybolmaktadır. Maamafih bu asrın ilk nısfında pek nefis çiniler yapılmıştır. Hattâ emsalsiz olan diğer çini de bu zamanın mahsulüdür ki «1050» 1641 senesinde yapılmış olan Topkapı Sarayı müzesindeki sünnet odası denilen bir köşkün kapısının iki yanında bulunmaktadır (Resim: 3).

Bu panonun fevkalâdeliği ve emsalsizliği iki cihettendir:

A) Eb'at cihetindedir. Çünkü bir metro yirmi beş santim boyunda ve kırk yedi santim enindedir. Bu kırt'ada yekpare çini levha asla görülmemiştir. Bu kadar büyük olmasına rağmen levha düz ve muntazam ve sır da temiz ve parlaktır.

B) Desen itibariledir. Panonun yukarı kısmı mihraplı olup bu köşeler koyu mavi zemin üzerine içi mavi benekli beyaz çin bulutludur. Panonun zemini beyaz olup üzerindeki desenler, uzun dal ve yapraklarla şakayık ve nar ve nar çiçeklerinden ibarettir. Bunların emsali muhtelif çiniler de görülür. Bundaki hususiyet bu çiçeklerin arasında tavusa müşabih dört kuşun muhtelif vaziyette bulunmasından başka alt tarafta da iki geyik resminin olmasıdır.

Tunç devrindenberi Türklerin tezyinata kullandıkları geyik resmine ilk defa on yedinci asrın bu yegâne çini panosunda tesadüf ediyoruz. Esas mevzuumuz Türk çini tarihinde abidevi birer mevki olan bu iki çini panoyu arzettir.

*
* *

Sözümüzü bitirmeden evvel bu bahse münasebeti dolayısıyla duvar çinilerinin yerini tutmak üzere yapılmış olan porselen karolardan bahsedelim.

Malûm olduğu veçhile 17 nci asrın sonuna doğru çinicilik inhitata uğramıştır. Nitekim İstanbul Yenicamiinin içinde görülen soluk mavi ve yeşil renkleri yekdiğerine karışmış, sırları çatlak çiniler buna şahittir.

Maamafih bir müddet sonra bu kadarı da yapılamaz olmuş; çünkü memleket dahilinde uzun müddet çini konulacak bina inşa edilmediğinden san'at metruk kalmıştır. Nihayet bu; yokluk sezilerek 1726 tarihlerinde çiniciliğin canlandırılması için İznik ve Kütahyada teşebbüslerde bulunmakla beraber İstanbulda Tekfür Sarayında bir fabrika da tesis olunmuştur. Bu imalâthanenin yapabildiği çinilerle Ahmet III. çeşmesi, Hekimoğlu Ali Paşa camii v. s. bezenmiştir.

Maamafih yine revaç temin edilemediğinden bu güzel san'atin tamamen indirasa uğraması üzerine ilk defa 1756 senesinde Viyanadan çini getirilmiştir. Nitekim o tarihten sonra yapılan binalarımız Avrupa ve bilhassa İtalyan çini veya porselen karolarile bezenmiştir. Şimdiye kadar bu metrukiyetten sonra Kütahyada yeniden harekete geçildiği ve son zamanlarda Yıldız Çini fabrikasında

da bazı eserler yapıldığı bilinmekte idi. Halbuki bu defa Topkapı Sarayı Müzesinde (Eseri İstanbul) damgalı porselen karolar elimize geçti. Bunlar birkaç çeşit olup Avrupa porselen karoları büyüklüğünde ve aklığındadır. Beyaz zemin üzerine yeşil ve yıldızlı desenleri havidir.

Şu halde şimdiye kadar pek nefis evanisile tanınmış olan (Eseri İstanbul) imalâthesinin böyle karolar yaptığını da tesbit etmiş oluyoruz.

ÜSKÜDAR SU YOLU HARİTASI

Abdülkadir Erdoğan

Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Direktörü

Bu, Üçüncü Ahmedin Üsküdar'daki (Şerefabat) kasrı için getirilen suyun o zaman yapılmış bir haritasıdır. Tomar halinde ve (18×0,30) m. eb'adında olan bu harita su yolunun uğradığı yerleri, kemerleri, maslak ve muslukları, çeşme ve şadırvanları, ıskara ve katmaları adlarıyla göstermesi itibarile tarih ve şehircilik bakımından çok önemli bir vesikadır. Üçüncü Ahmet devrinde ünü dünyaya yayılan ve o devir şairlerine türlü türlü şiirler ve şarkılar ırlatan ve fakat bugün ne kendisinden, ne yerinden küçük bir iz kalmıyan (Şerefabat) ile (Kavak) kasrının sulu boya ile yapılmış krokilerini ihtiva etmiş olması haritanın değerini bir kat daha arttırmaktadır.

Bu su Kayışdağı eteğinden aldığı üç kaynakla Üsküdar'a doğru uzanmakta ve yollarda başkaca üç katma daha alarak (Şerefabat) kasrına ulaştırmaktadır. Şerefabat Kasrı, Damat Nevşehirli İbrahim Paşa tarafından III. Ahmedin şerefine yaptırılmış, bu su da ilk önce bu kasrın bahçesine akıtılmıştır. Su, Şerefabadın fıskiyelerinden fıskırımıya başladığı gün İbrahim Paşa Nedime söylettiği şu:

Vasfı hüsnü behçeti her veçhile sığmaz dile
Gel Şerefabadı gör şevketlü hünkârım hele
Anlaşılmaz hak bu kim arayışı takrir ile
Gel Şerefabadı gör şevketlü hünkârım hele

Bir nefes abu havası cana canlar katmada
İntisabınla cihana nazü nahvet satmada
Kangı gün teşrif eder şahım deyu can atmada
Gel Şerefabadı gör şevketlü hünkârım hele

Anı zinetler ile yaptırdı sadrıazamın
Ta ki açılısın temaşasile tab'ı ekremin
Lûtfu ihsan kıl, diriğ etme efendim makdemin
Gel Şerefabadı gör şevketlü hünkârım hele

Ben kulun sordum Nedimadan anın evsafını
Vasfu methetti begayet tarihini, etrafını
Ruha teşbih eyledi hattâ havayı safını
Gel Şerefabadı gör şevketlü hünkârım hele

Şerefabat şarkısıyla Üçüncü Ahmedî kasra davet etmiştir. Hadikatülcevami sahibi Ayvansarayî (Şerefabat mescidi der sarayı iskelei Harem) başlığı ile başlıyan sahifede (Şerefabat demekle maruf Kavak Sarayı....) diyor ve bu iki sa-

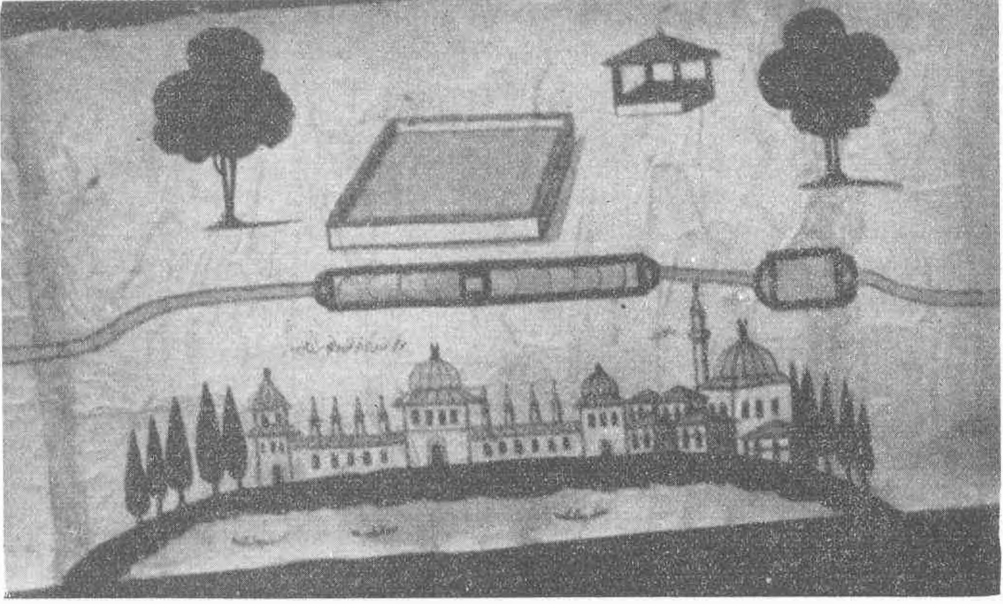
rayı birbirinin aynı gibi gösteriyorsa da bunun doğru olmadığı anlaşılıyor. O devirde yapılan bu haritada Şerefabat ve Kavak kasırlarının başka başka olduğu ve aralarında epeyce bir mesafe bulunduğu gözé çarpmaktadır. Bu iki kasrın yıkıldıktan sonra arsaları ahaliye üleştirilmiş ve yeni yeni binalar yapılarak her ikisinin yerleri bile unutulmuştur. Daha eski zamanlarda Üsküdar sahillerinin tamamen saray ve bahçelerle dolu olduğunu görüyoruz. Dördüncü Mehmet zamanında yazılmış olan Ebubekir Efendi Haritasında: (Üsküdar bahçesi sarayı sultaniye muadil ve mümasil sarayı cedid - Topkapı Sarayı - mukabilinde bir sarayı azimdir. Üsküdar bahçesinden Üsküdar iskelesine gelinceye kadar bahçeleri ve sarayları vardır...) diyor.

Evliya Çelebi de sarayları şöyle sayıyor:

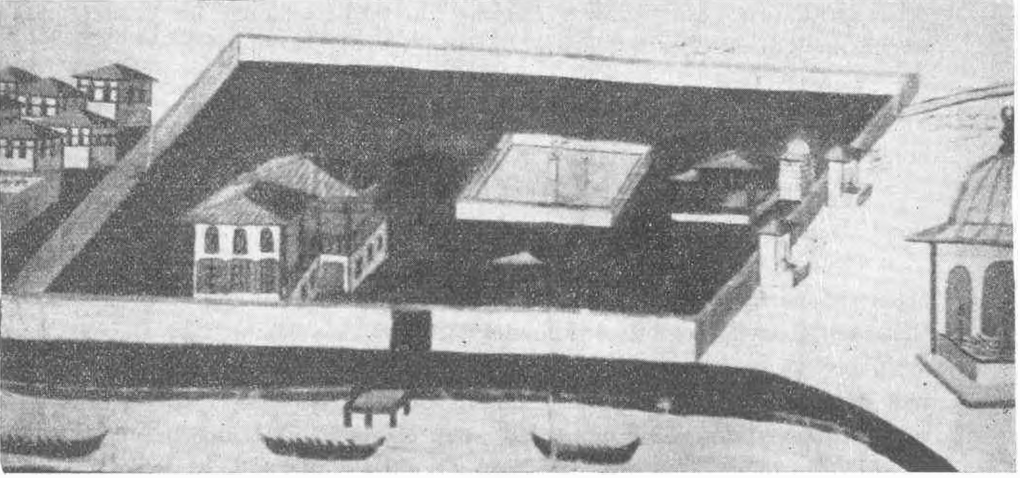
(Salacıkta Ayşe Sultan Sarayı, Valdei Atik Sultan Sarayı, Hanzade Sultan Sarayı, Doğancılar kurbünde Hacı Paşa Sarayı, Ak Mehmet Paşa Sarayı, Nafiz Paşazade Sarayı, Cinci Hoca Sarayı, Arslan Ağa Sarayı, Koca Mehmet Paşa Sarayı, Piyale Paşa Sarayı...). Evliya Çelebi bu sarayları sıraladıktan sonra: (Daha nice saraylar vardır ki tahriri melâl verir.) Diyor. Üçüncü Selim zamanına kadar Şerefabat Kasrının masun kaldığını görüyoruz. Millet Kütüphanesinde (1033) numarada mukayyet (Sevahilhane İstanbul) adlı bir eserde Üsküdar sahillerindeki yalı ve binalar sayılırken Şerefabat Kasrı da bunların arasına şöyle sokuluyor: (Üsküdar büyük iskelesi, Mihrümah Sultan Camii, Balaban iskelesi, Debbâğ Ömer Ağa halilesinin yalısı, Hacı Ağa halilesinin yalısı, Kapı Kethudası Numan Bey halilesinin yalısı, Nüzhetzade Ata Efendinin yalısı, Borazanzade Ahmet Çelebinin yalısı ve kayıkhanesi, Şemsi Ahmet Paşanın camii, Şemsi Paşa yalısı, Zaim İbrahim Beyin yalısı, Şerefabat Kasrı, kurbünde Ayazma ocağı, Ömerî Sipahî Oğlunun yalısı, halilesinin yalısı, Sabık Sadri Anadolu Şerif Mollanın yalısı, Silâhtarî Şehriyarî Ahmet Ağa veresesi-nin yalısı, Sultan Selim İmamı oğullarının yalısı, muhterik olmuş arsa, Kuzattan Akif Efendinin yalısı, Silâhşuru Şehriyarî Bazergân Başızade yalısı, Sabık Kahveci Ömer Ağanın yalısı, Sabık Cebeci kerimesinin yalısı, Canım Ağazade damadı Mustafa Ağanın yalısı...) Bunlardan başka küçük ve büyük kimselere ait otuz beş yalı daha gösteriyor.

Üçüncü Selim arasına deniz gezintisi yaparken göze çarpan yalıların kimlere ait olduğunu öğrenmek için İstanbul sahillerindeki yalıları bir deftere yazdırmış ve bunu tenezzüh zamanlarında yanında taşır ve yalılarla karşılaştırarak büyüklük ve küçüklüklerinden sahiplerinin servetini ona göre ölçmeğe çalışmış. Bu maksatla yazdırılan bu eserde Boğaziçi ve Haliç sahillerinde vaktile birçok hadiseler sahne olan nekadar dükkân, köşk, kahvehane ve saraylar varsa hepsi görülmekte, Üsküdar sahillerinde Şerefabat Kasrının da adı geçmektedir.

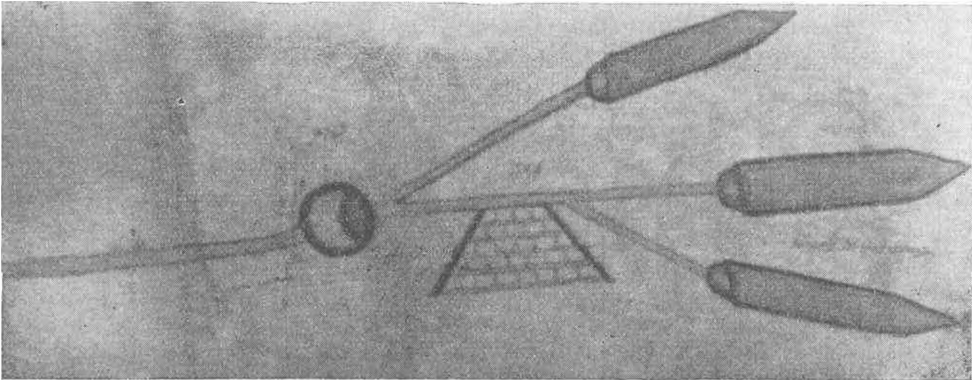
İbrahim Paşa Şerefabadı yaptırırken bir yandanda Kayışdağı eteklerinde bulduğu üç kaynağı birleştirerek Kalın toprak künklerle kasra indirmiştir. Bu ana künye sonradan yollarda üç katma daha ilâve edilerek suyun miktarı artırılmış, gerek hünkârın, gerek kendisinin adına birçok çeşme yaptırarak Üsküdar halkını suya kandırmıştır. Bundan önce bazı bahçelerdeki kaynaklardan

Kavak kasrı

Şerefabad kasrı

Eski Üsküdar su yolunun üç kaynağı

alınma sularla Üsküdar'da çeşmeler yaptırılmış olduğunu görüyoruz. Bunların ihtiyaca kâfi gelmediğini gören İbrahim Paşa Şerefabada izafetle hünkârın nüfuzunu kullanmış ve bu hayırlı işi başarmağa muvaffak olmuştur. Nedimin:

Şerefabat içindir aslı amma kim bu maksimden
Bu şehri kıldı sıyrab ol Hidivi mekrümet mutad.

ve Şair Şakirin:

Şerefabade icra eyledi aynı musaffadan
Bu şehri kıldı seyrab ol Hidivi mekrümet mutad.

beyitlerinden de anlaşıldığı üzere İbrahim Paşa hem hünkârın, hem de halkın hoşnudisini kazanmak suretile bir taşla iki kuş vurmak kiyasetini göstermiştir.

Yol üzerinde ilâve edilen üç katmadan birisi Mehmet Paşaya aittir. Bunu (H. 1166 — M. 1752) de yaptırdığı iki arka ana küнге karıştırmıştır. İbrahim Paşanın gerek oğlunun, gerek damadının adları Mehmet Paşadır. Haritada bunun hangisi olduğu belli değilse de bu yoldan yürüyen zatın oğlu olması daha kuvvetle sezilmektedir. Genç Mehmet Paşa adı ile tanınmış olan bu zat Şehzadebaşında babasının mezarı yanında gömülüdür. Mezar taşındaki ölüm tarihi (H. 1182 — M. 1768) dir. Bu tarihe bakılırsa bu katmayı vefatından on yedi yıl önce ilâve ettiği anlaşılır.

Damadı Mehmet Paşa da Süleymaniyede Defterdar Şemsüddini Cenderî Türbesi karşısındaki konağının bahçesinde gömülüdür. Bir tesadüf eseri olarak bunun damadının adı da Mehmet Paşadır.

İkinci katma Çamlıca civarındaki Semerci Bağından kaynıyan sudandır. Bunu da genç Mehmet Paşa aynı tarihte yaptırdığı arktan ana yola ulamıştır.

Üçüncü katma solda Vakfın Kâtibi Halil Efendinin kendi bağından kaynıyan sudandır. Bu da (H. 1174 — M. 1760) tarihinde ana suya katılmıştır. Daha sonra hayırsever birçok kimseler tarafından ana künkten su alınarak münasip yerlere çeşmeler yaptırılmıştır. Bu haritada sulu boya ile yapılmış otuz yedi çeşme resmi vardır, bunlardan bazılarının adı yazılmışsa da birçoklarının yalnız krokileri resmedilmiştir. Adları yazılı olan çeşmeler şunlardır:

Doğancılardaki taksim kubbesinden evvel Kavakta kale çeşmesi vardır. Ondan sonra su yolu üç kola ayrılmaktadır.

Soldan birinci kolda:

Hasan Ağa mahallesinde İbrahim Paşa Çeşmesi, Hayrettin mahallesinde Osman Efendi Camii yanında İbrahim Paşazade Mehmet Paşa Çeşmesi, Atpazarı Kapısında Darüsaade Ağası Hacı Beşir Ağa Çeşmesi, Atpazarı içinde Sulu Han karşısında Merhum Fatma Sultan Çeşmesi, Debbâğlar mahallesinde Şehzade Abdülhamit Çeşmesi, Bulgurlu mahallesinde Şehzade Numan Çeşmesi, Bulgurlu Mescidi karşısında Esmâ Sultan Çeşmesi, Tembeller mahallesinde Üçüncü Ahmedin oğullarından Sultan Mustafa ve Süleyman Validesi Çeşmesi, Süleyman Ağa mahallesinde Şeyh Camii yanında Üçüncü Kadın Çeşmesi, Bülbülderesi nihayetinde Hatice Sultan Çeşmesi.

Soldan ikinci kolda:

Sinan Paşa mahallesinde Merhum Kaptan Mustafa Paşa [1] Çeşmesi, Hamza Fakih mahallesinde Şehzade Seyfüddin Validesi Çeşmesi, Gülfem Hatun mahallesinde Sultan Mustafa Çeşmesi [2].

Aziz Mahmut Efendi Tekkesi yanında Kethuda Mehmet Efendi Çeşmesi, Keçe mahallesinde Halil Paşanın Türbesi yanında Şehzade Bayazıt Çeşmesi. Davutpaşa mahallesinde cadde üzerinde İbrahim Paşa Çeşmesi, Tembeller mahallesinde Kireçhane karşısında Sultan Mehmet Velidesi Çeşmesi, Süleyman Ağa camii karşısında kulluk yanında İbrahim Paşa Çeşmesi, büyük iskelede Sultan Ahmet Çeşmesi.

Soldan üçüncü kolda:

Mirahur Camii karşısında Başkadın Çeşmesi. Eski hamam yanında Mehmet Paşa mahallesinde İbrahim Paşa Çeşmesi, Hamza Fakih mahallesinde Şehzade Abdülhamit Çeşmesi, Şehzade Süleyman Çeşmesi. Şemsipaşa civarında Şehzade Mehmet Çeşmesi.

Bu su yolunun başından sonuna kadar elliden fazla maslak yapılmış ve her maslağın arasına (440) arşın fasıla verilmiştir. Her fasılaya (1100) künk döşenmiştir. Bu hesaba göre suyun ana yoluna tahminen (484,000) künk sarfedilmiş demektir. Yol üzerindeki kemerler, tüneller ve ıskaraların yerleri birer resimle gösterilmiştir. Yüksek yerlerde tüneller açılmış ve üzerleri kapalı olduğu için oralara künk konmamıştır. Dilimizde kökü ve anlamı bulunmayan maslak kelimesinin de imlâsı haritada (ماسلاق) yazılmıştır ki eski coğrafya kitaplarındaki yazılışa tamamen uygundur. Üsküdüre yeni sular getirildikten sonra bu su yolu ihmal edilidiği için künkleri bozulmuş ve çeşmelerin suyu da kesilmiştir. Aşağı yandaki çeşmelerden kış günleri akan sular yukardaki kaynaklardan değildir. Kemerlerin içindeki sızıntılardan inmedir.

Nevşehirli İbrahim Paşanın basıncılığa, bahçecilğe ve ülkenin her türlü ümrânına sarfettiği yüksek himmetleri sefahat sayan o zamanki kara düşünceli kafalar ihtimal ki bu su yoluna harcettiği paraları da kıskanmışlar ve en sonra yürekleri sızlatan şahadetini hazırlamışlardır. Şehzadebaşındaki çeşmesi ile Darülhadisindeki şadırvanının suları da bu büyük adamın hayırlarındandır.

[1] Bu zat Kaymak Mustafa Paşadır. İbrahim Paşanın ikinci damadı ve Merzifonî Kara Mustafa Paşanın torunudur. Merzifonînin Divanyolundaki medresesi mezarlığına gömülmüştür. Mezar taşındaki ölüm tarihi (1143) tür.

[2] Kanunî Süleymanın harem cariyelerinden Gülfem Kadın'ın bu mahalde bir camii vardır, Ona izafetle bu adı almıştır.

TİLKİTEPEDEKİ İLK KAZILAR (1937)

Edward Bowen Reilly

Doğu Türkiyesi orta Anadoluya nisbetle arkeolojik araştırmalar bakımından tetkik edilmemiş bir sahadır. Malatya - Cerablus hattının şarkı ve şimali şarkisi Van gölü kıyılarına kadar uzanan hiçbir tarafla alâkası olmıyan bir boşluktur. Aradaki arazi pek azı mukayyet ve hiçbiri kazılmamış olan höyük ve harabelerle bezenmiştir [1]. Türkiyenin cenup hududu boyunca şarka doğru Dicle nehrinin ötesindeki yüksek dağlara uzanan bir höyükler mıntakası vardır [2]. Meskûn yerler cenuptan itibaren Dicle ve Fırat nehirleri boyunca şimale doğru Murat suya ve Karasuya kadar yayılırlar; burada şarka ve garbe doğru giden tabii münakalât yolları vardır. Daha şarka doğru Aras nehri ile beraber Türkiyeden çıkarlar ve Kafkasların cenubundaki ülkeye girerler [3]. İlk zamanlarda Şarkî Anadoluya göçmüş tacirleri çeken tabii zenginlikler arasında obsidian ve bakır bulunuyordu. Bu tabii mahsullerin birincisi Nemrut Dağının kraterinde mebzul miktarda mevcuttur; ikincisi ise, Asyanın en zengin bakır membalarından biri olan Ergani madeninden başka, ticarî ehemmiyeti haiz yerler olan Dicle boyunda Hosin'den, Erzurum ve Trabzon arasındaki mıntakadan ve şimali şarkide Çoruh suyu boyundan çıkarılmaktadır [4]. Şarkî Anadolu tarihinde meçhul olmıyan bir mıntaka, ve bir de devir vardır: Van gölü kıyılarındaki Urartu Kırallığı, ve takriben M. E. 900 ve 600 yılları arası. Urartu'da kazılar evvelâ 1879 da şimdiki Van şehrine nazır olan Toprakkale'de yapılmıştı [5]. Van gölü

[1] Bundan evvel bu mıntaka üzerinde pek az çalışılmıştır; şu muhtelif raporlara bakınız: Ellsworth Huntington: *Zeitschrift für Ethnologie*; C. F. Lehmann-Haupt and W. Belck *ibid.*; C. F. Lehmann-Haupt, *Materialien zur älteren Geschichte Armeniens und Mesopotamiens*, (Abh. der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, phil.-hist. Klasse NF 9.3 (1907) 65 - 124; C. F. Lehmann-Haupt, *Armenien einst und jetzt*, Berlin 1910 - 31; H. H. von der Osten, *OIC 8 (1930) map 9 and p. 149*. William John Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia*, London 1848.

[2] Eduard Sachau, *Reise in Syrien und Mesopotamien*, Leipzig 1883; Karl Human und Otto Puchstein, *Reisen in Kleinasien und Nordsyrien*, Berlin 1890; Max, Freiherr von Oppenheim, *Tell Halaf*, London and New-York, p. 8; H. H. von der Osten, *OIC 8 (1930) map 5*; M. E. L. Mallowan, *The excavations at Tall Chagar Bazar, and an archaeological survey of the Habur Region, 1934-5 in Iraq III (1936) 3 and 7, map I*.

[3] 1936-37 de şahsî müşahedeler ve Henry Field and Eugene Prostov, *Archaeology in the Soviet Union: American Anthropologist 39 (1937) 463 ff.*

[4] *Maden Tetkik ve Arama II (1937) sayı 1 de Türkiye dahilindeki madenlerin yerlerini gösteren haritalar vardır.*

[5] Clayton ve Reynolds'ın 1879 da yaptıkları ilk kazılar hakkında hiçbir rapor yoktur; Rassam'ın 1880 de yaptığı kazılar hakkında da rapor yoktur.

civarında bundan sonraki heyetlerin yaptıkları araştırmalar, mahallî membalarla M. E. 900 tarihine kadar götürülebilen Urartu tarihi [1] etüdüne ehemmiyetli yardımlarda bulunmuştur (Şekil: 1) [2]. Maamafih, Asurî vekayinamelerinde M. E. 1200 tarihlerinden evvel bir Urartu ülkesinin mevcut olduğu zikredilmektedir [3]. Bu ikinci ülkenin Urartu olduğunu teşhis için arayerde tarihin tesbiti yolunda ancak eksik ve yabancı me hazlar bulunan 300 senelik bir devir vardır.

Albrecht Götze yeni çıkan bir eserinde Urartu Kırallığının Van gölü yanındaki mıntakada bulunan müteaddit Nairi sahalalarının M. E. ilk bin yılın başlarında bir araya gelmelerinden vücut bulduğunu ileri sürüyor [4]. Salâhiyet sahibi olan aynı zat M. E. ikinci bin yılın başlarında Hurri muhaceretinin Van gölü mıntakasında olan bu Nairi sahasının ortasından başladığını söylüyor. M. E. 2000 tarihinden evvel Hurri medeniyetinin merkezi husundaki bu görüşü teyit eden şey, Hurri ve Urartu kitabeleri lisanları arasında mevcut olan aşikâr münasebettir. Van gölü mıntakasının M. E. ikinci bin yılına ait ne arkeolojik ne de kitabelerden alınmış deliller bulunmadıkça bu "Hurri Meselesi" halledilmemiş şekilde kalmaya mahkûmdur.

Şarkî Türkiyede arkeolojik bir araştırma ve ilmi kazılar yapılmadıkça Hititlerin devrinde (M.E. 1800-1200) ve Hititlerden sonraki devirlerde (M.E. 1200-700) orta Anadoludan yayılan kültürel nüfuzun ve siyasal kuvvetin şark hududunu tesbit edemeyiz. Aynı sebebe istinaden Asurî tacirlerin (takriben M. M. 2000) ham maddeler tedarik ettikleri şarkî Anadoludaki ticaret merkezleri hakkında bir şey bilmiyoruz ve onların ticarî vesikalarına ait bu mıntakadan hiçbir şey elde edilememiştir. Kültepe ve Alişar'da bulunan bu nevi vesikalardaki şahıs isimleri orta Anadolunun o zamanki ırkî unsurları hususunda kıymetli deliller teşkil etmektedir ve buna benzer delillerin daha şarkta bulunacağını kaydetmek çok makul olur [5]. Bu zamanla ilgili olan Alişar'a Kültepe'nin ilk Bronz devrine ait çanak ve çömlekleri, orta Anadoluda dağınık bir şekilde bulduklarından, ve menşelerinin meçhul olması yüzünden, hâlâ halledilecek bir dava mahiyetini arz etmektedir [6].

Dr. Hâmit Koşay'ın Alaca-Höyükteki kazıları boğa, geyik ve "güneş kursu" işaretleriyle tavsif olunan üçüncü bin yıldaki bir maden kültürünün dikkate değer inkişafını aydınlatmaktadır [7]. Maikop'da bu devirden daha sonraki bir devre ait zengin mezarlarda bulunan şeylerle aşikâr bir münasebet vardır, fakat orta Anadoluyu, Kafkasyanın şimalini, Maikob'u ihata edecek bir kültür mu-

[1] 1898-99 da W. Belck bir sondaj yaptı; şu eserlere bakınız: Zeitschrift für Ethnologie 1899, Verhandlungen (580), (582); 1902, (125); Praehistorische Zeitschrift XIX (1928) 280-304; N. Narr ve J. Orbeli daha geniş miyasta bir kazı yaptılar; şu esere bakınız: Archeologiceskaja Ekspedicija 1916 goda V Van (1922).

[2] C. F. Lehmann-Haupt, Corpus Inscriptionum Chaldicarum, Berlin 1928.

[3] I inci Salmanasar (KAH I No. 13).

[4] Albrecht Götze, Hethiter, Churriter und Assyrer, Oslo 1936, 104 ff.

[5] Ignace J. Gelb, OIP XXVII (1935) 13 ff.

[6] H. H. von der Osten, OIP XXVIII (1937) 208 ff.; OIP XXX 427 ff.; Kurt Bittel, Prähistorische Forschung in Kleinasien (1934), 113.

[7] T. T. K. Belleten I (1937) 235-270; 543-556.

hitinin tesisi için Türkiyenin şimali şarkî kısımlarında yapılacak kazılardan deliller elde etmek lâzımdır.

Von der Osten'in Alişar'daki çalışmaları orta Anadoludaki kültür tabakalarının nisbî kronolojisini tayin etmiştir, fakat Alişar'ın bakır devri ve kalkolitik kültürleri coğrafi şekilde tahdit edilmemiş ve kronolojileri Mezopotamya ve İrandaki mütekebil devirlere göre sadece takribî olarak tesbit edilmiştir. Maamafih mevcut olan mesele yalnız Anadolu kültürlerinin diğer sahalarla olan münasebetini bulmak değil, bunun kadar ehemmiyeti haiz bir iş olan Türkiye hudutları içinde bulunan Tell Halef'in meşhur kalkolitik medeniyetini araştırmak ta vardır.

Şimdi bahsettiğim meselelerde şu noktalara ehemmiyet verilebilir:

1 — Urartu mimarisinin tabii kayalıklar içinde hücreler ve tüneller, muazzam duvarlar, menşei Frigia olması muhtemel olan eşlerine Anadoluda rasgelinmektedir.

2 — Toprakkalenin sırlı ve gayet cilâlı çanak çömleği teknik itibarile Hititlerin güzel kırmızı sırlı çanaklarına benzemektedir.

3 — Van'ın resim şeklindeki yazıları ihtimal bir Pre-Urartu medeniyetinden temadi edip gelmiştir [1].

4 — Kafkasyada benzerleri bulunan Ordu ve Artvinin bronzları (takriben M. E. 1.000), Anadolunun Kafkasya ile olan ilk münasebetlerinin araştırılması lâzımgelen bu mıntakayı göstermektedir [2].

5 — Şamramaltı'da, Alişar ve Kültepe'deki gibi, ilk bronz devrine ait bir çanak parçası bulunmuştur; bu nevi çanak çömleğin nasıl yayıldığına dair bir ip ucu teşkil etmektedir [3].

6 — Orta Anadolu Bakır devri'nin evsafını haiz çanak çömlekler hem Türkiyede Aras boyunda Hasan Kalede, hem de Nahcivan'da Aras boyunda Kızılvank'da bulunmuştur [4].

7 — Dışı parlak siyah sırlı, içi griye çalan deve tüyü renginde olan Alişar'ın kalkolitik çanakları Van gölü şimali şarkisinde olan Uzelik höyüğünde bulunmuştur (Şekil: 2) [5].

8 — Anadolu ve İran kalkolitik kültürlerinin birbirleriyle karıştığı yerden pek uzakta bulunmayan Şamramaltı'da Tell Halef çanakları tabakları halinde bulunmuştur.

*

* *

[1] cf. C. F. Lehmann-Haupt, *Materialien* Nr. 36 - 39.

[2] Stefan Przeworski in *Archiv Orientalni* VII (1935) 390-414; VIII (1936) 49 - 68; Kurt Bittel: *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi* I (1933) 150-156.

[3] Wilhelm A. Jenny, *Schamiramalti: Prähistorische Zeitschrift* XIX (1928) 280 - 304 (cf. Tafel 33 A, 1); cf. Kurt Bittel, *Prähistorische Forschung in Kleinasien* (1934) 84.

[4] 1936-1937 deki kendi müşahedelerim.

[5] Von der Osten tarafından teyit edilen kendi müşahedelerim.

Ankaradaki Maarif Vekilliği 1937 yılı mayıs ve haziran ayları içinde Şarkî Türkiyede arkeolojik faaliyette bulunmam için bana izin verdi. Van'da iken Tilkitepe'de bir tecrübe kazısı yapmak için telgrafla lâzımgelen muameleyi yapan, Van Maarif Müdürü Mustafa Nayan'ın dostane yardımına mazhar oldum.

Çanak ve çömleklerin tabakalarını tesbit etmek esasına istinaden bu mın-takadaki tecrübe kazısının neticelerinden belli başlı üç kültür devri çıkarılabilir. Sırlarına gömülüp kalmış olan saman parçalarından ve kenarlarından aşağı amuden inen kırmızıya çalan kahve rengi boyalı dalgalı hatlardan, ilk devrin yani birinci tabakanın çanak çömlekleri kolayca tanınabilir. Hafriyatçı Braid-wood'un Uruk devrile aynı zamana müsadif olduğunu kabul ettiği buna benzer çanaklar onun fikrince, Tell Judeideh XIII de de bulunmaktadır [1]. Maamafih biz birinci tabakanın tarihini tesbite teşebbüs etmeden önce benzerlerini bulmak için ve onu daha yakından tetkik edelim.

Kap ile orta derece arasında bir cilâya malik olan ikinci tabakadaki çanak ve çömleklerin Tell Halef'in "kendinden renkli" çanaklarına alâkası buluna-bilir [2]. Von Oppenheim'in raporuna nazaran mezkûr çanak ve çömleklerin ikincisi Tell Halef'teki boyalı çanak çömlek tabakasının altında bulunmuştur, ve Hubert Schmidt'in ilâve ettiğine göre adi çanak ve çömlekler boya kullan-manın başlamasından sonra da devam etmiştir. Tilkitepede bulunan adi çanak ve çömleğin, ikinci tabakada yalnız bir tane bulunabilen, çanak çömlekten daha sonra olduğu kat'iyetle görünmektedir.

Birkaç boyasız çanak hariç tutulursa üçüncü tabakanın çanak ve çömleği görünüş itibarile Tell Halef, Kargamış, Arpaçiya vesair yerlerin çanak ve çöm-leklerinden tefrik edilemez. Boyaları ve biçimleri birbirine çok benzemekte-dir. Çanak ve çömleklerin buraya ithal mi edildikleri yoksa burada mı yapıldıkları hakkında kat'i bir karar verebilmek için şimdiye kadar burada bulunan-ların miktarı çok azdır. Maamafih kazılan sahayı nazarı itibara alırsak, epi mik-tarda Tell Halef çanak çömleğinin çıkarılmış olduğunu görürüz ve Mallowan'ın işaret ettiği gibi, Tell Halef boyalı çanaklarını stepin şimalindeki dağlarda aramalıyız [3].

Mevkûn tarifi:

Şamramaltı Ovası Van şehrinin cenubuna doğru uzanır; şarkta dağlarla, garpte Van gölü ile kuşatılmıştır. Vankale'nin 6 kilometre cenubunda ve gölün 1,5 kilometre şarkında Tilkitepe denilen küçük bir tepe vardır (Şekil: 3 ve 4); takriben 45 metre kutrunda ve azamî yüksekliği 7 metre olan daire şekline ya-kın bir tepedir. Şimalden cenuba doğru ovada bir iniş bulunduğundan şimalden ölçülünce tepenin yüksekliği bir metre eksiktir.

Belck'in kazıları (4):

Belck 1899 da şimalden cenuba doğru 25 metre uzunluğunda höyüğün şim-al kenarından merkezine doğru uzak bir hendek açtı. Başlangıçta hendeğin

[1] C. W. Mc. Ewan: American Journal of Archaeology XLI (1937) 10 - 11.

[2] Max, Freiheer von Oppenheim'in zikrettiğimiz eserinde pl. L.

[3] M. E. L. Mallowan'ın zikrettiğimiz eserinde 3.

[4] Jenny'nin zikrettiğimiz eserine bakınız.

iptidası 10 metre genişliğinde idi, fakat tedricen daralarak, 6 metreye indi. Hendek hernekadar yıkık duvarların döküntüleriyle kısmen delinmişse de, höyüğün şimal kenarında kazma değmemiş toprağa raslayınca, yukarı doğru bir meyil teşkil ettiği aşikârdır.

Höyüğün merkezinde elde edilen derinlik, tepenin en yüksek noktasından ölçülse bile yine, 5 metreyi geçmemektedir. Şarktan garbe doğru uzanan bir takım daha küçük hendeklerin izlerine tesadüf edilmekte ve şimal kenarı dik bir şekilde yarıldığından 1,50 metre yüksekliğinde bir kısım göze çarpmaktadır.

1937 tecrübe kazıları:

Belck'ın açtığı hendeğin bittiği yerin tam cenubundaki sahada, 1937 haziranında, bir hafta devam eden, bir tecrübe kazısı yaptım. Eski hendeğin cenup ucu ile birleşen, 2 metre genişliğinde, 5,50 metre uzunluğunda yeni bir hendek açtırdım. Çıkan çanak çömleklerle üç kültür tabakasını tesbit edebiliyoruz: Bu tabakaların seviyeleri tepenin en yüksek noktası 0 noktası ittihaz edilerek ölçülmüştür (Şekil: 5 ve 6).

I inci tabaka : 0,00 m - 1,50 m.

II nci tabaka : 1,50 m - 6,00 m.

III üncü tabaka: 6,00 m - 8,00 m.

ana toprak.

I inci tabaka:

1,50 metre derinlikte ilk bina seviyesi görülmüştür. Döküntülerin içinde karma karışık bir vaziyette bulunan külliyetli miktarda kırık taş parçalarından başka hiçbir mimarî şekle tesadüf edilememiştir.

II nci tabaka:

Hendeğin cenup ucunda 2,5 metrelik bir kısım kontrol etmek için bırakılmış, geri kalan sahaya bir metre de şimalden ilâve edilmiş ve Belck'ın açtığı hendeğin cenup mailini yarıp geçerek, 6 metre derinliğe kadar kazılmıştır. Tecrübe için kazılan hendeğin tek mil uzunluğu 6,50 metre, derinleştirilmiş kısmın uzunluğu da 4 metre idi. Duvarın bazı kısımları içeriye doğru girdiğinden hendeğin genişliğini 2,5 metre yapmak lâzımgelmıştır. Kazıyı kolaylaştırmak için garpteki duvarın boyunca basamaklar yapılmıştır. 1,5 metre ilâ 6,00 metre arasında bulunan kültürel deposit sıkışmış, mütecanis bir zemin kütleli halindedir. Mezarlar, bu zemin sathının altında, asgarî bir yer işgal etmektedir; mezarların üstündeki saha ekseriya yanık bir haldedir. Bu tabakada bina işleri için hiç taş tesadüf edilmemekte ve duvarlar da taşın temelleri bulunmayan kerpiç duvarlardır.

III üncü tabaka:

Derin hendeğin cenubu şarkî köşesinde, 1,5 metre murabbarında bir saha hiç dokunulmamış olan toprak seviyesine kadar kazılmıştır. Çukurun şimal kenarında, 6 metre seviyesinde, ateşten kararmış bazı yuvarlak taşlara raslanmıştır. Bunların şimale doğru uzandıkları görülmüyordu, fakat bunları aramak

fazla işe yaramıyacaktı. 6,5 metre derinliğinde, yakılmış bir saha altında bir mezar bulduk, ve aynı sathıta üzerinde buğday öğütülen bir taşla (Şekil: 7) iki de kaba (Şekil: 11), rasladık. Van gölü sahilini kaplıyan kumlu alluvium bulunduğu 8 metre derinliğe kadar parçalanmış kerpiç kütlelerinden başka bir şeye raslanılmamıştır. 0,50 metre daha kazılınca yine aynı kumlu toprak göze çarpmaktadır.

Çanak çömlek:

Tecrübe hendeğinde bulunan çanak çömleğin şimdiki halde ancak umumi evsafını verebiliriz. Maamafih Belck'ın bulunduğu adetçe çok ve müteaddit eşyanın tabakalarını tesbit hususunda aşağıda hulâsa edilen malûmatın faydalı olacağını ümit ediyoruz.

I — Birinci tabaka (0.0 - 1.50 m). Bu tabakanın çanak çömleği gayet yeknesaktır. Ve höyüğün sathında en çok tesadüf edilenler de bu şekilde olan çanaklardır.

Umumî evsafı: Elle yapılmış, kaba ile orta derece arasında çanaklar; kırmızıya yakın deve tüyü yerinde balçık macunu, kum (grès) ve nebatla (plant) tavllanmış, vasat derecede pişirilmiş (Şekil: 8, 9 ve 16).

Sır (slip): Dışı beyazımsı deve tüyü renginde ve içi kırmızımsı deve tüyü renginde; bazı parçaların sırası içerde ve dışarda aynı renktedir. Sırda gayet ince saman parçaları vardır ve cilâsı gayri muntazamdır.

Boyalı eşya: Çanakların takriben % 15 i boyalıdır. Dış yüzünde ve boğaz kısmının içinde kırmızımsı kahve rengi ile kahve rengimsi kırmızı renkler arası boyanmış olan dalgalı amut çizgiler vardır (Şekil: 8, 3; 9 ve 16, 1 - 6 ya bakınız).

Biçimler: Derhal kıvrılarak uzıyan boğazları olan kaplar (Şekil: 8, 1 ve 2 ye bakınız); gayri muntazam kaideleri (base) vardır (Şekil: 8, 7 ye bakınız).

II — İkinci tabaka (1.50 - 6.00 m). 2,75 metre derinliğinde III üncü tabakaya ait gibi görünen yalnız bir tane boyalı çanak bulunmuştur (Şekil: 12, b 1). Çanak ve çömleklerin evsafı hernekadar çok değişik ise de, kaba ve orta derecedeki çanakların bütün toprak seviyelerindeki tevzii takriben aynıdır.

Umumî evsafı: Elle yapılmış, kaba ile orta derece arası, bazan ortası siyah olan kırmızımsı deve tüyü renginde macun, kum ve nebatla tavllanmış, az veya orta derece arası pişirilmiş (Şekil: 10).

Sır: Kaba, kırmızı deve tüyü renginde sır, bazan griye bakan kahve rengine boyanmıştır; içi ve dışı gayri muntazam bir şekilde cilâlanmış, dış sathı iç kısmından daha düzgün ve daha koyu renktedir.

Boyalı eşya: Üçüncü tabakaya ait olması muhtemel olan yalnız bir çanak bulunmuştur.

Üzeri çizikli çanak çömlek: Üzerinde kenarile zaviye teşkil ederek uzanan çizgiler bulunan bir çanak ağzı kenarı (Şekil: 10, 5).

Biçimler: Derhal kıvrılarak uzıyan boğazları olan kaplar; düz ve taşkın kaideleri olan geniş ve yüksek kenarlı taşlar (Şekil: 10, 6 ve 7 ye bakınız). Bir kabın yapılmasında lâzım olan balçığı yuvarlak bir şekle sokulurken tamamen düzgünleştirilmediği için çanak ve çömleklerin bazıları biraz karışıktır.

III — Üçüncü tabaka (6.00 - 8.00). II nci tabakada 2.75 metrede bulunan bir çanak bu tabakanın çanak ve çömlek neveleri arasına dahildir. Bu tipteki çanaklara satıhta hiç raslanılmamıştır. Tasvir edilen çanak şu tabakalara ayrılmıştır: Şekil: 12, b 1, 2.75 metrede; şekil: 11, 1 ve 2, 6.50 metrede; ve No. 18, 7.00 metrede.

Umumî evsaf: Elle yapılmış, iyice düzgünleştirilmiş, deve tüyü rengi ile kırmızımsı kahve rengi arası rengi olan macun, iyice pişirilmiş (Şekil: 11 - 13).

Sır: Kaymak gibi düzgün, deve tüyü renginde ve kırmızımsı kahve renginde sır; dışı hafifçe, içi vasat derecede cilâlanmıştır.

Boyalı eşya: Ateşte pişirilmenin tesirinden deve tüyü rengi ile koyu renk arasında ve portakal rengi ile kiremit kırmızısı arasında mütenevvi renklerde parlak bir boya, ağız kenarının içinde ve dışında balık sırtı (Şekil: 12, b 1), ağ (Şekil: 12, b 2) ve yuvarlak ilmik gibi tezyinat yerine kullanılan şekiller; boğaz kısmının etrafında ve kaidesine yakın kısımda ufki bir kuşak (Şekil: 11).

Biçimler: Derhal kıvrılarak uzryan boğazları olan kaplar; orta kısmın inhinası birden kesilerek düz kaide ile birleşmektedir; ağız kenarı eksik olan (Şekil: 11, 2) deki kap buna benzemektedir. Şekil: 12 b 1, bir tasın ağız kenarıdır.

Mezarları:

I inci tabakada, hiç yok.

II nci tabaka, zemin seviyelerinin altında 2.50 ve 5.00 metre arasında 6 mezar bulunmuştur. Herbir mezarın üst tarafındaki saha yakılmıştır. Cesetlerin bazıları yana doğru, bazıları da arkaya doğru çok kıvrılmış bir vaziyettedir. 3.75 metre derinlikte bulunan üç mezarın hiçbirinde cihet tayin edilmemiştir. Başları aksi istikametlere doğru olan iki ceset bir araya gömülmüştür. 4 ve 5 metre arasındaki mezarlar hemen hemen birbirinin üstünde gibidir, fakat istikametleri aynı olan bir çift mezar yoktur; cenazeye verilmiş hediyeler yoktur, yalnız 2.50 metreden çıkarılan bir cesedin boynuna bağlanmış olması muhtemel olan iki çanak ve çömlek parçası bulunmuştur. İskeletler oldukça iyi muhafaza edilmiştir.

III üncü tabaka: 6,50 metrede içinde yana doğru kıvrılmış vaziyette bir ceset bulunan bir mezara tesadüf edilmiş ve başının şimali şarkkiye müteveccih olduğu görülmüştür. Aynı seviyeden iki kap (Şekil: 11, 1 ve 2) çıkarılmış, fakat bunların mezarın içinde mi yoksa mezara bitişik bir yerde mi bulduklarını tesbit etmek imkânı bulunamamıştır. Mezarın üstündeki saha yakılmıştır. Bu tabakada bulunan tek iskelet iyi muhafaza edilmemiştir.

Taş eşya:

6,50 metre derinliğinde, çukurun şimali şarkî köşesinde, takriben 0.30 m kutrunda ve 0.20 m yüksekliğinde, şekli yuvarlakça bir taş bulunmuştur. Üst yüzünde, derinliği pek az olan, bir oyğun bulunması burada hububat döküldüğünü göstermektedir. İkinci tabakada düz taştan yapılmış, gayri muntazam şekillerde ve bir tane deliği bulunan küçük muskalar (amulets) bulunmuştur.

[²²] İskeletler Ankarada Profesör Dr. Şevket Aziz Kansu tarafından tetkik edilmektedir.

Obsidian:

Obsidian aletleri bütün seviyelerde çok miktarda bulunmaktadır. "Primer" ve "Sekonder" bıçaklar, rasparlar; obsidian (cores) taşları ve bunlardan alet yapmak için kırılmış (flakes) parçaların muayyen bir devreye ait olduğunu tesbit etmek kabil değildir. Fakat bütün devrelerde bunlar mevcuttur. Obsidian'ın rengi koyu siyahla, şeffaf siyah arasındır, fakat bazan üzeri siyah benekli kahve rengi obsidian'a nadiren tesadüf edilmektedir. Bizdeki en büyük nümune bu ikinci tipteki obsidian'dan yapılmıştır; büyüklüğü 0.18 m. dir. Van gölü sahilinin garbinde olan Nemrut Dağının kıraterinde büyük miktarda siyah obsidian bulunmuş, fakat kahve rengi veya benekli şekline hiç tesadüf edilmemiştir.

Silex: Bir tane küçük bıçak bulunmuştur.

Küçük çanak çömlek eşyası:

İkinci tabakada birkaç parçalanmış çanak çömlek bulunmuştur. Bunlardan ikisi 2.50 m derinlikte bir mezarda bulunmuştur ki bundan da bunların muska gibi kullanılmış olmaları ihtimali anlaşılıyor (Şekil: 15).

Kemik eşya:

İkinci tabakada küçük bir biz bulunmuştur.

Maden eşya:

Hiç yoktur.

*
* *

Belck'in çanak çömleklerinin tabakaları:

I inci tabaka: Höyüğün şimal kenarında ve Belck'in açtığı hendekte yapılan müşahedelerden birinci tabaka teressübatının (deposit) tepenin kenar kısmında orta kısmından daha kalın olduğu görülmektedir. Bunun için Belck'in 3 metre derinlikte gösterdiği çanak ve çömlek bizim söylediğimiz birinci tabakaya dahil olması muhtemeldir. Belck'in kaydettiği derinlik tepenin sathında nereleri kazıldı ise oralardan ölçülmüştür [1]. King'in neşrettiği boyalı çanak parçaları ve Jenny'nin «Häcksel keramik» i [2] birinci tabakadandır. Jenny, 1937 tecrübe kazısının birinci tabakasından bulunan eşya ile aynı vasıfta olan, aşağıdaki çanak çömlek misallerini vermiştir.

Jenny, Abb. 1/1, 4 kısa emzikler

Jenny, Abb. 1/2 Gayri muntazam kaide

Jenny, Abb. 1/3 Boyunuz şeklinde kulp (Şekil: 18, 8 e bakınız)

Jenny, Abb. 3/6 Tamamen boyalı, taşkın kenar kap

Jenny, Tafel 33 B. 1 - 6 Boyalı çanak parçaları, No. 3 beneklidir (Şekil: 16, 1 - 6).

Jenny, Abb. 33 B. 7 Kuşaklı düz çanak parçası (Şekil: 16, 7).

[1] L. W. King, The prehistoric Cemetery at Shamiramalti near Van in Armenia: PSBA XXXIV (1912) 188-204; XXIV, 7 8.

[2] Jenny'nin zikrettiğimiz eserinde 284 ff.

II nci tabaka:

Bazı istisnalar yapılırsa, Jenny'nin "siyah eşya" ve boyasız "kırmızı eşya" diye ayırdıkları ikinci tabakaya dahil edilebilir. Belck'ın kayıtlarına göre "siyah eşya"nın bütün seviyelerde müsavi surette tevzi bulunduğu görülmektedir. İtibarile taksim edilmek için pek mütenevvidir.

Jenny'nin gördüğü gibi [1], çanak ve çömlek parçalarının büyük bir miktarı renk

Jenny'nin "siyah eşya" diye tasnif ettiği şu misaller bizim II nci tabaka dediğimiz çanak çömlek sınıfına dahildir:

Jenny, Abb. 1/6 Mesnet halkası bulunan kaide

Jenny, Abb. 3/7 - 10 Bütün kaplar

Jenny, Abb. 4/1, 3 Ağız kenarı parçaları.

Aşağıdaki "kırmızı eşya" misalleri de aynı sınıfa dahildir:

Jenny, Abb. 2/4 - 5,8 Bütün kaplar

Jenny, Abb. 3/1 - 5 Bütün, yahut bütüne yakın kaplar

Jenny, Abb. 4/2 Ağız kenarı parçaları.

III üncü tabaka:

5 metre derinlikte, Belck III üncü tabaka evsafını haiz bir çanak parçası bulunmuştur [2] (Şekil: 12 a ve 13 b). Bu çanak parçası iyice düzleştirilmiş kırmızımsı deve tüyü rengi macundan elle yapılmıştır; boyası parlak ve kırmızımsı kahve rengi ile koyu kahve rengi arasında değişmektedir. Tasın dış yüzü, kaidesini kuşatan kalın boya kuşağına kadar uzanan, gayri muntazam yuvarlak ilmek gibi şekillerle süslenmiştir; ağız muntazam yuvarlak ilmek gibi şekillerle süslenmiştir; ağız kenarının içinde diğer bir boya kuşağı vardır.

Toprakkale:

Jenny'nin tarif ettiği çok cilâlı, çarkta yapılmış "kırmızı eşya" dan ne tecrübe hendeğinde ne de höyüğün üstünde bulunmuştur. Bu nevi çanak çömleğe çok raslanılmaktadır ve ihtimal Urartu devrine aittir. Jenny 2/1 - 3, 6 - 7 Abb. da birkaç bütün kap ve Tafel 33 A/4, 6, 8 de bazı parçalar basmıştır (Şekil: 17, 6 ya bakınız).

Muhtelif çanak parçaları:

Aşağıdaki çanak parçaları yukarıda sayılan gruplara uygun değildir:

Jenny, Tafel 33 A/1 Alisharda ilk Bronz devri (Şekil: 17, 1)

2 Nahcivan'ın Demir devri çanak çömleği (Şekil: 17, 2)

3, 5 Alaca ve Ahlatlıbel'in bakır devri çanak çömleklere alâkadardır (Şekil: 17, 4 ve 5)

7 Jenny'nin Christian'ın teklifi üzerine, Hitit kulplar üzerindeki plâstik şekillerle yaptığı mukayese (Şekil: 17, 3).

[1] Aynı eserde 291.

[2] Aynı eserde - Abb. 1, 5.

Belck'in bulduğu muhtelif eşya:

Aksi zikredilmedikçe, bütün şeylerin hangi tabakada bulunduğu belli değildir.

A. Taş eşya:

Obsidian: Belck, 1500 den fazla obsidian parçası bulmuştur. Obsidian taşları, bıçaklar, raspalar ve koparılmış obsidian parçaları, bunlardan şunlar basılmıştır:

Dipleri düz veya biraz oyuk ok uçları; Jenny'nin mezkûr eserinde Abb. 5/6 - 9; King'in mezkûr eserinde Pl. XXIV, 9

"Primer" ve "sekonder" bıçaklar; Jenny'nin mezkûr eserinde Abb. 5/15 - 24; King'in mezkûr eserinde Pl. XXIII, 1, 2 (Jenny, Abb. 5/17 ve 21 bir kenarlarında bir çentik vardır).

Koparılmış obsidian parçaları, Jenny'nin mezkûr eserinde Abb. 5/13, 14.

Silex: Bu maddeden yapılmış bıçaklardan nisbeten az bulunmuştur. Jenny bunlardan üç parçayı basmıştır (Abb. 5/10 - 12).

Muhtelif maddelerden yapılmış eşya:

Beyaz ve gayet ince toz halinde kireçten yapılmış mahrutî delikli, 6 m derinlikte bulunan, armut şeklinde asa başı, (Jenny, Abb. 7/2). Orijinal geyik boynuzu zemini üzerinde düz bir balta «b» iskeletile beraber 6 m derinlikte bulunmuştur (Jenny, Abb. 6). Ne olduğu belli olmıyan bir şey, belki de ikmal edilmemiş taştan bir kap (Jenny, sayfa 293 ve Abb. 7/4 e bakınız).

Öğütücü taşlar ve el değirmenleri bulunmuştur. Jenny bunlardan birini basmıştır (Abb. 7/1). Çekiç şeklinde baltaların parçaları (Abb. 7/3) ve aynı zamanda ağırşaklarda zikredilmektedir. Mustatile yakın şekillerde taştan yapılmış küçük levhaların mezarlardaki kafatasları yanında buldukları söylenmektedir. Küçük siyah bir "dügme" ve biraz oyulmuş fakat delinmemiş bir şey (Abb. 5/4 ve 5). Beyaz, siyah ve yeşil renkte hattâ bir tane de koyu kırmızı renkte boncukların bulunduğu zikredilmektedir.

B. Küçük çanak çömlek eşyası:

1937 tecrübe kazısında II nci tabakada bulunanlara (Şekil: 15) benzeyen birkaç kırılmış çanak parçası Jenny Abb. 8/16, 17 de ve King, Pl. XXIV, 5, 6 da basılmıştır.

C. Kemik eşya:

Birçok bizleri bulunmuştur ve bunların müteaddit tiplerini Jenny, Abb. 8/6 - 15 ve 18 - 23 te, aynı zamanda King, Pl. XXIII, 3, 4 de basmıştır. King, Pl. XXIII, 3 ve Jenny, Abb. 8/10, 11, 21 - 23 dekiler merkezi Küçük Asya (Alişar ve Alaca-Höyük) ün bakır devri teresübatına, Jenny, Abb. 8/14 tekiler Alişardaki Kalkolitik teressübatından çıkan bizlere ve nihayet Abb. 8/15 te kiler de Hitit devri teressübatından çıkanlara benzemektedir. Diğer tipler de malumdur, fakat merkezi Anadolu'da hususî bir devreye münhasır değildir. Abb. 8/18 dekine benzer bir biz 1937 tecrübe kazılarında II nci tabakada bu-

lunmuştur. Geyik boyunuzu baltalar veya çekiçler ve kemikten yapılmış bu nevi eşya bulunmuştur (Abb. 7/5, 6 ve Abb. 8/2). Abb. 8, 1, 3 - 5 te başka eşyalar da görünmektedir.

D. Maden:

1.75 m. derinliğinde bakırdan veya bronzdan yapılmış üç tane küçük eşya bulunmuştur: balık oltası ve bir biz; bunların hiçbirisi tipik şekillere henzememektedir. Yuvarlak veya mustatil şeklinde maktaları olan bunlara benzer bizlere merkezi Anadoluda bakır devrinden itibaren çok tesadüf edilmektedir, fakat bilhassa Hitit devri teressübatında bunlar çok bulunmaktadır.

TEST EXCAVATIONS AT TILKITEPE (1937)

by Edward Bowen Reilly

In comparison with Central Anatolia, Eastern Turkey is an unexplored field for archeological research. What lies to the east of the line Malatya - Cerablus and to the north-east of it is an unbridged gap reaching to the shores of Lake Van. The intervening land is studded with höyüks and other ruins few of which have been recorded and none excavated [1]. Along the southern border of Turkey a belt of höyüks stretches eastward to the high mountains beyond the Tigris [2]. From the south settlements spread northward along the Tigris and Euphrates to the Murat Su and the Kara Su where the natural lines of communication run east and west. Farther east they follow the Aras out of Turkey and pass into the country south of the Caucasus [3].

Among the natural resources which attracted both settlers and merchants to Eastern Anatolia at an early period are obsidian and copper. The former product is found in large quantities within the crater of Nemrut Dağ west of Lake Van, and the latter is mined at such commercially important points as Hosin on the Tigris, in the region between Erzurum and Trabzon, and along the Çoruh Su in the northeast, not to mention one of the richest sources of copper in Asia, Ergani Maden [4].

In Eastern Anatolia there is only one region and one period which is not a historical terra incognita - the Urartu Kingdom on the shores of Lake Van, ca. 900 - 600 B. C. Excavations at an Urartu site were first made in 1879 on Toprakkale, overlooking the modern city of Van [5]. Subsequent expeditions

[1] Only very little preliminary work has been done in this region; cf. the different reports of Ellsworth Huntington in *Zeitschrift für Ethnologie*; C. F. Lehmann-Haupt and W. Belck *ibid.*; C. F. Lehmann-Haupt, *Materialien zur älteren Geschichte Armeniens und Mesopotamiens* (Abh. der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, phil.-hist. Klasse NF 9.3 (1907) 65 - 124; C. F. Lehmann-Haupt, *Armenien einst und jetzt*, Berlin 1910 - 31; H. H. von der Osten, *OIC 8* (1930) map 9 and p. 149; William John Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia*, London 1848.

[2] Eduard Sachau, *Reise in Syrien und Mesopotamien*, Leipzig 1883; Karl Human und Otto Puchstein, *Reisen in Kleinasien und Nordsyrien*, Berlin 1890; Max Freiherr von Oppenheim, *Tell Halaf*, London and New-York, p. 8; H. H. von der Osten, *OIC 8* (1930) map 5; M. E. L. Mallowan, *The excavations at Tall Chagar Bazar, and an archaeological survey of the Habur Region, 1934-5 in Iraq III* (1936) 3 and 7, map I.

[3] Personal observations 1936-37, and Henry Field and Eugene Prostov, *Archaeology in the Soviet Union in American Anthropologist* 39 (1937) 463 ff.

[4] *Maden Tetkik ve Arama II* (1937) sayı 1 contains maps showing the location of mines within Turkey.

[5] No reports on the first excavations by Clayton and Reynolds in 1879; neither on the ones of Rassam in 1880.

working in the region of Lake Van made important contributions for the study of Urartu history [1] which can be traced back to ca. 900 B. C. through native sources (Fog. 1) [2]. However, in Assyrian annals there is mention of a land Urartu which existed before 1200 B. C. [3]. The identification of this latter land with Urartu leaves a period of 300 years when there are only meager, foreign references from which to reconstruct its history.

In a recent study Albrecht Götze suggests that at the beginning of the first millennium B. C., the Urartu kingdom evolved from the numerous Nairi-lands in the country about Lake Van [4]. In the center of the Nairi-lands, the region of Lake Van, the same authority sees the home from which Hurrian migrations commenced at the beginning of the second millennium B. C. In support of this view regarding the center of Hurrian civilization before 2.000 B. C. is the apparent connection between the language of the Hurri and that of the Urartu inscriptions. However, the so-called «Hurrian Problem» must remain unsettled as long as we have neither archeological nor epigraphical evidence from the region of Lake Van in the second millennium B. C.

In the Hittite (1800 - 1200 B. C.) and Post-Hittite (1200 - 700 B. C.) periods, we cannot establish the eastern border of the cultural influence and political power which extended from Central Anatolia, until an archeological survey and scientific excavations have been made in Eastern Turkey. For the same reason, we know nothing of the trading centers in Eastern Anatolia where Assyrian merchants (ca. 2000 B. C.) obtained raw products, nor have any of their business documents been recovered from this region. The personal names on such documents from Kültepe and Alişar give a valuable clue to the contemporaneous ethnic elements of Central Anatolia and it is reasonable to expect that evidence of the same nature will be found east [5]. In connection with this period the Early Bronze Age pottery of Alişar and Kültepe still presents a problem because of its sporadic appearance in Central-Anatolia and the uncertainty of its origin [6].

At Alacahöyük the excavations of Dr. Hâmit Koşay have revealed a remarkable development of a metal culture in the third millennium which is characterized by bull and stag representations as well as «sun-disc» standards [7]. There are apparent connections with the finds from the rich graves of a later period at Maikop, but in order to establish a cultural sphere encompassing

[1] 1898 - 99 W. Belck made a sondage, cf. *Zeitschrift für Ethnologie* 1899, *Verhandlungen* (580), (582); 1902, (125); *Praehistorische Zeitschrift* XIX (1928) 280-304; a more extensive excavation was carried out by N. Marr and J. Orbeli, cf. *Archeologičeskaja Ekspedicija 1916 goda V Van* (1922).

[2] C. F. Lehmann-Haupt, *Corpus Inscriptionum Chaldicarum*, Berlin 1928.

[3] Shalmaneser I (KAH I No. 13).

[4] Albrecht Götze, *Heithiter, Churriter und Assyrer*, Oslo 1936, 104 ff.

[5] Ignace J. Gelb, *OIP XXVII* (1935) 13 ff.

[6] H. H. von der Osten, *OIP XXVIII* (1937) 208 ff. and *OIP XXX* 427 ff.; cf. Kurt Bittel, *Prähistorische Forschung in Kleinasien* (1934), 113.

[7] T. T. K. *Bulleten I* (1937) 235-270; 543-556.

Central Anatolia and Maikop, north of the Caucasus, it is necessary to obtain evidence from excavations in the northeastern part of Turkey.

The work of von der Osten at Alişar has defined the relative chronology of the cultural strata of Central Anatolia, but the Copper Age and Chalcolithic cultures of Alişar are not yet geographically limited and their chronology is only roughly synchronized with the corresponding periods in Mesopotamia and Iran. However, there is not only the problem of relating Anatolian cultures to other areas, but there is the equally important task of tracing such a well known chalcolithic civilization as that of Tell Halaf within the borders of Turkey.

With regard to the problems just raised the following points may be emphasized:

1. Urartu architecture — niches and tunnels in the live rock, cyclopean walls — finds parallels in Anatolia which may be of Phrygian origin.
2. Slipped and highly burnished pottery from Toprakkale resembles in technique the fine red slipped ware of the Hittites.
3. Pictographic writing from Van is a possible survival from a pre-Urartu civilization [1].
4. Bronzes from Ordu and Artvin (ca. 1000 B. C.), with Caucasian parallels, indicate a region where earlier connections between Anatolia and the Caucasus should be sought [2].
5. From Şamiramaltı there is a piece of Early Bronze Age pottery, like that of Alişar and Kültepe, giving a clue to the distribution of this ware [3].
6. Pottery typical of the Copper Age in Central Anatolia has been found at Hasankale on the Aras in Turkey as well as at Kizilvank on the Aras in Nakhichevan [4].
7. The chalcolithic ware of Alişar, with burnished black slip outside and grayish buff slip on the inside, is found at Uzelik, a höyük northeast of Lake Van (Fig. 2) [5].
8. Tell Halaf ware has been found stratified at Şamiramaltı, not far from where the chalcolithic cultures of Anatolia and Iran must overlap.

*

* *

The Ministry of Public Instruction at Ankara granted me permission for archeological studies in Eastern Turkey during the months of May and June,

[1] cf. C. F. Lehmann-Haupt, *Materialien* Nr. 36 - 39.

[2] Stefan Przeworski in *Archiv Orientalni* VII (1935) 390-414; VIII (1936) 49 - 68; Kurt Bittel in *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi* I (1933) 150-156.

[3] Wilhelm A. Jenny, *Şamiramaltı in Preahistorische Zeitschrift* XIX (1928) 280 - 304 (cf. *Tafel* 33 A, 1); cf. Kurt Bittel, *Prähistorische Forschung in Kleinasien* (1934) 84.

[4] Own observations 1936-37.

[5] Own observation confirmed by von der Osten.

1937. While in Van I enjoyed the friendly assistance of the local Kultur Director, Mustafa Nayan, who made the necessary arrangements by telegraph for a test excavation at Tilki Tepe.

From the results of the test excavation three distinct cultural periods can be defined on this site on the basis of the pottery stratification. Pottery from the youngest period, stratum I, is easily recognized by the particles of straw imbedded on the slip and the wavy lines of reddish-brown paint which run vertically down the sides of vessels. In the opinion of Braidwood, similar ware comes from Tell Judeideh XIII, which the excavator considers contemporaneous with the Uruk period [1]. However, we should like to look closer to Van for parallels before attempting to date our stratum I.

The coarse to medium burnished pottery of stratum II may prove to have connections with the «self-coloured» ware from Tell Halaf [2]. According to the report of von Oppenheim the latter ware was discovered beneath the Tell Halaf painted pottery stratum, and Hubert Schmidt adds that the plain ware continued to exist after the introduction of painting. At Tilki Tepe the plain ware seems definitely later than the painted pottery of which only one was found in stratum II.

Except for a handful of unpainted sherds, the pottery of stratum III cannot be distinguished in feel from the painted ware of Tell Halaf, Arpachiyah, Carchemish etc. In painting and shape the vessels are very similar. The quantity of this pottery found here so far is too small as to permit any definite statement whether the pottery has been imported or is at home here. However, considering the area excavated it seems that a reasonable amount of Tell Halaf pottery was discovered, and as Mallowan has pointed out we must look to the mountains north of the steppe for the origin of Tell Halaf painted wares [3].

Description of the Site:

The plain of Şamiramaltı stretches out to the south of the city of Van and is bounded on the east by mountains and on the west by Lake Van. Located 6 km. south of Vankale and 1.5 km. east of the lake is the small mound called Tilki Tepe (Fig. 3 and 4). It is roughly circular having a diameter of ca. 45 m. and a maximum height of 7 m. Because of a dip in the plain from north to south, the height of the mound is 1 m. less when measured from the north.

Excavations of Belck [4]:

In 1899 Belck ran a trench from the northern edge of the höyük to the center, a distance of 25 m. from north to south. At its beginning the trench was 10 m. wide but gradually narrowed to 6 m. Although the trench is partially filled with the débris of disintegrated walls, it is evident that the trench sloped upward after having touched virgin soil only on the northern edge of the höyük.

[1] C. W. Mc. Ewan *in* American Journal of Archaeology XLI (1937) 10-11.

[2] Max, Freiherr von Oppenheim, *op. cit.* pl. L.

[3] M. E. L. Mallowan, *op. cit.*, 3.

[4] See Jenny, *op. cit.*

At the center of the höyük, a depth of not more than 5 m. below the highest point on the mound was reached. There are traces of smaller trenches running from east to west, and the northern edge has been sharply cut exposing a section 1.50 m. high.

The test excavations 1937:

For a period of one week, in June 1937, a test excavation was made by myself in an area directly south of where Belck's trench had stopped. A new trench 2 m. wide, abutting upon the southern end of the older one, was dug from north to south a distance of 5.50 m. The pottery enables us to define three cultural strata, the levels of which were measured from the highest point on the mound which is our zero point (Fig. 5 and 6).

Stratum I 0.00 m. - 1.50 m.

Stratum II 1.50 m. - 6.00 m.

Stratum III 6.00 m. - 8.00 m.

Virgin soil.

Stratum I. At a depth of 1.50 m. the first building level was observed. No architectural features were recognizable other than a large quantity of broken stone slabs which were lying at all angles in the débris.

Stratum II. Leaving 2.50 m. at the southern end of the trench for control purposes, the remaining area plus 1.0 m. to north, cutting through the southern slope of Belck's trench, was excavated to a depth of 6.0 m. The overall length of the teste trench was 6.50 m. and the deepened section was 4 m. long. Because portions of the wall caved in, it was necessary to widen the trench to 2.50 m. Steps were cut along the west wall to facilitate excavation. From 1.50 m. to 6.00 m. the cultural deposit formed a homogeneous mass of floor levels closely packed together. The graves occupied a minimum of space just below the floor levels; the area above the burials was frequently charred. In this stratum there is a complete absence of stone for building purposes, the walls being of kerpiç without stone foundations.

Stratum III. In the southeastern corner of the deep trench, an area 1.50 m. square was excavated to virgin soil. On the northern edge of the pit, at the 6 m. level, some round stones blackened by fire were touched. They appeared to extend to the north, but it was not practical to trace them. At a depth of 6.50 m. a burial was found under a charred area, and in the same level a stone (Fig. 7) on which grain was ground as well as two vessels (cf. Fig. 11) were discovered. Lower down there was nothing but a mass of deteriorated kerpiç and a few pot sherds, until the sandy alluvium which covers the shore of Lake Van was reached at a depth of 8.00 m. Digging 0.50 m. deeper revealed the same clean, sandy soil.

Pottery:

At the present time only the general character of the pottery found in the test trench can be presented. However, it is hoped that the material summarized below will be of use in stratifying the more numerous and varied finds of Belck.

1. Stratum I (0.0 - 1.50 m). The pottery of this stratum is exceptionally uniform, and is the ware most commonly found on the surface of the höyük.

General character. — Handmade, coarse to medium ware; reddish buff paste, grit and plant tempered, medium fired (Figs. 8, 9 and 16).

Slip. — Whitish — buff outside and reddish — buff inside, with some pieces showing evenly colored slip inside and out. Slip imbedded with fine particles of straw and unevenly burnished.

Painted Ware. — ca. 15 percent of the sherds are painted; wavy, vertical lines of reddish-brown to brownish-red paint on the outer surface and inside of neck (cf. Figs. 8, 3; 9 and 16, 1 - 6).

Shapes. — Vessels with sharply bent, flaring necks (cf. Figs. 8, 1 and 2); semi-pedestal bases (cf. Figs. 8, 7).

2. Stratum II (1.50 - 6.00 m.). Only one painted sherd was found at a depth of 2.75 m. which appears to belong to stratum III (Fig. 12, b 1). Although the quality of the pottery varies greatly, the distribution of coarse and medium sherds was approximately equal in all levels.

General character. — Handmade, coarse to medium, reddish-buff paste some times with black core, grit and plant tempered, firing poor to medium (Fig. 10).

Slip. — Coarse, reddish-buff slip, sometimes stained to grayish-brown; curdely burnished inside and out, the outer surface being smoother and darker than the inner.

Painted ware. — Only one sherd, probably belonging to stratum III was found.

Incised ware. — One rim piece with lines cut at an angle across the edge of the rim (Fig. 10, 5).

Shapes. — Vessels with sharply bent, flaring necks; large high rimmed bowls with flat, protruding bases (cf. Figs. 10, 6 and 7). Some of the pottery is slightly corrugated because the roll of clay used to built up a vessel was not completely flattened.

3. Stratum III (6.0 - 8.0 m.). Included in the pottery description of this stratum, is one sherd which was found at 2.75 m. in stratum II. No sherds of this type were found on the surface. The illustrated sherds were stratified as follows: Fig. 12, b 1 at 2.75 m., Fig. 11, 1 and 2 at 6.50 m., and No 18 at 7.0 m.

General character. — Handmade, well levigated buff to reddish-brown paste, well fired (Figs. 11 - 13).

Slip. — Fine creamy, buff, and reddish brown slip; lightly burnished outside and moderately burnished inside.

Painted ware. — Lustrous paint with variegated tones from buff to dark and orange to brick red due to firing. Herring-bone (Fig. 12, b 1), net (Fig. 12, b 2), and hanging loops used for decoration inside the rim as well as outside; a horizontal band around the neck and near the base (Fig. 11).

Shapes. — Vessel with sharply bent, flaring neck; the curve of the body is sharply broken and merges into the flat base; a similar vase with rim missing is Fig. 11, 2; Fig. 12 b 1 is the rim of a bowl.

Burials {¹):

Stratum I. None.

Stratum II. Six burials were excavated under the floor levels between 2.50 and 5.00 m. In each case the area above the burials was charred. The body was in a sharply flexed position, some lateral some dorsal. In the three burials located at 3.75 m., no orientation was followed. Two of the bodies were buried together with the heads pointing in opposite directions. The burials between 4.00 and 5.00 m. were located almost one above the other, but again no two were oriented in the same direction. Mortuary gifts were lacking, except for two reground potsherds which may have been fastened around the neck of a body excavated at 2.50 m. The skeletal material is moderately well preserved.

Stratum III. At 6.50 m. a burial was located with the body in a lateral flexed position; the head pointed toward the northeast. Two vessels (Fig. 11, 1 and 2) were excavated at the same level, but it was impossible to determine whether or not they were within the grave or adjacent to it. The area above the burial was charred. The only skeleton found in this stratum is poorly preserved.

Stone objects:

At a depth of 6.50 m. a roughly circular stone ca. 0,30 m. in diameter and 20 m. high was discovered in the northeastern corner of the pit (cf. Fig. 7). The shallow socket worn into the upper surface suggests that grain was brayed here.

Small amulets, of flat stone, irregularly shaped, pierced with one hole, were found in stratum II.

Obsidian (Fig. 14). — Implements of obsidian are numerous in all levels. Primary and secondary blades, some times with serrated edges, scrapers, flakes and cores cannot be assigned to a particular period but are common to all. The obsidian varies from a dense to an almost transparent black, but there is a rarer brown obsidian sometimes speckled with black. It is from the latter type of obsidian that our largest specimen is made, measuring 0,18 m. A search within the crater of the Nemrut Dağ, on the western shore of Lake Van, revealed large quantities of black obsidian but none of the brown or speckled variety.

Silex. — One small blade was found.

[¹] The skeletal material is being worked up by Professor Dr. Şevket Aziz Kansu - Ankara.

Small pottery objects:

A few reground potsherds were found in stratum II. Two of them were found with a burial at 2.50 m. suggesting their possible use as amulets (Fig. 15)

Bone objects:

One small awl found in stratum II.

Metal objects:

None.

*
* *

The stratification of Belck's pottery:

Stratum I. — From observations made on the northern edge of the höyük and in the trench of Belck, it is apparent that the deposit of Stratum I is thicker near the edge of the mound than at its center. It is for this reason that pottery which Belck assigned to a depth as great as 3.00 m. may belong to stratum I. The depth recorded by Belck was measured from the surface of the mound at whatever point he happened to be digging.

The painted sherds published by King [1] and the «Häckselkeramik» of Jenny [2] are from stratum I. The latter has given the following illustrations of pottery identical with the ware of Stratum I according to the 1937 test excavation:

Jenny, Abb. 1/1,4. Short spouts

Jenny, Abb. 1/2. Semi pedestal base

Jenny, Abb. 1/3. Horn-like handle (cf. Fig. 16, 8)

Jenny, Abb. 3/6. Complete painted vessel with flaring rim

Jenny, Tafel 33 B, 1-6. Painted sherds, no. 3 with dots (cf. Fig. 16, 1 - 6)

Jenny, Tafel 33 B, 7. Plain sherd with ribs. (cf. Figs. 16, 7).

Stratum II. — With some exceptions, the «Black ware» and the unpainted «Red ware», which Jenny has distinguished, can be assigned to stratum II. According to the notes of Belck the «Black ware» was equally scattered throughout all levels. As Jenny has observed [3], a very large number of sherds are too variegated for division according to color.

The following examples which were classified as «Black ware» by Jenny fall into the category of our stratum II pottery:

Jenny, Abb. 1/6. Base with stand ring.

Jenny, Abb. 3/7-10. Complete vessels.

Jenny, Abb. 4/1,3. Rim fragments.

In addition, the following examples of «Red ware» belong to the same category:

[1] L. W. King, *The prehistoric Cemetery at Shamiramalti near Van in Armenia* in *PSBA XXXIV* (1912) 188-204; see *PL XXIV*, 7, 8.

[2] Jenny, *op. cit.* 284 ff.

[3] *Ibid.*, 291₂

- Jenny, Abb. 2/4-5,8. Complete vessels.
 Jenny, Abb. 3/1-5. Vessels complete or nearly so.
 Jenny Abb. 4/2. Rim fragment.

Stratum III. — At a depth of 5.00 m. Belck found one piece of pottery which is characteristic of stratum III ware (Figs. 12 a and 13 b) [1]. It is handmade of well levigated reddish-buff paste; the paint is lustrous and varies from reddish-brown to dark-brown. On the outer surface, the bowl is decorated with irregular hanging loops which extend down to the thick band of paint encircling the base; inside the rim is another band of paint.

Toprakkale. — No examples of the highly polished, wheelmade «Red ware» described by Jenny were found in the test trench nor on the surface of the höyük. Such pottery is common on Toprakkale and probably belongs to the Urartu period. Several complete vessels have been published by Jenny, Abb. 2/1 - 3, 6 - 7, and some fragments Tafel 33 A/4, 6, 8. (cf. Fig. 17, 6).

Miscellaneous sherds. — The following sherds do not fit into the above enumerated groups:

- Jenny, Tafel 33 A/1. Early Bronze Age at Alişar (Fig. 17, 1).
 2. Iron Age pottery from Nakhichevan? (Fig. 17, 2).
 3, 5. Related to Copper Age pottery of Alaca and Ahlatlıbel? (Figs. 17, 4 and 5).
 7. Comparison with the plastic impression on Hittite handles suggested to Jenny by Christian (Fig. 17, 3).

Miscellaneous finds of Belck:

All objects, if not otherwise stated, have been found unstratified.

A. Stone objects:

Obsidian. — More than 1500 pieces of obsidian were found by Bleck — nuclei, blades, scrapers and flakes — of which the following have been published:

Arrowheads with a straight or slightly concave base in Jenny, op. cit. Abb. 5/6-9. - King, op. cit. Pl. XXIV, 9.

Blades, primary and secondary, in Jenny, op. cit. Abb. 5/15-24. King, op. cit. Pl. XXIII 1, 2. (Jenny Abb. 5/17 and 21 have a notch on one side).

Flakes in Jenny, op. cit. Abb. 5/13, 14.

Silex. — Relatively few blades of this material have been found of which Jenny published three pieces (Abb. 5/10-12).

Objects of various material. — Pear shaped mace head with conical perforation of white, fine grained limestone in 6 m. depth (Jenny, Abb. 7/2).

Flat ax in original setting of staghorn found with skeleton b in a depth of 6 m. (Jenny, Abb. 6).

Problematical object, perhaps unfinished stone vessel (cf. Jenny, p. 293 and Abb. 7/4).

[1] Ibid. Abb. 1, 5.

Grinders and querns have been found of which Jenny publishes one (Abb. 7/1). Fragments of hammer axes (Abb. 7/3) as well as «whorls» are mentioned. Approximately rectangular small stone plates are said to have been found with the burials near the skulls. A small black «button» and an object with a partially bored but not pierced (Abb. 5/4 and 5). Beads of white, black and green color as well as one of carnelian are mentioned.

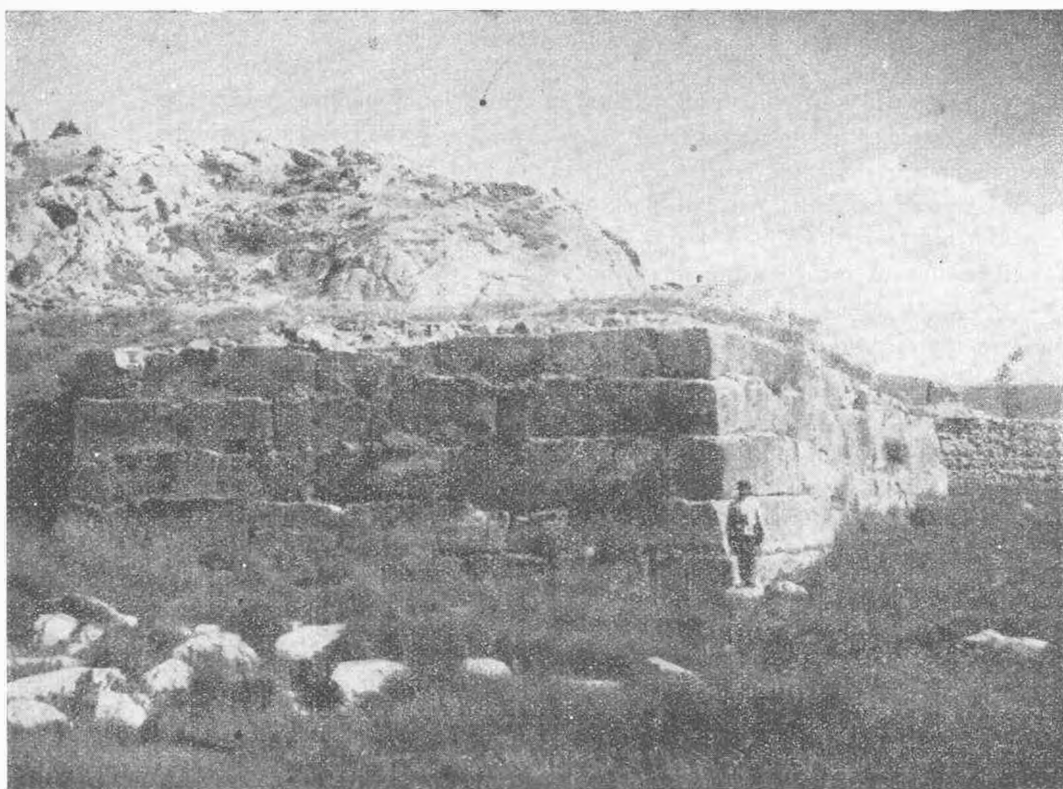
B. *Small pottery objects*: Several reground potsherds similar to the ones found in the test excavation of 1937 in stratum II (Fig. 15) are published by Jenny Abb. 8/16, 17 and King, Pl. XXIV, 5, 6.

C. *Bone objects*: Many awls have been found of which Jenny published several types (Abb. 8/6-15 and 18-23), as well as King on Pl. XXIII, 3, 4. King, Pl. XXIII, 3 and Jenny Abb. 8/10, 11, 21 - 23 have the typical form of the Copper Age deposits in Central Asia Minor (Alişar and Alaca-höyük), Jenny Abb. 8/14 resembles awls from the chalcolithic deposit at Alişar, and finally Abb. 8/15 such from the deposit of the Hittite period. The other types are well known too, but are in Central Anatolia not confined to a special period. An awl similar to Abb. 8/18 was found in stratum II during the test excavation of 1937.

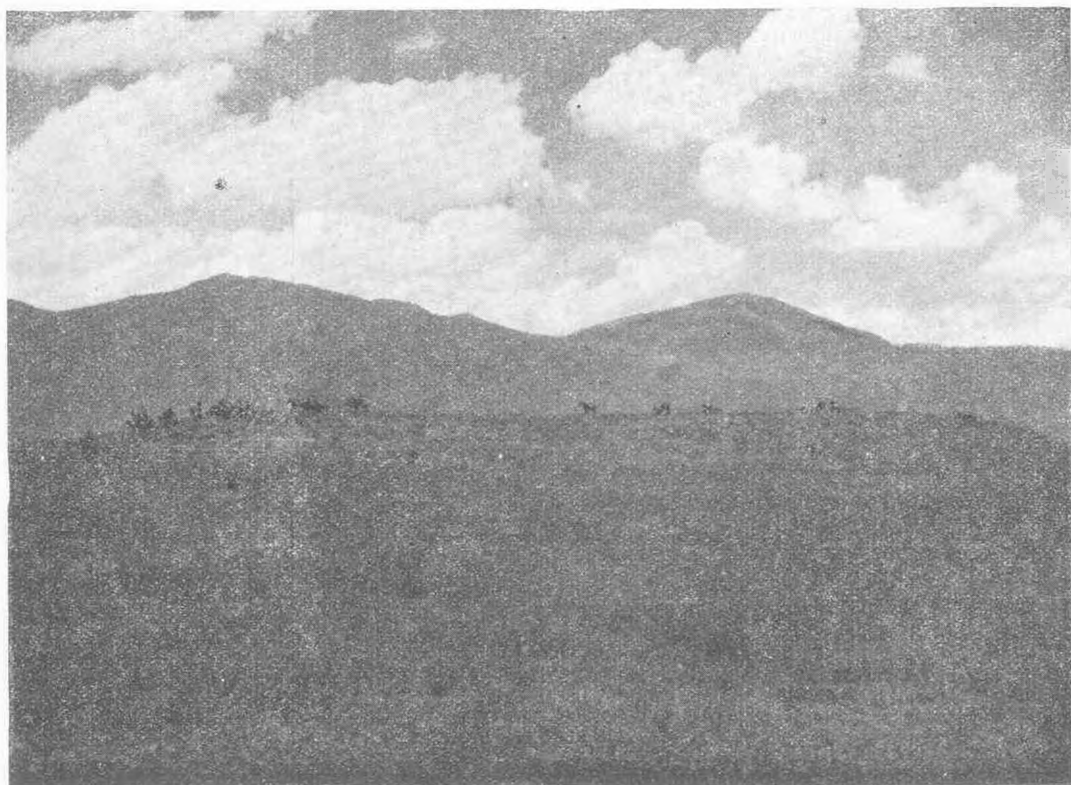
Staghorn axes or hammers and such of bone have been found (Abb. 7/5, 6 and Abb. 8/2). Other objects appear on Abb. 8, 1, 3-5.

D. *Metal*: Three small copper or bronze objects have been found, all in a depth of 1.75 m., neither of them being of any typical form (fish hooks and one awl). Awls or points of a similar type with a round or rectangular crossection are common in Central Anatolia from the Copper Age onward, but especially frequent in the deposits of the Hittite period.

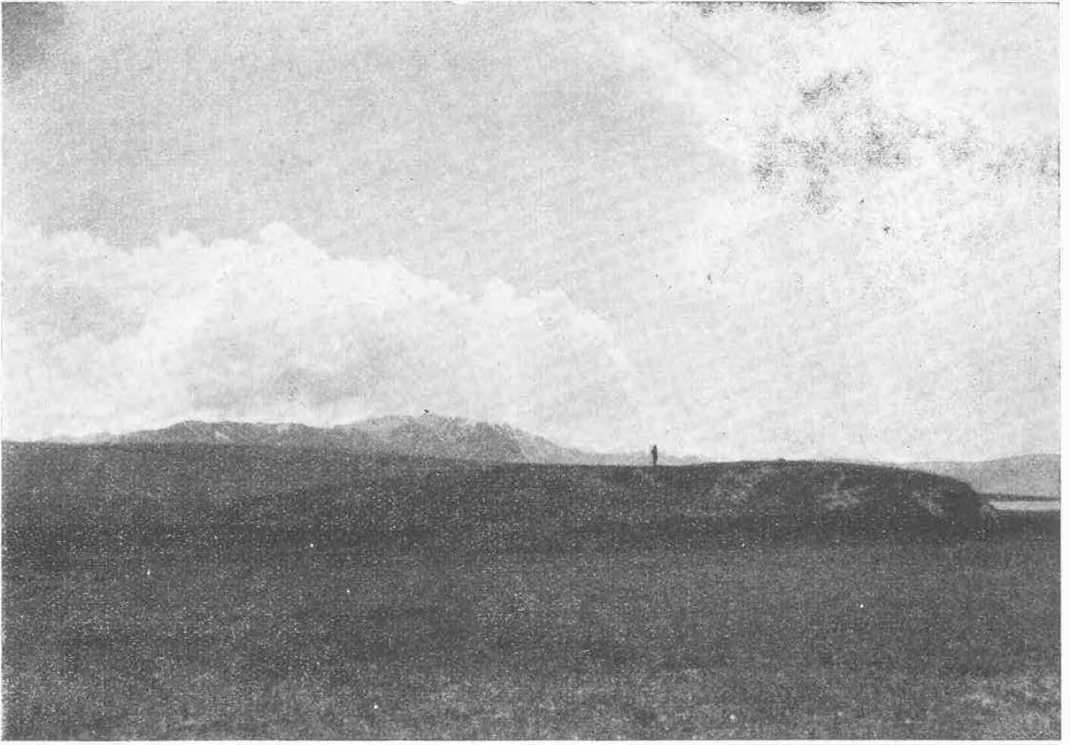
July, 1937.

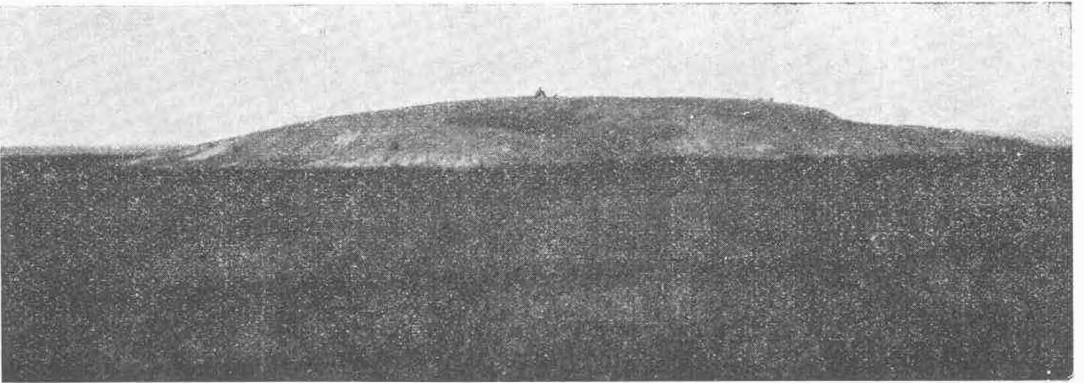
Şekil: 1 — Fig. 1

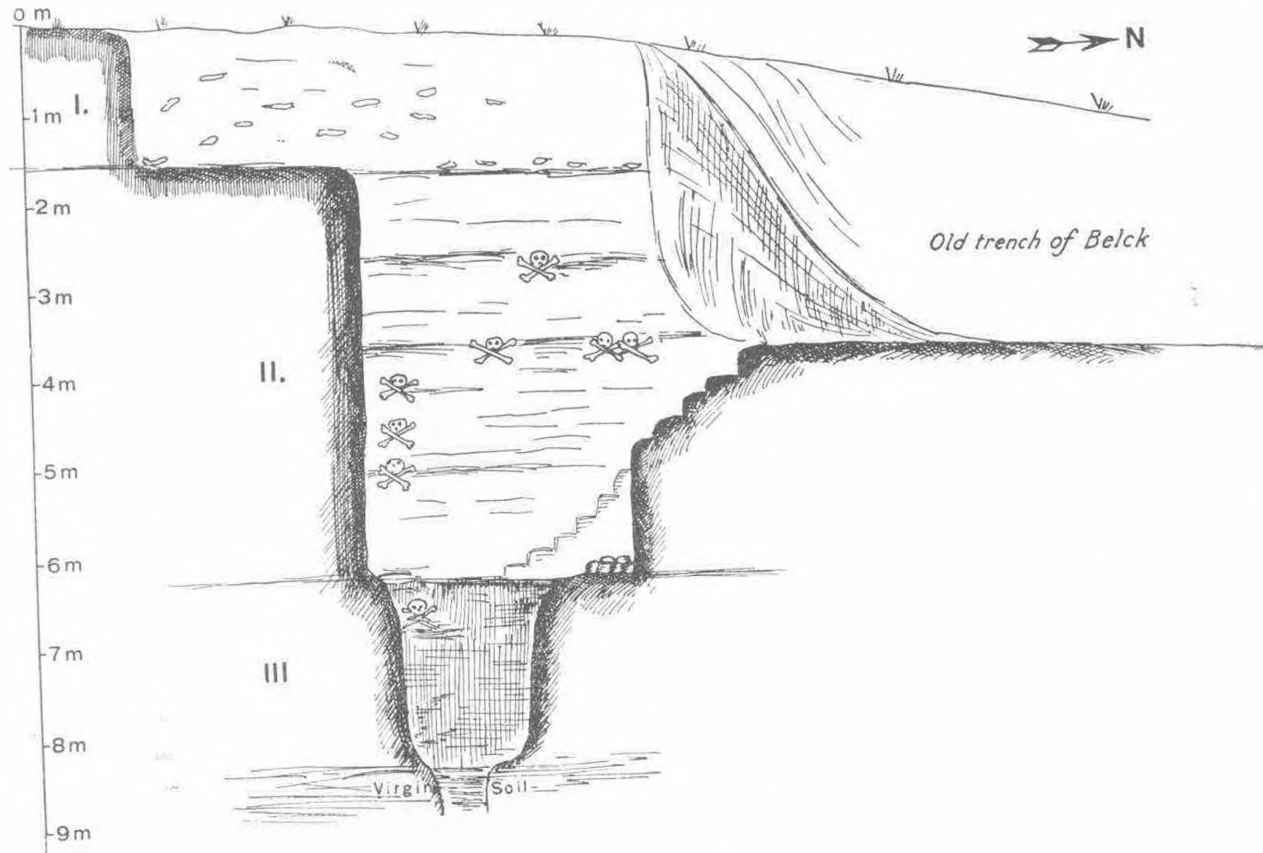
Şekil: 2 — Fig. 2

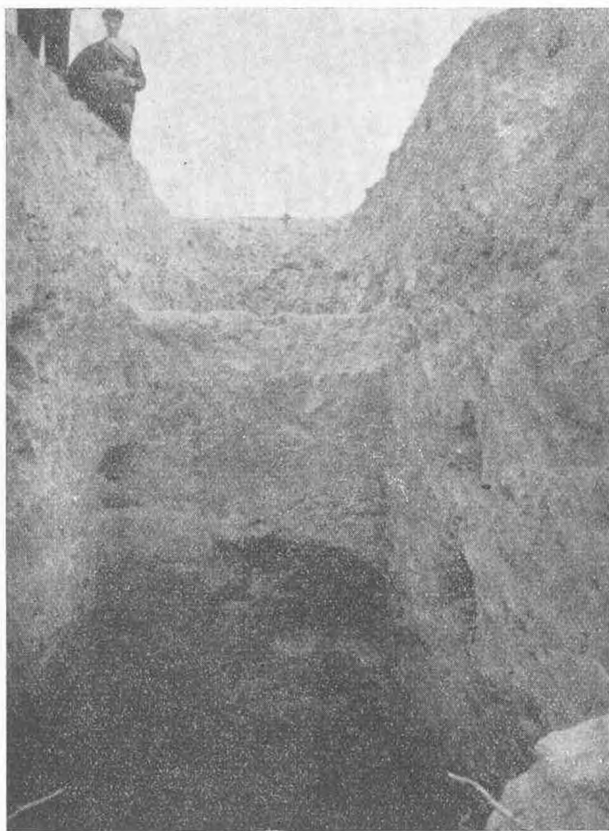
Şekil: 3 — Fig. 3

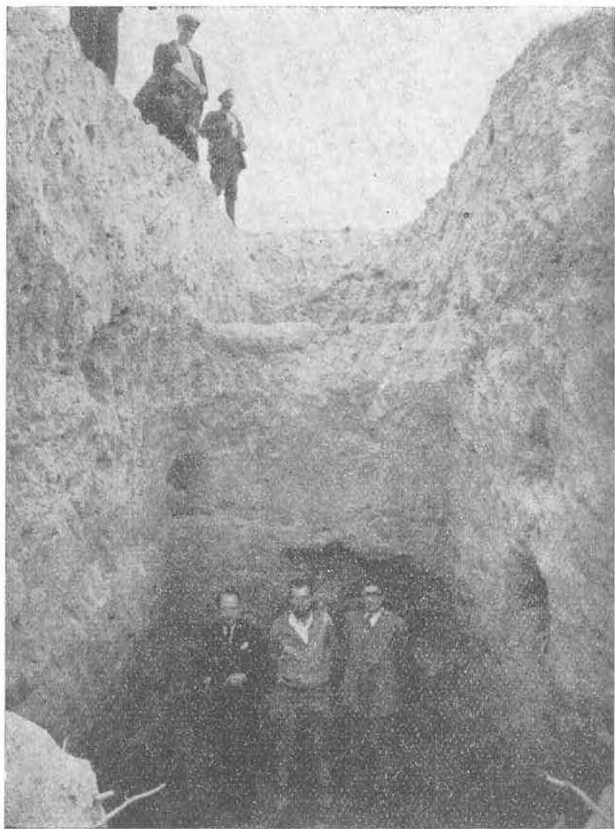
Şekil: 4 — Fig. 4

Şekil: 5 — Fig. 5

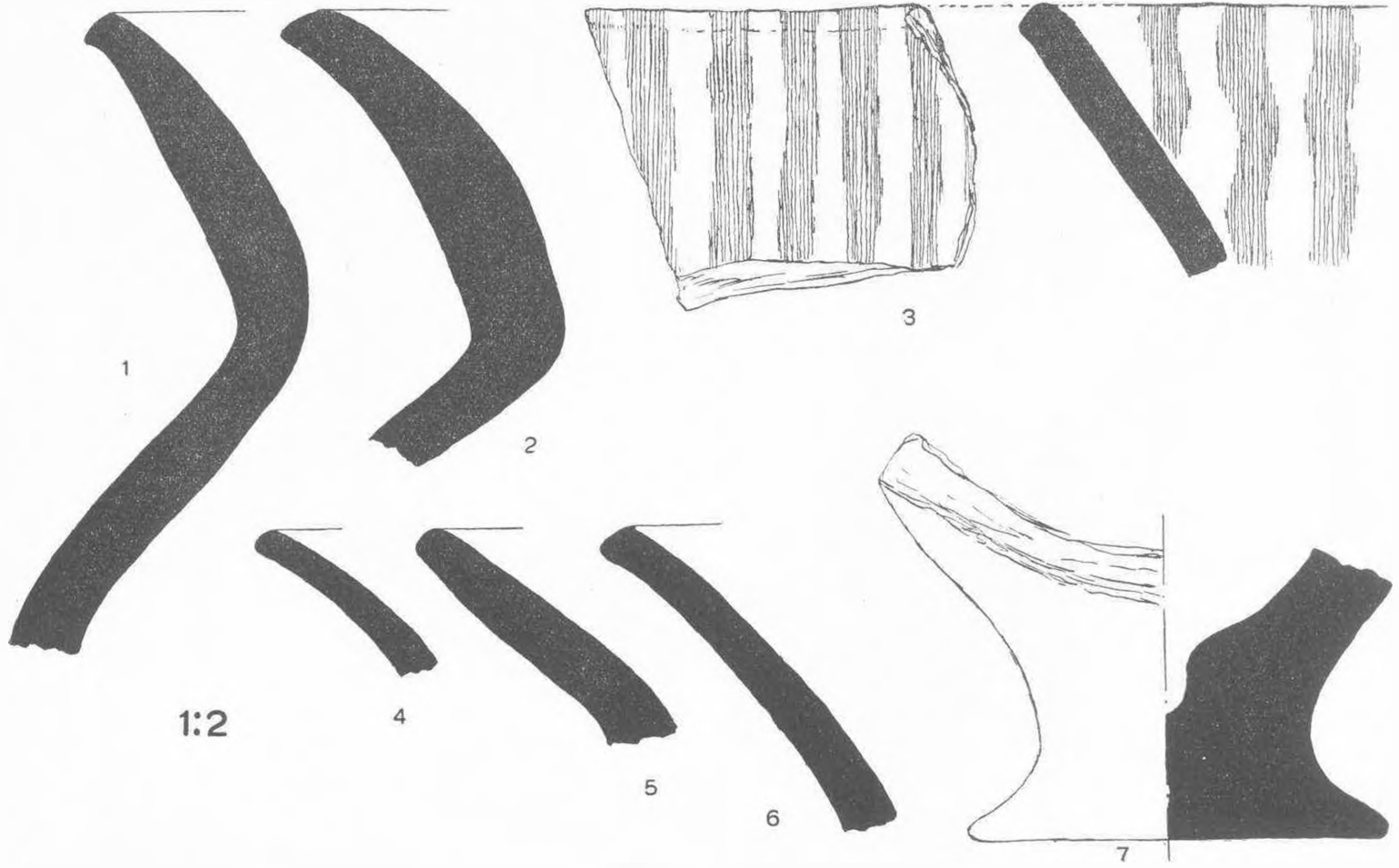
Sekil: 6

— Fig. 6

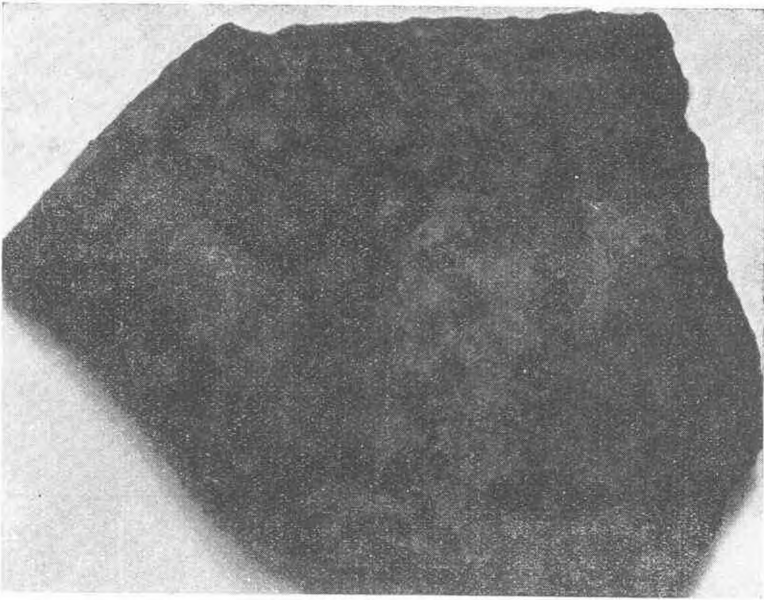
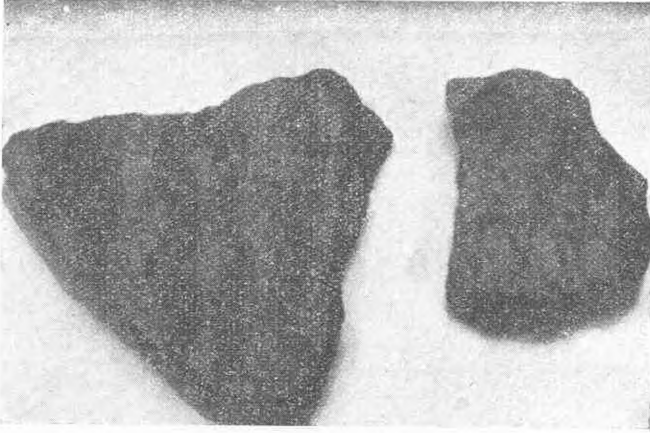

Şekil: 7 — Fig. 7

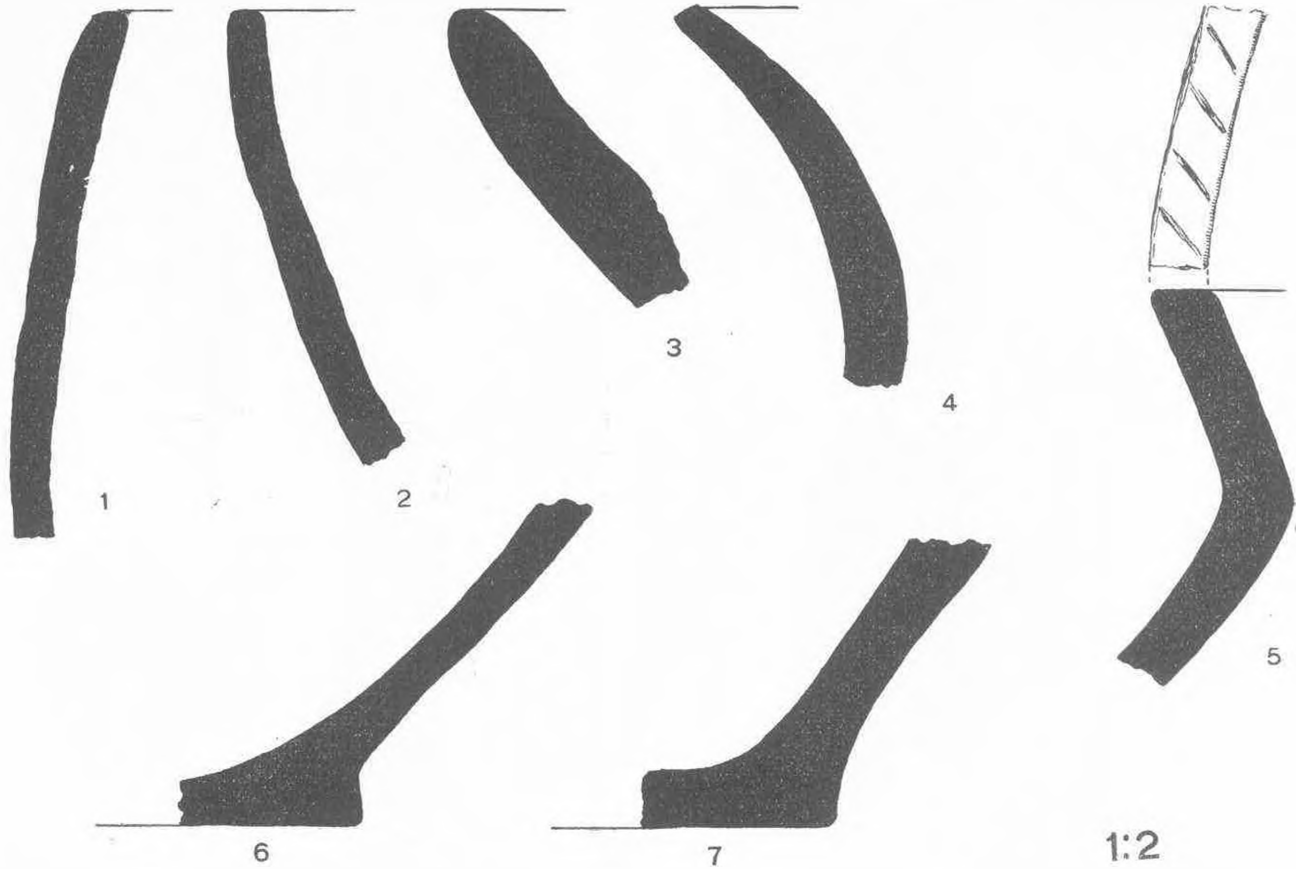

1:2

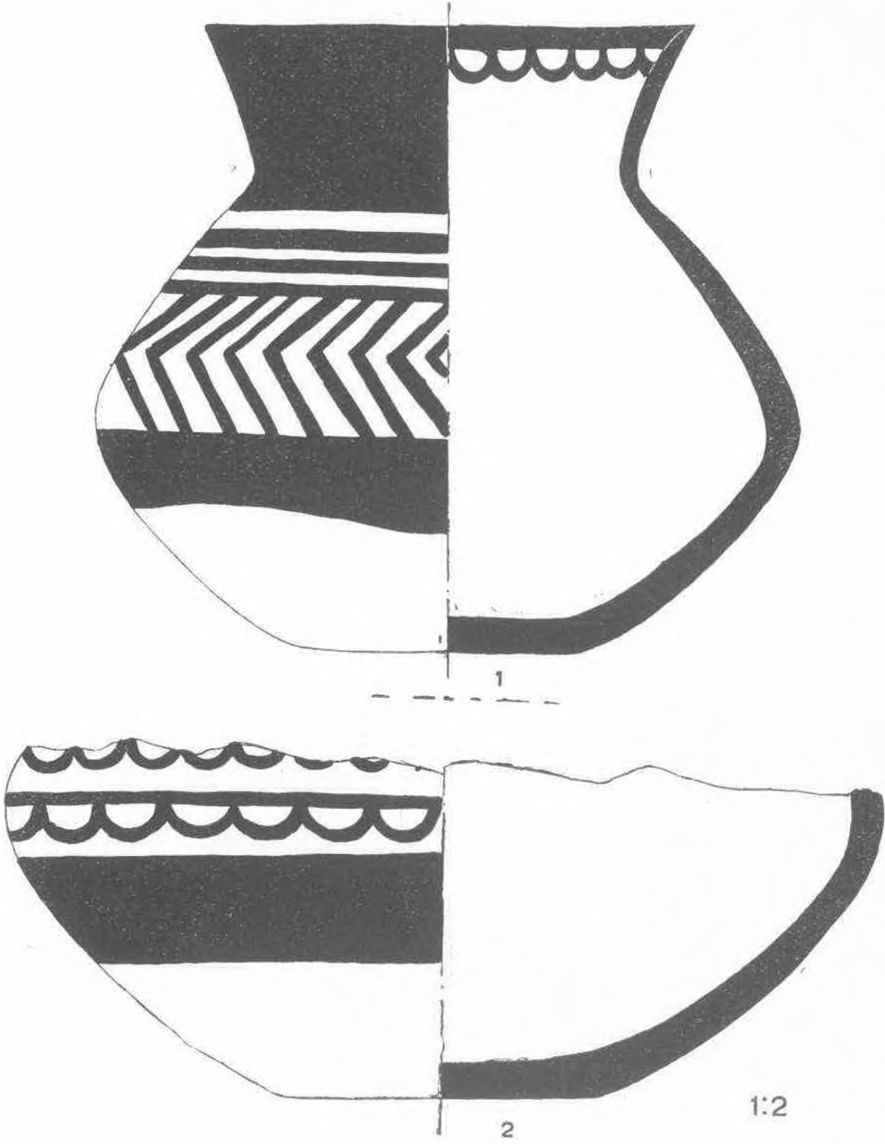
Şekil: 8 — Fig. 8

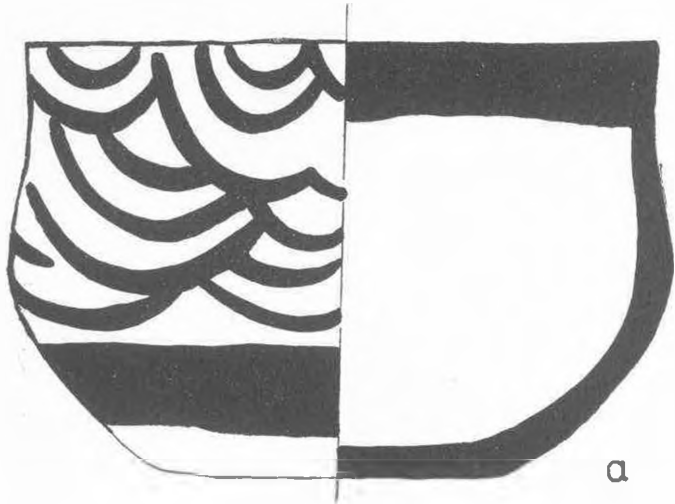
Şekil: 9 — Fig. 9

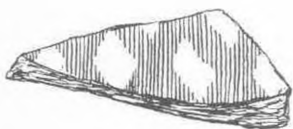
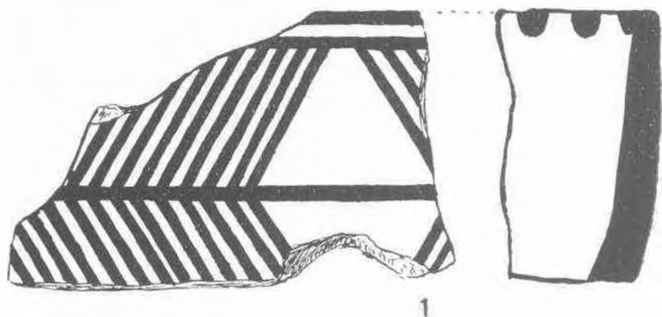
Şekil: 10 — Fig. 10

Şekil: 11 — Fig. 11

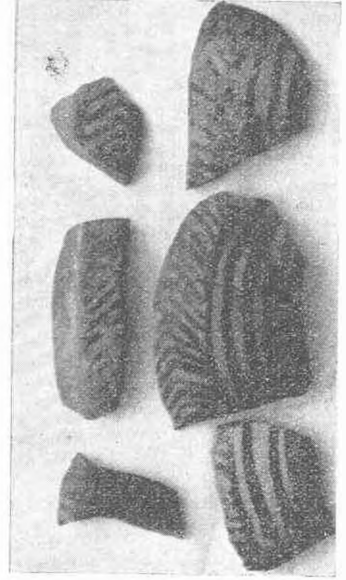
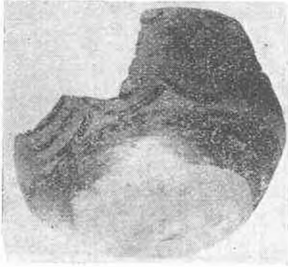
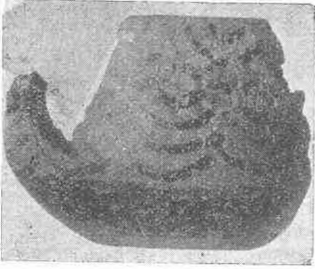

Şekil: 12

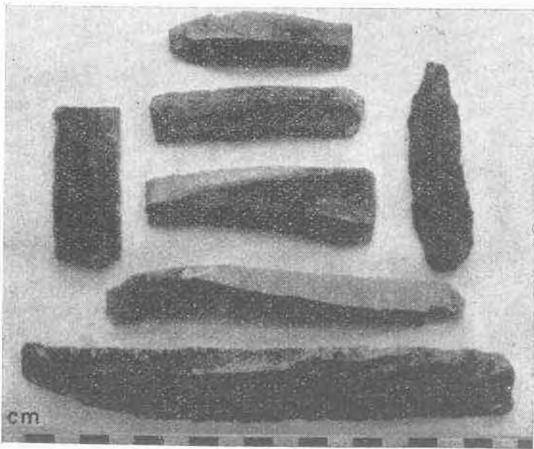

1:2

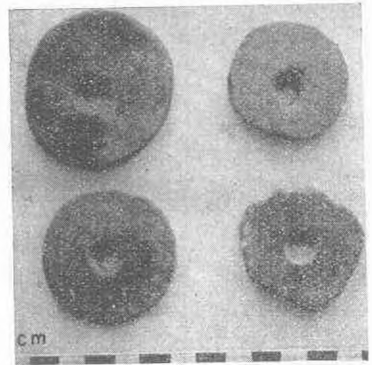
— Fig. 12

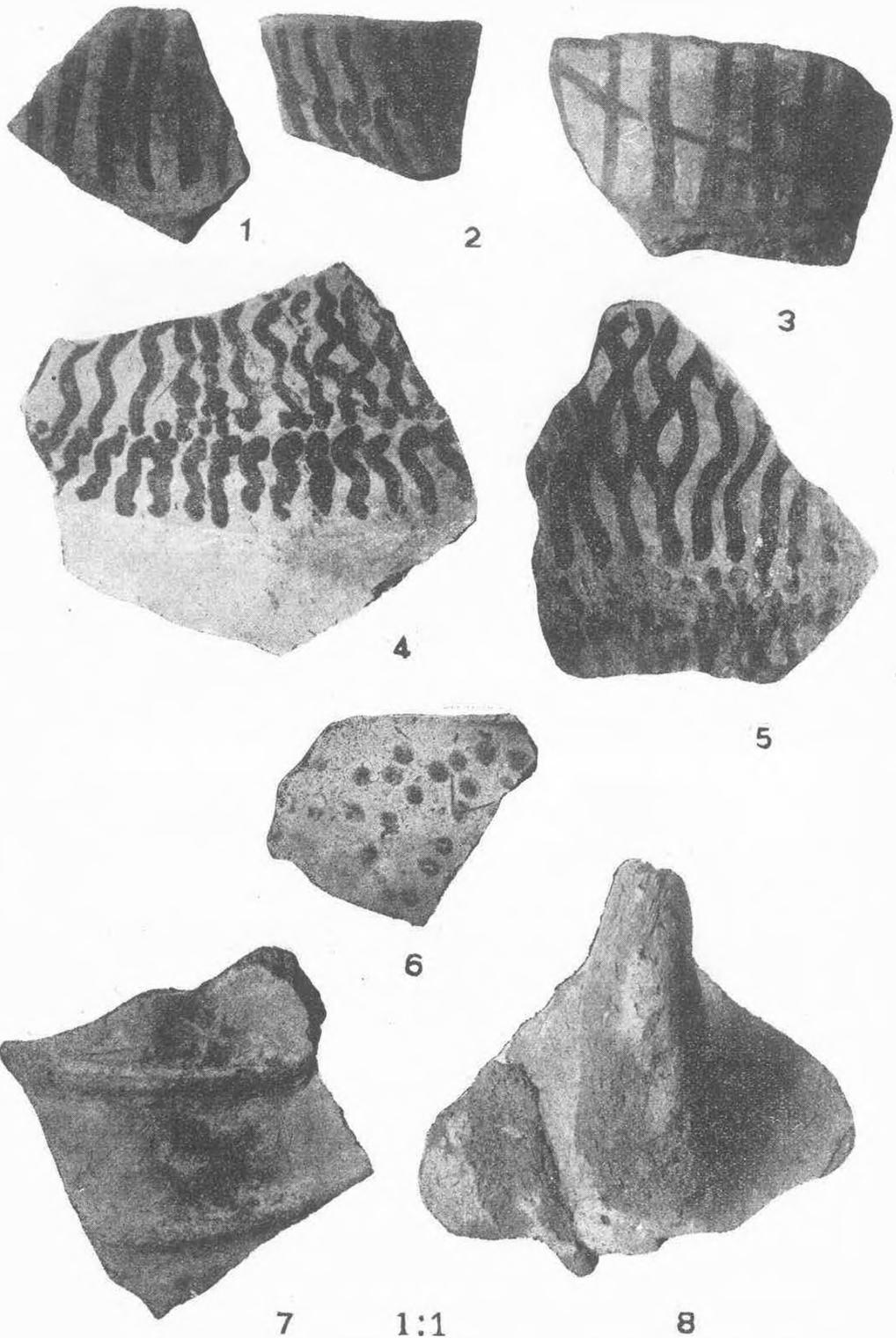
Şekil: 13 — Fig. 13

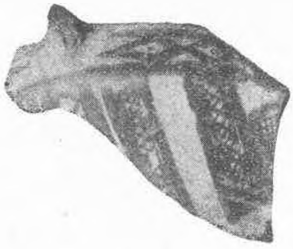
Şekil: 14 — Fig. 14

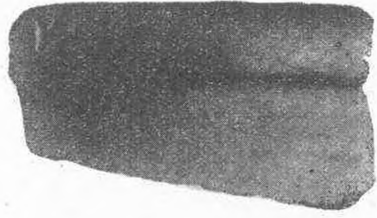
Şekil: 15 — Fig. 15

Şekil: 16 — Fig. 16

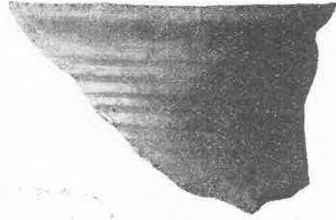
1

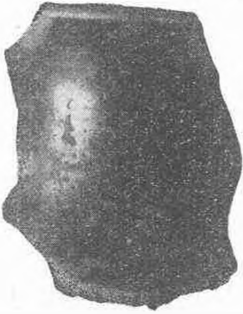
3

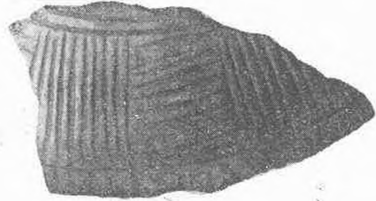
2

4

6

5

Şekil: 17 — Fig. 17

VANDA YAPILAN HAFRİYAT (1938)

Prof. K. Lacke

Anadolunun şark kısmında bakıyeleri serpilmiş olan medeniyet, Asuri kitabelerinde Ur-Artu namile zikredilmekte olup bize de, başlıca şehrinin, nisbeten yeni isminden dolayı Van medeniyeti namile maruftur. Bu bakıyeler umumiyet üzere hususî tipte ve tepelerde bulunan kalelerden ibaret olup bazıları'nın civarında bir şehir mevcuttur, bazen de hattı mihî ve Van lisanile yazılı kitabeler bulunmaktadır.

Anlaşıldığına göre Vaniler, Hurriler namile maruf büyük kavmin bir şubesidirler. Bir zaman Kafkasyadan Lut Denizine kadar yayılmış olan mezkûr kavim, Ahdı Atıkde de bir iki defa zikredilmektedir. Fakat gayet muhtasar zikredilmişlerdir ve ancak Lut Denizi etrafındaki araziye Edomit'lerden evvel sahip olduklarından başka kat'î bir malûmat verilmemiştir. Hititler ve Asurilerle tefevvuk hususunda bir zaman ciddî bir rekabette bulunmuş olan Hurriler nihayet şimale doğru püskürtülmüşlerdir. Belki de Van gölü etrafındaki arazi, oraya şimali garbiden başka taraftan girmek mümkün olmadığından, büyük bir kavim olarak nihaî yurtları olmuştur.

Bütün Eurasia tarihinde, Himalyalardan itibaren şarktan garbe doğru Pirenelere kadar uzanan dağ silsilesi esaslı bir rol oynamıştır. Cenubunda bulunan kavimler, mütemediyen şimal geçitlerinden istilâlara maruz olmuşlardır. Müstevli-ler onlarla sıhriyet peyda etmiş ve yerleştikten sonra kendileri de yeni istilâlara kurban olmuşlardır. Bu istilâlar ve mukabil istilâların arzettikleri mudil meselenin en müşkül olduğu nokta, Asyanın Küçük-Asya olmağa başladığı mahal, yani Dicle ile Fırat membaları etrafındadır. Frikyalılar, Hititler, Asuriler tarihine dair bazı malûmat mevcuttur; Hurriler ve Hurrilerin Vanî denilen şubesi hakkındaki malûmat daha azdır; Vanilerden evvelki devirde Van ovasında sakin olan kavim hakkında hemen hiçbir malûmat yok gibidir.

Bu kadar çok meselelerle dolu ve bu kadar az tanınmış bir yerdeki mesainin ilk mevsimi bizzarure daha ziyade keşfiyat kabilinden idi. Bu meseleye girişilebilecek başlıca dört nokta vardı: Van kalesi, kalenin şimalinde ve cenubundaki ova ki asıl şehir orada bulunmuş olabilir, kalenin alt şark ucunda Marr tarafından keşfedilen hucreler, aynı ovada kalenin takriben dört kilometre cenubundaki kablel-Vanî «Şamiramaltı tepesi» (Tilki Tepe).

Bu plânlardan birincisi ve dördüncüsü hakkındaki taharriyatı tehir etmek zarureti hâsıl oldu. Plânu yapılmadan evvel kalede hafriyat mümkün değildi, halbuki bu da bir mevsimlik iş idi. «Şamiramaltı» nda ise ancak geniş ameliyat lâzımgeldiği anlaşılıyordu, çünkü Belch tarafından tecrübe kabilinden hendekler kazıldığı gibi Riley tarafında da bu gibi ameliyat acele olarak icra edilmişti. Bunları ilk sene icra etmek mümkün değildi. Gelecek sene yapılabilmesi de kulnabileceğimiz adamların adedine bağlıdır.

Aşağıda görüleceği gibi ikinci ve üçüncü plânlar kısmen ikmal edildi. Hattâ bunlardan birisinin, hiç kimsenin tahmin edemediği kadar mühim ve müddil olduğu görüldü. Ameliyattan zuhûr eden diğer iki tasavvuru da icra ettik.

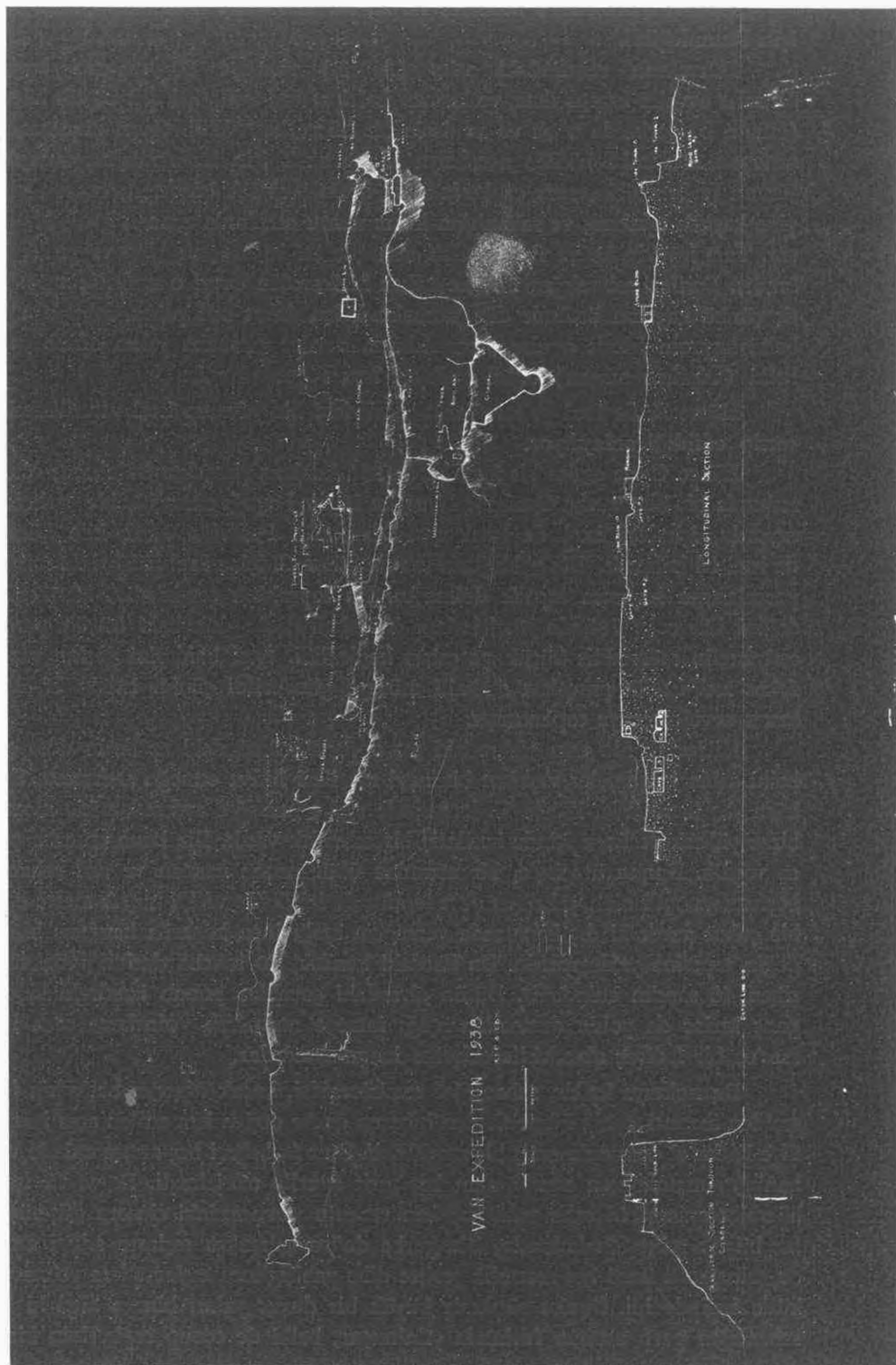
Van kalesi, takriben bir mil tulünde olup şarktan garbe doğru uzanan ve geniş Van ovasında münferit bir mevki işgal eden bir tepededir. Cenup tarafı uçurumdur, şimali de muhtelif meyilleri olan bir yamaçtır. Asıl kale, tepenin yüksek garbî ucudur. Cenup cephesinin aşağısında harpten evvel bir şehir vardı ki şimdi metruktür. Şimal yamacının aşağısında bir türbe harabesinden başka modern binalar yoktur, o tarafta tepeye yakın topraklar hep bataklıktır.

İlk esas, mümkünse kadîm şehrin mahallini keşfetmekti. Harpten evvelki şehrin altında mıydı? Kalenin yanından takriben altmış metre ve şark ucundan takriben bir çeyrek mil garbinde yirmi metre murabbaında bir çukur kazıldı. Sathın takriben yedi metre aşağısında, islâmî ve modern tipte çanak çömlek parçaları bulunan bir tabakanın akabinde, evvelce «Vanik» namile maruf ince kırmızı kaplar da çok miktarda bulundu. İki kuyu müstesna olarak bunların içinde hiç yabancı yahut muahhar tipler karışmamıştı, fakat bu Vanik sath ancak takriben 50 santim derinliğinde idi. O noktada çanak çömlek parçaları dağınık olmağa başladı ve takriben 8 metrede büsbütün yok oldu. Daha aşağıda kaba ve hiç dokunulmamış kum vardı.

Bu çukurun (B. 1.) arzettiği meseleler, cevap verdiği suallerden fazla idi. Eğer ince kırmızı kapkaçağın (Urartian) diye tayini doğruysa (bak: aşağıda s. 7), bununla nisbeten modern bakiyeler arasında kültürel yahut başka mahiyette rüsubat niçin yoktu? Hafriyat icra edilen bütün başka yerlerde ince kırmızı poteri ile münasebattar olarak bulunmuş olan boyalı devetüyü rengindeki parçalardan hiçbir iz niçin yoktu? Ancak bir nokta açıkca belli idi: Kableharp şehrin bu noktası altında bir tek mütekaddim iskân devresi olmuştur, hem de rüsubatın derinliğinden anlaşıldığına göre uzun müddet devam etmemiştir. Fakat kalenin cenup cihetinde bir Urartian şehri mevcut olup olmadığı meselesini halletmeğe bir tek çukur kâfi değildir. Daha ziyade hafriyat icrasına ihtiyaç vardır. Fakat modern enkazın derinliği bütün bu sahadaki mesaiyi pek güçleştirmektedir.

Tepenin şimal yamacında, kalenin şark cihetindeki işe Marr'ın bıraktığı yerden başlandı. Marr, tepeleri hiçbir zaman görülmemiş olan iki büyük hücreyi temizlemişti, fakat en ziyade kitabelere ait malzemeyle alâkadar olduğundan daha ileri gitmedi. Binaenaleyh ilk görülecek iş, hücrelerin ancak bir cüz'ünü teşkil ettikleri geniş taraçayı temizletmekten ibaretti.

Sondaj icrası için yamacın eteğinde iki küçük saha (A. 1. ve A. 2.) intihap edildi. 30 mayısta A. 1. de işe başlandı. Beş metre en ve on metre boyunda bir hendek kazıldı. Cenup tarafında, sathdan birkaç santim aşağıda, garpten şarka mail bir kayalık keşfedildi, hendeğin cenup uçtaki en büyük derinliği takriben 52 santim idi. Şimal ucta tam bir metre derinliğinde su çıktı. Yalnız birkaç karaktersiz poteri parçası ile bir küçük mihî kitabe bulundu. Mesken izleri yoktu, belki eskiden mevcut onlanları seylâp götürmüş yahut tepeden aşağı yuvarlanmışlardır.

Garpte daha ilerde bulunan A. 2., bu mevsimde kazılmadı çünkü sondaj için lâzımdıydı.

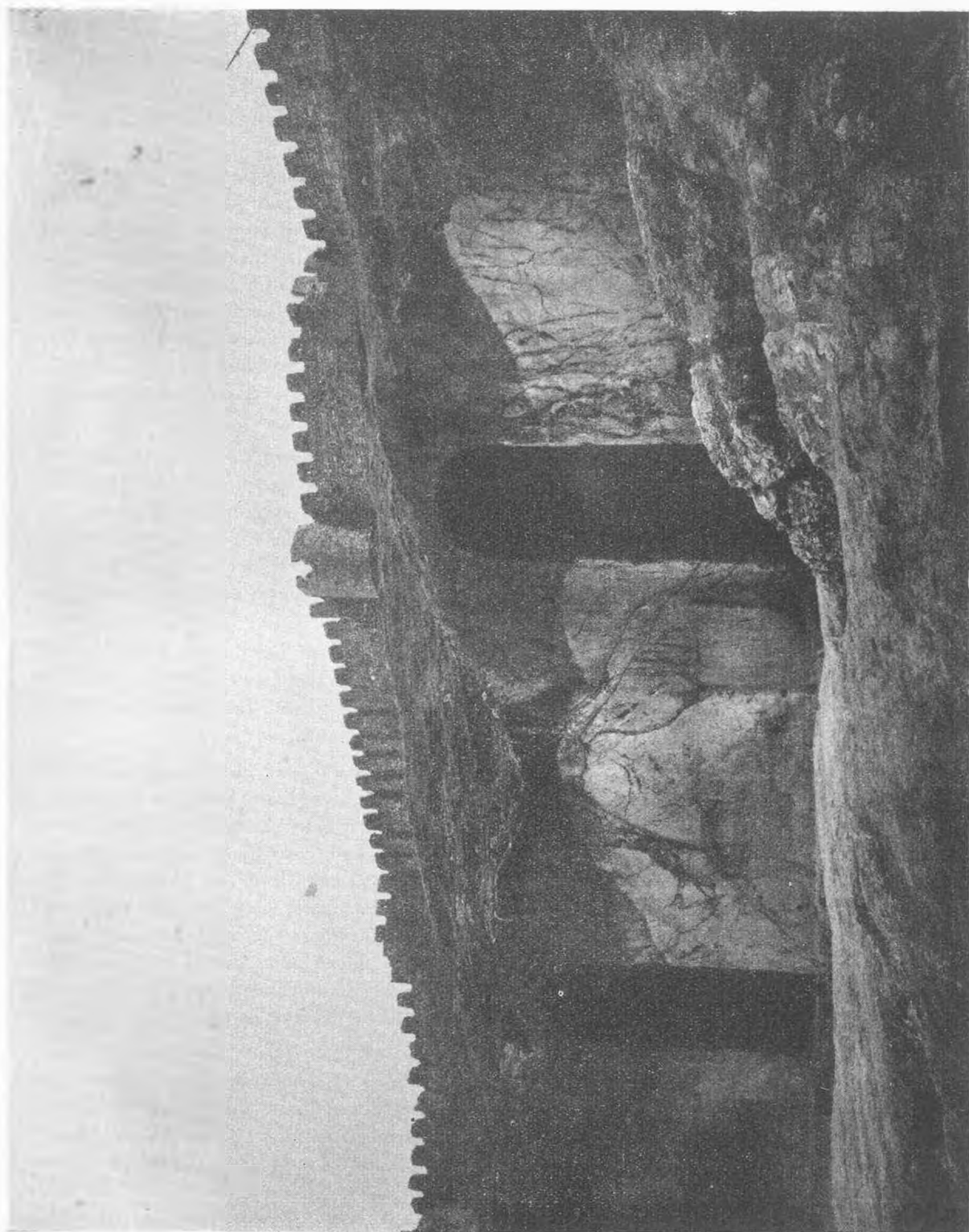
Hücrelerin etrafındaki saha (A. 3.) mesaiye 30 mayısta başlandı. Bu saha evvelce karıştırılmış ve kısmen hafriyat icra edilmişti. İlk büyük hücrenin (Hücre B) şarkında uzun ve az derin bir hücre keşfedildi. Gayri muntazam surette on altı kaba bölüğe ayrılmıştı ki oturmak için kullandıkları anlaşılıyor. Bunun fevkında, kayanın cephesinde az derin mahkûk bir hat uzanıyor, altında yine kayada oyulmuş ve sahanlığın kısmı azamı etrafında uzanan geniş bir peyke var. Tam köşede, B. ve C. hücreleri arasında iki iri taş yan yana ve peykeye yakındır. Bunlar, sahanlığın üzerine enkaz birikmeden evvel o mahalle vaz edilmiştir çünkü kayanın üstünde düz yatmaktadır, fakat aslı plâna dahil olsaydılar belki kayanın içinde oyulmuş olacaktı. Bunlar mezbaha yakın olduklarından belki (takdim masası) teşkil ettikleri hatıra gelmektedir.

Hücre B. de istel yoktur fakat zemindeki bir yuvanın istel vaz edilmesi için tertip edildiği anlaşılıyor.

Hücre C. de cesim bir istel kaidesinin kırılmış parçaları bulunmuş olup ön sahnında bir kitabe var. Profesör Marr bu hücreyi açtığı zaman kaide yerinde duruyordu, içindeki istel de kırılmıştı. Maamafih Profesör Marr bile hücre B. de istel izi bulmadı. Biz geldiğimiz zaman hücre C. içine istel kaidesinin mütebaki parçalarının boyunca toprak dolmuştu. Bu toprakları temizledik. Marr'ın hendegini hücrenin önünde temizlerken istel kaidesinin mütebaki büyük parçası ile asıl istelin müteaddit küçük parçaları keşfedildi. İstel kaidesini yerine vaz ettik, fakat asıl istelin parçaları mahallî müzeye gönderildi çünkü istelin büyük bir kısmı evvelce oraya toplanmıştı.

Hücre C. nin tam şarkındaki taş peykenin üstündeki az derin dört çukur belki aslen takdimeler veyahut bir nevi mayileri ihtiva etmeğe mahsustu. Sahanlığın dış kenarında, Hücre C. karşısında asıl sahanlığın sahnından bir metreden biraz yüksek ve kaya içinde kesilmiş bir sahanlık vardı. Biz buna «mezbah» adını verdik. Bunun üzerinde, bir ucundan öbür ucuna uzanan ve asıl sahanlığın kenarına amudî olan, takriben dört santim derinliğinde ve iki buçuk metre eninde bir çukur vardı ki dış kenarında yamaçtan aşağı inen kenarda kazılmış bir hendegin tepesine yaklaşıyordu. Bu ilerdeki hendek, 70 santim derinliğinde ve takriben 40 santim enindedir. Bütün civardaki çocuklar bunun üzerinde kayarlar, genç kızlar da yolda durmadan aşağı inmeye muvaffak olurlarsa sene içinde mes'ut bir izdivaç aktedebileceklerine inanmaktadırlar.

Bu noktaya kadar, sahanlığın temizlenmesi, ancak Marr'ın başladığı işi ikmalinden ibaretti, fakat hücre C. den itibaren garbe doğru icra edilen amelîyat şimdiye kadar el dokunulmamış bir arazideydi. Burada beheri beş metre eninde ve sahanlığın uzunluğuna amudî olan beş şerit sırasile temizlendi. B. ve C. işaretli hücreler arasındaki saha temizlenirken tepenin yamacındaki cinsten düşmüş taşlar büyük miktarda bulundu. Biz garbe doğru çalıştıkça taşların adedi artıyordu, nihayet üçüncü beş metrelik şeritte dibe yaklaşıncaya taşlar adeta yekpare bir kütle halinde idi. Bunlar şüphesiz büyük bir duvar yahut binaya aitti ki belki sahanlığın garp ucunun fevkında yıkılmıştır, belki de cenup cephesinin bir kıs-

mının fevkından yıkılmıştır. Bu iki şıktan birini kabul etmek müşküldü, çünkü blokların vaziyetinden garpten şarka doğru atıldıkları anlaşılıyordu; fakat B. ve C. işaretli hücreler arasındaki ve hücre C. karşısındaki mezbahtaki taşlar, garbî uçtan öyle bir mesafedeydiler ki eğer oradan geldilerse düştükleri duvarın fevkalâde yüksek olması lâzımgelir.

Sahanlığın şark ucu etrafındaki taş peyke garpten hücre C. ye kadar uzanıyor ve hücreden geçtikten sonra mezbanın iç kenarından geri dönüyordu. En garpteki uçta bir ikinci «takdime masası» vardı ki B. ve C. işaretli hücreler arasındakine benzer fakat aynı değildi. Buna yakın, sahanlığın üstünde bir iskelet bulduk. Bu bir metfen değildi, ve «yıkılmış duvarın» taşlarının teşkil ettikleri cesim kütleinin altında idi. Bir duvar yıkılırken altında duran yahut koşan bir insan gibi serilmiş bir vaziyette de değildi. Belki birisi uykuya yatmışken duvar üzerine yıkılmıştır, belki de bir zelzele eseridir. Sahanlığın istimali terkedildiği zaman ile duvarın yıkıldığı zaman arasında büyük bir fasıla olamazdı çünkü düşen taşların altında birikmiş döküntüler pek azdır.

Sahanlık tamamen temizlenince görüldü ki hücre C. garbindeki saha, üç cihetten kayanın içinde oyulmuş büyük bir odaya benziyor. Bundan başka, hücre C. nin tam garbinde cenup cephesinin tepesinden aşağısına kadar uzanan 32 santim eninde ve açık renkte bir hattan mülâsik bir duvarın varlığı istidlâl olundu. Bu veçhile, saha dört cihetten kapatılmıştır. Maalesef bu muhtemel duvar evvelce çalışılan kısma ithal edildiğinden izleri bulunduysa da daha önceki raporlarda kaydedilmemiş oldukları anlaşılıyor.

Kapatılmış sahanın şimali garbî köşesinde bir tâli duvarın bakıyeleri var. Bu, kaya peykesinin üstünden kutranî karşılıklı köşelere müteveccih olarak ve sonra, kapatılmış sahanın şimal cephesinden uzanıyor. Bir noktada üç kat taş kalmışsa da başka yerleri umumiyet üzere bir kattır.

Sahanlığın garp ucundakilere müvazi olarak, beş metre enindeki şeritlerden diğer ikisinde, sahanlığın fevkında ve garbe doğru keşfiyata devam ettik. Burada lâakal iki devreye ait inşaata dair geniş mikyasta deliller bulduk, biri sahanlığın kesilmesine muasır olduğu anlaşılıyordu, öteki de müteahhirdi. Bu noktadaki mesai, mevsimin sonunda itmam edilmediğinden devam edilmesi lâzımdır. İlk devrenin hususiyeti, ana kayalıkta hazırlanmış az derin yuvalara oturtulmuş iri taşlardan ibaret inşaattır. Bu sahanın hiçbir yerinde iki kattan fazla taşlar mevziinde kalmış değildir. İkinci devirde, mütekaddim devrin işi temel yahut temelin bir kısmı için kullanılmış ise de inşaatta kullanılan taşlar daha küçüktür ve şekilleri o kadar güzeldir. İlk devre ait bir inşaatın üç cihetini, ve müteahhir devrenin bir miktar dağınık bakıyelerini bulduk.

A. 4. te mütekaddim devrin natamam inşaatının dördüncü cihetinin mahallini tayine teşebbüs etmek üzere, garbe doğru 15 metrede ve aynı sathda, beş metrelik bir hendek kazmağa başladık. Burada aradığımızı bulmadıkça da yamaçta birkaç metre daha yukarda çok daha büyük bir duvar olduğu anlaşılın bir inşaatın bakıyelerini keşfettik. A. 4. ile A. 5. arasındaki sahanın temizlenmesi lâzımdır. Fakat bu iki sahada set inşaatı ve geniş inşaat keşfedilince yamacın tepesinden

eteğine kadar beş metrelik bir hendek uzatılması lâzıme geleceğine kani olduk. Bu işe 29 haziranda, A. 5. in tahminen otuz metre garbinde bir noktada başladık.

Yamaçtaki bu gibi inşaat izleri, taharriyatın daha ileri götürülmesi lüzumunu hâsıl etti. Binaenaleyh yamacın tepesinden eteğine kadar beş metre eninde bir hendek kazıldı.

Tepenin sathı mailindeki setler sun'î olduğuna delâlet eden hususiyetler, kurunuvustaî istihkâmların tam altında çıplak kayalıkta meydana çıkarak, hendeğin aşağısına doğru, aşağıda tarif edilen büyük duvardan biraz daha aşağıda bir noktaya kadar inkıtasız devam etmekte idi. Yani, sathı mailin kayalıktan ibaret sathı ortaya çıkınca, boyunun sülûsanından biraz fazla bir boyda geniş inşaat izleri görüldü.

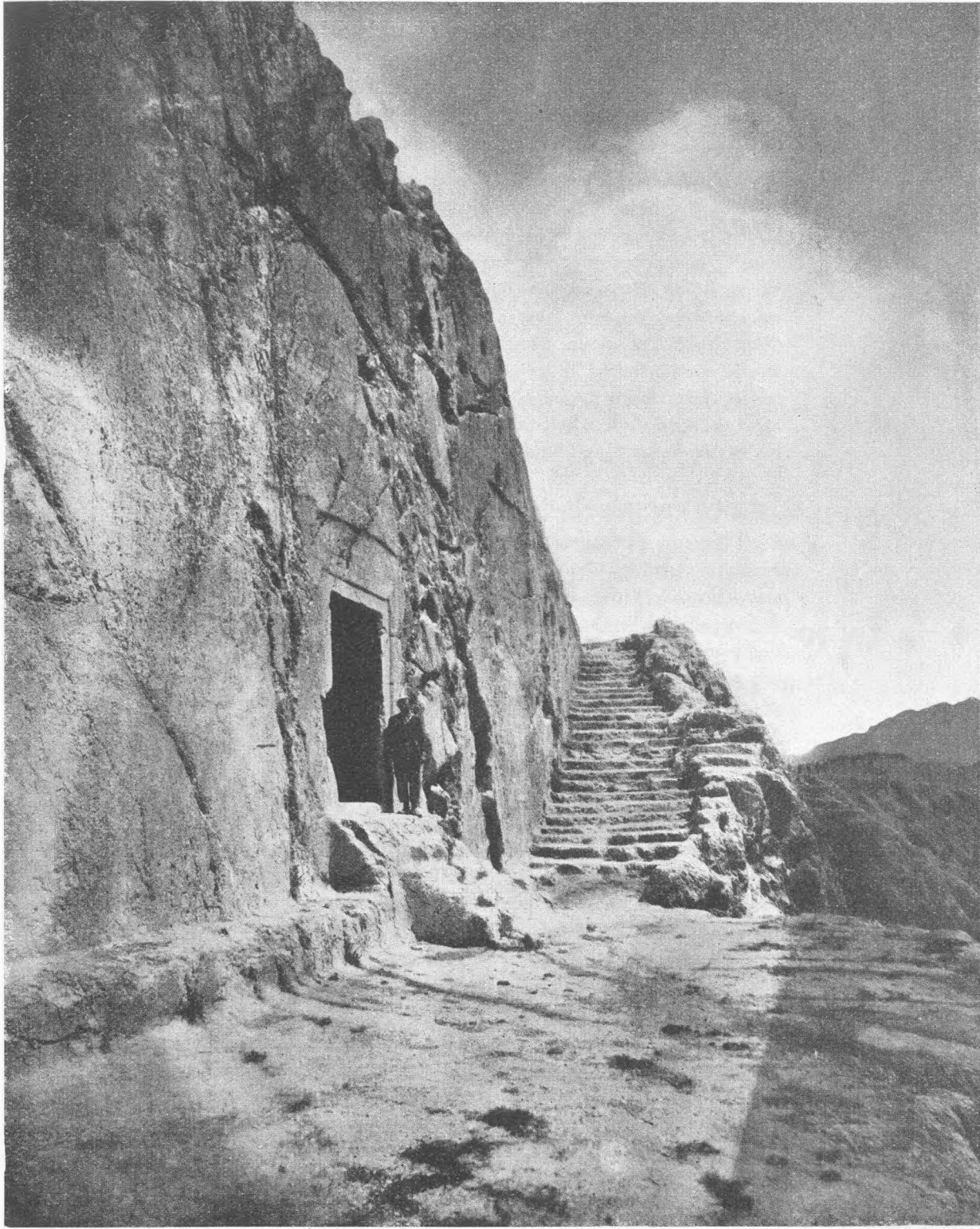
Hendeğin üst kısmı nispeten az derindi, çünkü kayalık ekseriya sathıdan birkaç santim aşağıdaydı ve duvara mahsus setler inşa edilmişse de hiçbir duvar kalmamıştır. Selçuk duvarlarının tam altına tesadüf eden bir zeminin bir ev yahut avluya ait olması muhtemeldir veyahut kurunuvustaî istihkâmlar inşa edildiği zamanda harç karıştırmak için tesviye edilmiş ve doldurulmuş bir yer olabilir. Hendeğin üst ucundan takriben on bir metrelik mesafede büyük bir kerpiç kütle, hendeğin istikametine amuden uzanıyordu. Bu kütle en kalın noktası takriben 1,80 m. idi, tepesi de yağmurlardan dolayı incelmışti. Tuğlalar birbirinden ayrılmamış, ihtimal kerpiç namile hâlâ o mahalde kullanılan sıkıştırılmış çamur ile samandan ibaret malzemeyle inşa edilmiş bir duvardı.

Bu duvardan itibaren yamacın aşağısında ve bunun döküntüleriyle kısmen örtülmüş olarak kırık poterilerle dolu büyük bir hazne vardı ki kısmı azamı aşağıda zikredilen ağır tezyinatlı devetüyü rengindeki poterilerden idi. Bu haznenin fevkında, ve kerpiç duvarın tepesile az çok bir hizada olarak yine hendeğin bir yanından öbür yanına uzanan irice ve kaba surette vazedilmiş taşlardan bir tabaka vardı. Belki bunlar, tamamilen zail olmuş müteahhir bir inşaatın temeliydi, veyahut bir cadde idi.

Büyük kerpiç duvarın tam aşağısında birdenbire dikleşen yamaçtan aşağı ilerledikçe dökülmüş ve bozulmuş kerpiçle dolu bir saha keşfedildi, sonra da iki büyük kârgir inşaat keşfedildi.

Bunlardan birincisi, yani yamacın daha yukarsındaki, kayanın itinalı setler inşa edilmiş veçhine örtülmüş iki metin taş duvardan ibaretti. İkisinin arasındaki sahada kayanın içinde derin oyulmuş bir oluk kutranî istikamette uzanıyor, belki o arsaya mahsus bir mecra idi. Bu duvarların şark ve garbe doğru izini takip etmek, gelecek senenin ilk vazifelerinden biri olmalıdır.

Tepenin kayalık sathı, ikinci büyük inşaata dik bir yokuşla inmektedir ki büyük ve güzel kesilmiş taşlardan ibaret iki duvarın irtibatı henüz belli değildir. Birincisi hendeğin bir yanından öbür yanına şimali garbiden cenubu şarkîye doğru uzunmaktadır. Pek geniş bir münhani üzerine inşa edilmiş olup taşların herbiri hafif ekravarî kesilmiştir, şu suretle ki birleştirildikleri zaman bir münhani teşkil ediyor. Bu taşlar alçak kabartma olup dört kenarın etrafındaki muayyen hat pek belli değildir.

Van kalesi cenup cephesinde yüksek düzlük

Diğer duvar, hendeği amuden kesmektedir. Taşları kabartma değilse de münhanî duvardaki taşların cinsindedirler. Baki kalan en yüksek noktada üç kat taş olup herbiri, alt katın üst sathında kesilmiş bir kenar içine biraz geriye oturtulmuştur, en alttaki de kayanın içine kesilmiş bir çukur içine oturtulmuştur. Taşlar münavebeten enine ve dikliğine olarak tertip edilmiş değildirler.

Bu duvarı garbe doğru takip edince görülür ki hendekten takriben yedi metrelik bir mesafede, evvelki istikamete bir zaviyei kaime teşkil etmek suretile birdenbire dönerek yokuş aşağı uzanıyordu. Bu istikamet değişikliği ancak takriben iki metre devam ederek duvar tekrar bir zaviyei kaime teşkil ediyor ve aslı istikametinde dört metre daha devam ediyordu. Sonra altı metre boyunca yokuş yukarı çıkarak bir köşe tabyası teşkil ediyor ve tekrar bir zaviyei kaime şeklinde dönerek aslı istikametini takip ediyordu. Üç buçuk metre sonra taşlar bitti, fakat ana kayanın içindeki az çukur oluktan dolayı izi daha takip edilebiliyordu. Bu takibe garbe doğru devam edilmeli, duvarın hendekten itibaren şarka doğru devamı da açılmalıdır. Dış istihkâm olduğunu zannetmeğe şimdi temayül ettiğimiz bu büyük duvarın aşağısında, büyük miktarda dağınık kerpiçten başka kayanın içinde eskarp izleri az idi, inşaat izleri hiç yoktu. Kerpiçi belki suların akıntısı yukardan aşağı sürüklemişti.

Tepenin yamacında kalenin şarkında ve aşağısında Ur-Artian zamanlarında bir şehir olduğunu söylemek bu merhalede mümkün değildir. Maamafih bu yamaçta hem Ur-Artian devrine hem de başka devirlere ait geniş inşaat delilleri olduğunu söylemek mümkündür. Yamacın karakteri, poterilerden kat'î netice istihsaline mânidir, çünkü tabakalara ayrılmış değildir. Maamafih büyük miktardaki poteri parçaları, yukarda Ur-Artian diye zikredilen ince sırlı kırmızı poteriler, yahut güzel nakışlı devetüyü renginde poterilerdir. Daha ağırca ve daha süslü nakışlı devetüyü renginde poteriler, hendeğin tepesindeki büyük kerpiç duvarın yanındaki poteri hazinesinde büyük miktarda bulunduysa da yamacın başka yerlerinde pek az bulunmuştur.

İnce kırmızı poterilerin tarihini tayin için kat'î bir delil, A. 6. daki poterilerde bulunmuştur. Bu da, Asurî devri mühürlerine benzer bir grafito'yu havi küçük bir parçadır. Bu şeklin, bu gibi şekillerin umumiyet üzere kullanılmakta oldukları zamandan pek sonra poteri üstüne hakedilmiş olması muhtemel değildir. İnce kırmızı poterilerin tarihi M. e. 600 senesinden sonra değil, belki de çok evvel olmasına kuvvetli bir ihtimal görülmektedir.

Kalenin cenup cihetinde (B) çalışmanın güçlüğü ve şimal yamacında (A) tabakat fıkdanına mebnî başka yerde küçük bir hafriyat icrasile o diyara mahsus bir poteri serisi tertibine uğraşmak gayet lüzumlu görülüyordu. Kalenin tepesindeki büyük duvarın arkasındaki sahada böyle bir ihtimal mevcuttu, fakat buna bu sene dokunulamazdı, çünkü plânlar henüz natamamdı. Van kalesinin beş mil şimalinde daha küçük bir Vanik kalesi olan Kalecik intihap edildi çünkü altındaki modern köyün duvarları yalnız ince kırmızı ve nakışlı devetüyü renginde poteri parçalarını değil, aynı zamanda, Van Kalesinin beş mil cenubunda kâin bir höyük olan Şamiramaltı'da keşfedilen kablettarih malzemeye benzer bir tipte

poteri parçalarını da ihtiva etmektedir. Binaenaleyh orada, kablettarih zamanlardan şimdiki zamnlara kadar fasılasız bir seri tertip etmemiz için iyi bir fırsat gözükiyordu.

Temmuzun son haftasında Kalecikte işe başladık. Şimdiki köyün kale tepesinin garp cephesine en ziyade yaklaştığı noktadan başlayarak tekrar beş metrelik bir hendek kazıldı. Bu köyün şimdi adeta metruk olması gayemize pek uygundu. Başlangıç noktasında yedi ile sekiz metre arasında bir derinliğe vardık ve hendek aşağı indikçe açık bıraktık. İlk yedi metrede parçalar hemen tamamen modern olup arasına mütekaddim bir çanak parçası bulunuyordu. Tam yedi metreyi geçince kısmı azamı Vanik tipinden idi, henüz tasnif edemediğimiz karakterersiz ev eşyasile bir miktar müteahhır çanak parçası da bunlarla karışık bulunuyordu. Sekiz metreye yaklaşınca nakışlı devetüyü rengindeki poteri adeta ince kırmızı poteri kadar mebzul olmağa başladı, modern parçalar da tamamen yok oldu. Fakat sekiz metrede hendegin iki yanının kayması tehlikesi o kadar ciddileşti ki geri dönerek tepesini genişletmeden devam etmek mümkün değildi, pekaz zaman kaldığından bu da mümkün olmadı.

Kalecikte bulunanların diğer bir hususiyeti, en modern döküntülerde bile pek büyük miktarda obsidiyen mevcut olmasıdır. Vanik tabakalarda güzel işlenmiş müteaddit ok uçları ve gratuvar ile birlikte arasına balta başları da bulundu. Mademki bunlar, hem demir, hem de bakır parçaları çok olduğu tabakalarda bulunmuştur bu köyde maden ithalinden çok sonra obsidiyen kullanılmasına devam edildiği aşikârdır. Belki bunun sebebi, bu mıntakada bütün volkanik tepeler de bulunması belki de bununla çok güzel keskin kenar yapılabilesidir.

Bir küçük hafriyat daha yapıldı. Haziran sonunda von der Osten ile birlikte icra ettiğimiz bir keşif seyahati esnasında gölün şimal ucundaki ovada kâin Muradiyede bir mezar höyüğü bulundu. Modern Muradiye köyü, Vanik kaleinin geniş harabeleri hâlâ görülmekte olan Vanik tepenin eteğindedir. «Kaldeon» a açılan modern yol bu höyüğün bir ucu kesilmek suretile oradan geçirilince birçok taş lâhitler ortaya çıkmış ve derhal yağma edilmişti. Mademki bu höyük hem Vanik kırmızı hem de devetüyü renginde nakışlı poterilere ait müteaddit parçalar ihtiva ediyordu bunların Ur-Artian metfenleri olmaları herhalde muhtemel görülyordu. Binaenaleyh son haftalarda Van Kalesindeki kazılar bırakıldıktan sonra küçük bir grup Muradiyeye giderek höyüğün alt cenup ucunda, yol yapılırken açık kalan satha amudî bir hendek kazıldı. Yol yapanların dokunmamış oldukları bir metfen bulundu. Açıldı. Taş lâhdin içinde, dahilinin ancak küçük bir sahasını işgal eden bir yığın dökülmüş çamur bulundu. Bunun içinde tamamen tipik bir islâmî metfen bulundu. Bu metfenin orjinal olmaması muhtemeldir. Buna delil, taş lâhdin ancak pek küçük bir kısmını işgal etmesidir. Diğer cihetten lâhdin kendisi o diyarda bütün islâmî metfenlere has olan surette şimali garbîden cenubu şarkîye müteveccih idi. Taş lâhit ile kerpiç örtüde iskeletten başka bir şey yoktu. Eğer bu mezar mükerreren kullanılmışsa o höyükteki mezarların birçoğu da mükerreren kullanılmış olması muhtemeldir. Bunu tayin etmenin yegâne çaresi höyüğün daha derin olduğu noktada çok daha geniş bir saha açmaktır. Höyüğün toprağı içinde mebzulen bulunan Ur-Artian

poteri parçaları ancak mezarları örtmek için kullanılan toprakta kalan kırıntılardan ibaret olması ihtimali de bittabi mevcuttur, belki de kaleden akan yağmurlarla oraya sürüklenmişlerdir.

Mr. Mueller, kalenin plânlarını yaparken, büyük bir duvarın dışında görülen altı parça yazılı taş bulunmuştu. Sonradan anlaşıldı ki mahallî müzenin müdürü de bu taşlardan haberdardır; fakat ne kopyaları ne de fotoğrafları alınmamış; çünkü oraya kadar çıkmak gayet güç olduğu gibi fotoğraflarını almak ta pek güçtür. Sonunda hepsinin fotoğraflarını almağa muvaffak olduk, fakat uzaktan. Binaenaleyh bunların okunabilmesi için çok büyütme lâzımdır. Maamafih bunun pek mümkün olduğunu zannediyoruz. Bundan başka çalışmamızın son gününde genç bir talebe, Mr. Allport, gayet mühim bir keşifte bulundu. Büyük duvarın yanında bir delik var. Ben bunun içine hiçbir insan giremez zannedirdim, fakat çocuk, bu imkânsızlık kendisini cezbettiği için, içeri girmeğe muvaffak oldu.

Duvarın kalınlığı içine az çok karşı köşeleri bağlayan bir istikamette girdi ise de öbür tarafa çıkamadı. Duvarın asgarî iki metre ve belki de fazla kalınlıkta olduğu anlaşılmakta ise de pek belli değildir; çünkü bu delik, taş bloklarile kaplanmış bir mecranın ucu olması mümkündür. Ortadaki taşlardan birinde, delik tarafındaki cephesinde başka bir kitabe buldu. Bundan hiç şüphesiz anlaşılıyor ki duvarın bu kısmı umumiyet üzere mükerreren kullanılmış taşlardan mürekkep olup bazıları da evvelce kitabelidirler. Bittabi her taşın altı veçhi vardır, duvarın kalınlığı da asgarî üç taştır. Mademki altı adet kitabeli taşın kitabesi dış tarafa tesadüf etmiştir ihtimlât nazariyesine tamamen tetabuk etmek şartile duvardaki gizli kitabeli taşların muhtemel adedi $6 \times 6 \times 3 = 108$ olması hatıra gelir. Maamafih kitabelerin orada olduğuna dair kanaat hâsıl etmek, bunların nasıl çıkarılabileceklerine tamamen akıl erdirmekten daha kolaydır. Çok şükür bu mesele, gelecek senenin başlıca teşebbüslerinden birine pek uygun olduğundan istikbale mahsus plânlarımızın münakaşasına tabî bir methal teşkil edecektir.

A ile kalenin temizlenmesine (ikmalî demiye pek cesaret edemiyoruz) derhal teşebbüs edilmesi lüzumu aşîkârdır. Bunda hiçbir hususî müşkülât görülmemektedir.

Maamafih mademki şimdi kalenin bir plânına malik olacağız, bunun hafriyatına elbette teşebbüs etmeliyiz. Bütün o mahallin belki en şayanı dikkat kısmıdır. Plânlar ile fotoğraflardan görülebileceği veçhile kale cesim bir duvar ile çevrilmiştir. Bu duvarın içinde kalan sahanın kısmı azamî kırıntılar ile doludur. Duvarın kendisi üç kısımdan ibarettir: Tepesi Selçuk eseri olması muhtemel ise de daha müteahhîr olduğunu zannedenler de var. Ankara yahut İstanbulda bilhassa Selçuk inşaatı ile daha yeni inşaatı tetkik etmiş olan bir mütehassısın reyini sormak tasavvurundayız. Duvarın alt kısmı Ur-Artian devrine ait olduklarında şüphe olmıyan birkaç kat kocaman taşlardan ibarettir. Fakat üst ve alt kısımları arasında kalan büyükçe bir kısım, umumiyet üzere mükerreren kullanılmış kitabeli taşlar ile örülmüştür. Binaenaleyh bu taşların bir zaman Ur-Artian duvarına ait oldukları muhtemeldir. Hattâ ellenilmesini kolaylaştırmak üzere ikişer parçaya bölünerek kesildiklerini zannetmeğe mütemailiz. Bunu yapanlar Ur-Artian'ların müteahhîr bir nesil olup olmadığı henüz aşîkâr değildir.

Yapılacak ilk iş bu duvarın içindeki sahayı temizletmektir. Bu sahayı şimdi dolduran toprak tabakalara ayrılmış ise fevkalâde mühimdir. Herhalde üst tabakalarda Selçuk eserleri, alt tabakalarda da Ur-Artian eserleri bulunması lâzımgelir. Bundan başka bu sahanın zemini nasıl olduğunu şimdilik kimse bilmiyor. Ur-Artian'ların kayalıkları kazmakta şayanı hayret bir dehaya malik oldukları anlaşıldığından belki arşivler: havi mahzenler bulabileceğimizi daima tahayyül etmekteyiz.

ÇOK İPTİDAİ ÇÖMLEKÇİLİK

R. Yalın

Adana Müze Müdürü

Amerikanın cenubu garbî yerlileri arasında iptidaî çömlekçiliğin devam etmekte olduğunu 1ç31 yılında New-York'ta (Pliny Earle Goddard) tarafından neşredilen «Pottery of the Southwestern Indians» adlı kitabı tercüme ederken muhitimizde bu kadar eski usulde makinesiz bir çömlekçiliğin bugün bile devam etmekte olduğuna hükmedemiyordum.

«Pliny Earle Goddard» ın kitabından:

Amerika yerlilerinde çömlekçilik

Bu yıl, uzunca süren seyahatimin sonunda Gaziantebin cenubunda Barak, Elbeyli ve Berelli iskân Türkmenleri arasında ümit etmediğim bu orijinal ve iptidaî çömlekçiliğin bizde de hâlâ yaşamakta olduğunu hayretle gördüm.

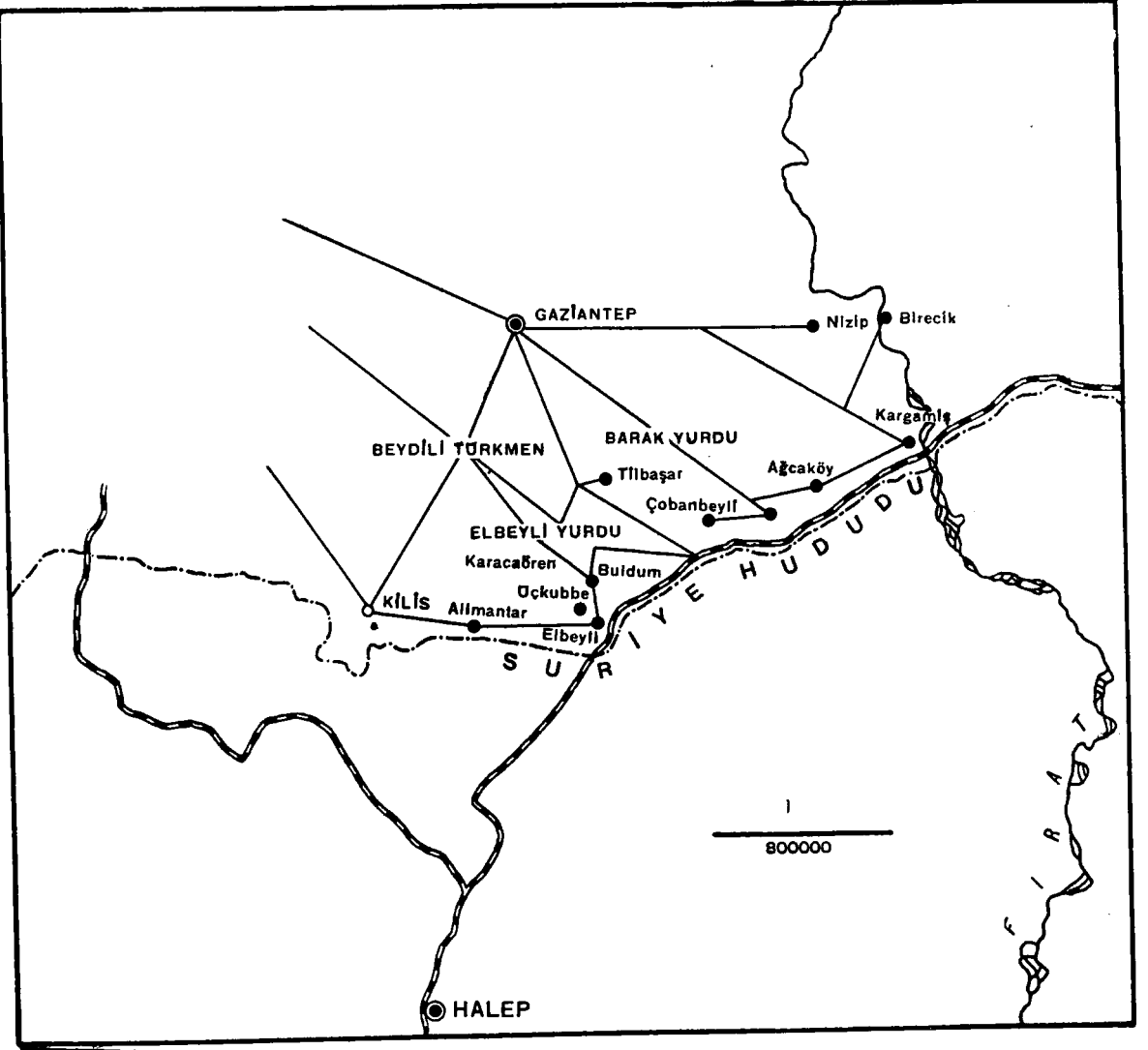
İnsanların ilk san'atı sayılan toprakçılık; iskân Türkmenleri içinde muhitinin tabii durumu itibariyle şimdiye kadar yaşamış olduğunda şüphe yoktur. Çünkü: İskân Türkmenleri bulunduğu mıntakada kereste ve taş mefkuttur. Bu iki mühim malzemededen mahrum olan halk bütün işlerini çifçilikleri gibi yalnız topraktan temin etmek mecburiyetinde kalmışlardır.

Barak, Elbeyli, Berelli ve kâmilen Türkmen Beydili oymaklarını barındıran bu mıntakada hemen her köyde topraktan birçok şeyler yapılmaktadır.

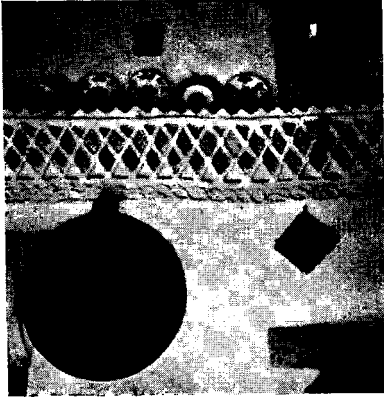
Topraktan yapılan bu gibi eşyalar iki türlüdür. Biri topraktan yapıldıktan sonra yalnız gölgede kurutulanlar, diğeri topraktan yapıp gölgede kurutulduktan sonra pişirilen kap ve kacaklardan ibarettir.

Birinci kısımda yani gölgede kurutularak yapılan şeylerde aşağıda gördüğümüz fotoğraflar arasında; ev işlerindeki raflar, arı kovanları, ve arı damları, evlerin dış manzaraları, ev kapıları etrafına konulan tezyinat gibi şeylerdir.

ISKÂN TÜRKMENLERİ MINTAKASI

Birinci iş, kırmızı çamura bir miktar ince saman katmak suretiyle güzelce yoğrulmuş çamurdan yapılır. Bu çamur eğer bir tezyinat için kullanılacaksa evvelâ bir numaralı fotoğrafımızdaki raflar gibi buğday sapından icap eden tezyinat hazırlanır ve yapılmış bu saplara güzel şekillerin arası, üstü bu çamurla sıvandıkdan ve işlendikten sonra hazırlanmış tezyinatın üstüne sadece bir badana vurulur. Bu tezyinat 5 numaralı fotoğrafımızda kapı etrafına yapıldığı gibi buğday sapı yerine kalınca birkaç sapın veya deyneğin tesbit ettiği şekillerin üstüne dahi aynı suretle hazırlanmış çamurdan sıvanarak temin olunur. Arı kovanları ve kovanları bir arada yaşatan arı damları evlerin dış manzarasına güzellik veren gözler hep bu şekilde yapılan çamur işleri arasındadır. Bu işler mümkün olduğu kadar gölgede kurutulduktan sonra bitmiş sayılır.

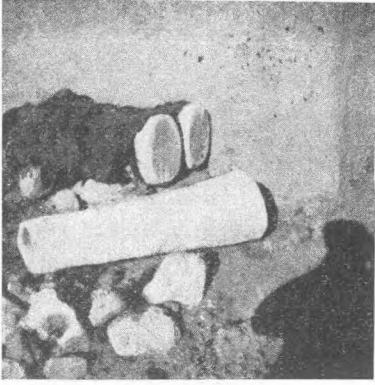
1 — Toprakla işlenen raflar - Alimantar köyü 2 — Damgalı arı kovanları - Üçkubbe köyü

2 numaralı fotoğrafımızda görülen arı kovanları bir günde yapılamaz, bu kovanlar yukarda zikrettiğimiz samanlı çamurla hergün beşer onar santim işlenmek suretiyle her işi kuruduktan sonra diğer işe devam etmek şartıyla birkaç günde yapılır.

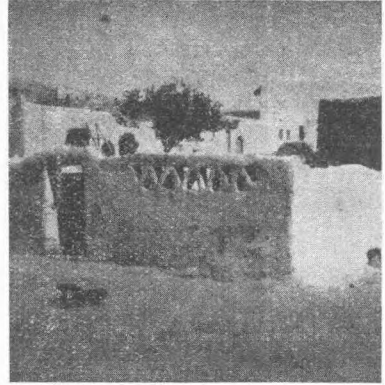
Pişirilerek yapılan tek bir şey vardır. O da su kaplarıdır. Bundan altmış sene evveline kadar bu meyanda içinde yemek pişirmeğe mahsus tencerelerin de yapıldığı söylenmektedir.

Pişirilerek yapılan su kapları ve çömlekçilik usulü Türkmenlerde şöyledir:

Kum ve toprak elenir, (Resim: 7) iki üç santim uzunluğunda lüzumu kadar keçi kılı makasla kesilerek tiftik edilir, elenmiş kumla kıl tiftikleri ıslanarak çamur haline getirilerek yoğrulur. Ve çamur tokmağıyla güzelce dövülerek halledilir. Bundan sonra elenmiş kırmızı toprak ayrıca suluca bir hamur edildikten sonra kumlu - kılılı halitaya katılır. Bundan sonra kırmızı toprak, kum ve kıl bir arada yeni baştan yoğrulur, tokmakla dövüldükten sonra haliyle bir hafta müdedtle olduğu yerde bırakılır. Buna halk «Eşkitme», «Büdüş etme», «Sasılatma» adın iverir. Büdüş, sası, eşki kelimeleri bu çamurun kokmasını ifade eden kelimelerdir. Bir hafta içinde çamur iyice pis pis koktukdan sonra tekrar yoğrulur ve tokmakla dövülerek kullanılacak hale getirilir.

3 — Topraktan yapılan arı kovanları
Üçkubbe köyü

4 — Topraktan yapılan süslü evler
Karacaören köyü

5 — Buldum köyünde topraktan kabartma
kapı süsleri

6 — Topraktan yapılan arı kovanları
Üçkubbe köyü

7 — Küp için toprak eleniyor
Üçkubbe köyü

8 — Kum, toprak ve kıllar yoğruluyor
Üçkubbe köyü

Bu su kapları kadınlar tarafından yapılır. Bizim fotoğraflarımız Üçkubbede Duduş ve Alimantar köyünde Dedenin karısı Zeynebin işleri arasında çekilmiştir.

Bu kaplar bir günde yapılıp bitmez; çömlekçi kadın birinci günü yapacağı çömleğin dibini onarır. Bir gün bu dip kuruduktan sonra ertesi gün kenarlarına altı yedi santimlik bir yükseklik ilâve edilir, o da kurumaya terk olunur. Böylelikle hergün birer parça işlenen ve bir günde kuruyan parçalar ile yapılan su çömleği büyüklüğüne göre on yahut on beş günde bitmiş olur. Türkmenler arasında her gün yapılmış olan parçanın adına «Bat» denir. Yevmiye bir bat işlenerek vücade gelen küpün veya su kabının kulpları takıldıktan sonra kabartma olarak üzerine buğday sapından yapıştırılmış şekiller de çamurlanır ve bir iki gün daha haliyle gölgede kurutulur. (Gerek samanlı çamurlar ve gerekse kumlu kıllı, kırmızı topraklı yapılar daima gölgede işlenir. Gölgede kurur). Yapılan su kabının ağzı rüzgâra karşı gelmek suretiyle yatırılır. Kabın etrafı tezeklerle bolca örtülür. Ağzının önüne bir miktar çalı çırpı konarak tezekler yakılır ve ateş yandıkça kuru tezekler tutuşur, böylelikle su kabı büyük bir ateş içinde kalır. Bu arada mevcut ateşten az miktarı da küpün içine konur. Ateş sönüncüye kadar (tahminen 24 saat) haliyle kalır ve küp pişirilmiş olur. Küp pişirildikten sonra ise içine derhal su konmaz. Bir iki gün soğutulur ve evvelâ soğuk su ile içi ve dışı yıkanır, sonra içine su, pekmez, yağ ve saire gibi şeyler doldurulur ev eşyası arasına sokulur.

Bu kaplar para ile yapılacak olursa boyuna göre yarım liradan iki liraya kadar alınıp satılır.

Bu küplere kum bulunamadığı takdirde eski küp parçaları dövülüp eleterek kum yerine kullanılır. Buralarda kiremidin adına «Kırmıd» denir.

Kumu çok olan küplerin, suyu daha çok soğuk tuttuğu söylenir.

Küpü pişirecek olan tezeklerin yalnız sığır hayvanı pisliğinden olmasına ve içinde insan veya diğer bir hayvan pisliğinin bulunmamasına dikkat olunur. Böyle halis sığır tezeği olmıyan ateşle pişirilecek çömleklerin kırılacağına hükümlenir. Ateşin bir (Arısız avrat) tarafından (kavgacı kadın demektir) yakılmasına hususî bir ehemmiyet verilir. Arısız avradın yaktığı ateşle pişirilen kapların dayanıklı olacağına itikat olunur.

Damgalar:

İskân Türkmenleri arasında ve bilhassa Elbeyliler içinde damgalara ehemmiyet verilmektedir. 1931 senesinde gördüğüm ve Cenupta Türkmen oymaklarının kısımlarında 1 S. 25 inde neşrettiğim damgaları Elbeyli oymağının Üçkubbeli köyünde bulmuştum.

1931 de aynı köyde bulduğum damgalar

9 — Çamur küpün dibini hazırlıyor
Üçkubbe köyü

10 — Küpün dibi su ile cilalanıyor
Üçkubbe köyü

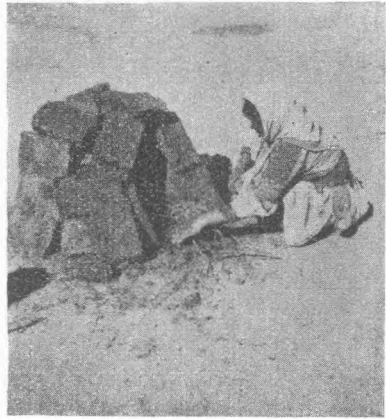
11 — Birinci günlük iş bitmiş oluyor
Üçkubbe köyü

12 — Yapılan küp kurumuştur
Üçkubbe köyü

13 — Tekmil olmuş küp tezeklerle sarılır
Alimantar köyü

14 — Tekmil olmuş küp tezekler arasında
Alimantar köyü

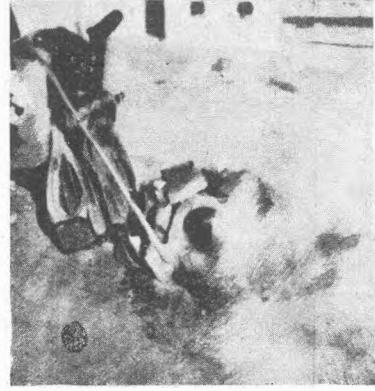
15 — Tezekler arasında kalmış küp pişecek
Alimantar köyü

16 — Yan yatırılmış küp şimdi hazırdır
Alimantar köyü

17 — Tezeklerin yakılmasına başlanıyor
Üçkubbe köyü

18 — Ateş yanıyor küp pişiriliyor
Üçkubbe köyü

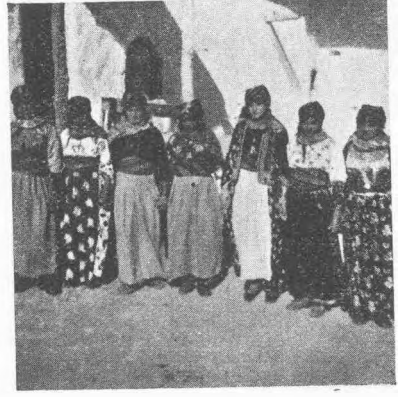
19 — Küpün içinde de ateş konuyor
Üçkubbe köyü

20 — Pişmiş üç su kabı evin önünde
Karacaören köyü

21 — Her işi bitmiş ve pişmiş damgalı küp
Uçkubbe köyü

22 — Elbeylide bu işleri gören kızlar ve
gelinler

23 — Küpün damgaları barizdir

Bu yılı yine aynı köyde, yukarıda yazılan çömlek yapma tekniği vasıtasıyla yapılmış bir küpte başka bir damga daha nazarı dikkatimi celbetti. Bu küpün üzerindeki damgalar tıpkı Oğuz boyunun (İmre) damgası örneğidir. Yekten haça benzeyen ve yapılış tekniği çok iptidaî olan bu küpü ben asgarî Bizans yapısı zannemiştim. Halbuki küp daha iki yaşında imiş. Bu küpün üzerindeki damgadan maada 2 numaralı fotoğrafımızda görülen müdevver arı kovanlarının üstünde de aynı damganın tekerrür edişi bu damgaların gelişi güzel yapılmayıp meçhul bir maksat ile işlendiğini göstermektedir [1].

Türkmenler aşu toprağı boyasıyla başlarına giydikleri serpuşların içini, ev duvarlarının muhtelif yerlerini nazar almasın ve güneş çalması için daima damgalarlar. Binaenaleyh bu mıntakada yalnız damgalar üzerinde uzunca bir etüt yapılırsa bize Türkmen damgaları hakkında daha sarıh bilgiler temin edeceğini umarım.

Bugün bile devam etmekte olan bu (Pottery) san'atinin iptidailiği en çok arkeologları alâkadar edeceği şüphesizdir. Bir arkeolog bu muhitte tetkikler yaparken ve bilhassa höyüklerde (Surface) keramik toplarken çok uyanık bulunması lâzımdır.

Kargamıştan Tilbaşara ve Tilbaşardan Kilise kadar devam eden iskân mıntakasında her köy bir höyüğün böğründe kurulmuş ve her köyün iki yanı höyüklerle çevrilmiş bir haldedir. İşte bu höyükler arasında gezecek bir ilim adamının ezcümle bir arkeoloğın elân devam etmekte olan bu «Kalkolatik» keramik san'atinden haberdar olması şarttır.

[1] Cenupta Türkmen Oymakları, Kısım I, Tablo IV No. 11 de «Düğün Kapusu Kilis» yine böyle bir damga düğün kapılarına kireç ile yapılır. Derg 3 te çıkan G. Antep Damgaları adlı makalem de bu bahse katılır.

ANTALYA TAHTACILARINA DAİR NOTLAR

Naci Kum Atabeyli
Bursa Müzesi Müdürü

I. — *Tabtacı Obaları:*

Anadoluda yerleşen Oğuz Türk boylarından bir kısmı, gördükleri iş bakımından (Tahtacı) diye anılmaktadırlar. Bunlar başlarındaki (kâhya) denilen oymak ağalarının adlarını alırlar.

Antalya ilindeki Tahtacılar 13 oymak olarak tesbit edilmiştir. Bunlar bir yerde toplu olarak oturmazlar; orman ve kereste işlerinin dağılışına göre bir yerden diğer bir yere ya göçer, konar veyahut ta yarı göçebe — yani ev, bark, tarla sahibi — olarak yaşarlar.

Antalyadaki Tahtacıların oymak ve mahellelerini, nerelerde bulduklarını aşağıda arz ediyorum:

I. — *Çivi Oğlu Musa Kâhya Mahallesi:*

Hurma köyünde — Gebiz ilçesinde — Isparta ilinde.

II. — *Beselek Kâhya Mahallesi:*

Alanya ilçesi çevresinde.

III. — *Gıncıman Kâhya Mahallesi:*

Hurma köyünde — Gebiz (Serik ilçesi) nde.

IV. — *Celâl Oğlu Hasan Kâhya Mahallesi:*

Çakırlar köyü civarında ekincilik yaparlar.

V. — *Beşikçi Mehmet Kâhya Mahallesi:*

Ağva [1] köyünde; Kumluca kamununda.

VI. — *Hızır Kâhya Mahallesi:*

Finikenin Kozacı kamununda Karaca Ören'de.

VII. — *Gani Oğlu Hasan Kâhya Mahallesi:*

Ağva taraflarında.

VIII. — *Mustafa Oğlu Ali Kâhya Mahallesi:*

Manavgat ve Alanya ilçelerinde.

IX. — *Kanlı Mehmet Oğlu Veli Kâhya Mahallesi:*

Manavgat ve Alanya ilçelerinde.

X. — *Çaylak Gök Veli Kâhya Mahallesi:*

Finikenin Kökbük köyünde.

[1] Ağva: Oğuzun Deniz Han boylarından (Yıva) - Camiittevarih -, Divanı Lügatittürk.

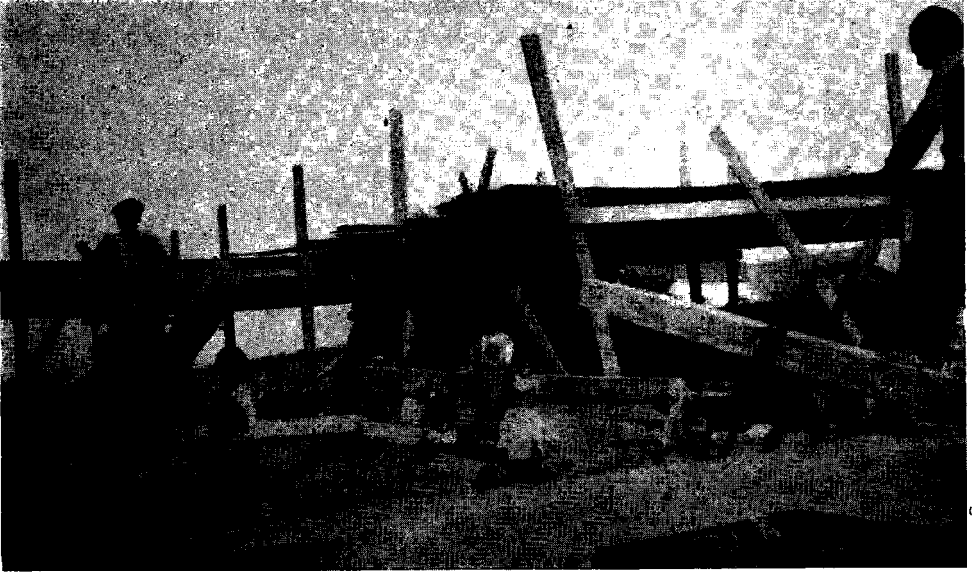
XI. — *Gani Kâhya Mahallesi:*
Finikenin Alaca Ağıl mevkiinde.

XII. — *Kalender Ahmet Kâhya Mahallesi:*
Ağva taraflarında.

XIII. — *Kaşlı Ali Kâhya Mahallesi:*
Finikenin Alaca Dağ mevkiinde.

II. — *Geçim ve Dirlikleri:*

Tahtacılar, Yürük ve Türkmenler gibi dirlik sürerler. Basit ve kanaatkâr geçinirler; kışın (Oba) denilen keçe kaplamalı ev veya toprak damlı barklarda, yazın da kıl çadır veya ağaç dallarından kurdukları alaçık'larda otururlar. Yufka — Şepit — ekmeği, bulgur pilavı, kuru sebze, bulamaç, süt, yoğurt. . . gibi

İş başında bir tahtacı ailesi

yemekler yerler. Et gıdasını kurban kestiklerinde veya kasabalara indiklerinde nadiren alırlar. Muharrem'in 12 sinde mutlaka (Aşüre) pişirirler ve hali, vakti uygun olanlar kurban keserler. Ev eşyaları da sade ve portatifdir. Giyimleri de tıpkı Türkmenlerinki gibidir.

Aile teşkilinde eskiden de iki evlilik yoktu (bütün Kızılbaşlarda olduğu gibi). Evlenecek gençler ekseriya sevip seçtikleri kızları kaçırmakla bu yoldaki ağırlıkların önüne geçerler. Oğlan tarafının vermeğe mecbur olduğu ağırlıklar: Sarı lira, katır, elbiselik kumaş toplarıdır.

Aralarında mistik bir inzıbat hâkimdir. *Dedelerinin, kendilerini düşkün etmesinden korkarlar.* Sağlam, gürbüz, meşakkatlere dayanıklı insanlar oldukları

halde — Kızılbaşlıkları hesabıle camia arasında hor görüldüklerinden olacak ki — tab'an mülâyim ve *bödük* olmuşlardır. Orman ve kereste sahipleri olan müte-gallibe ağa ve tüccarın boyunduruğunda yaşamak, geçinmek mecburiyetinin de bu tabiat üzerinde amil olduğu şüphesizdir.

Antalya tahtacılarından iki kadın

III. — *Mistik Hayatları:*

Tahtacılar; malûm olduğu üzere, (Sürek, Sofuyan, Kızılbaş) tır [1]. Bunların hakkında tetkiklerde bulunanlar, Tahtacıların mistik hayatlarına iyice nüfuz edememişler, bunları Anadolunun diğer Sürek : Sofuyan : Kızılbaşlarından bambaşka çerçeveler içerisinde mütalea etmişlerdir. Halbuki Tahtacıların türe-

[1] Sofuyan tabiri: Eredibilli Şeyh Safiyüddin mensuplarına verilen bir unvan-
dır. Şeyh Safiyüddin Ebu İshak Eredibilli, Hacı Bektaş muasırından olup ondan 3 yıl
önce ölmüştür 735 H. Şah İsmail bunun torununun torunudur. Anadolu kızılbaşları Hacı
Bektaşın ziyade Safevilere manen bağlıdır.

leri, dilleri, duyguları Anadolu Kızılbaşlarından hiç te ayrı değildir. Her iki zümre de Türk Şamanizminin veya Türklerin daha eski totemizm din süreğinin (Alevilik) perdesi altında (islâmlaşmış) görünen akidelerini şimdiye değin sürüp gelmişlerdir. Sazları, sözleri, özlere (köy Kızılbaşları) nın aynıdır. Bakınız (Yalvaç : Isparta ilçesi) nin bir süre köylüsünün ağzından dinlediğim aşağıki türkü, Antalya'nın bir süre Tahtacı'nın sazında aynı güfte ve beste ile söylenmiştir:

İçmişem bir dolu olmuşam ayık
Düşmüşem dağlara olmuşam geyik
Sana derim sana sürmeli geyik
Kaçma benden kaçma avcı değilim.

Avcı değilim ki düşsem izine
Kaça kaça kanlar indi dizine
Sürmeler mi çekdin kömür gözüne.

— Nakarat —

Altısı iri de birisi körpe
Avcıyı görünce çekerler sarpa
Yüküm barıt değil vallahi arpa

— Nakarat —

Sana derim sana (geyik erenler) [1]
Bize sevda sana dalga verenler
Dilerim Mevlâdan onmaz vuranlar.

— Nakarat —

Eyder Hataî'yem uçan kaçandan
Zerre korkmazız bu tatlı candan
Gidip davacı olma atana benden
Kaçma geyik kaçma avcı değilim. . .

Bunlar gibi: Şah İsmail Hataî'nin, Pir Sultan Abdalın, Kaygusuzun . . ve bunlara mümasil eski, tanınmış sofu ozanların nutukları, nefesleri her iki zümre arasında müştereken söylenir, çalınır. Pir Sultanın nefesi bir Tahtacı güyendesinin sazının tellerinde ne ahenkli, ne koyğun nağmeler yaratmıştır, bakınız:

Şu yalan dünyaya geldim giderim
Gönül senden özge yar bulamadım
Yaralandım al kanlara bölendim
Bir elim kanını yur bulamadım

[1] Burada Geyiğin erenler sıfatile takdis edildiğini görüyoruz. Bu nefeste Gaybî - yani kaygusuz - ile Aptal Musa arasındaki tanışma ve intisap keyfiyetine ait menkıbeye temas edildiğini sanırım. Bakınız: (Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi Aptal Musa maddeleri. Fuat Köprülü, Prof. Sayı 1, Sahife 62).

Felek kırdı benim kolum kanadım
 Baykuş gibi viranlarda tünedim
 Bunda üç güzelin [1] sırtın sığadım
 Yolum (Hü) deyecek er bulamadım

Felek kırdı benim kanadım kolum
 Dört köşe başında [2] bekletti yolum
 Keskin bade ile içtiler dolum
 Yandı yüreciğim kar bulamadım

Güzellerin zülfü bestedir beste
 Mürşit talip için geçmiştir posta
 Bir zaman sağ idim bir zaman hasta
 Hasta halin nedir der bulamadım.

Güzel olan neyer altın akçeyi
 Arif olan düzmüş türlü bohçeyi
 Vücudümde seyreyledim bahçeyi
 Hiçbir kokulmadık gül bulamadım

Pir Sultanım eydür bahçe bağ olsam
 Üstü mor sümbüllü yüce dağ olsam
 Âlem çiçek olsa arı ben olsam
 Yar dilinden tatlı dil bulamadım.

Tahtacılar çok çalışkan ve doğru adamlardır. İşsiz kalmayı azap sayarlar. Kereste hazırlama ve tahta tasarlama işlerini erkekler yapar. Tahta biçme işini de, çokluk, (Bacı: Eş) lerile birlikte görürler. Bir (Teber) e benziyen baltayı Tahtacı erkekleri gayet ustaca kullanır. Zaten bunların silâhları da bu keskin ve zağlı teber şeklindeki [3] baltalarıdır.

Bir tarafı kocaman taşlarla yerde, diğer tarafı çatal haline getirilmiş iki dikmenin üzerine dayanan ağaç kütüğünün üstünde erkek ve altından kadın bıçkı çeker. Kadınlar bu suretle erkeğin çalışma hayatına bilfiil iştirak ederler. Tahtacı kadını çok sadık ve cefakeştir. Aynı zamanda aşını pişirir, çocuğunun beşiğini sırtında taşır. Eşi — karısı — olmıyan erkek: «Bir yanım eğsik» diye acınır. Eşlilere, yeni evlilere: «Yanı Kuzulu» tabiri verilir.

Tahtacıların hayatları ıssız dağ başlarında geçtiği için (Sürek erkânı) hakkındaki bilgileri, görgüleri de basit ve iptidaî kalmıştır. Kuytu ormanların gölgelediği pınar başlarında, su kenarlarında onların eğlenceleri: saz ve şarap muhabbetleridir. Bazı gecelerde toplanarak erkân sürerler, (Samah: Oyun) dönerler. Bu

[1] Üç güzelden murat: Allah, Muhammet, Ali remzini ifade ediyor sanırım.

[2] Dört köşeden maksat: Dört kapıdır; (şeriat, tarikat, marifet, hakikat).

[3] Teber, yarım daire ağızlı, eski dervişlerin asalarının başında bulundurdıkları bir nevi silâhtır. «Muhibe tevellâ, Münkire teberra» mefhumunun bir remzidir.

muhabbet ve erkânlarda 12 post ve hizmet merasimi eda edilir. 12 post sahipleri şunlardır:

1) Dede, 2) Rehber, 3) Mürebbi — Dikme —, 4) Gözcü, 5) Meydançı, 6) Sazıcı — Güyende —, 7) Kurbançı, 8) Saki, 9) Carcı — Süpürgeci—, 10) Ayakçı — Davetçi, okucu —, 11) Hizmetçi, 12) Kamber — Nezaretçi —.

Bu mevkilerin ve makamların sahipleri tamamlandıktan sonra erkân meydanı sazın bir (Düvazde — yani 12 — imam) nefesiyle açılır:

Medet mürüvvet dedim kapına geldim
Muhammet Mustafa Ali gel yetiş
İsyân deryasına garkoldum kaldım
Hünkâr Hacı Bektaşî Veli gel yetiş

Şu benim halimi pirime bildir
Göğnümün evini nur ilen doldur
Cesedim ölmeden nefsimi öldür
Hadice Fatıma ulu gel yetiş

Bir yandan nefsi emmarem azar
Bir yandan vesvese çok hile düzer
Melekler günahım yazmada bezer
Şah Hasan Hüseyin dolu gel yetiş

Yezitler elinde müşkül halimiz
Münkir münafık faş eyledi yolumuz
Eleman Bakır sen al elimiz
İmam Caferî Sadık dili gel yetiş

Dağlarca günahım gel vurma yüze
Tamunun odunu gösterme bize
Musayı Kâzımla pir İmam Rıza
Şah Takrî le Nakrî eli gel yetiş

Sevdakârım muhabbete bu yolda
Mürüvvet dilerim kusurum elde
Göster cemalini eyleme dalda
Askerî göğnümün gülü gel yetiş

Noksanım didarım arzeder Cennet
Masumu paklerden erişe himmet
Sana sığınmışım Mehdi Muhammet
Sarı Saltık Kızıl Deli gel yetiş.

Dede veya dede dikmesi olan zat erkânı idare eder; Sazıcı, bundan sonra muhtelif nefesler çalar; her nefesin sonunda saki cümleye dem sunar; saki mec-

lisin arzusuna göre erkek veya kadından seçilir. Şarap, rakı bir kalaylı tas içine konur, bir elden, bir ayağ — Bade — den dağılır. Neş'eler artıp ta muhabbet ilerledikçe sazçı (Samah) çalar ve pervaneler oyuna kalkarlar: İlk samaha birer çift kalkar, ilkin bir erkek can ayağa kalkar, kendisile pervaz etmesini dilediği bacının önünde el, ayak bağlar [1]. O bacı da derhal ayağa kalkar ve başındaki yazma — çember — yı bir aşırı uçlarından peşrev tutarak erkeğin başından aşağı geçirir; beline bağlar. Ellerini erkeğin omuzlarına koyarak sağ ve sol omuzlarından öper; bu hal teslimiyet alâmetidir. Erkek te kadının iki omuzlarından kucaklıyarak alnından öper. Artık saz, samah havası çalmakta ve bu çiftler sazın ahengine uyarak, birbirlerine el değdirmeden ve dedeye, ocağa arka dönmeden oynamaktadırlar. Şöyle bir güfte ve beste sazın tellerinde şakrar:

Şunca güzelleri seyran eyledim
Salınsa karşımda dursa ikisi
Birisı sağımdan birisi soldan
Muhabbet meyini verse ikisi

Kurbanım avaza mailem sese
Ecel tekmi olmuştur pek kısa
Muhammed su dökse Şah Alim yusa
Dikse kefenimi sarsa ikisi

Al yeşil geyinmiş göğdür donları
Mevlâm ruhsat verse görsek onları
Şefaât dilerik mahşar günleri
Sinde sualimi verse ikisi

Yaz bahar ayında baharın çağrı
Eridi yürekte kalmadı yağrı
Dostum bahçesinde kurmuş otağrı
Âleme bir nızam verse ikisi

Kul Himmetim bu divandan göçersin
Utanacak işi nice tutarsın
Günde yüz bin canı azat edersin
Cennet kapısında dursa ikisi.

Samah dönerken kollar teker teker sağ ve sol yanlara kalkar, el avuçları yere bakar; boş kalan el göğse bağlanır. Ayaklar da çelme [2] ler yaparak mühürlenir. Oynarken çoşan çiftler ve çevredeki canlar: «Şah . . . Şah . . . Şah . . . » diye el çırpırlar. Samah bitince erkek ve kadın gene başlangıçta olduğu gibi

[1] Bu duruşa «dare durmak» ta denir. Sağ kol sol kolun üstünde göğse bağlanır; ve sağ ayağın baş parmağı sol ayak baş parmağı üzerine mühürlenir.

[2] Çelme: Sağ ayak sol ayağın üstüne doğru atılarak sola doğru dönmek.

birbirlerini dergaş ederek ve (Dedeye niyaz) [1] ederek yerlerine otururlar. Dede veya çiftlerin dileğiyle dede bir (Haklı Hayırlı Gülbengi) [2] çeker: (Allah, Allah. . . Çerağımız ruşen, erenler durağı gülşen ola. . . Niyazlarımız, pervazlarımız kabu lola. On iki imim; on dört masumu pakler gözcümüz, klavuzumuz ola; gerçekler demine, devranına hü diyelim hü. . .)

Böylece birer çiftle başlayan muhabbet, git gide herkesi coşturur ve (Kırklar Samahı) ile sona erer. Bu samah: Mevcut er ve bacıların diledikleriyle hep birden ayağa kalkıp oynamaları — yani bir nevi kadril — dir. Bazan sabahlara kadar sürer; şafak sökerken herkes yerli yerine dağılır.

Bu muhabbet demleri muharrem ayının 12 sinde o gece yapılan Aşure, Nevruz veya (Ayinicem) [3], Baş okutma — yani hizmet yenileme — meydanlarında tekrarlanır. Saz ve söz arasında on iki imamın veya nefes sahiplerinin adları geçtikçe Tahtacı erkeği sağ elile, yukardan aşağı bıyık ve sakalını sıvazlar, elini göğsüne kor. Bu vaziyet Abdallarda şöyledir: Onlar bu şayanı hürmet isimler anıldığı zaman başlarını sağ omuzlarına doğru çevirerek selâm vaziyeti alır ve ellerini göğüslerine korlar.

Abdallarda da samah şekli Tahtacılar gibi ise de onlarda: çiftler pervaza — oyuna — kalktıklarında, Abdal Bacısı sağ dizini yere çökerek erkeğin biraz bükülen sağ dizine başını dayar; erkek te kadının başını iki elile takdis eder, bundan sonra kadın ayağa kalkar, — Tahtacı ve diğer köy Kızılbaşlarında olduğu gibi — erkeğin beline «mahramasını» kuşatır; erkek te bacı ile kucaklaşır, sonra ayrılırlar samah dönerler. Samah bitince erkekler bacıların başörtülerini yine başlarına örterler.

Tahtacı, Abdal ve Köy Kızılbaşları arasında «Musahiplik» e çok değer verilmiştir. Musahiplik: Nasip alma erkânına ilk defa dahil olan karı kocanın beraber girmeğe mecbur oldukları, en sevdikleri diğer bir karı, koca ile «can ve kan, yol kardeşlikleri» dir. Yol kardeşliği; bel kardeşliğinden üstün sayılır. Yol kardeşleri ölünciye kadar birbirile hoş geçinirler ve birbirine azamî yar-

[1] Niyaz: Seede vaziyetidir; Alevi zümrelerde bu vaziyetin çok değeri vardır. Erenler meydanına giren her can «Dede makamına, Horasan postuna, meydana, çerağa», diz çöküp baş kor ve ondan sonra yerine oturur.

[2] Gülbenk: Dua karşılığıdır; Terceman da derler. Erkân esnasında herkesin iktidarına göre gördüğü hizmetlerin yarlığı, dede veya baba tarafından hizmetin nev'ine göre söylenen bu «haklı hayırlı terceman» ile verilir: «Akşam, sabah, lokma, çerağ yakma, dem sünmə, sofrə sonu, sazıya karşı, ferraşa, kurbanə, seyran - yani def'i hacete çıkma -», için ayrı ayrı gülbenkler vardır. Bir örnek olarak «lokma sonu» gülbengini veriyoruz: (Allah Allah.. mertler sofrası açıldı, erenler lokması yenildi.. Allah Allah... Halilürrahman berekâtı olsun, artsın eksilmesin, taşsın dökülmesin, pişirip kotaran eller dert görmesin, yiyip içenlere nur ve iman olsun; bu gitti ganisi gelsin; kurban sahiplerinin kurbanları, niyaz sahiplerinin niyazları, hizmet sahiplerinin hizmetleri kabul olsun; çerağlarımız ruşen, gönüllerimiz şen olsun. Allah Allah... On iki imam on dört masumu pak efendilerimiz bizlerden hoşnut ve razı olsun; erenlerimiz, pirlirimiz yardımcımız, gözcümüz, klavuzumuz olsun, üçler yediler, kırklar, nuri nebi, keremi Ali, gerçekler lokmasına hü.. diyelim hü...».

[3] Ayinicem hakkında, bakınız: Türk Yurdu Cilt: 5 No. 28, nisan 1927 S. 330. Baha Sair'in Bektaşılık yazıları.

dımda bulunurlar. Bu yolda (Dede, Rehber, Musahip düşkünleri), yani bunların hukukuna riayet etmeyenlerin suçluları ağır cezalara uğrarlar [1].

IV. — Kızılbaşlar Hakkında Genel Görüşüm:

Yukardanberi gelen maruzatım, bu zümrelerin sır tuttıkları şeylerdir. Bunlara — yanlış olarak — (Mum söndürme) v. s. gibi birtakım fahiş isnatlar da bulunmak, içlerine giremeyip, işin iç yüzüne nüfuz edemeyişten ileri geldiğini sanırım. Bunların sırlarına mahrem olup ta aralarındaki ahlâkî ve içtimaî tesanüdü görenler hiçbir vakit vahi isnatlara değer vermezler. Bu isnatlara karşı bir kızılbaş: «Taşlıyan bizden, taşlatan bizden değil. . » deyip geçerler.

Türklerin en eski (Şölen) lerinden başka bir şey olmıyan (Cem âyinleri) nde Musahipler, Eşler ve meydanda bulunanlar birbirlerine müteselsil kefaletle bağlıdırlar. Kadınların iffet ve namusları topluluğun kefaleti altında mahfuzdur. En küçük kötü hareket ağır suçluluk teşkil eder ve düşkünlük cezasile tecziye edilir. Bununla beraber Cem âyinlerine bekâr erkek ve kız almazlar; evlenmeyenlere nasip verilmez. Tekke beктаşiliğinde ise mücerretlere nasip verilir ve hattâ ölünciye kadar bekâr kalacakların kulakları delinir; evli olup ta erkek veya kadın yalnız birer taraflı nasip alacaklar için de cevaz vardır; fakat Sürek-Sofriyan'larda böyle olmaz. Bu suretle birbirlerine biraz yabancı kalmışlardır.

Mum söndürme ve bu meyandaki horoz masalına gelince: Meydan evini aydınlatan çerağ, mum, kandil. . . ne ise, mukaddestir. Meydan çerağı niyaz makamıdır. Bu şavkın — kazara — sönmesi uğursuzluk ve felâket sayılır. Çerağ kendiliğinden söndüğü takdirde muhabbet ve meydan bile terk edilir.

Horozun bu efsaneye karıştırılması ise şöyledir: İsa menkıbesinde olduğu gibi, horoz gûya felâket vukuunu daha önceden haber veren bir mahlûk olarak tanılır; Kızılbaşlar horoza (Cebrail) derler. Horozun Türk mitolojisinde totem olduğu malûmdur [2]. Koyun ve davar kurban etmeğe hali vakti yetmeyenler âyini Cem meydanında tıglanmak — kesilmek — üzere horoz takdim ederler. Horozun beyaz tüylü ve kırmızı ibiklisi makbuldür. İşte, Kızılbaş canların horoza böylece değer verdiklerini gören zahirler — yani; Sünnî müslümanlar — bundan ötürü yanlış zan ve vahi isnadatta bulunmuşlardır. Araya giren böyle anlaşmazlıklar dolayısıyla, Osmanlı Saltanatı sürerken çok feci kardeş kavgaları olmuştur. Tahtacılar ise Osmanlı Hükümetini hiç tanımamışlardır; onlar Hacı Bektaş ocağına da o kadar bağlanmamışlardır. Yukarda arzettiğim gibi, Safevî hanedanını metbû olarak tanımışlardır. Bilhassa (Şah İsmail Hatayi) ile onların, İzmirin (Narlı Dere) köyündeki mümessilleri sayılan dede ocağına bağlanmışlar-

[1] Düşkünlük: Suçun derecesine göre (dayak, sürgünlük, para cezası, toplantrlardan ve umumî haklardan mahrumiyet, ve hattâ eskiden idama) kadar varan cezalardır. Bu hususta bakınız Türk Yurdu C. 5, Sayı 28, 29, 30. Baha Sait «Kızılbaş Meydanı», (Düşküş Meydanı).

[2] «Eski Türk takvimlerinde bir devre teşkil eden 12 yıldan birisi tavuk adını taşıyor....» «Senenin Oğlu, ilkbaharın 3 ayında koyun, yazın 3 ayında horoz, senenin ortasında öküz, sonbaharın 3 ayında köpek, kışın 3 ayında domuz eti yer...» Türk tarihinin anahatları: sahife 46, 51.

dır. Elmalının (Tekke Köyünde) mefun olan (Abdal Musa) yı da ziyaret ederek orada kurbanlar tığlarlar.

Antalyadan İzmire kadar: Isparta, Burdur, Denizli; Aydın, Balıkesir havalisinde birçok Tahtacı obaları vardır. Oymak isimleri ayrı olsa bile millî ve mistik türeleri birdir.

Bunlar gibi Antalyada ve başka illerde yarı göçebe yaşayan (Abdallar) — Aftalitler — [1] hakkında da bu mütalea yürütülebilir. Bunlar zihniyetlere kurban olarak fakir düşmüşler, Sünnî Türk kardeşleri onlara Çingene diyerek ıktısadî, içtimaî mevki vermemişlerdir.

Bu zümreler arasında şimdi okuma hevesleri fazladır; bilhassa birçoklarının bilmedikleri ve ancak dedelere malûm olduğunu sandıkları bilgilerin kitap ve gazetelerde yazıldığını görmek, işitmek onları kültüre heveslendiriyor. Antalyada Millet Mektebi dersanelerinde yeniden öğrenmek için yaşını başını almış tahtacıardan birçoğu devam etmişlerdir. Kezalik, ilkokullarda da çocuklarını okutmaktadırlar.

Bu zümrelerin kanaatlerine göre: Osmanlı saltanatının yıkılması ve hilâfetin kaldırılması (Yezit hükümranlığı) da ortadan kalkmıştır. Bunun için (Cümhuriluğu) severler; (Atatürk) ü (Mehdi-i Sahip Zaman) olarak takdis ederler. Çünkü o, Yezitler saltanatını yıkmış ve hicapları refetmiş, (Kurtla Kuzuyu Bir Arada) kaynaştırmıştır.

[1] Aptallar hakkında, bakınız: (Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi) Prof. Fuat Köprülü. Aptallar maddesine.

TEKE (ANTALYA) YÜRÜKLERİ HAKKINDA NOTLAR

Naci Kum Atabeyli
Bursa Müzesi Müdürü

1. — YERLEŞME

On birinci asırdan sonraları büyük Türkmen akınları ve Teke Türkmenlerinin yerleşmeleri dolayısıyla «Teke İli» adını alan «Antalya İli» içindeki Yürüklere dair birkaç not arzedeceğim.

Vambéry'nin *Türk etnografyası*'nda tarihi dirlikleri ve yerleri tesbit edilmiş olan [1] Türkmen oruğunun «Teke» ler boyundan kümeli bir kısmı, orman, fundalık, yaylak ve sulakları bol olan Toroslarda yerleşmişlerdir. Hâlâ *salt göçebe* veya yarım göçebe olarak bu çevrelerde yaşayan Yürüklerden başka 24 Oğuz boyundan mühim bir kısım da Isparta, Burdur ve Antalya illeri içinde bulunmaktadır. Yer ve yerleşenlerin adları bunu ispat eder [2].

2. — TEKE YÜRÜK OYMAKLARI

<i>Asıl boylar</i>	<i>Kolları, Obaları</i>
I Honamlı	: Ötkünlü - Recepli - Kara evli - Çoşlu - Adı güzelli - (Kara Savuldan) - Hacı Celiller - Telliler. [Adana ve Dört Yol taraflarına göçerler]
II Saçı Karalı	: Hacı Aliler - Saçı Karalı.
III Kara Hacı	: [Bunlara <i>Hayta</i> dahi denmektedir] Sarı Abalı - Hacı Hamzalı - Kaldırırcılar - Ali Kâhya - Salaklı
IV Eski Yürükler	: Basırlı - Çankara - Seydahmetli.
V Sarı Keçili	: Başında Yoklu - Kurşunlu - Aşağı Oba - Demirci Oğlu - Kelceler.
VI Tüngüşlü	: Kolları yoktur.
VII Çakallar	: Kolları yoktur.
VIII Karakoyunlu	: Kolları yoktur. Bir ad altındadır.
IX Gebizler	: Köylüleşmiş olup 12 mahallesi vardır.
X Mortana	: Köylüleşmiş olup 3 mahallesi vardır.
XI Fettahlı	: Kolları yoktur.

[1] A Török faj. Ethnologiai és Ethnographiai Tekintetben. Vambéry Árnın. Budapest. 1886.

[2] Isparta yer adları. F. Aksu. 1936. Halkevi broşürüne ve tafsilâtlı Anadolu haritalarına bakınız.

*Asıl boylar**Kolları, Obaları*

XII	Saraçlı (Sarı Hacılı)	: Kolları yoktur.
XIII	Bahşıklı	: Kolları yoktur.
XIV	Farsak [³]	: Köylüleşmişlerdir.
XV	Yeni Osmanlı	:
XVI	Kara Tekeli	:
XVII	Mellü [Millî]	: Karaöz; Bucak ilçesi ve Burdur taraflarında.

Teke Yürüklerinden tipler

Antalya ilbaylığının 1933 teki resmî bir tetkiki sonucunda: Vilâyet merkez ilçesi dahilinde 4, Serikte 15, Manavgatta 15, Korkutelinde 1, Elmalıda 3,

[³] Şu haşiyeyi Farsaklar hakkında önemli bulup yazıyorum: « . . . Anadolu Beylerbeğisi Bulgar Dağı tarafından yörüdü. Varsak Beyleri mütehayyir kaldılar. Çünkü bu beyler Vilâyeti Varsağı elek elek elediler. Varsak dahi taraf taraf muti olmağa başladılar. (Boğa oğlu), (Akbaş oğlu), (Elvan oğlu), (Sümer oğlu?), (Eğdir oğlu), (Oran oğlu), (Adalı oğlu), (Oğuz Bey), (Arık Şeytan oğlu) ve dahi nice bunların gibi Varsak beyleri çok çok Davut Paşaya geldiler. Hil'atler giydirdiler. Sultan Bayazıt Hana muti oldular ve hem (Turgut oğlu) nu yerlerinden sürdüler.» Âşık Paşazade Tarihi S. 232, 233.

Finikede 4, Alanyada 1, Yürük oymaklarının toptan 2668 çadır halkı olduğu anlaşılmıştır.

Teke Yürüklerinin göç mntakaları, kışın en çok Antalyanın merkez ve Serik, Manavgat sahil kırsaklarıdır. Yazın ise: Akseki, Elmalı, Eğridir, (Anamas yaylası), Bozkır, Yalvaç (Sultan dağları) yaylalarıdır.

Teke Yürükleri gündün güne yerleşmekte ve tarla, çift, çubuk, bağ, bahçe sahibi olmaktadır. Bunların % 50 si arazi sahibidir. Esasen, köylüleşmiş olan halkın da yarısından çoğu — Akdeniz ikliminin yazınki sıcaklığı dolayısıyla — köylerine civar olan yaylalara göçetmektedirler.

Yürüklerin göç müddetleri nisan ayından birinci teşrine kadar 6 - 7 ay sürer.

3. — GEÇİM, GÖRENEK VE TÜRE

Teke Yürüklerinin — diğer bütün Yürükler gibi — geçim ve dirlikleri çok sadedir. Ellerindeki malları: kara kıl keçileri ile sığır ve develerdir. Bunların mahsullerini pazarlarda satar, para ve eşya ile de mübadele ederler. Tarlaları olanlar zahirelerini kendileri temin ederler. Yaylıdan göçecekleri sıralarda (Koçhisar Tuz gölü) ne giderek develere yüklettikleri tuzu pazarlarda satarlar. Davar dedikleri kıl keçilerin kıllarından çadır, çul, çuval gibi ev gereçlerini yaparlar. Besledikleri ufak koyun sürüleri de — yünleriyle — onların keçe ve kepenek ihtiyaçlarını temin eder. Hayvanların derilerinden tuluk ve tulumlar, ayaklarına çarıklar yaparlar. Develerin de yününden aba, kilim ve çuvalar dokurlar. Sırtlarına giydikleri kaba şayak — Menevrek — ları da koyun ve deve yününden evlerinde dokurlar. Her çadırdaki bir dokuma tezgâhı bulunur; evin gelin ve kızları bu tezgâhlarda kilim, zili v. s. dokumasını bilirler. Malı olmıyan yürüklerin çoğu, diğer mal sahiplerine çobanlık ve ırgatlık yaparak geçinirler. Gıdaları, süt, yoğurt, peynir, bulgur ve kuru sebzelerdir. Ekmekleri mayasız yufka — şepit — dır; bu ekmeği her gün saç kondurarak pişirirler.

Yürüklerdeki aile teşkilâtı, diğer köylü Türklerden farksızdır. Büyüklerine çok sayguları vardır. Kadınları çok ciddi ve ırz, namus kayıtlarına çok bağlıdır; erkeklerden kaçmazlar; fakat bir erkek kadar cesur, mihnete dayanıklıdır; güzel ata binerler.

Evlenme işlerinde delikanlı erkek ve genç kız ekseriya kendi kendilerine sevişir ve anlaşılır. Kız tarafının rızası olmıyan bazı evlenmelerde kız kaçırılmak âdeti vardır. Bu takdirde oğlan tarafı fazlaca ağırlık vererek sulh olurlar. Rıza ile olan evlenmelerde de, hal ve vakitlerine göre oğlan evi kız evine: deve, davar, sığır, at . . . gibi ağırlıklar verir. Dügünler, çokluk, sahil kışlağına inilen güz mevsimi yapılıdır. Dügünlere komşu obalar okunur; onlar da birçok armağanlarla gelirler. Çok enteresan eğlenceleri vardır: Deve güreşleri, cirit oyunları, seymen alayları, pehlivan güreşleri, soytarlıklar, türlü rakslar yapılıdır.

Teke Yürüklerinin millî bir oyunu — raksı — vardır: (Teke Zortlaması). Bu oyun iki kişi tarafından ellerde tahta kaşıkla ve ayak uçlarında zıplıyarak ve dizleri de hafifçe büküp yaylandırarak oynanır, sallama havasıdır. Bu oyunun türküsü şöyle başlar:

Hamamdan da çıktık ikimiz
 Hamamdan
 Sulu sulu şeftali yükümüz! . . .
 Gel sarılalım yatalım ikimiz
 Hay gelin
 Sulu sulu şeftali yükümüz. . . .

Bu oyuna ait başka türküler de olduğunu sanıyorum. Bu oyunlar; kaval, kemeçe ve sazların çalmasıyla oynanır. Yürüklerin başlıca çalgı aleti (koca kaval) dır. Ney gibi uzun ve ağaçtan yapılmış olan koca kavalı meharetle çalanlar vardır. (Karakoyun havası) da Yürüklerin millî türküsüdür [1]. Yürüklerin (Gurbet yakımları) ve (Durna havaları) da meşhurdur. Söylieni belirsiz türkülerinin arasında (Dadaloğlu) ve (Karacaoğlu) in eserlerine tesadüf ettim. Yürüklerin ağızlarından derlenen türkülerden bazılarını örnek olarak veriyorum:

GURBET YAKIMI [2]

Ya duman da vardır yüce dağların başında
 hey . . . başında
 Arzum da kaldı şu illerin toprağında, taşında
 hey . . . taşında
 Ya bizim de değil il âlemin başında
 hey . . . başında
 Gitme durnam bellerin avcısı çekilsin
 İneceğin göllerin donu çzilsin
 Kanadı bitmedik yavrular kalındı kal.

İne ine indik te çukur ovaya
 hey, çukur ovaya
 El kaldırıp durduk ta Hakka duaya
 hey . . . Hakka duaya
 Mevlâm bizi de eriştire sılaya
 hey . . . sılaya
 Gitme durnam bellerin avcısı çekilsin
 İneceğin göllerin donu çzilsin
 Kanadı bitmedik yavrular kalındı kal.

[1] Yusuf Ziya; «Yürük ve köylüler arasında hikâye ve masal derlemelerinde» (Karakoyun) türkü ve menkıbesini yazmıştır.

[2] Bu, Gurbet Yakımını 1914 te, Atabeyin (Yellice dağı) yaylâsında Sarı Keçili Kelceler obasından Takır Mehmedin sazından ve ağzından dinledim. N. K.

Pınar ayağına da sazlar mı geldi
 Gölünde yüzmeğe kazlar mı geldi
 Çamaşır yumaya da kızlar mı geldi
 Gitme durnam bellerin avcısı çekilsin
 İneceğin göllerin donu çezilsin
 Kanadı bitmedik yavrular kalındı kal.

TÜRKÜLER [1]

Şahin deresine indi ceylân sürüsü
 Sürüden ayrılmış ceylânın birisi
 Avcılar postetmiş yufka derisi
 Kaç kuzulu ceylân yat avcı geldi.
 Koltuğundan yemiş sızlar yarası
 Al kanlara bulanmış canlar parası
 Hekime gösterdiler yoktur çaresi
 Kaç kuzulu ceylân yat avcı geldi.

TÜRKÜ

Hocam izin verse de yazsam bir satır
 Kadir Mevlâm benim eksigimi sen yetir
 Kısmet nerde ise gelir iletir
 Kim bilir hangi dağda kalır ölümüz.
 Yüce dağ başında tüter bir tütün
 Çok aradım bulamadım bir sıtkı bütün
 Anadan öksüzüm babadan yetim
 Kim bilir hangi dağda kalır ölümüz.

TÜRKÜ

Sabah namazında gergefin işler
 Gergefin üstüne dökülmüş yaşlar
 İğne melil (melûl) işler, yasdık ne işler
 Sevdiğimin oturağı sel yeri
 O kız bana yasdık deye kol veri (verir)
 Koluna yazık değil mi saçın teli elveri (verir).

Hordadır kara mayam horda
 Alrver çilbiri yayılsın kırdı
 Kolanlar erişmez ak göbek yerde
 Gül baharında maya gördüm
 Suna gördüm hey!

[1] Antalya oda başkâtibi Bay Macidin notlarından alınmıştır.

CETVEL

TEKE YÜRÜKLERİNİN İL VE İLÇELER ÜZERİNE YAYILIŞLARI, GÖÇ BÖLGELERİ, NÜFUS VE ÇADIR SAYILARI

Teke Yürüklerinin mufassal cetveli

İl ve İlçe adları	Obaların adları	Çadır sayısı	Göç mntakaları, arazileri v. s. hakkında izahlar
Antalya merkez ilçesinde [1]	Hayta	75	Kara Hayıt, Keşirler, Kundu arasında Kunduda Ası Karaman civarında Döşemealtı civarında Farsak civarında Tikenli civarında Kepez başında Solak Karaoğlu civarında Solak ve Murtuna civarında Mandırla civarında Kışın buralarda kışlar, yazın da (Anamas) ve (Akşehir yaylası) na çıkarlar. % 40 arazi sahibidir.
	Honamlı	36	
	»	31	
	Kara Tekeli	35	
	»	31	
	»	25	
	»	15	
	»	17	
	»	18	
	»	17	
Serik (Gebiz) ilçesinde	Karakoyunlu	93	Serik nüfusunda kayıtlı olup (Anamas) yaylasına göçerler. % 99 arazi sahibidir Serik nüfusunda kayıtlı olup (Anamas) yaylasına çıkarlar. Arazileri yoktur. Serik nüfusunda, Adana, Beyşehir yaylalarına çıkarlar; arazileri yok. Serik nüfusunda, Beyşehir, Karaağaç yaylalarında. Serik nüfusunda; Akşehirin Ketenlik yaylasına çıkarlar orada arazileri vardır Kışın Manavgat çevresinde kışlarlar, yazın Anamas yaylalarına çıkarlar. Manavgatta arazileri vardır. Akşehir ve Beyşehir çevrelerinde yaylalar, arazileri yoktur. % 60 ı İğridir yaylalarına çıkarlar .Bir kısmı Abdurrahmanlar köyünde meskündür. % 70 arazileri vardır.
	Honamlı Recepli	50	
	» Telliler	79	
	» Ötkünlü	94	
	» Hacı Celiller	61	
	» Karaevliler	24	
	» Adı güzelli	37	
	Hacı İsalılar	78	

[1] Antalya merkez ilçesindeki yarı göçebeler: (Döşemealtı), (Yeni Osmanlı), (Çıplaklı), (Başında Yoklu), (Bağçe), (Yalınlı), (Çıvgalar), (Kuşunlu), (Doyran), (Bah-tılı), (Çakırlar), (Tekerova), (Göynük) 275 hane göçerler.

İl ve İlçe adları	Obaların adları	Çadır sayısı	Göç mntakaları, arazileri v. s. hakkında izahlar
Serik (mabait) [1]	Eski yürük	210	İğridir ve Karaağaç yaylalarına çıkarlar. % 80 çiftçidir.
	Kara Hacı'nın Kaldırırcılar obası	54	Beyşehir, Karaağaç yaylalarına çıkarlar. Serikte kışlalar. Arazileri yoktur.
	„ Sarı Abalı obası	119	Beyşehir, Karaağaç yaylalarında, % 20 sinin arazileri vardır.
	„ Hacı Hamzalı	134	Beyşehir, Karaağaç yaylalarında, % 50 si arazi sahibi.
	Çakallar	44	Yazın İğridir yaylalarında kışın Serikte Macar kamonu civarında yarı çoban, yarı çiftçidirler.
	Tüngüşlü	125	% 66 sı çiftçidir. ” ” ”
	Hayta	40	Şarkî Karaağaç ve Akşehir yaylalarına çıkarlar. Kışın Serigün İnceler, Abdurrahmanlar, Çakallık civarlarına inerler. Antalya nüfusunda kayıtlıdırler. % 20 sinin arazileri var.
Manavgat ilçesinde	Honamlı Adı Güzelli	30	Serik nüfusunda kayıtlı; kışın Manavgatta; yazın Akşehirin Oküz yaylâsında koyuncudurlar.
	„ Ötkünlü	15	Serik nüfusunda. Akşehirin Engil yaylâsına çıkarlar, kışın Taşağıl, Kaymaz civarında. Koyuncu.
	„ Karaevli	20	Yazın Beyşehir ilçesinin Kuruca Ova köyünde, kışın Taşağıl civarında, çiftçi, koyuncu.
	„ Çavuşlu (Çoşlu)	6	Anamas yaylâsına çıkar, Taşağıla inerler. Koyuncu, arazileri yok.
	„ Hacı Celilli	25	Manavgat nüfusunda, Akşehirin Ketentlik yaylâsında, kışın Taşağılın (Arap Beli) mevkiinde % 65 arazi sahibi ve koyuncu.
	Fettahlı	70	Yazın Manavgatın (Melek) yaylâsında. Kışın Fettahlı mevkiinde yarı göçebe, % 60 Çolaklı civarında arazileri var.
	Çolaklı	80	Kısmen Akşehirin Ketentlik, kışın Çolaklı mevkiinde, yarı göçebe. Çiftçi ve koyuncu.
	Boz Ahmetli	60	Seydi şehrinin (Gülne) yaylâsında. Kışın 40 çadırı Tilcikler, 20 çadırı Şişeler civarında. Koyuncu ve deveci. % 20 sinin Hatırlar civarında arazisi var.

[1] Serik ilçesi dahilinde yarı göçebe obalar: (Macar köyü), 40 ev, (Aşağı Oba) 40, (Hacı Osmanlar) 15, (Hasgebe) 43, (Akçapınar) 30, (Bugasak) 17. Eğirdirin (Anamas) yaylâlarında yaylarlar.

[2] Bu sütundan aşağısı köylü adı ile anılan yarı göçebe yürüklerdir.

İl ve İlçe adları	Obaların adları	Çadır sayısı	Göç mntakaları, arazileri v. s. hakkında izahlar
Manavgat (mabait)	Kızıl Ağaç	Ça. 30	Yazın Aksekinin (Yarpuz) yaylâsında, kışın Manavgatın Hatıplar köyü civarında. Çiftçi ve koyuncu. % 30 arazi sahibidirler.
	Sülekler	H. 75	Manavgat nüfusunda. Yazın Bozkırın Sülek yaylâsına çıkarlar. Çiftçi ve koyuncu. % 70 nin arazisi var.
	Saraçlı	H. 100	Yazın Aksekinin (Gömbe) yaylâsında. Kışın Kabaca ve Karaöz civarında. Çiftçi, koyuncu.
	Kızılot	H. 20	Aksekinin (Yenice Pazar) yaylâsında Kızılot mevkiinde. Çiftçi, koyuncu % 50 sinin arazisi var.
	Hacı Obası	H. 20	" " " " " "
	Mısırlar	H. 50	Aksekinin Merdiven yaylâsında. Kışın 20 çadır (Çavuşköy), 30 çadır (Kızılot), civarında. Arazileri yok.
	Hacı İsalı	H. 100	Bozkırın (Sülle) yaylâsına çıkarlar. Yazın Manavgatın (Gebece), (Hocalar), (Hacı Obası) mevkilerine inerler. Arazileri yoktur.
Alanya ilçesinde	Kır Ahmetli	14	Anamur ilçesi nüfusuna kayıtlıdır. Kışın (Kıyıcık), (Beyre), (Bucak) köyleri dahilinde ve yazın (Punt) yaylâlarında yaşarlar.
	Bahşiş		Köylüleşmişlerdir. % 80 arazileri vardır.
	Toslak Çıplaklı Hacı Mehmetli Çikçilli Basırlı		Yarı göçebe ve köylüleşmişlerdir.
Konkutelî ilçesinde	Sarı Keçilin Demirci oğlu obası	75	Yazın Konkutelinin (Kızılcadağ) ve Akşehirin (Sultan Dağı) yaylâlarında otururlar.

İl ve İlçe adları	Obaların adları	Çadır sayısı	Göç mntakaları, arazileri v. s. hakkında izahlar
	Kügüklü, Kayabaş, Çırgalar, Çirkin Oba, Bayadin, Kızıl Aliler, Bahçe Kaya Dur Aliler Göçerler, Çıglık Karamanlar		Köylüleşmiş ve % 80 i göçer, kısmı azamının yaylâlarda arazileri vardır.
Elmalı ilçesinde	Saçt karaltı	129	Elmanın Çoban İsa köyünde (Gülübecik) ve (Ali yaylası) nda dolaşırlar. Elmalı nüfusunda. 482 nüfustur.
	Kara Hacılı	50	188 nüfustur. (Çoban İsa), (Gülübecik), (Ali yaylası) nda.
	Müslim Kıpti	72	Bunlar Göçebe Abdallardır. Elmalı civarında, köy mer'alarında yaylârlar. Kışın Finike kıyılarına inerler. Kısrak beslerler ve köylülerin harmanlarını döğerler. 257 kadar nüfusludur.
	Güyü	138	430 nüfusludurlar. Kızılca köylerinde meskûn yarı göçebelendir. Kışın Finikenin (Kale), (Adrasan) taraflarına inerler.
	Kara Çulha	35	130 nüfusludur. Fethiyeden gelirler. Ora nüfusunda kayıtlıdır.
	Tümküşlü Türkmen	40 20	160 " " " 80 nüfusludur. Finikeden gelir, (Tezekli), (Yuva) yaylâlarına çıkarlar.
Finike ilçesinde	Yeni Osmanlı	13	Finike nüfusunda; yazın Elmanın (Dereköy) ve (Macun) yaylâlarında, kışın (Kumluca) kamununda (Sarısusu) köyünde otururlar. Arazi sahibidirlar.
	Tümgüşlü	4	Yazın (Bayındır) yaylasında, kışın (Kumluca) kamununda (Belenköy) de oturur, arazi sahibidirlar.
	Kara Hacılı	4	Yazın Elmanın (Kırkpınar) yaylasında, kışın (Kumluca) kamununun (Örteğiz) köyünde otururlar. Elmalı nüfusunda kayıtlıdır.

İl ve İlçe adları	Obaların adları	Çadır sayısı	Göç mıntakaları, arazileri v. s. hakkında izahlar
	Saçı Karalı	29	Yazın Elmalı'nın (Gökbel) yaylâsında, kışın Finikenin merkez kamunundaki (Çavdır, Arif, Alaca Dağ) köylerinde otururlar. YARI GÖCERLER (Arif köy) 25, (Belen) 13, (Yenice) 24, (Örtegiz) 18, (Sarıca Su) 20, (Kavak dibi) 12, ki cem'an 146 hane yazın Elmalıya, kışın Finikedeki köyelerine göçerler.

227

RAPOR
VE
HABERLER

1935 TE TÜRKİYEDE YAPILAN HAFRİYATLAR

Remzi Oğuz Arık

1935 yılında Türkiye, arkeoloji işlerinde büyük çalışmalara imkân vermiş, büyük zaferler kazanmıştır. Bu yoldaki işleri, yapanlar ve yapılan şeyler bakımından, şöylece üçe ayrabiliriz:

1. — Türkiyede bu yıl ecnebilerin yaptığı hafriyat.
2. — Türkiyede bu yıl Türklerin yaptığı hafriyat.
3. — Türkiyede bu yıl yapılan arkeolojik geziler.

I. ECNEBİLERİN YAPTIĞI HAFRİYAT

A) *Tarsus Hafriyatı:*

Amerikalı arkeolog Miss Hetty Goldmann ve arkadaşı antropolog Mr. R. Erick 1934 yılında Kilikya çevresini dolaşmışlardır. Akalar (Achæens) in Anadolunun cenubundaki yerleşme yerlerini araştırmaya çevrilen bu geziden sonra Tarsus'taki Gözlükule ve Mersin'e yakın Kazanlı höyüklerini kazmağa karar vermişlerdi.

9. III. 1935 te Tarsusa gelmişler, metodik hafriyata başlamışlar 1. VII. 1935 te Tarsustan ayrılmışlardır. Amerikalı heyet Miss Goldmann'ın başkanlığında Ann M. Hoskin, Dorothy H. Cox, Virgine Grace, R. W. Erick'ten ibaretti. Heyete, Amerikadaki Bryn Maur College, "Harvard Üniversitesi" para vermiş ve hafriyat bu müesseseler adına yapılmıştır.

Heyetin çalışmasından alınan sonuç pek ümit vericidir. Tarsusun klâsik çağlarda Rodos adası ve Akdeniz çevreleriyle münasebetini gösteren belgelerden başka; sitenin Préhellénique çağlara ait münasebetlerini gösterecek mimarlık ve çanak, çömlek vesikaları da elde edilmiştir. Karışık toprak arasında da olsa Eti devrine ait mühürlerin ele geçmiş bulunması, Tarsusun Milâttan önce 2.000 yıllarında da nasıl büyük bir merkez olduğunu açıkça göstermektedir. Bundan başka, yine karışık toprak arasında bir de taş balta bulunmuştur ki, Tarsusun medenî hayatını tâ cilâli taş devrine kadar yükseltmektedir. Üç ayda Seyhan ilimize dokuz bin lira bırakan Amerikalı heyet bu umudlu çalışmasına önümüzdeki ilkbaharda devam edecektir.

B) *Turova Hafriyatı:*

Amerika'nın Cincinnati Üniversitesi Arkeoloji Profesörü Mr. C. W. Blegen'in başkanlığında Miss D. Rawson, Mr. J. Caskey, Mr. Sperling, Mr. Lands ile sonradan gelen ve Alman Arkeoloji Enstitüsüne mensup bulunan M. Ge-

thert ve Miss M. Taft'tan meydana gelen heyet bu yıl Çanakkale alanındaki Turova örenlerinde dördüncü seferlerini bitirdiler. Heyeti himaye eden Profesör Semple ile Mrs. Semple de bu mevsim birlikte çalıştılar. Hafriyat nisan başından temmuz başına kadar sürmüştür.

Turova'da, hattâ 1865 tenberi hafriyat yapılmasına rağmen yeni bir heyetin yine yıllarca burada uğraşmağa başlamasında çok önemli sebepler vardı: Burayı insanlığa ilk tanıtan büyük ve ünlü hafriyatçı Schlümann, akla sığmıyacak fedakârlıklarına, muvaffakiyetlerine rağmen kesin bir kronoloji bırakamamıştı. Bunu kurabilmek için, yukardan aşağı, kat kat inen ve her kattaki kültür eşyasını dikkatle toplayıp not eden bir yeni çalışma gerekiyordu.

Sonra, Turova'daki örenlerde dokuz şehir yığınının bulunduğu biliniyordu. Bunların préhistorique ve historique'teki yerleri nedir?

Şimdiye kadar Turova I. ile Turova II. yi bir {hiatus = (Aralık)} ayırıyor, sanılmaktaydı. Doğru mudur?

Turova'nın III. üncü, IV. üncü, V. inci şehirlerinde bir özgelik yoktur; bu çağlar değersiz benzerliklerdir, denmekte idi, ne dereceye kadar doğrudur?

İlyadayı dolduran Akalar (Achéens) ın akınına sahne olan şehri, Schlümann ve Dörpfeld'denberi Turova VI. ile göstermek âdet olmuştu. Bu doğru mudur? Sonra Turova denen yer bir akropoldür, bir kaledir; bunun şehri nerededir? Mezarlığı nerededir?

Turovadaki medeniyet «Autochtone» mudur? Yoksa dışardan mı gelmiştir? Ve dışardan gelmekle mi hep değişmiştir? En sonra, Turovadaki kültür katları ile iç Anadolu, Ege, Akdeniz ve iç Yunanıstandaki kültür katları arasında ne gibi münasebetler vardır?

İşte bütün bunlara cevap verebilmek iledir ki, bir kronoloji kurmak; Turova'nın tarih ve medeniyetindeki yerini aydınlatmak mümkün olacaktır.

Üç yıllık çalışmalarını, bu yıl elde ettikleri sonuç tamamlamış ve heyet şunlara inanmıştır:

I. — Kumtepe sondajı ve Yeniköy, Hanaytepe, Hüyüektepe (Üyücek) gibi Turova'ya yakın olan yerlerde yapılan yoklamalar; Turova I. ile gösterilen en eski çağın bu Turova alanında genel ve ilk bir yerleşmeye ait olduğunu göstermektedir.

II. — Turova I. ve Turova II. arasında yalnız devam ve benzerlik vardır: II nci beldenin yeni bir istilânın eseri olduğunu unutmamak şartile!

III. — Turova'nın III, IV ve V inci şehirleri birbirine benzeyen ve fakat her biri ayrı benliğini saklamış bulunan kültür katlarından meydana gelmektedir. Bu sonuç, Turova'daki medeniyetin devamını göstermek bakımından pek önemlidir.

IV. — Akaların akınına sahne olan şehir Turova VI. değil Turova VII. dir. Çünkü Turova VI. ya ait katlar ve yapılar hemen hemen sapa sağlamdır; bir zelzele sonunda göçmüş durumdadır; halbuki VII. nci şehrinkiler bu yıl baştan başa yangın izleri içine gömülmüş olarak bulunmuştur. Mikena mede-

niyetinin tesiri altında yaşadığı kabul edilen VI. nci ve VII. nci şehrin bir "Aşağı Şehir" i olmadığına hükmetmek gereklidir. Çünkü elimize bir Nekropol ve bir şehir yeri geçmemiştir. Böylece Turova Akropolünün bir hükümdarın sarayı; mabedi, garnizonu vazifesini görüp savaş devrinde de yakınlardaki küçük sitelerin toplanır yeri olduğu anlaşılmaktadır: Tıpkı Tyrinthe ve Meycénes'de olduğu gibi! VI. ve VII. nci beldelere ait katlarda ele geçen sayısız küp ve kaplar buna açık bir yeni delildir.

V. — Heyet bu yıl elde ettiği sonuçlarla, Turovadaki medeniyetin "Autochtone" bir medeniyet olduğunu kabul etmektedir. Bunlardan başka heyet IX. uncu Turova'ya ait bir kilise ile onun cidden muhteşem mozayik tablolarını, örenin şarkında elde etmiştir. Yine mozayikten bir Yunanca kitabe ile önemi çok artan eser iyice korunmuştur.

C) Kusura Hafriyatı:

İngiliz arkeologlarından Miss Winifred Lamb geçen yıl aşağı veya büyük Galatya alanında bir gezi yapmış; Afyon ilbaylığında, Sandıklı ilçesine bağlı "Kusura" köyündeki höyükte hafriyat yapmağa karar vermişti. Etilerin ilk merkezlerinden olan Kuşar ile benzerliği pek göze batan höyük bir ovada, denizden 1025 yüksekliğinde büyücek bir örendir.

Bu yıl, Miss Lamb'ın başkanlığında İngiliz jeolog ve mimarlarından Miss Elinor Gardner ve arkeoloji mensubu Hollandalı Miss H. M. A. F. Six'den meydana gelen heyet 31. VIII. 1935 te hafriyata başlamış, bir ay çalışmıştır.

Elde edilen neticeler sevinçle karşılanabilir:

I. — On metre derinliğinde bakir toprağı bulmak mümkün olmuştur. Bu derinlikte üç dört devir bulunuyordu.

II. — İlk derinliklerde ve ilk hamlede ele geçen eserler buranın Eti çağına biten bir sıra medeniyet katlarıyla dolu olduğunu göstermiştir. Derinlere indikçe Proto-Hatti denilen eser parçaları meydana çıkmıştır. Bunlar arasında Anadolunun ilk *Tanrıçasını* gösteren geyimli putlar, Ahlatlıbeldeki seramiğe benzer eski çanak çömlek; Turova II. ve Alişar II. ile hemzaman eserler bulunmaktadır.

III. — İlk andaki kronolojiye göre bu eserler Milâttan önce 1.200 ve 1.700 ile 2.500 arasında bir devreye aittir. Demek ki, höyükte epeyce zamandan beri kimse oturmamıştır.

Bu sonuçlar; Eti medeniyeti çerçevesini belgelere dayanarak genişletmekte ve Anadolunun ilk medeniyetleriyle ondan sonrakiler arasında, benzerliğe dayanan bir devam sezilmektedir.

İngiliz bilgi heyeti gelecek yıllar da çalışmaya karar vermiştir.

Ç) Nemrut Kale Hafriyatı:

İstanbuldaki Fransız Asarı Atika Enstitüsü üyelerinden Mr. Devambez geçen yıl yaptığı gezide:

I. — Eski adı Temnos olan Nemrut Kalesi'nde.

II. — Milâsın 15 kilometre şarkı cenubunda ve Akhisara bağlı Yukarı Kalın-Ağıl köyü yanındaki örenlerde sondaj ve hafriyat yapmayı kararlaştırmıştır.

Bu yıl yalnız ikinci alanda çalışabilmiştir. Köyün batısındaki tepede görülen örenin içinde buldukları bir Yunanca kitabe, buranın bir Karya mabedine ait olduğunu bildirmekte idi.

Yapılan hafriyat ile hep klâsik çağa (Bizans, Roma, Hellenistik) ait yapılar, mozaikler, çanak çömlekler, kitabeler ve kayalara oyulmuş mezar ele geçmiştir. En çok 2.50 metreye inilmiş ve kaya bulunmuştur. Bulunan mezarlar geçen yılda olduğu gibi, tâ préhellénistique çağda görülen mezar biçimlerinin klâsik çağların sonuna kadar tatbik olunduğunu göstermektedir.

Hafriyat 24. VIII. 1935 ten 27. X. 1935 e kadar sürmüştür.

D) Boğazköy Hafriyatı:

1931 yılındanberi İstanbuldaki Alman Arkeoloji Enstitüsü, Etilerin eski büyük merkezi olan Boğazköy'de hafriyat yapmaktadır. 1834 tenberi arkeoloji âleminin tanıdığı bu ünlü sitede, Büyük Harpten sonra başlayan üçüncü hafriyat işlerinin asıl toplandığı yer örenin «Büyük Kale» adını taşıyan akropolüdür.

Bu yıl heyet yine Dr. K. Bittel'in başkanlığı altında, Hititolog H. Güterhook, mimar K. Krause, mühendis Karnap, fotoğrafçı K. Schrikkel, usta Kuhn, ve desinatör Fekete'den meydana gelmekte idi. Heyet 2. IX. 1935 ten 27. X. 1935 tarihine kadar çalışmıştır.

Bu yıl, 1932 ve 1933 te meydana çıkarılan arşiv yapısının şimal kısmında çalışılmış, arşiv boyunca az derinliklerde dağıntık Frikya yapı izleri, adi kaldırımlar, altlarında Eti duvarları görülmüştür.

Boğazköy surlarının cenup-şark içerisinde vaktile Puchstein'in saray dediği yapı yeniden gözden geçirilmiş, buranın dikkate değer büyük bir mabet olduğu anlaşılmıştır. Batıdan cenuba uzanan duvar temeli elli metre yukarı çıkıp doğuya dönerek "Kıral Kapısı" nda bitmektedir. Mabedin içindeki çift adyton (Mihrap ?), nekadar önemli ise kıral kapısına kadar uzayan duvarın iç yanında görülen bölmeler o kadar önemlidir. Bunların bir mahzen heyeti mecmuası olduğu anlaşılıyor ve böylece mabet, her türlü tafsilâtile ortaya çıkıyor. Sayısı — bu yeni anlaşılma — beşe varan mabetler alt kısımda sıralanınca, sarayın Büyük Kale'de yani akropolde aranması mantığa uygun görünmektedir.

Yazılı Kaya, Boğazköy surlarının şimal-şarkında, bir Eti açık mabedi olup yüz yıldan fazla arkeoloji âlemince bilinmektedir. 1906 - 1907 de Makridi - Winckler heyeti buradaki büyük koridorun önünü biraz yoklamıştı. Alman heyeti burayı bu yıl esaslı kazmış, dört geniş ve büyük kademeli taraça ile koridora girilecek yerin iki yanında kayalar üstünde kapı izleri bulmuşlardır. Burada bir propylées'in bulunmuş olması muhtemeldir. Böylece, klâsik çağdaki muhteşem propylées'lerin prototype'i olacak bir eserle karşılaşmış bulunmaktayız.

Boğazköy surlarının tam cenubundaki Yerkapı'nın dışında, tarlalar arasında birçok ören izlerinin bulunduğu bu yıl dikkat edilmiştir. Heyetin dikkatini buraya çeken, bir köylünün, burada bulup getirdiği bir tablettir ki Kültepe tabletleriyle yaşıt görüldüğünden birden önem almıştır. Böylece, burada ikinci Eti imparatorluğundan önceki yerleşmelerin izleri elde edilmiş oluyor. Bu yıl ele geçen "bilingue" — yani Eti hiyeroglifi ve çivi yazısı ile yazılmış — mühürler gerek sülâlelerin aydınlanmasına ve böylece kronolojinin daha doğru olmasına yaramak; gerek — geçen yıl olduğu gibi — Tarkondemos'a ait sanılan mühürlerin "Urhi-Teşup" adlı kırala ait olduğunu bildirmek bakımından değerleri fazladır.

Heyet işe 2. IX. 1935 te başlamış, bir buçuk aya yakın çalışmıştır.

E) *Ayasofya Avlusundaki Hafriyat:*

İstanbulda, Ayasofyanın müzeyi çevrilişi onun morfolojisinde bazı değişiklikleri emrediyordu. İle avlunun, binayı çevreleyen güzel bir bahçe haline konması gerekli görülmekte idi. O zaman lahitler gibi çok ağır parçalar, duvarların dibinde veya önünde iyi bir çerçeveye sokulmuş olacaktı. Ufak olup dikkatle incelenmesi gereken eserlerin ise son' cemaat galerisinde teşhir edilmesi düşünülmüştü.

Bahçedeki tadiller yapılmadan ve çok ağır parçalar beton kaidelerine yerleştirilmeden caminin avlusunda bir araştırma yapılması her bakımdan uygundu. İstanbul müzeleri genel direktörlüğünün düşündüğü bu işi, Alman Arkeoloji Enstitüsü yapmayı memnuniyetle üstüne aldı. Enstitü Reisi Dr. Schede'nin yardımıyla mimar Al. M. Schneider İstanbul Müzeleri adına ve onun memuru önünde hafriyata başladı.

Hafriyatın amacı: Ayasofyanın şimal garbindeki Atrium'un durumunun nasıl idüğünü, eski ve ilk Ayasofyanın, — yani Nika isyanı sırasında ve hattâ ondan önce, 404 yılında, J. Chrysostomos meselesinde, yanmış bulunan Ayasofyanın — plânının nasıl olduğunu meydana çıkarmak idi.

İşe, ikinci kânun sonlarında başlanmıştı. Atrium'un sınırını çizmek için yapılan hafriyat; "Exonarthex" duvarından 7.50 metre ilerde ve 2.50 metre kadar Justinianus zeminden aşağıda ilk Ayasofyanın duvarını ele geçirmişti. "Atrium" un üç yanı üç "portique = revak" ile çevrilmişti. Atrium'un yalnız şimal yarısının sağlam bulunabildiğini, cenup yarısının — Türkler zamanında açılan bir çeşme yüzünden — ortadan kalktığını kaydetmişlerdir. Bu kalan kısımlar üstleri kemerli bodrum katlarıdır. Bundan başka, yine Atrium içinde eski Ayasofyanın sütunlu bir kısmı bulunmuştur. Sütun kaidelerinin yerile — hendedi ve nebatî motiflerden meydana gelen — mozaikli zemin ele geçirilmek suretile bu eski yapı kısımları hakkında bir fikir edinilebilmiştir. O zamanlar 6 - 7 ayak merdivenle mabetten caddeye iniliyor olduğu anlaşılmaktadır.

Bu yapı kısmının parçaları olarak ele geçenler şunlardır: Tam "architrave" parçaları bir "propylon" a ait olması muhtemel kemerin kemer taşları, (Caissons) larla süslü bir beşikleme tolosun (Voûte-en-bereau) bakiyeleri, firize ait olan iki büyük ve uzun blok. Bu bloklar üzerinde, yüksek kabartma halinde

altı koyunluk dizinin bir palaneye doğru ilerlediği görülmektedir. Bu kısımları eski halinde çizmeğe yardım eden bu belgeler pek değerlidir, hepsi de Théodose devrine, yani Milâttan sonra 360 ta yapılp 404 te yakılan eski Ayasofyaya aittir, kanaatinde bulunuluyor. İlle kabartmalar, ilk Bizans san'ati bakımından pek ehemmiyetli vesikalar meydana getiriyor.

Hafriyat kırk beş gün sürmüş, mevsim ve başka işler araya girerek mimar B. Schneider'in işi muvakkaten bırakması lâzım gelmiştir. İşe devam olunması muhtemeldir.

F) *Iznik Hafriyatı:*

Alman Arkeoloji Enstitüsü 1930 ve 1931 yıllarında, *eski Iznik* üzerinde araştırmalar yapmağa başlamıştır. Bu yıl ona devam ederek bitirmiştir. Hafriyat, İstanbulda Enstitüye mensup Dr. Alfons Maria Schneider'in başkanlığında yapılmıştır.

Iznik surları şehrin en gösterişli anıdır. Bu araştırmalarla surların Augustus ve Claudius II. (269) den başlıyan bir tarihi olduğu meydana çıkmıştır. Bu surlardan şehre dört kapı ile girilmektedir. Bu kapılardan üçünün adı Lefke, İstanbul ve Yenişehir'dir. Birinci kapı şehrin doğusunda, ikincisi şimalinde olup Milâdın 70 inci yılında yapıldıklarını gösteren bir kitabe Lefke kapısında bulunmuştur. Bu kapıların Adrianus zamanında onartıldığı da diğer iki kitabe ile öğrenilmektedir. Yenişehir kapısı ve surları ise Claudius II. çağındadır.

Böylece bu yıl İstanbul kapısında da yapılan araştırmalarla iki metre derinliğe kadar inilerek Iznik surlarile kapılarının Flaviens'ler ve Gotların tahribine ait birinci devir; imparator Claudius II. devri; Bizans devri; Türk devri olmak üzere dört çağın izlerini taşıdığı meydana çıkmıştır. İstanbul kapısında heyet bu yıl ancak 5 gün çalışmıştır.

Roma çağına ait tiyatro ve büyük bir lâhitle bugünkü şehrin dört kilometre şimalinde, Beştaş denen üç kemerli, Obelisk biçimli güzel bir mezar (Milâdın I. inci asrına ait) tesbit edilen eserler arasındadır.

Bizans çağının güzel bir anıtı olan Ayasofya kilisesinde de hafriyat yapılmıştır. Burası bugün, çevresi kalın duvarlarla çevrili iki dar ve bir geniş koridorla, kubbeli iki odadan ibaret bir kilise öreni halindedir. Kilisenin kapısında, içinde, avlusunda 2 ve 2,5 metre derinliğinde çukurlar açılmış, eski kilisenin döşemesi, «Autel» yerindeki mozaikler meydana çıkarılmıştır. Mihrabın yanındaki odaların duvarları yıkanınca güzel freskler farkedilmiştir. Böylece, eski kilise seviyesinin şimdiki Türk seviyesinden 2.5 metre aşağıda bulunduğu; XI. inci asırda ilk seviyenin bir metre aşağıda olup kilisenin esaslı değişikliğe uğradığı da meydana çıkmıştır. Buradaki hafriyat ta dört gün sürmüştür.

Bu araştırmaların senteze ait bir sonucu şudur ki, Bizans ve ilk Osmanlı mimarlığı arasında, güzel san'atler tarihi bakımından mukayeseler yapmak imkânı ele geçmiştir.

Hafriyata 2. VII. 1935 te başlanmıştır.

G) Ayasofya Mozaikleri:

Amerikada merkezi Boston'da bulunan "Byzantine Institute" direktörü olan Profesör Th. Whittemore, daha 1930 yılında başlayarak Ayasofya mozaiklerini meydana çıkarmak müsaadesini istemişti.

1453 te İstnbulun bir Türk merkezi haline girdiği sırada Ayasofya da cami olmuştu. Tamamile Hıristiyan inanına, ibadetine ve ulularına ait mozaikler de bu değiştirilme sırasında sıva ile örtülmüştü. Yani korunmuştu, mahvedilmemişti!..

1847 de, Ayasofyanın yapısında tehlikeler görününce Abdülmecit hemen İsviçreli Mimar Gaspar ve Guiseppe Fossati kardeşleri getirtmişti. Bunlar iki yıl çalıştılar. Mozaiklerin düşme tehlikesine uğrıyan yerlerini onarıp perkiştirdiler. Cemaatin göremeyeceği yerlerdeki mozaikleri mümkün olduğu kadar kapamadılar, amma başka yerleri yeniden sıvadılar ve üstlerini — umumî görünüşü bozmamak için — hendesî resimlerle süslediler. Mabedin dışındaki çirkince sıva da onların eseridir.

İşte Profesör Whittemore vaktile sıvanmış mozaikleri temizlemek, altından Bizans san'atinin en güzel vesikalarından olan mevzuları meydana çıkarmak istemişti.

Profesörün burada bulmayı umduğu şey, bütün bir Bizans san'at tarihi idi, denebilir. Hakikaten, VIII. İnci asırda "Put Kırıcılar = Iconoclastes" Ayasofyayı da pek harap etmişlerdi amma Justinianus çağından bazı kompozisyonlar kalabilmişti. "Put Kırıcılar = Iconoclastes" ın bıraktığı haçların da bulunacağı meydanda idi. Hele IX - XII nci asır gibi, Bizans san'atinin altın devrinden kalan kompozisyonların çokca bulunduğu, İtalyan san'atkârların onarımı sırasında epeyce anlaşılması .

Profesör Whittemore'e Türkiye devleti en açık itimadı gösterdi: bu büyük tarih ve san'at anıdının meydana çıkmasını mümkün kılan bütün yardımları yaptı.

Profesörün yapacağı iş gerçi mozaikleri temizleyip meydana çıkarmaktı amma mozaiklerin bulunduğu yerler pek tehlikeli idi: Duvarla mozaik "cubes" leri arasındaki sıva yapışkanlığını yitirmiş, toz haline gelmiş olduğundan, sıva ve mozaikler kabarmış, dökülmeleri yaklaşmıştır. Buna da çare bulmak lâzımdır.

1931 - 1932 ilk çalışma mevsiminde Ayasofya henüz camidi; işler de iç Narthex (son cemaat yeri) de, yani mabedin garp yanında toplanıyordu. Uzun, derin geniş bir galeri olan Nartekste bu yıla kadar çalışıldı. Profesör İtalyan, İngiliz ve Amerikalı uzman ustalar çalıştırıyordu.

Bu yıl çalışma, 1934 tenberi başlanılarak mabedin iç yanında, cenup galerisinde yani Gynæceum'da ve mihrapta akıp gitmiştir. Caminin müzeye çevrilmesindenberi bu çeşit araştırmalar daha serbest yapılabiliyor, iş daha genişlemiş bulunuyor. Unutulmaması gereken bir şey daha var: Nasıl bir "El yazmasını = manuscrit" yi içindeki minyatürleri düzeltmek, tamamlamak bahanesile yeni zaman adamlarının eli değmemesi lâzımsa, bu mozaiklerin de "Cubes" lerini

değiştirmek veya eksik olanların yerine yenilerini koymak suretile onarımı düşünülemez ve düşünülmemiştir.

Profesörün çalışması devam edecektir. Bu işlerin neticesi sayesinde ki, Ayasofya mozaiklerinin eski halini tam olarak düşünmek ve çizmek mümkün olacak ve yine Ayasofyanın san'at ve mimarlık alanındaki yeri o zaman daha iyi anlaşılacaktır.

H) *Sultan Ahmet Hafriyatı:*

İskoçyadaki The Walker Trust of the University of St. Andreus adına, oranın teoloji Profesörü Mr. James Houston Baxter, daha 1932 yılında — çalışılacak yer üstündeki incelemelerden sonra — hükümetimize müracaat etmiş, İstanbulda (Yenikapı, Kumkapı, Çatladıkapı alanlarında ve deniz kıyısında) sondaj ve hafriyat yapmak müsaadesini istemişti. Şarkî Roma İmparatorluğu paytahtının bir kısmına, hele "Justinianuş evi" denen ve Marmara kıyısındaki "Çatladıkapı" da bulunan villâya ait topoğrafya tahkikatını, plân çıkarılmasını amaç edinen bu isteğe hükümetimiz müsaade etmişti. Daha on yıl önceden "Walker Trust" Reisi David Russel bu işe gerekecek paranın bulunmasını temine başlamıştı.

Profesör ancak 3. VII. 1935 te İstanbul'a gelebilmiş ve 3. VII. 1935 te işe başlayabilmiştir. Çalışma ilkin Sultan Ahmet Camisi arkasında, Arasta sokağının cenubunda toplanıyordu. Vaktile pazar olarak kullanılan buralardan 2.80 metreye kadar Osmanlı eserleri, onun altında da — şimale doğru uzadığı görülen — mozaikler görülmüştür.

Küçük bir aralık verip İngiltereye giden Profesör 5. VIII. 1935 te dönmüştür. İş genişlemiş ve hafriyat "Kumkapı - İshak Paşa" hafriyatı diye anılmağa başlamıştır, bu ilk alanda ele geçen mozayik tablo 14 × 5.70 ölçüsündedir. Milâttan sonra VI ncı asra ait naturalist bir karakterde olan eserler: üzerine yılan sarılmış bir geyiği, kaz güden bir çocuğu; bir hurma ağacını, kertenkele yiyen bir griffon'u; balık avı manzarasını, çocuğunu emziren ve sandalyada oturan anne ile ona bakan köpeği tasvir eylemektedir.

Bir yanı — eskiden mülkiye baytar mektebi olan — aygır deposuna giden caddeye uzayan mozaikler Şeyh Sadık Tekkesi karşısındaki arsalarda da çalışmasını gerektirmektedir. XVI ncı asra ait büyük Osmanlı yapılarının temelleri altında — Arasta sokağındakilerin hizasında ve aynı cinsten — mozaik levhalar görülmüştür. 16.70 × 12.52 ölçüsünde büyük bir heyeti mecmua teşkil eden eserler harikulâde bir tamlık ve güzelliكتedir. Kitara çalan adam (veya Orpheus), otlayan at, tayını emziren kısrak, tavşan ve tazılar, Hipodromda yarışa hazırlanan genç, testi tutan kadın, denizden balık çıkaran bir balıkçı mevzularını yaşatan mozaikler; bugüne kadar (Turova'da bu yıl ele geçenler de arada olduğu halde) memleketimizde ele geçenlerin en büyük, en muhteşem ve en güzellerini teşkil etmektedir. Hepsinin ölçüsü 130 yarda murabbainı geçmektedir.

Arasta sokağı kemerleri dışında, şarka doğru ve deniz kenarına yakın diğer bir sokağın kenarına ilerledikleri zaman mozaiklere muvazi bir Bizans duvarına, sütun kornişlerine, bazı Türk kuyu, ve hamamlarına raslanmıştır.

Duvar 3.60 metre eninde, 24 metre uzunluğunda olup M. S. VI. ncı asra aittir, sanılıyor. Otuzdan fazla renkli olan mozayiklerin de V. inci veya VI. ncı asra, mermer eserlerin VIII. inci veya IX. uncu asra ait olması lâzım geliyor. Bulunan yer ise (mukaddes sarayın) belki de "altın hol" yanındaki Les Quarant-Saints geçidine aittir. Yani imparator ve imparatoriçenin hususî dairelerine pek yakındır.

Mozaiklerin çürük yerleri sağlamlaştırılmış, gelecek yıl işe devam edene kadar iyice kalmaları için tedbirler alınmıştır. Bilgi dünyası bu işe büyük bir ilgi göstermiştir. İngiltere ve Amerika'da Baxter heyetinin çalışması sonsuz bir sevinçle, ilgi ile karşılanmaktadır.

Mister Baxter'in dediği gibi, herhangi bir tarihçi ve arkeoloğun, eldeki metinlerle, bu "mukaddes sarayın" topoğrafyasını bilmesi imkânsızdır. Bu hafriyatla bu imkânsızlık yenilebilecektir. Sonra, bulunan eserler yalnız Bizans güzel san'at tarihi için enfes bir vesika olmakla kalmıyor, bunlar zaten en güzel birer san'at eseridir de. İstanbul, Turizm bakımından yeni bir hazine daha kazanmış oluyor.

İ) Yanık Odalar:

İsviçreli olup Bergamadaki çalışmalarile tanınmış olan Profesör Paul Schatzmann İstanbulda, Edirnekapıda, kiliseden camiye çevrilmiş, harap bir halde bulunan Yanık Odalar camisinin sıvaları üstünde farkedilen freskleri meydana çıkarmak, müzeye kaldırmak, caminin de bir plânını yapmak istemişti. 12.VII.1935 te ise başlayan Profesör güzel neticeler elde etmiş bulunmaktadır.

J) Bergama Hafriyatı:

Bergama Anadolunun en eski hafriyat merkezlerinden biridir. Arkeoloji âlemi burasını bir demiryol yapılıma işi münasebetile ve Alman mühendis Carl Humann'ın eli ve dilile tanıdı. 1869 da ilk izleri bulan mühendisin işi, birbirini ardından gelen bilgin nesillerinin elinde en büyük zaferlerle süslendi. Anadolunun Hellenistik çağında, tanınmış âlemin en medenî bir devletini kurmuş bulunan yerli "Attale" sülâlesinin bu paytahtı, klâsik san'at ve felsefenin Yunanistandan göçettiği sırada onu barındıran bir sığınaktır. Ecnebi arkeoloğların eli — Türklerin bazen çok aşırı bile giden müsaadekârlığıle — burada bütün bu safhaları buldu. Bulunan şeyler o kadar çok, o kadar önemli ve o kadar güzeldi ki, yalnız bir kısmını bile Berline aşırabilmiş olan yabancı eller, bugün Almanyanın en değerli ve verimli anıdı olan "Pergamon Museum" u kurmaya fırsat bulmuşlardı.

İşte böyle eski bir tarihi olan Bergama hafriyatı, Umumî Harptenberi yenden başladı. Geçen yıl Bergamalılardan "Kızıl avlu" dedikleri yerde Alman Arkeoloji Enstitüsü hafriyatına bu yıl da devam etti. Burası şimdiki akropolün eteğinde şimdiki şehrin doğu tarafında, 260 × 110 metre ölçülü büyük örendi. Bazilika sanılan bu büyük eserin doğu tarafında iki kulemsi yuvarlak yapı arasında dört köşe plânlı büyücek bir yapı bulunmuş, fakat hamam mı, kütüpane mi, saray mı, olduğu anlaşılammıştı.

Hafriyata bu yıl yine mimar arkeolog Mr. Ziegnaus'un başkanlığında ve

arkeolog Dreup'un yardımı ile 25. IV. 1935 te başlamıştır. Şehir içinde yapılan bütün hafriyatlar gibi burada da istimplâk işleri ön safta gelmiştir.

Kıpkızıl tuğladan yapılmış olup içi ve dışı ak renkli mermerlerle örtülü bu kulemsi ve dört köşe yapılar heyeti mecmuasının batı tarafında duran direkli bir kapı (Propylées) temeli ele geçmiştir. Direkler Korent tarzındadır. Ve başlıklarının dört köşesinde birer heykel vardır. Propileden bir koridora geçilmekte oradan da — iki yanında dörder Atlante bulunan — asıl yapının eşğine varılmaktadır. Eşik büyük bir mermerdir ki, bir yanında geniş derince bir çukur bulunmaktadır, buranın Nil suyu ile doldurulmuş bir çeşit Font-Baptismal olduğu sanılıyor. Yapının, eşğin karşısına raslıyan öbür yanında $8 \times 10 \times 3.50$ ölçüsünde, merdivenle inilir bir derin yer görülmektedir ki, Autel zannediliyor.

Atlante'lar son derece orijinaldir. Bunlar kaidelerile birlikte 12 metreye varan yüksek heykeller olup kadın ve erkek olmak üzere çift başlıdır. Bu tarz Mısır'daki "Hathorique" direk başlıklarını çok andırdığı için — bir mabet olduğuna karar verilen — bu yapının bir (Serapeum) olması çok muhtemeldir.

Bizanslılar buraya — Anadolunun yedi büyük kilisesinden biri olan — St. Jean Baptist (Hazreti Yahya) kilisesini yapmışlar ve bunun için bu güzel, büyük çok orijinal eseri paramparça etmiş olduklarından arkeologlar buranın ne idüğünü meydana çıkarıncıya kadar akla kararı seçmişlerdir. Hafriyata devam olunacaktır.

K) Efek - Belevi Hafriyatı:

Burada daha önceki yıllarda (1926 dan 1933 yılına kadar) bulunan büyük ve san'atkârane türbe (Mausolée) işi bitmemiştir. Viyanalı Dr. Profesör Joseph Keil bütün safhalarını idare ettiği bu hafriyatların devamı için bu yıl da müsaade istemiş ve verilmiştir.

Bilindiği üzere Efel ve Belevi İzmir'in Kuşada ilçesindedir. Geçen yıl hafriyata devam olunamamıştır. Buradaki hafriyat daima «Maarif Vekilliğinin İzmir Müzesi adına ve ecnebi bilginlerin müşvirliğile» yapılır.

Keil şimdi Almanyanın Greifsuvald şehrinde (eski tarih) profesörüdür. Avusturya Arkeoloji Enstitüsü Müdürü Dr. Prof. Camillo Praschniker ve Viyana Politeknik mektebinden Mimar Prof. Dr. Max Theuer bu yıl Profesörle birlikte çalışmaktadır.

Hafriyata 10 Eylül 1935 te, Belevi mozolesinde başlandı. Milâttan önce III. üncü asra ait olduğu anlaşılan türbenin bu yıl Cella içi ile çatısının bünyesi aranacaktır. Böylece şimal, garbi şimali ve cenup yönleri temizlenecek, türbenin bir reconstruction'u mümkün olacaktır. Bu işler dikkatle yapılmış ve Hellenistik çağ örenlerinden en karakteristik bir eser ortaya çıkmıştır. "Centaure" döğüşlerini gösteren kabartma altı mermer levha, üç büyük mermer vazo, ve griffonlar da bu arada ele geçmiş ve İzmir Müzesine kaldırılmıştır.

Bu arada kazıcılar Selçuk'ta, kale tepesinde St. Jean an'anesinde yeri olan bir kiliseciğin üzerinde çalışmağa başlamışlardır. Neticede kilisenin milâttan sonra VII. nci asra ait olduğu anlaşılmıştır.

*
* *

II. TÜRKLERİN YAPTIĞI HAFRIYAT

A) Alacahöyük Hafriyatı:

Anadoluda bu yıl yapılan arkeoloji işlerinin belki en önemlisini Türklerin Alacahöyük'te yaptığı hafriyat meydana getirir. 1932 de yeni bir atılma ile genişleyip ilerliyen Türk hafriyatçılığı — Fenârî-İsa, Yalova, Fidanlık, Atlatlıbel, Ankara kalesi, Karalar, Göllüdağ kazılarında sonra — bu yıl kazdığı Alacahöyükle, teknik ve muvaffakiyet bakımından en büyük bilgi zaferlerinden birini kazanmıştır.

«Türk Tarih Kurumu» nun parasile ve onun adına onun üyeleri tarafından yapılan hafriyat Dr. Hâmit Koşayla Arkeolog Remzi Oğuzun direktörlükleri altında bir mimar bir topoğraf desinatör, bir desinatör, bir fotoğrafçı, bir muhasip ve iki çanak temizleyici ustadan meydana gelen heyetle yürütülmüştür. İşe 22 - VI - 1935 te başlanmış 4 - XI - 1935 te yağmurlar dolayısıyla son verilmiştir.

Daha 1835 yılında Anadoluyu gezen İngiliz Hamilton burayı âleme tanıtmış, Fransız Arkeologu G. Perrot sondaj ve kısa bir hafriyat yapmış E. Chantre bu sondajı tekrarlamış, nihayet Th. Makridi, İstanbul Müzeleri mütehasısı sıfatile 1907 de buralarda daha uzun süren bir sıra sondajlar yapmıştır.

Böylece, tam yüz yıldanberi arkeoloji âleminin bildiği Alacahöyükteki çalışmalar hep onun görünen, meydana olan büyük kapısı (cenubundaki) nda akıp gitmişti. Buradaki büyük Sfenkslere, kabartmalara bakarak höyüğün Boğazköy tesiri altında yaşayan ve Milâttan önce on birinci asırdan daha eski olmaları bir çağın eseri, olduğu sonucuna varılmıştır.

«Türk Tarih Kurumu» nun hafriyat heyeti höyüğün bir genel plânını yapmış, ve onun çevresini iyice inceliyerek Prehistorik Kalın Kaya höyüğünü keşfetmiş, klâsik su bendini neşredecük kadar gözden geçirmiş ve Çik Hasan köyündeki insanı şaşırtacak kadar mühim olan ve Mikena çağındaki eserlerle çok yakınlık gösteren öreni tanımış, sonra asıl höyükteki işine devam etmiştir.

Burada, höyüğün en alçak yerinde, boş meydan bularak 18×22 ölçüsünde bir yarma açmıştır. 2.50 metreye kadar Osmanlı ve Bizans eserleri ile diğer karışık parçalar veren bu alanda 3.60 metreden sonra Eti ve eski Eti eserleri, 5.50 metreden sonra eski bakır çağı ve hattâ kalkolitik çağ parçaları bulunmuş, büyük yapı temelleri, çok bol kültür eşyasile birlikte görülmüştür.

Heyetin 5.90 metreden 8 metreye kadar derinlikte ele geçirdiği üç hükümdar mezarında ise bugüne kadar Anadolu'da ve belki de dünyada yapılan hafriyatların hiçbirinde görülmemiş bolluk ve güzellikte altın süsler ve kaplar

çıkması; hele elde edilen bakırdan «güneş kursları», geyik heykelleri, bakır kama veya kılıçlar, gümüş ve altından kınlar da gerek san'at bakımından, gerek din ve medeniyet tarihi bakımından eşsiz bir değerde görülmüştür. Anadolu'nun ilk medeniyetlerini, onların Mezopotamya, Hindistan, Orta ve Şarkî Asya, Kafkasya ve Cennubi Rusyanın eski medeniyetleriyle münasebetini ortaya çıkarmak bakımından bu hafriyatın bu yılki verdiği neticeler bile şaşılacak kadar büyüktür.

Heyet bunlardan başka kemikten, fayanstan, kaya billûrundan yapılmış birçok eşya ve avadanlık ile mühürler, höyüğe mahsus kertikli bir çeşit seramik, Ahlatırbel, Turova, Alişar, Kültepe seramiklerinin aynı olan bol çanak çömlek bulmuş; Poterne denen yerin kanalizasyon tertibatı olduğunu da meydana çıkarmıştır. Eserler Ankaraya getirilmiştir. Hafriyat devam edecektir.

B) Bursadaki hafriyat:

Bir efsane gibi, babadan oğula kalan bir hatıra ile, böyle bir ihbar ile ortaya çıkan Bursadaki hafriyat oradaki müze memurlarının nezaretinde, İlbaylığın da ilgisile başlamış, sonradan yapılan işleri gözden geçirmeğe yollanan İstanbul Müzeleri Yardirektörü Bay Arif Müfit'in raporile ifadesini bulmuştur.

«Ahmet Vefik Paşa Hastanesi» nin — vaktile Eski Saray denilen alanın — altında, yani Bursanın en yüksek yerinde varlığı haber verilen kapı ve duvarın temizlenip açılması işe başlanmıştır. Bu yüksek yerin eski «Prusa»nın akropolü olması ihtimali içindedir. Dört metre derinliğe kadar inen hafriyatla ele geçen yapı iki katlıdır. Üst kat şimdiki yer yüzünün pek yakınındadır. Burada bir kilisenin abside'ini hatırlatan değirmi bir duvar bulunmuştur.

Bu abside'li yapının altında, bu yapının temel kısımlarına ait olması muhtemel zannedilen bir sıra oda ve koridorlar meydana çıkarılmıştır. Bunlar müstakil biçimli, birbirine alçak kapılarla geçilen, üzerleri toloslarla (voûte) örtülü yerlerdir ki, geniş bir salona inmektedirler. Bu büyük salonun da üstü tolosla (voûte) örtülüdür. Bu duruma bakarak bu alt kısmın, yukardaki (kilise olması muhtemel) yapının «nef» ve «narthex» inin altına raslıyan yerler olduğu tahmin olunmaktadır. Ele geçen mimarlık eserleri çok iyi bir haldedir. Malzeme olarak: fazlaca kömür tozu ve kiremit kırığı karışmış bulunan koyu toprak renğinde harç ile biçimsiz ufak kalker taşları ve çok yerde kaba tuğlalar kullanılmıştır. Kemerlerde, methallerde sonradan onarım izleri görülmüştür.

Oda ve koridorları dolduran topraklar temizlendikçe aralarından bakır para, çanak ve çömlek ve mozayik parçaları bulunmaktadır. Çanak, çömlek arasında çoğu son Roma çağından, sırlı olan, biraz da Bizans çağındadır. Bunlara ve paralara bakarak «abside» li ve koridorlu yapının M. S. dördüncü veya beşinci asırda yapılmış ve Türkler zamanında kullanılmış olduğu zannedilmektedir. Paraların üstünde Büyük Konstantin ile haleflerinin adı vardır.

Hafriyat devam edecektir.

*

* *

III. ARKEOLOJİK GEZİLER VE SONDAJLAR

A) Anadolunun garp tarafı Arkeoloji araştırmalarına her yerimizden çok kavuştuğu halde, hafriyatlar buralarda hemen daima klâsik çağların sonuçlarıle bırakılmıştı. Buraların Prehistorik çağı üzerine araştırma yapılmamış gibiydi.

İsveçin Upsala Üniversitesi Profesörlerinden Mr. Axel Waldamar Persson, daha 1929 yılında yaptığı müracaatle Ayasluk-Aydın demiryolunun cenubunda, ille Muğla vilâyetinde (yani eski Karyada) (Arap Hisar) yakınlarında bir arkeolojik gezi yaparak hafriyat alanı tesbit etmek istediğini bildirmişti.

Yunanistandaki araştırmalarıle ün almış olan Profesör Persson, buralardaki klâsik çağda bile yaşıyan yer adlarının Girit ve eski Yunanistandakilere benzediğini göz önüne alarak Girit veya eski Yunanistan halkının Anadoludan giden göçmenler olduğuna inanıyor. Yunanistana şimalden akan göçler, bu Anadolu aslından kopma halkı tekrar Anadoluya kaçmağa zorlamıştır. İşte Profesör asıl bu hadisenin belgelerini bulmak istiyor.

Gezi programı şu noktalar üzerinde duruyor:

Arabhisar köyü (Eski Alabanda)	— Çine ilçesi
Tepecik (Eski Alinda)	— » » (Demirci köyü yakını)
Hydissos	— » »
Narhisar (Eski Labranda)	— » »
Ahıköy (Eski Lagina)	— » » (Milâs ilçesi içinde)
Eskihisar (Eski Stratonikeia)	— (Milâs ilçesi içinde)
Olymnos	— Milâs yakını
Kasossus	— » »
Mylasa	— » »

Profesör ancak 19 - VI - 1935 te gezisine başlıyabilmiştir. Yanında iki genç oğlu (Arkeoloji talebesi...) ile Dr. Hjalmar Larsen bulunuyordu. İzmire gelmiş, oradan Selçuk'a geçerek (Muğla) ya varmışlar, sonra (Eski Hisar) da klâsik çağ yapıları, eserlerini görmüşlerdir. «Milâs» ın çevresindeki ufak tepelerde ille şimdiki şehrin 2 Km. doğusunda Gencik tepesinde kısa bir sondaj yapmışlar, açtıkları beş hendekte 2 metre derinlikte klâsik parçalardan başka «Mycénien, Minyennes» parçalar ele geçmiştir. Burada bir Prehistorik ören bulunduğunda artık şüphe edilemezdi.

Profesör hafriyatını burada yapmayı kararlaştırmış, 25 - VI - 1935 te gezisini bitirmiştir. Hafriyatın 1936 yılında başlaması beklenmektedir.

B) 1932 yılında Alişardaki Amerikan hafriyatında misafir gibi çalışan Eti Hierogliflerinin çözülmesi, grameri üzerine yaptığı incelemeler, yazdığı

iki ufak ciltle filoloji âleminin dikkatini çeken İgnace Gelb Lehistanlıdır, fakat Chicago'daki Şark Enstitüsünde üye olarak çalışmaktadır.

Hititoloji bahsinde hemen hemen eşsiz bir çalışma alanı olan *Anadolunun* bağrında bulunan Eti anıtları, Eti kitabeleri birkaç bilgin (söz gelimi Messerschmidt, Hrozny, Forrer..) tarafından Corpus halinde toplanmış, neşredilmişti. Fakat Anadolu'da hemen her yıl yeni eserler bulunmakta, Türkiye müzeleri her yıl yeni anıtlarla zenginleşmektedir. Kayalar üstünde, örenler arasında tesbit edilen, müzelere kaldırılan bu eserlerin yeni baştan gözden geçirilmesi, yazılması, önce okunmuş olan kitabelerin kontrolü, okunamayanların okunmağa çabalanması, ve en sonra ele geçen anıtlar ve eserlerle üstünde bu anıtlar bulunan örenlerin bir harita üstünde belli edilmesi... Büyük bir ihtiyaç halini almıştı.

Dr. İ. Gelb, bu yıl Maarfi Vekillikinden dilediği müsaade ile bu ihtiyacı önleyecek bir gezi yapmak istemişti. İstanbul, Ankara, Kayseri, Adana, Sivas, Malatya, Maraş, Alpistan, Ulukışla, Mersin, Karaman, Çumra, Aksaray, Avanos müzeleri, beldeleri ve alanlar ile bütün Kızılırmak çevresini içine alan bu geziye devletimiz müsaade etmiş, Lehistanlı filolog - Kayseri Müze İşyarı Bay Nuhla birlikte 7 - VI - 1935 te yola çıkmışlardır. 11 - VIII - 1935 te bitmiş bulunan gezi son derece verimli olmuştur. Hele Kayseri - Malatya - Kozan üstünden cenuba inen bir Eti askerlik yolunun keşfi bu gezinin değerli sonucudur. Şimdiye kadar bilinen Eti hiyeroglifli âbide ve kayalar arasına Seyhan ilimizin içinde, Ceyhan nehri kıyısındaki «Cadıkız» kayası ile Tohma suyunun kıyısında «Kötü Kale» kayası da katılmış bulunmaktadır. Dr. Gelb'in çıkaracağı filolojik haritaya büyük bir önem vermek yerindedir.

C) 1933 yılındanberi İtalyan sefareti, Türklerle İtalyanlar arasında bir ilim «Teşriki Mesaisi» yolunda İtalyada beliren arzuyu bildirmekte; arkeoloji bakımından, uzun sürecek bir çalışma için, eski Rados Müze Müdürü Arkeolog Prof. G. Jacobi'nin seçilmiş bulunduğunu haber vermekte idi.

Bu prensipi Türkiye Devleti benimsediğini bildirince Profesör Jacobi Romadan 14 - VIII - 1935 tarihile yazdığı teşekkür mektubunda:

- 1 — Ankara - Kastamoni - Taşköprü - İnebolu - Bartın ve yakınlarını;
- 2 — Ankara - Malatya - Fırat vadisi - Nemrut dağı - Gazi Antep ve yakınlarını;
- 3 — Niğde ilini;
- 4 — Yozgat ilbaylığı, ille Alacahöyük, Boğazköy alanlarını gözden geçirmeyi kararlaştırdığını, bu araştırmalar ve lüzumunda yapılacak kısa sondajlar sonunda bir hafriyat yeri seçileceğini haber vermişti.

Prof. Jacobi, Komiser Selâhaddin Kandemir 18 - IX - 1935 te Ankaradan gezisine başlamış 11 - X 1935 te bitirmiştir. Yer yer zengin görüşler, sondajlar, araştırmalarla önemlenen bu gezi sonunda Prof. Jacobi Malatya taraflarındaki Samsat Höyüğü'nün bir hafriyata zemin olabileceğini düşünmektedir.

Ç) Daha 1932 yılında yaptıkları müracaatle Garstang, Prof. Larindos, Lake, Black, Fırat sahillerinden Van gölüne kadar yapacakları gezi ile Eti eserlerini aramak istediklerini bildiriyorlar.

1934 yılında «Krispp Lake» müracaati tekrarlıyor. Verilen müsaade üzerine Amerikalı Richards F. S. Starr, Prof. Krispp Lake, Dr. Robert R. Blake'den ibaret bir heyet toplanıyor. Gayeleri: Efsanevî bir ünü olan ve Asur kralıçası Semiramisin bile fethedemediği söylenen Van kalesinde ve yakınlarında gezi, yoklama yaparak bir hafriyat sahası tesbit etmektedir. Hafriyat sayesinde Vannique ve Urartu denen kavmin aslını ve hayatını öğrenmeyi ummaktadırlar.

Amerika gazetelerinde Türkiye için derin minnet ve takdir hislerinin anlatılmasına vesile olan bu teşebbüs, Mr. Lake'nin hastalığı yüzünden Mr. Blake ve Starr tarafından bu yıl haziran başından itibaren tatbik ediliyor.

Heyet, 14 - VI - 1935 te Vandadır. Orada kaldıkları on bir gün içinde kale, Toprak kale (ki, 1818 - 1819 da Lehmann Haupt ve Belk tarafından buralarda araştırma yapılmış, Urartu'lara ait saray, mabet yerleri bulunmuştu.), Akköprü ile, Van gölünün cenubundaki örenlerde, şark tarafındaki Şamram kanalının yatağında, Erciş yanındaki kalecik harabesinde ve höyüklerde araştırmalar, incelemeler yapılmıştır. Heyet Şamram Altı höyüklerinde hafriyat yapmayı kararlaştırmıştır.

Amerikalı Bilginler 14 - VII - 1935 tarihine doğru dönmüşlerdir.. Komiser olarak yanlarında İstanbul Müzelerinden B. Haydar Sümerkan bulunmuştur.

D) *Midaion Sondajları:*

İstanbuldaki Fransız Arkeoloji Enstitüsü Üyelerinden Mr. Jestin Eskişehir ve Afyon ilbaylıklarındaki Friky mezarları mıntakasında gezi ve bazı mıntakalarda, mezarlarda sondajlar yapmıştır. 14 - X - 1935 ten 24 - X - 1935 tarihine kadar süren bu çok kısa gezide, asıl sondajlar bir gün bile sürmemiş ve kesin bir sonuç ta elde edilememiştir. Enstitü bu yoklamaların devamını yeniden istemeğe hazırlanmaktadır.

1936 DA YAPILAN HAFRIYATLAR

ALACA-HÖYÜK HAFRIYATI (1936)

Yazan: Remzi Oğuz Arık

Yine Türk Tarih Kurumunun idare ettiği hafriyat bu yıl çok erken başlamıştır. Daha mayıs ayında heyetin bir kısmı Höyüğe varmış; Anadoludaki hafriyat sahalarının en düzgün, işe yarar evini yaptırmıştır. Asıl hafriyata haziran sonlarında başlamıştır [1].

Heyet yine geçen yıl kazılan sahanın cenubunda, cenubu şarkide çalışmıştır.

1. — Heyet 13,81 metre ana toprağa varmış ve bu derinliğe kadar olan kültür katlarının aşağıdaki cetvele göre tevzi edildiğine dikkat etmiştir:

Derinlik	Kültür çağı	Tarih (takribî)
1 m. 45 - 2 m.	I. Osmanlı, Selçuk, Bizans, Roma, Hellenistik, Firikya. Post - Eti.	M. Ö. XI inci asırdan zamanımıza kadar
3 m. 25 - 5 m. 8	II. Boğazköy, Büyük Eti İmparatorluğu. İlk Eti Devleti	M. Ö. 1600 — 1200 M. Ö. 2000 — 1700
6 m. 50 - 9 m. 57	III. Bakır çağı B. M. } R. M. } mezarları T. M. } Ta } Ae }	M. Ö. III üncü bin yılın ilk yarısına, belki de IV üncü bin yılın sonlarına
10 m. 70 - 13 m. 81	IV. Kalkolitik çağ Anatoprak	M. Ö. IV üncü bin yıl

Bu dört devrede ve 13,81 metre derinlikte 15 mimarî tabaka tesbit olunmuştur.

Bu suretle hem geçen yıl elde edilen neticeler kontrol edilmiş; fazla olarak ta ana toprağa varmak mümkün olmuştur.

[1] Bu yıl Hafriyat Heyetini yalnız Bay Hâmit Koşay idare etmiş; arkeolog Remzi Oğuz Arık, diğer vazifeleri yüzünden hafriyat yerine pek geç varmış; Alişar Hâfiri ve Ankara Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Profesörü von der Osten, heyete refakat etmiştir. Bu yıl Antropoloji Enstitüsü Asistanı Bayan Muine Atasayan da heyetle birlikte çalışmıştır.

2. — Ele geçen mezarlar bu yıl da harikulâde zenginlikle, orijinal bünyelerile imtiyazlıdır. Mezarların mimarlığı, geçen yıl yapılan tahmini teyit ettiği gibi ölümler de aynı tarz gömülüşlerle; adak eşya aynı prensiplere itaat etmekle medeniyetin aynı olduğunu göstermişlerdir. Bu mezarların bir hükümdar ailesine ait olması daha çok kuvvetlenmiş; bu devrin Bakır çağı olduğu ve bu çağın Alaca-Höyükte dört metreye yakın bir kalınlığa malik olarak büyük ehemmiyet aldığı görülmüştür. Mezarlarda ele geçen demirlerin süs gibi kullanıldığı sezilmekte ve bu kadar eski çağda bile Anadolu'da demirin kullanılmış olması yeni bir hâdise telâkki olunmaktadır. Ele geçen adak eserlerin yani ne için kullanıldıkları bu yıl da tamamiyle aydınlanmış değildir.

3. — Heyet İsfenksli kapıda yaptığı hafriyatla; geçen yıl kazılan yerin cenup şarkında, İsfenksli kapı mihrinde bulunduğu büyük Eti yapısını münasebetli görmektedir. İsfenksli kapının Boğazköydeki büyük Eti İmparatorluğu devriyle hemzamanlığı tahakkuk etmiştir.

4. — Bu yıl yapılan hafriyatla Alaca-Höyük'ün bir yandan Turova, Ahlatlıbel, Alishar, Kültepe, Boğazköy; öbür yandan Kafkas, cenubi Rusya; diğer taraftan Mezopotamyanın muhtelif kültürleriyle münasebetli olduğu teyyüt etmektedir. Hafriyata devam olunacaktır [1].

Bulunan eserler Ankara arkeoloji müzesine teslim olunmuş, büyük bir kısmı ise etnografya müzesinde teşhir kılınmıştır.

ALPULLU (TRAKYA) HAFRIYATI

Türk Tarih Kurumu, 1936 yılında İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdür Muavini Arkeolog Doktor Arif Müfit'in direktörlüğü altında Trakyada hafriyat sahası kurmuştur. Muhaceret yollarının geçtiği bu alanların ne kadar mühim olduğu meydandadır. İlk umumi bir tetkik gezisi yapılmış, nerelerde çalışılacağı tesbit olunmuş ve sonra asıl hafriyat işlerine başlanmıştır.

Hafriyat Heyeti bu yıl Dr. Arif Mansel ile Mimar Mazhar Altan, Muhasip Şefik ve Trakya Üçüncü Umum Müfettişlikte Köycülük Şefi olan Bay Salâhattin Kandemirden meydana gelmiştir. 1 Eylül 1936 da heyet toplanmış ve 3 Eylül 1936 sabahı işe başlamış, 26 Eylül'e kadar devam ederek ilkin Alpulla şeker fabrikası yanındaki tümülüs açılmıştır. Yüksekliği 6 - 9 metre arasında kutru takriben 50 metredir. 7,5 derinliğe kadar inilip genişçe bir sahada anatoprağa varıldığı halde mezara raslanmamıştır.

Sonra Alpullanun 3 kilometre cenubu şarkisindeki Sinanlı tümülüs te açıldı. Yüksekliği 2 metre, kutru 10 - 15 metredir. 2 metre derinliğe inilmiştir; mezar yoktur; ötekinde olduğu gibi bunda da siyah ve kırmızı, monokrom kır-

[1] Remzi Oğuz Arık: Türkiyede arkeoloji işleri, 1935.

Remzi Oğuz Arık: Alaca-Höyük Hafriyatı (Belleten, No. 1. 1936).

Remzi Oğuz Arık: Alaca-Höyük Hafriyatı, 1935 raporu (Türk Tarih Kurumu Neşriyatı, Ankara, 1937).

Hâmit Koşay: Alaca-Höyük Hafriyatı (Belleten, sayı 2, 1937).

rıntılar çıkmıştır. Tümülsüs dibinde ve yakınındaki sondajlar klâsik çağ parçaları eserleri vermiştir.

29 Eylül 1936 da ise Hasköyün 1,5 kilometre şarkında bir tümülüs açılmıştır. Yüksekliği 6 metre kutru 40 metredir. Burada 11 ilkteşrine kadar çalrııldı. 1,5; 1,80; 2 metre ve 4,55 metreye kadar Bizans çağı iskelet ve çanaklarına raslanmıştır. 5 metre derinlikte ve merkezin 2 metre cenubu şarkisinde diğeri bir iskelet ve muhtelif çanak kırıkları.

Anlaşıyor ki burada oturanlar mezarlarını tam bir lâhit halinde yapmış, doğruca toprağa koymuşlar, çevresine kurbanlar, adaklar koymuşlardır. Hiç maden bulunmamıştır.

Yapılan tetkik seyahatleri gelecek mesainin Vize ve Küküler mıntakasındaki tümülüsler üstünde toplanmasını icap ettirmektedir. Kazılan tümülüslerde bulunan ölü, çanak çömlek vesaire üzerindeki tetkikler henüz bitmemiştir. Bulunanlar İstanbul müzelerine nakledilmiştir.

ARASTA SOKAĞI - İSHAK PAŞA - SULTANAHMET HAFRİYATI (1936)

İskoçyada St. Andreus Üniversitesi Walker Trust; ad ve hesabına geçen yıl, Sultanahmette Arasta sokağında hafriyat yapan Prof. G. H. Baxter bu yıl aynı hafriyata devam etmek üzere 24 nisan 1936 da işe başlamıştır.

Heyet şöyle kurulmuştı:

Reis: Prof. Baxter	}	İngiliz
Asistan: Robert B. K. Stevensen		
Asistan: William G. Makoli		
Mimar: İng. Gunter Martini		

Heyete sonradan Henry Ricketts, Duggan da katılmış, Prof. Russell ve iki oğlu da bir aralık mesaiyi takip etmişlerdir. İş üç kolda ildirtilmiştir.

A) Kolu denen birinci kol Sultanahmet camisi arkasında geçen yıl bulunan mozaiklerin devamıdır ki Arasta sokağına amut bir istikamet tutar. İlk uzunluğu 25 metre olan büyük bir hendekte 8 metreye varınca mozaik görünmiye başlamıştır. Bunlar, geçen yıl ele geçenlerin devamıdır. Bazan 12 metreye kadar inilmiştir. Bu A kısmında dokuz tane iri demir maske bulunmuştur. Bunların Glâdiyâtör oyunları için olması muhtemeldir. Yeknesak biçimleri tiyatro için olmalarını ihtimalden uzak tutmaktadır.

B) Kolu denen ikinci yarma Arasta sokağına muvazi, bu sokakla Tomruk sokağı arasında, geçen yıl bulunan mozaiklerden 15 metre şarktaadır. 25 metre uzunluğundaki bu yarmada altıncı metreden sonra Bizans yapı bakıyeleri, iskeletler ele geçmiştir. Bu büyük yapının saray olması muhtemeldir ve duvarlarında haç, insan ve saire mevzulu kabartmalar da vardır. Bu sahada III Selim devrine ait 238 altın; 35 gram ağırlığındaki altın bilezik ele geçen kıymetli eserler arasındadır.

C) Kolu denen üçüncü yarma ise geçen yıl bulunan mozaiklerin arka is-

tikametinde, aygır deposunun Tomruk sokağıyla yaptığı şark köşesindeki su haznesi yanındadır. 5 metre uzunluğundaki yarmada 4 metreye doğru Bizans mimari bakıyeleri ve mozaikler görülmüştür ki bunlar da geçen yıl bulunanların devamıdır. Burada 7 metreye kadar inilmiştir.

Netice olarak bu yıl 150 metre murabbarında mozaik bulunmuştur.

Mozaiklerin muhafazası; üstlerine kâğıt, muşamba, kum, beton katlarından mürekkep bir örtü ile temin edilmiş; saha için de ayrıca iki bekçi bırakılmıştır. Sarfedilen umum para bu yıl 15.325 liradır ki ameleye bunun 9.000 lirası düşüyor.

Dikkate lâyıktır ki hafriyat saray veya saraylar bulmak için başlamıştır. Onun zeminleri olması gereken mozaikler başlı başına bir âlem olduğundan simdilik bütün dikkatler onlar üstünde toplanmıştır.

Bulunan mozayiklerin zemini hep dalgalı — inişli çıkışlı — olduğundan, bulunması mutad mizan suların mozaik altındaki kum tabakasını zedelediği anlaşılmaktadır.

Geçen yıl bulunanların milâdın II nci ve VI ncı asırları arasında bir tarihe aidiyeti tahmin edilmiştir. Bu yıl bulunanların tarihi daha genç değildir.

Daha ilk günlerde bile 70 e yakın amele 80 er kuruştan çalıştırılmıştır. Çalışılan bu sahada hafriyat tekniği bakımından büyük zorluklar vardır. Bir kere Osmanlı devrine ait yapıların kat kat yığılan harabeleri o kadar kaba, karışık iş bırakmıştır ki arkeolog burada ilkin bir molozcu gibi uğraşmak mecburiyetindedir. Bundan başka bu kaba, karışık, hattâ zararlı enkazın temizlenmesine de bir arkeolog gibi nezaret edecektir. Birkaç metreyi bulan bu zararlı tabakanın kaldırılması insanda sabır ve takat bırakmadığı gibi bu çürük katların göçme, yıkılma tehlikesi yüzünden de vukubulacak felâket korkusu arkeoloğu yıpratmak bir derecededir. Hele bir büyük şehir ortasında çalışmak, hafriyatçıya o kadar fuzuli mecburiyetler yüklenir ki: ziyaretçi meselesi, herhangi şekilde hafriyata tecavüz meselesi, hele toprak atacak yer bulmak meselesi. . . , çok karışık istimlâk meseleleri . . bunlardan birkaç tanesidir. Bu müşküller, İstanbul gibi büyük, meskûn bir şehrin ortasında, her an artar, eksilmez.

Bu hususta profesör çok sabırlı, idareli davranmıştır. Fakat Türk müzelelerinin, Türk idaresinin gösterdiği yardım tasavvur edilemeyecek kadar büyük ve samimî olmuştur. Bu sayede de, güzel, mühim neticeli hafriyat bu yıl çok inkişaf edebilmiştir. Bununla beraber Tomruk sokağının iki tarafını da kapılarla kapatıp geçişi menetmek lüzumu hâsıl olmuştur.

Bulunan eserler İstanbul müzelerine naklolunmuştur. Temizleme ve restorasyon işlerini müzenin kimyahanesi yapacaktır.

Hafriyata 10. IX. 936 da nihayet verilmiştir. Böylece hafriyat takriben dört buçuk ay sürmüştür. Bu zamanın mühim kısmı tamirle, mühim bir kısmı tahliye ile geçmiştir [1].

[1] G. H. Buxter: The Secrets of Byzantium. (Times, 26 ve 28 İlkteşrin 1935).

E. Mamboury: Les fouilles byzan., p. 281-82.

Tan gazetesi, 27. X. 35 ve 1. XI. 35 tarihli sayıları.

AYASOFYA MOZAİKLERİ (1936)

«The Byzantine Institute» Direktörü Mr. Tho. Whittemore tarafından idare edilen «Ayasofya mozaiklerinde hafriyat» işi bu yıl da devam etmiştir. İşe bu yıl 4. V. 1936 da başlanmış, 26. XI. 936 da çalışma mevsimine son verilmiştir. Mr. Whittemore'un yanında bu yıl İngiliz mozaikçi ustalarından R. Richard Gregory, William Gregory, George Flockton, Jack Brennau, Earnest Mitdiell bulunmuştur.

İş, geçen senekine devam etmek olmuş; yani mihrabın (abside) yarım kubbesinin üst kısımlarında, boya ve sıvanın örttüğü mozaiklerin meydana çıkarılmasına çalışılmıştır. Geçen yıl bu sıvalardan bir kısmının kaldırılması mümkün olmuş, mozaikli sahaların tahkimine başlanmıştır. Bu yıl da temizleme ve tahkim işlerine devam olunarak yarım kubbenin tacına doğru ilerlenmiştir. Mihrabın mozaikleri umumiyetle iyi bir halde bulunmuştur. Buradaki mevzu: tahta oturmuş durumda bulunan ve kucağında çocuk İsa'yı tutan Meryem tasviridir.

Bundan başka mihrap kemerinin şimal kavsinde, korneş tavanında 12-15 ayak yüksekliğinde büyük bir diğer şekil bulunduğu anlaşılmıştır. Bu saha ilkin tahkim edilmiş; üstündeki alçı sıva tabakası kaldırılmış ve şeklin, efsanevî bir mücadele sahnesini temsil ettiği, bir meleğe ait bulunduğu tesbit olunmuştur.

Mihraptaki yarım kubbenin sıvasının kaldırılması çok ağır, çok emekli olmuştur. Mozaik tablolar meydana çıkınca, taşların arasını, kendilerini temizlemek, tahkim etmek daha ağır, daha zor, daha dikkatli bir emek istemiştir. Hep diş fırçası kullanılmış; tecrübeden geçmiş kimyevî sular dökülerek işlenmiş; restorasyon işinde alçı, tahkim işinde çelik çiviler ve beton şerbeti işe yaramıştır.

Bundan başka cenup galerisindeki mozaik araştırmalarına da devam edilmiştir.

Mr. Whittemore, mozaikleri taşıyan mimarlık satırlarile de uğraşmış; Boston'da, Bizans Enstitüsü Reis Muavini Mimar Dr. Emerson'un yardımını temin etmiştir. Bu mütehasıs arkadaş eliyle bütün mermerlerin, mozaikli duvarların, oymaların, döşemelerin, direklerin ve direk başlıklarının tetkik, temizleme ve tahkimini tahakkuk ettirmek niyetindedir.

Bu ince, mes'uliyetli san'at ve arkeoloji işine devam edilecektir [1].

BOĞAZKÖY HAFRIYATI (1936)

Boğazköy hafriyatı bu yıl da Deutsche Orientgeallschaft adına ve hesabına yapılmıştır. Heyet; İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü Direktör Muavini

[1] Mr. Whittemore her yıl başardığı işi: «The Mosaics of St. Sophia at Istanbul» başlıklı bir sıra kitap - rapor halinde neşretmektedir. Ayrıca cf.:

Revue archéologique, t. I (1933), p. 58 - 92.

Gazette des Beaux-Arts, Mars 1934, p. 129-133.

Dr. K. Bittel'in reisliği altında etitolog Prof. Dr. Hans Ehelolf ve H. Otten; Mimar P. Stieger, Fotoğrafçı K. Scheickel; Preparatör R. Kuhn'dan teşekkür etmişti. Bunlardan başka Dr. H. Güterbock, Dr. Dehn de mesaiye iştirak etmişlerdir.

İşe 17. VIII. 1936 da başlanmış ve 17. X. 1936 da son verilmiştir.

Geçen yıllarda olduğu gibi faaliyetin merkezini Büyükkale teşkil etmiş; ve heyet kalenin şimali garbî duvarı içinde M-R/13-16 dört köşesi üzerinde uğraşmıştır. Geçen yılki mesai Q-T/7-14 ve S-T/10-12 dört köşeleri üstünde ve arşiv bölmeleri içinde akırp gitmişti.

Bu yılki çalışmalarda ilk açılan mimarî tabaka Hellenistik çağın sonuna kadar bir devreyi ihtiva etmektedir. Burada asıl sur duvarına muvazi duvar bölükleri ile bunların iç tarafına yapılmış ev duvarlarına raslanmıştır. Ele geçen boya nakışlı Firikyâ çanak çömlek kırıkları, bu devrenin Hellenistik çağa kadar uzadığını göstermektedir.

Aynı quadrata'da varılan ikinci mimarî tabakanın Firikyâ devrine ait olduğu anlaşılmıştır. Kuleler, duvarlar sağlam ve kalın olup içerilerinde ele geçen boya nakışlı kaplar ters olarak gömülü halde görülmüştür. Dibin ortası delik ve içinde kül olduğuna nazaran bunların «urnes ci-néraires» (yakılan ölünün küllerini gömmeye mahsus mezar kabı) karşısında bulunulduğuna şüphe yoktur. Bu malûmatın ise din tarihi bakımından ehemmiyeti meydandadır. Bu tabakanın, M. ö. XI inci asırdan başladığı anlaşılmaktadır.

Üçüncü tabakada a ve b devresini ayıran hâfirler, Firikyâ mimarlığından çok ayrı yeni mimarî katlar bulmuşlardır. Milâttan önce XIII ve XIV üncü asırlara ait zannedilen b tabakasinda 6 bölmeli bir yapı meydana çıkarılmıştır. Ortasındaki bölme kalker taşından yapılmış ve duvardan bir su yolu geçmekte bulunmuştur ki burasının bir ibadet yeri olduğunu zannetmekte hata yoktur. Aynı bölmede pişmiş toprak üzerine 280 mühür baskısı bulunmuştur ki 90 ı kırıkların mühründen gelmektedir. Hâfirler bunların, imparatorluk içindeki mühürlerin kontrolü için toplatıldığına inanmıştır. Bunlar arasında çivi yazısı ve Eti hiyeroglifi ile yazılı olanlar vardır. Yazıların güzel muhafaza edilmiş bulunması sayesinde hiyeroglif işaretlerinin daha sahih bir serisini yapmak imkânı kazanılmış demektir.

Daha eski olan a tabakasinda duvarlar bakryeler halindedir. Bu kat M. ö. XV inci asra ait tahmin olunmaktadır. Kayde değer şudur ki bu katta III Alişarın çanak çömleği ele geçmiştir.

Dördüncü mimarî tabakanın Milâttan önce XVI ve XVII - XVIII inci asırlara ait olduğu kabul edilmektedir. Büyükkalede 1933 te meydana çıkarılmış olan arşiv dairesinin altında bu yıl bir ev meydana çıkarılmıştır. Bu evdeki hususiyet yeni ve eski Eti imparatorluğuna ait farkları da tesbite yaramaktadır. Şimdiye kadar ilk defadır ki Boğazköyünde, eski Eti imparatorluğuna ait bir yapı tam ve sağlam olarak meydana konulmuştur. 2 metre yüksekliğine kadar muhafaza olunmuş temel duvarları enli olup taşla meydana getirilmiş ve aralarına ağaç kirişler konmuştur. Bu tabakanın hem boya nakışlı, hem tek renk olan çanak çömleği şimalî Mezopotamyadaki Hurri çanak çömleklerle büyük yakın-

lık göstermekte ve yeni Eti imparatorluğuna ait III üncü mimari tabakanın a ve b katlarında da devam eylemektedir. Ele geçen su künkleri Büyükkaledeki su haznesile alâkadar olsa gerektir.

Beşinci mimari tabakada yine bu arşiv sahasında (quadrata W. - 7) ve IV üncü tabakanın altında ele geçmiştir. Bakir kaya üzerine kurulmuş yapılar büyük bir yangın izi taşımaktadırlar. Çanak çömleği Kültepe kaplari mukayese edilebilir. Çoğu enli gaga biçimli testiler ve çaydanlıklardır.

Bu yıl ele geçen binden fazla eserin büyük kısmı çivi yazılı tabletlerdir. Bunlar arasında Quadesh meydan muharebesine ait olanla Etilerin ölülerini yakıtığını gösteren katalog ve fiş mahiyetinde olan tabletler pek dikkate değer. Hayvan ciğerleriyle fala bakmaktan bahseden tableti ayrıca kaydeyliyoruz.

Mühür baskıları arasında Urhi-Teşup (1298-1305), Mu-Vatalle (1321-1325), Mursili (1325-1354), Suppiluliuma (1355-1395) adına olmaları bilhassa öne koyalım. Mühürler hep mahrutî ve yekparedir; kaideleri dairevidir. Hiye-roglif ve çivi yazısıyla yazılı olanlar; yalnız hiyeroglif veya çivi yazısı taşıyanlar vardır.

IV. üncü tabakada ele geçen müstatil ağızlı ve içinde hususî tertibatı haiz bir küp mahiyeti anlaşılamiyan, bir çocuk banyosu hissini veren garip bir eserdir. Ele geçen madeni eşyanın sayısı 39 dur, ve içinde demirden, tunçtan olanlar bulunmaktadır. Üç kollu ve sapa geçecek yerli bir yaba, I inci tabakada çıkan dikkate pek lâyük bir eserdir.

Vaktile 1907 - 1911 de Winckler - Makridi heyetinin yaptığı araştırmalara sahne olan ve Büyükkale ile Büyük Mabet arasında bulunan Pazarlık mevkiindeki temizlik, heyete 20 tablet parçası kazandırmış ve ilerki yıllarda bu sahada yeniden araştırmalar yapılması takarrür etmiştir. Bulunan eserler tamamen Ankara Arkeoloji Müzesine getirilmiş ve en mühimleri Etnoğrafya Müzesindeki vitrinlerde teşhir olunmuştur.

Heyetin bu yıl harcadığı para 5046 lirayı geçmekte olup ameleye verilen üç bin liradır [1].

GÖZLÜKULE (TARSUS) HAFRIYATI (1936)

1934 tenberi Kilikya havalisini taryan ve nihayet Gözlükulede hafriyata başlayan Amerikalı heyet, bu yıl da çalışmalarına devam etti. 5.III.936 da başlayıp 22. VI. 1936 da biten ve böylece üç aydan fazla süren hafriyata Bryn Mawr College ile The Archaeological Institute of America (ve buna iştirak eden Haverford College), Fogg Museum of Harvard University para bulmuşlar; heyete yine Miss H. Goldmann başkanlık etmiş; Miss D. H. Cox hafriyatla uğraşmakla beraber umumî plân ve desen işlerini üstüne almış; Miss M. S. Woods hafriyatın bir kısmına bakmakla beraber fotoğraf ve maden eşyayı temizleme işleriyle uğraşmış; Miss F. E. Day eşyanın katalogunu yapmak, Türk - İslâm eserlerinin neşredilecek hale gelmesini temin etmekle tavezif olunmuş; Miss S.

[1] K. Bitel, H. Ehelolf, H. Güterbock: MDOG, Nr. 75 (1937).

Anderson terküvitleri yapıştırılmış, katalog yapmıştır. Mr. R. W. Ehrich umumî nezaretle birlikte hafriyat yapmış; Mr. J. F. Daniel kısmen hafriyatla, kısmen Mikena ve Kıbrısın tunç devri çanak çömleği tipindeki kapların etüdile uğraşmıştır. Türkiye komiserliğini Adana Müze Direktörü Yalman Yalgın yapmıştır.

Hafriyatta bu yıl on bin liradan fazla para harcanmıştır; bunun 6900 lirası ameleye verilmiştir.

Gözlükulede daha önceleri de araştırmalar yapılmıştır. 1845 te İngiliz Konsolosu Barker, 1852 de Langlois — güzel, para eder, müzelik eşya toplamak maksadile — sistemsiz, soyguna yakın sondajlar yapmışlar; hususî eller, bilhassa Fransız işgal kıt'alarının istihkâmcıları 1921 de Gözlükuleyi didiklemekten vazgeçmemişlerdi. Fakat Amerikalı heyete bu tahriplerden ziyade, Roma çağında yapılan iri duvarlı binaların temelleri, odaları arasındaki müthiş alt üst oluşlar en büyük müşkülâtı vermiştir. Temiz bir stratification'u bu yıl da elde edemiyen heyetin uğradığı zorlukları Turova hafriyatında çalışanlarla Çankırı Kapıda çalışanların akıbetine benzetmek pek yerinde olacaktır. Bu itibarlardır ki Gözlükulede bugünkü hafriyat ilminin örnek sayacağı bir dikkat, bir titizlikle çalışılmaktadır.

Plânda görüleceği üzere, heyet 1934 tecrübe sondajında Höyüğün en yüksek noktasında iki yarma açmış; 1935 te ise daha çok cenup şarkında ve A sahasında üçüncü yarma; cenupta ve biraz garp versanında dördüncü yarma; biraz şimalinde ise beşinci yarma, tepenin cenup kaidesi ortasında ise altıncı yarmalarını açmışlar; 11-15,5 metre derinlikte bile temiz bir stratification bulamamakla beraber Türk-İslâm devrine ait yapılar, kandiller, klâsik çağlara ait çok güzel lâmbalar, yerli tipi gösteren figürinler; Kıbrıs Ras Shamra'nın tunç devrile alâkalı Suriye işi, iri ve boya nakışlı bir testi; Past-Hittite çağına ait kırmızı porfirden Eti hiyeroglifli mühürler ele geçirmeleri Kilikyanın sadece ihtimal içinde olan asıl tarihini aydınlatmak imkânını temin etmişlerdi. Mahrutî biçimde bir baskı üzerinde Eti hiyeroglifini çevreleyen çivi yazılı bir imza, İzruwaatri mıntakasının «Büyük Kırab» ından bahsediyor. Bu mıntakayı ilk defa işliyoruz. Kırılın adını İsputahşu okumak İ. Gelle tarafından ortaya sürülmüştür. Bu kırılın Kozwatna Kıralı olduğu düşünülürse iki mıntakanın aynı olması ve bunların Kilikyayı ifade etmesi mümkünleşiyor ki Tarsusta 1935 in belki en mühim keşfi budur. Bunlardan başka Anadolunun eski mühürleri tipinde iki mühür, bir Babil silindir mührü ki Hamurabi ve Kasute işgali arasındaki zamana aittir. Uruk sitesinin ilâhı Nişubur'a ithaf edilmiş bulunuyordu. 14.50 bu yılda erişilen son derinliktir ki neceften minik, sakallı, mahrutî külâhlı, gaga burunlu, şişko bir adam heykelciğiyle karakterlenir. Eti tipi, yerli bir san'at eseridir. 1935 te bulunanlar tarih itibarile Tarsus ve Kilikyayı Milâttan önce XII. nci asra kadar götürmüşler; seramik bakımından Kıbrıs, Suriye, Eti ve Ege tesislerini meydana çıkarmışlardı.

1936 da yine A sahasında ele geçen Hitit hiyeroglifli, mahrutî baskılar koyu boz renkli kapların devrini tayine yaramıştır. Ege arkeolojisile uğraşanların türlü isimlerle andığı bu koyu boz renkli seramiği burada 5 metre derinliğe kadar buluyorlar ve bunların demir çağının başlangıcı değil tunç çağının

son safhasına ait bulunduğunu kabul ediyorlar. «Mynien» denilen kapların yeni bir izahı için yeni ipuçları bulunuyor demektir.

Elde edilen gerek (tek renk), gerek (çok renk) çanak çömleğin Ege, Kıbrıs, Suriye, Eti sahalarile, medeniyetlerle münasebeti nekadardır belli oluyorsa; meydana çıkarılan çanak çömlek fırınları gözlüklerinin bu havalide nasıl mühim bir atelye olduğu da anlaşılıyor. Ele geçen kapların % 80 yerli olduğunu tesbit eden hâfirler nisbî bir ıstratifikasyonu temin eylediklerine kanidirlir.

Maden eşya arasında, yanlarında çıkıntılar bulunan ve Almanların Aermchen Beil adını verdiği cinsten baltadır. Bütün Anadolu'da malûm olmakla beraber bu cins Torosların cenubunda ilk defa bulunmuştur.

Bu yıl yine A sahasında çok silindir ve mühür bulunmuştur. Bunların arasında mavi fayanstan bir silindir mühür, Kıbrısta bulunan Asur eserlerine benzediğini kaydetmek gerek. Hâfirlerin B yarması dediği sahada buldukları Asur tabletlerinin M. ö. VII nci asra ait yani Sennacherih'in fütuhatını takip eden zamanı bildirdiği görülmüş ve Mr. Götze bu tabletlerdeki adların Luwi'ce olduğunu söylemiştir.

B sahası 1935 te 4-5 yarmalarının açıldığı sahadır. Burada 17 metre derinliğe inilmesine rağmen hâfirler temiz bir ıstratifikasyon elde edememişlerdir. Fakat kap kaçağın bulunuşundaki azlığa, çokluğa veya yokluğa göre bir nisbet altında tabakalar hakkında hükümler verebilmişlerdir. Buralarda bulunan seramik te Ege, Mikena, Kıbrıs, orta Anadolu tesirlerini nakil ve yerli atelyelerin hakimiyetine işaret etmektedirler. Ele geçen bir Hitit damgası - ortada hiyeroglif çevrede çivi yazısı bulunmak üzere - çift dillidir. Mühür, III Hattuşil'in Kırılçısı Pudu-Hepa'ya ait olmakla ehemmiyet kazanmaktadır. Yazıya göre Kırılçanın «Kizwatna hatunu» diye anıldığı ve Hurri aslından geldiğini kabul etmek gerektir.

Bu sahada da Roma çağı yapıların tâ derinlere kadar uzanan tahriplerini yer yer açılan kuyular ikml etmişe benziyor. Buna rağmen, hafriyat metodundaki harikulâde incelik, dikkat sayesinde mahallî kültürün tarihini, hüviyetini, istikametlerini tayine yarıyacak birçok seramik ve maden vesikalar bulunmuştur [1]. Bulunan eserler Adana müzesindedir.

Hafriyat devam edecektir.

IZNİK HAFRIYATI

Profesör Şeyde, 14/8/36 da bir mektupla 29/V/1935 ruhsatnamesine dayanarak Dr. Schneider ve arkadaşlarının hafriyatı hatırlatılmakta ve bu yıl aynı zatın Mlle Dorn ile birlikte çıkan eserlerin ölçü ve fotoğraf işleriyle o hafriyatın neticelerini alacaklarını bildirip müsaade istemektedir: 2 hafta için:

[1] Kilikyada araştırmalar ve hafriyat üzerine bakınız:

a) Dr. Einar Gejerstad: Cilician Studies (Rev. arch. 6, seh. 3, 1934).

b) Miss H. Goldmann: Preliminary Expédition at Gözlükule, Tarsus, 1935, Aja, XXXIX (1935), No. 4.

c) Miss H. Goldmann: Excavations ta Gözlükule, Tarsus, 1936. Aja, XLI, (1937), No. 2.

Bu iki âlim 12.XI.1936 da İznîğe gelmiş, işe 13.XI.1936 da başlamış; ve 16.XI.1936 da ayrılmıştır, dört gün çalışmışlardır.

KUSURA HAFRIYATI 1936

Anadolunun garbinde Turova, müselsel kültürlerin tarihini aydınlatan bir tablo idi; Alişar, Boğazköy, nihayet Alaca-Höyük orta Anadolu için; Gözlükule cenup Anadolu için aynı mühim rolü oynadılar. Ahlatlıbel Ankara mın-takası ve Anadolu'nun garbi için bir repère noktası işini gördü. Fakat Karadenizden başlayıp Ankaradan geçerek Antalyaya varan bir hatın üzerinde çok büyük bir saha tamamen denecek bir karanlıkta idi. Ne Prof. Armerod ve Wordwards'ın münferit buluntuları, ne de Afyon müzesinde toplanan dağınık bazı parçalar bu karanlığı giderecek mahiyetteydi. Yani Anadolu'nun garp ucile ortasını ve şarkını, münasebet bakımından bağliyan büyük halka araştırılmadan duruyordu.

Kusura hafriyatının tarihi rolü asıl bu sebeple ehemmiyet kazanmaktadır. 1934 gezisi ve sondajı, 1935 hafriyatı ile ikmal edilmiş; höyüğün kronolojisi oldukça aydınlanmıştı. Miss Lamb gibi Troade alanı hakkındaki malûmatı Cyc-lades ve Ege kültürü hakkındaki malûmatından az olmıyan Limni adasındaki Thermi hafriyatı ile Anadolu arkeolojisine garpte diğeri bir esaslı repère noktası hazırlıyan değerli arkeolog elinde Kusura, 1936 da sırlarının büyük kısmını vermiştir.

Köyün Sandıklı ovasının şarkındaki Komala dağının eteğinde, 175 evli, 1250 nüfuslu olduğu; Afyonun 55 kilometre cenubu garbinde, Sandıklıdan 13 kilometre şark cenubunda bulunduğu unutulmamıştır. Höyük civarındakilerin en yüksek olup 14 - 15 metre yüksekliğinde, 400 metre uzunluğundadır. Uzun zamandır köylüler buranın böğürlerini deşerek kerpiç yaptıkları için höyüğe kerpiçlik denilmekte ve eni pek iyi bilinmemektedir.

İngiliz hafriyat heyetine bu yıl da Miss Lamb başkanlık etmiş, kendisine Mr. and Miss Stewart, Miss Rachel Clay, Mr. Macartney refakat etmişlerdir. Sonuncu zat heyetin mimarlık işlerini görmüştür. 1935 te bir ay çalışan heyet bu yıl dokuz hafta çalışabilmiştir (haziran başından 21 ağustos'a kadar).

Bu yıl alınan neticeleri şöylece hulâsa etmek mümkündür:

1. — Höyükte kazılan dokuz yarmada dahi başlıca üç devre farkedilmektedir. Heyet en eskisini A, ikincisini B, sonuncusunu C ile göstermiştir.

2. — *A devresi*: Kalkolitik (Chalcolithique) çağa ve Milâttan önce IV üncü binin sonlarına raslıyor, höyük bünyesinde takriben iki metre kalınlığında bir tabaka meydana getiriyor. Mimarlık izleri maalesef mütemadi tahripler neticesi — hiç olmazsa hafriyat sahasında — kaybolmuştur ve yalnız bir büyük ocak ele geçmiştir. Taş, kemik avadanlık azdır; maden ise bir iki bakır iğneye munhasırdır. Çanak çömlek cümleten elde yapılmıştır. Yapılışları bir yana dursun, biçim bakımından onları hayretle takdir etmemek imkânsızdır. Hamur biraz kabadır, cidarlar kalıncadır, ağızlar arızalıdır. Kabin hamuru ve yüz rengi

hususunda ittirat aramak boşunadır; esmer, kırmızı, devetüyü renginde hamur kullanılmış; kabın yüzü ise ekseriya perdah, cilâ görmüştür. Tek renk oluşu kat'î hâkimdir. Süs seyrekdir ve çizgiye ve çizginin beyaz macunla doldurulmuş bulunmasına munhasırdır.

Bu kapların mukayesesi ve hangisinin yerli, hangisinin ithalât işi olduğu ve bu kültürün menşei hususunda elemanlar azdır. Ahlatlıbelde, Alişarda, Cyclades'te ele geçen nadir mukayese elemanları hüküm vermeye yetmiyor. Bununla beraber bu ilk katta bulunan vesikalar, onları buradaki beşeriyetin ilk san'at ve kültür hecelemesi telâkki ettirmeyecek kadar müttekâmdir.

Miss Lamb'ın 1935 te verdiği prensiplere göre bu devre Milâttan önce 2800 - 3300 arasındadır.

B devresi: Birinci devreden bu ikinciye geçiş tedricidir, bir istilâ ve tahrip işi değildir.

Mimarlık vesikaları daha boldur. Başlıca malzeme çamur ve zamanla çamurlaşmış kerpiçtir. Seyrek olarak duvar temellerinde taş kullanılmıştır. Duvarların yüzünü ak bir madde ile badana ettikleri anlaşılmaktadır: Anadolunun tanıdığımız prehistorik istasyonlarında olduğu gibi, odalar ufak ve dört köşedir (cemiyet ve aile hayatının tarzı için mühim nokta!). Yer yer ocaklara ve çöplük işini gören kuyulara raslanmıştır. Çanak çömleğe nazaran bu devre takriben 6.50 metre kalınlığında bir tabaka meydana getirmektedir.

Dış âlemlerle münasebet bu devrede inkişaf etmiştir. Çanak çömleğin şehadet bu hususta açıktır: Anadolunun cenup garbinde (Senirce, Pinarbaşı gölü), garbinde (Turova, Thermi, Ahlatlıbel) birçok mükayese elemanları vardır.

Kapların hepsi elde yapılmıştır; biçim pek çeşitlidir ve pek zariftir; süs yalnız çizgilere munhasır olmayıp kabartma süslerin pek çok türlü ve kabın birçok yerinde kullanılması ile güzellik temin olunmaktadır.

Ele geçen kemik, taş ve maden avadanlıklarla mühürler, figürin-idollerin çoğu bu devreye aittir. Bu devreyi kapatan işaret - Turovada görülen - içi haçvari boya nakşile süslenmiş kapların bulunmasıdır. Bunlar ağır dönen tornada yapılmış ve Kusurada yalnız içi değil kabın dışı ve dibi de haçvari nakşle süslenmiştir. Miss Lamb bu devreye «Tunç devri» diyor amma Anadolu arkeolojisi bakımından «Bakır çağı» demek muvafıktır. 2000-2800 arasında devam ve bizim Proto Eti dediğimiz devreye tekabül eyliyor. Kusurada henüz adını bilmediğimiz beldenin tarihini en çok bu ikinci devre kaplamaktadır.

C devresi: Bu devreyi yangın izleri, yeniden yapılma kalıntılar karakterlendiriyor. Yeni elemanlar, yeni âdetler, teknikler görülüyor. Çanak çömlek yapıtlı, süsleme, şekil bakımından A ve B devrelerinden tamamen ayırt edilebiliyor. Çabuk dönen torna kapların yapıtlısında hâkim unsurdur amma elle yapılan bazı çeşitler kökünden kaldırılmış değildir. Yeni tesirler ve biçimler orta Anadolu ile (Alişar ve Boğazköy) münasebetin iyice kurulduğunu; Turova ve Thermi'nin (son Tunç devri) kapları ile münasebet, buralarla eski bağların devamını göstermektedir. Anlaşıyor ki Kusuranın C devresindeki halkı, kısmen olsun eski neslin devamıdır; ecnebi unsurları sonradan katılmıştır. Bu ecnebi unsurların nereden geldiğini tayin etmek kolay değildir.

Şimdilik şunu söylemek mümkündür: Yollarda ve nakliyatda her kolaylık Kusuraya yeni kütleler getirmiştir ve o, tâ başlangıçtanberi gördüğümüz kültür ve san'at hegemonyasını devam ettirmiştir.

Miss Lamb 1935 te bu devreyi Milâttan önce 700 - 1700 arasında tahmin etmişti. Firikyanın ne renkli kaplarından, ne de meşhur bucberosundan Kusurada eser bulunmayışı, beldenin I inci binden fazla yaşamadığını gösteriyor.

Bu devrede a, b, c safhalara ayırmak mümkündür. Bulunan eserler tamamilen Afyon müzesinde teşhir edilmiştir.

Görülüyor ki Kusura hafriyatı şimdiden büyük bir ehemmiyet kazanmıştır. Henüz tamamen tesbit olunamıyan kronolojinin önümüzdeki yıllar içinde vuzuha varmasını diliyoruz [1].

TUROVA HAFRIYATI

1932 denberi Turovada çalışmakta olan Amerikan hafriyat heyeti, bu yıl da Cincinnati Üniversitesi arkeoloji Profesörü Dr. C. W. Blegen'in reisliği altında idi. Değerli âlime aynı üniversitede klâsik diller muallimi bulunan asistanları Mr. J. L. Caskey ile J. Sperling; Miss D. Rawson, Miss M. Rawson ve Mimar Mr. L. Lands ve kısa bir müddet için Mrs. E. Blegen, Mrs. Hill refakat etmiştir.

Heyet işe nisanda başlamış ve temmuz haftasında çalışma mevsimine nihayet vermiştir.

1935 yılına kadar ve o yılın hafriyatı, emsalsiz bir tekâmül ve incelik gösteren bir hafriyat tekniği ile yapılmıştır. Alınan neticeler geçen yıla ait broşürümüzde hulâsa olunmuştur.

Bu yıl, hafriyat heyeti, daha az kalmış olmakla beraber, mesai bakımından harikulâdelik göstermişlerdir. Bu mesaiyi şu safhalarda mütalea edebiliriz:

A. Hafriyat heyetinin civardaki araştırmaları:

Bu araştırmaların gayesi, bu havalide Turova ile mukayese edilecek ören ve merkez yahut kale olacak başka belde yerleri; nihayet, burayla alâkadar liman, iskele ve saire bulunup bulunmadığını aramaktır.

Turovanın biraz cenup şarkındaki Karayiv tepede daha önce yapılan araştırmalar bu yıl sistemli bir surette tekrarlandı. Buradan Turova görülmekte, fakat deniz ve boğaz çok uzakta kalmaktadır. Burada ufak bir mabet bulundu. Temelleri kaya üstüne oturtulan mabedin sütun kaidelerine göre arkayık olması pek muhtemeldir. Ele geçen seramik parçası klâsikti; bir taştan iri çekiç parçasını ayrıca notetmek lâzım. Heyet buranın plânını yapmıştır. Toprak katının 50 santimi geçmiyen inceliğine bakılırsa burada esaslı, devamlı bir yerleşmeye imkân olmadığı anlaşılır.

[1] Cf. Miss W. Lamb: Excavations at Kusura, near Afyon Karahisar. Oxford, 1937.

Turovanın şimal ilerisinde, (İbnitepe) nin denizle birleştiği yerde; Çobantepe denen mevkide heyet yeni ve prehistorik bir istasyon bulmuştur. Turovadan klâsik çağların sonuna kadar muntazam bir seri seramik toplamıştır. Buranın Turovanın bir nevi iskelesi olması da muhtemel telâkki edilmiştir. Fakat burada da toprak pek ince bir tabaka teşkil etmekte; uzun devrelere giren yerleşmeye imkân bırakmamaktadır. 1934 yılında heyetin yaptığı Kumtepe, Ballıdağ, Eskihişarlık sondajları ve araştırmalarile geçen yıl Yenişehir, Beşihe ve Üyüekte yaptığımız tetkikler; nihayet daha önce F. Calvert'ın, Schlimanne'ın ve Dörpfeld'in çevrelerde (meselâ Hanaytepe ve sairedede. . .) yaptıkları hafriyat ve araştırmalarla birleştirilerek görülüyor ki Turova alanında Hisarlık öreninden ve höyüğünden daha büyük yer, daha müselsel bir birleşme merkezi yoktur.

B. Heyetin asıl hafriyatı:

Asıl hafriyat, plânda takip edileceği üzere, örenin şimali garbindeki C, D - 2, 3 yarmasında; örenin cenubundaki F - 8 alanında; örenin garp cenubundaki A - 8, 7 arasında; ve örenin ortasındaki E - 6 adasında; örenin şarkındaki VI F evinde, VI G, VI H, VII E, VII sahasında; H - 7, 8 de; ve nihayet J, K - 5, 6 ile VII E, VII Z, VII N noktalarında toplanmıştır.

Bu noktalarda ince aramalar bitmiş değildir. Fakat bu yıl alınan neticeleri kısaca söylemek faydalıdır:

1. — Turova I. in de a ve b gibi bir taksime girecek surette farklı yerleşme safhaları gösterdiği; gerek mimarlık, gerek kültür eşyalarının tetkikile anlaşılmasıdır. Burada bulunan iskeletler hep küpler içinde ve bebeklere aitti. Evlerin büyük ve muntazam, beyzî plânlı odalar veya oda halinde olduğuna bakılırsa büyük ailelerin aynı yerde oturduklarına hükmetmek gerekiyor.

Bu yıl yapılan araştırmalar; Turova II ye ait temelin, birinci beldeye ait yıkıntılardan meydana gelen bir tarasası tabakalar heyeti mecmuası üzerine atıldığını göstermiştir. Bu sahada sayılan 22 tabakadan fazla kültür katı, hayatın kesafetini göstermektedir.

2. — Turova V ve Turova VIII gibi, mimarlık ve kültür vesikalari ele geçememiş olan katlara bu yıl raslanmıştır. A 7 - 8 de yapılan hafriyat bu hususta son derece ehemmiyetli, verimli olmuştur. Turova V in, Mikena çağıyla hemzaman, VI ncı sur duvarından dışardaki yapıları ele geçmiş; çanak çömleklerin derhal farketildiği anlaşılmasıdır. Rengin tezyinat izlerine de bu V inci belde seramiğinde raslanmıştır. VIII inci beldenin kültüründe, henüz Mikena izleri vardır.

3. — F-8 de ise altıncı kata ait bulunan ehram şeklindeki taşın ibadet yeri (autel en pilier) çok ehemmiyetlidir. Nasıl ki F - 8 den daha cenupta bulunan cenup kapısındaki kule içinde, zeminde, çoktan ele geçmiş bir mustatil kaide üstünde bulunup ancak bu sene farkedilen iki tekerlek sütun izi o kadar ehemmiyetli görülmüştür. Knossos'ta ele geçen ve üzerinde güvercinler bulunan, pişmiş topraktan üç sütun aynı mana, aynı ehemmiyet ve aynı çağ eseri değil midir?

4. — E-6 da yapılan hafriyat ise Turova I. in bir de C taksimatını ihtiva etmesini veyahut Turova II. nin a, b ve c taksimatına girmesini emredecek mimarî hususiyetler ele geçirtti.

5. — Örenin şark sur duvarına bitişik evlerde yapılan hafriyat VI H lesindeki temizlikler; VI nci beldenin zelzele ile yıkıldığına dair, şüphe edilemeyecek deliller vermiş; buna mukabil VII nci beldenin yeni ele geçen büyük kısımları hep yangın izlerini tebarüz ettirmiştir.

VI E evi ise tâ temelinden itibaren ortaya çıkarılacak bu devreye ait bir yapı ilk defa olarak Turova'da tamam olarak görülmüştür. Bu temellerin çok derin olduğu, duvarlarda kereste kullanıldığı bir daha tesbit olunmuştur.

C. Diğer çalışmaları: Cincinnati hafriyat heyeti öreni bir turizm merkez haline getirmek için de ellerinden geleni yapmışlardır. Schelman ve Dörpfeld hafriyatları her tarafı toprak tepelerle örtmüş, kuşatmıştı; örenin görünebilmesi, hususiyetinin anlaşılabilmesi için bunların temizlenmesi lâzımdı. Heyet geçen yıldan beri bu turizm gayeli temizliğe başlamış; binlerle vagonet toprak taşınıyordu. Bu yıl, yeni dekovil hatları kurarak bu işe devam ettiler.

Ele geçen ve korunması gereken yapı ve parçaları da çimento ile tahkim ettiler. Bir kısım yerlerin de toprakla örtülmesi usulünü tuttular.

Turovadaki hafriyat henüz bitmemiştir. Onun hakkında böyle parça parça malûmat verip her yılın mesaisini kısmen takip mümkündür. Asıl büyük neticeleri şüphesiz hafriyat bitince öğreneceğiz. Görülüyor ki şimdiden de ele geçen neticeler az ehemmiyetli değildir.

Bu yıl da heyet bulduğu 961 parça tam eserle Anadolunun prehistorik tarihini aydınlatan 961 delili müzemize hediye etmiş demektir. Bulunan eserlerin çanak çömlek kısmı Turovadaki müzede kalmış; diğer kıymetli eşya tamamile İstanbul müzelerine teslim olunmuştur [1].

YANIK ODALAR VE KEMANKEŞ MUSTAFA PAŞA CAMİSİ HAFRİYATI 1935 — 1936

İstanbulun Bizans anıtlarını aramak arkeoloji için yeni bir şey değildir [2]. Fakat bu aramalar hiçbir zaman ve Türkiyenin hakikî yardımıyla şimdiki gibi

[1] Mr. Blegen her seneki mesaiyi — maalesef ilkin biraz fazla muhtasar olmak Amerikalı dostlarımızın âdetidir! — raporlarla neşretmektedir. Bu hususta şunlara bakmak faydalıdır:

American Journal of Archaeology, vol. 36 (1932), No. 4; vol 38 (1934) No. 3; vol 39 (1935), No. 1 ve No. 4; vol. 41, No. 1.

Bundan başka:

J. Spirling ve Hâmit Koşay: «Troas» da Dört Yerleşme yeri. 1936, (Yalnız türkçe).
Remzi Oğuz Arık: Türkiyede arkeoloji işleri. 1935. (Yalnız türkçe).

[2] E. Mamboury: Les Fouilles byzantines à Istanbul, 1936.

azametli, metodik hafriyat şeklinde tezahür etmiş değildir. Ayasofya mozaiklerini bulma ve temizleme işi, Arasta sokağındaki mozaikler heyeti mecmuası, Ayasofyanın garp avlusunda Artium Justinianus'unun bulunması, bu hüküm ilim âlemince kazanılmış vesikalaradır.

Lausannes Arkeoloji Enstitüsü Profesörlerinden Paul Schazmann İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsünün yardımile 1935 te «Yanık Odalar» veya sadece «Odalar Camisi» nde hafriyat yapmağa başladığı zaman, bu metodik araştırmalara katılmış değildi. Daha önce Bergama hafriyatında da bulunan Mösyö Schazmann 1935 temmuzunda işe başlamış bulunuyordu.

Edirnekapı taraflarındaki diğer bir iki anıtlı (Kâzımağa camisi, Karagüm-rük sarnıcı) birlikte bir «heyeti mecmua» yaptığı zannedilen bu caminin Bizans devrindeki ilk ismi henüz bilinmemektedir. Şimdiki cami döşemesi altında yirmiyelik yakın oda bulunması ve bazı fresin izleri orada yapılacak hafriyat neticesi hakkında emniyet vermekteydi.

Temizleme ve hafriyat, oldukça zor şartlar altında, şimdiki cami döşemesi altındaki odalarda birçok mezar ve lâhitler meydana çıkartmıştır. Bu kısmın altında daha eski bir kilisenin temellerine, taksimatına inmek mümkün olmuştur. Orta mihrabın altına raslıyan bu kısmın Crypte olduğu ve Milâdın VI ncı asrına ait bir yapının izleri üstüne kurulduğu zannedilmektedir. Crypte'in ise IX uncu asır yapısı olduğu (Sofileos-829) yazılı kitabeye nazaran kabul olunmaktadır. Kiliseden camiye çevrilen şimdiki yapının ise - bulunan papaz mezarlarına nazaran XII nci asırdan yeni olması mümkün değildir. O halde Bizans metinlerinde Birinci Alexis Comnene (1081-1110) in yaptırdığı kaydedilen Sauveur Philanthrope kilisesinin bu olması pek muhtemeldir. Zaten ele geçen ve yaldızlı bazı kitabeyi taşıyan bir mermer lâhtin bizzat bu kırala ait olduğu zannedilmektedir.

Bu hafriyatın asıl kazancı; son iki mimarlık devresinin duvarlarını süsleyen firesklerdir. Bunlar bir iki kat olup en eskisi tabii en altıdır ve VIII-XII asırlar arasındadır. Baştan başa güherçile bağlanmış bu duvar yüzlerinin temizlenmesi, firesklerin keşfi ve bizzat onların tutkallı bezler, büyük emeklerle kaldırılıp müzeye nakli.. işin en zor tarafını teşkil etmiştir [1].

İSTANBUL FRANSIZ ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜNÜN HAFRIYATI 1936

(Yazılıkaya - Hayran Baba) hafriyatı

Unutulmamış olduğu üzere, İstanbuldaki Fransız Arkeoloji Enstitüsü; azasından Mösyö R. Jestin namına geçen yıl gezi ve sondaj müşâadesi istenmiş; ve Firikyâ mezarları mıntakasında nerelerin neticeli bir hafriyata zemin olabi-

[1] P. Schazmann: Jakrbuch d. dentrch «arch. Inst. t. 50» (1935).

E. Mamboury: Les fouilles byz., p. 279-281.

Tan gazetesi, Temmuz ve Ağustos nüshaları (resim, plân ve günlük intiba bakımıdan).

leceğini, bu maksatla Eskişehir - Afyon arasında ve Seyitgazi cer bundaki Kümbet köyü aşağılarında Yazılıkaya ile Hayran Baba sahalarında biribiri ardınca yoklamalar yapacaklarını bildirmişlerdi. Enstitü Direktörü Mösyö Gabriyel hastalandığı için bu araştırmalar ancak bir gün sürebilmiştir.

Bu yıl, enstitü azasından Mm. Jestin ve P. Devambez aynı programı tatbika devam ederek 9. V. 1936 da Eskişehirde vekillğin komiserile birleşmiş; 13. V. 1936 tarihinde Yazılıkaya grupunda hafriyata başlamışlardı. Çalışma « la Cité de Midas = Midas şehri» nde, bilhassa (Midas mezarı) denen anıtle, tepenin garbinde bir nevi kaya mihrabı önünde akıp gitmiştir. Bilhassa «Yukarı kale» denilen ve mihrabın üst taraflarında bulunan tepede duvarla çevrili dört bölme ve tepeyi müdafaa ettiği tahmin olunan bir büyük istihkâm duvarı izi meydana çıkarılmıştır. Dere dibinde keşfedilen bir mabetten çıkan arkayık bir heykel vaktile Afyona kaldırılmıştır. Bulunan cüz'î miktardaki pişmiş topraktan figürin taştan stel ve saire Afyon müzesine nakledilmiş ve buradaki çalışmalara 3. VI. 1936 da son verilmiştir. Bu münasebetle sarfedilen para 790 liradır.

Fransız enstitüsünün faaliyeti Mm. Jestin ve Devambez'ın başkanlığında ufak bir fasıladan sonra 12. X. 1936 da tekrar başlamıştır.

İlkin Afyon şimalinde ve Seyitgazi cenubundaki Kümbet köyü aşağılarında bulunan Beyköy höyüğü görülmüştür. Burası; vaktile Mr. W. Ramsay'ın verdiği Hitit hiyeroglifli bir taş münasebetile araştırılmış ama ondan iz bulunmamıştır. Buna mukabil höyükte açılan küçük ve 1.50 derinlikteki hendek Barçı çağına ait kap kakak parçaları ile obsidiyen vermiştir.

Sonra, daha cenupta ve Hayran Baba köyünün beş kilometre kadar şarkında Maltaş mezarının üstünde uğraşmıştır. Şimdi buraya Göynüş denmekte ve mezarın sadece tepesi toprak dışında kalmış bulunmaktadır. Buradaki hafriyat bir hafta kadar sürmüş ve neticede: kayanın işlenmiş yüzü, arkada oyulan dik kuyu meydana çıkarılmış; hangi devre ait olduğu hâfirlerce tayin edilemeyen kaya, tek renk seramik parçaları bulunmuştur. Bu hafriyatın asıl mühim neticesi: kendisinin mezar olduğunun anlaşılması ve tamamile bu bünyede olan Midas mezarının da mezar olduğunu bu suretle ırtmasıdır.

Sonra; bir kilometre şimalde bir sıra anıtlara raslanır ki Mr. W. M. Ramsay bunları çok önce tetkik eylemiş bulunmakla beraber hepsi de gömülü olduğundan heykeltraşlık değerleri bilinmemektedir. Bunlar da tesbit olunmuştur. Heyet burada hafriyat yapacaktır.

Gezi ve sondajlar 23. X. 1936 da bitmiştir. Sarfedilen para bu sefer 300 lirayı geçmemektedir.

SİR K. ARCHİ. CRESWELL'İN GEZİSİ (1936)

Kahire Üniversitesinde islâm san'at ve arkeoloji profesörü olan Sir Creswell daha 1935 te, Diyarbakır havalisinde bir seyahat yapmak istemişti. Merhum Lord Levelhulme'ın başladığı Early Moslem Architecture adlı kitabın II in-

Heyet İstanbul'dan otomobile 24 Ağustosta ayrılmış İzmit, Adapazarı, Düzce, Bolu, Kızılcahamam yolu ile 26 Ağustosta Ankara'ya gelmiştir.

1. - - Heyet Ankaradan 30. VIII. 1936 da ayrılmış ve Kastamonu'ya varmıştır. Kastamonu civarında Germeç, Karadere, Derebeğisi, Bey köyleri gezilmiştir; R. Leonhard'ın bahsettiği tümülüslerle rastlanamamıştır.

Sonra Taşköprü'nün Çetme köyüne yakın kırk tepelere gidilmiş ve geçen yılki tümülüslerin soyulmuş bulunduğu görülmüştür.

Taşköprü - Boyabat yolu üstündeki Kornapa kitabeleri kopya edilip «Kılıç Kaya» daki mağara görülmüş; Taşköprü şimalindeki Gökçeğaçtan geçerek Boyabadın Salar köyüne varılmış; Leonhard'ın bahsettiği arkayık devre ait kaya mezarı görülmüştür. Bu abidenin frontenini taşıyan üç sütunun başlığı, çevrilmiş vaziyette muhayyel hayvanlardan meydana gelmiştir ki fevkalâde dik-kate lâyıktr.

Taşköprü - Boyabat arası, daha önceleri soyulmuş tümülüslerle doludur. Bu havalide, Gökçedağın garbindeki Akçekese ve Karapınar görülmüş; sonra Taşköprü'nün Örhenli yerindeki tümülüslerin birkaç ay önce soyulduğu tesbit olunmuştur.

Daha sonra, Kastamonu - Cide yolu arasında Azdavay nahiyesine varılmış; Cidenin şarkındaki Tümle (Thymena), garbindeki Kıderos (Cytoros) kadim limanlarına atla gidilerek bazı kitabeler kopya ve bazı fakirane mabet ve mezarlar tesbit olunmuştur. Kayalar içine oyulmuş tünel-mabetlerden birisi daha bu vesile ile meydana çıkarılmıştır.

17. IX. 1936 da Kastamonunun 7 kilometre garbindeki Dere köyüne yakın bir tümülüs kazılmaya başlanmışsa da neticede bunun eski zamanlarda soyulduğu anlaşılmıştır.

2. — *Niğde vilâyetinde:* 2. X. 1936 da Ankaradan Kırşehir'e varılmıştır. Kızılırmak üstündeki Kesik Köprü'nün şimali garp istikametinde bulunan Muratlı höyüğüne varılmıştır. Burasının eski Nyssa olduğunu Brol Hrozuy'nun benimsediği malumdur. Burasının bir az şimalindeki Harmandalı köyü yanında şehir suru hâlâ görülen Bezirgân Höyüğünü ise Jacopi Nyssa için daha çok benimsiyor. Aynı kadim beldeyi, Aksaray garbindeki Alem köyü veya höyüğünde görmek isteyen birisi de Dr. İ. Gelb'dir. Gerek Muratlı, gerek Bezirgân höyüğünün çanak çömlek kırıkları yüzlerin en eski devirlerdenberi meskûn olduğunu göstermektedir.

Sonra Hacı Bektaş'a uğranıp Avanos yolu ile Ürgüp'e varılmış; yakındaki Görene havalisindeki Bizans işi kaya mezarlar, kiliseler, zaviyeler gezilmiştir. *Buralardaki firesklerin kapısı olmak üzere bulunduğu* tesbit edilmiştir.

Sonra Nevşehir - Niğde görülmüştür, *Eski Kömüştteki* kayalara oyulmuş kilisenin hâlâ ambar gibi kullanıldığı tesbit olunmuştur.

Niğdenin cenubundaki Bahçe köyden Kemer hisara kadar (Tyana eski bir ibadet merkezi) dizili Roma su kemerlerinin enkazı hâlâ görülmektedir. Suyun membar Köşk veya Keseler mevkiinde bulunmakta ve oradaki mozaikli büyük havuz hâlâ görülmektedir.

Bunlardan sonra Niğdenin 60 - 70 kilometre şimali garbinde (Bekârlı) veya Nenezi köyüne gidilmiştir. 1934 te hafriyat yapılan Göllüdağın şimalinde ve Top adanın cenubu garbinde bulunan buranın klâsik Nazransus olduğuna Jacopi inanmıştır. Buradaki örenlerden toplanan seramikler çok eski çağları göstermektedir. 8 kilometre daha cenubu şarkide bulunan (Sorson) veya Sofular köyünde klâsik mezarlar ve Nenezigözü ovasında, iki büyük yığma arasında Selçuklulara ait Bekâr Sultan türbesi dikkate lâyıktır. Bizzat bu çifte tümülüs 1934 te Göllüdağ hafriyatını yapan Türk heyeti tarafından tesbit olunmuştu [1]. Sonra Niğdenin 30 kilometre şimalindeki Andaval (Andabali) köyündeki Bazilika ehemmiyetle kaydolunmuştur. (İmparatoriçe Helenanın yaptırdığı).

Sonra yine cenuba dönülmüş; Ulukışlanın şarkındaki Paşmakçı köyüne varılmış, buranın Fanstinopolis olduğu tesbit edilmiştir. Torosların Kırkgeçidi asıl buradan başlar. Büyük İskenderin de buradan geçtiği malûmdur. Biraz uzaktaki Eminlik köyünde Roma yolu bulunmaktadır ki, III üncü asra aittir ve yolun Bağderesinden geçtiği kabul olunmaktadır.

11. X. 1936 da Aksaraya varılmıştır. En güzel abidesi «Zincirli medrese» olup hapishanedir.

3. — 12. X. 1936 da Ankaraya dönülmüş ve hemen Taşköprüdeki çalışmaların ikmaline bakılmıştır.

16. X. 1936 da Taşköprü yanındaki beş tümülüs açılmıştır. Tümülüslerin dibine, bakir toprağa varılmadığından yalnız Roma çağı mezarları bulunmuştur. Bunların da bir kısmı daha önceleri soyulmuştu. Tepedelik köyü yanındaki tümülüs çok dikkate lâyıktı. Burada yedi metre derinliğe kadar varılmış; ortada bir taş yığını ve daha altındaki çukurda prehistorik seramik bulunmuştur. Mr. Jacopi tümülüs âdetinin Paflagonyada çok eski çağlara dayandığını kabul etmektedir.

Karalardaki mezarlar keşfedildiği zaman da onların tarzına bakarak bu çeşit mezarlar an'anesinin çok eski olduğu kanaati ortaya sürülmüştü. (TTAED, II (1934): Karalar hafriyatı).

Buralarda yapılan sondajların amele ücreti 202 lirayı, satın alınan eşya ücreti de 8 lirayı bulmuştur. Bütün bu mevsim içinde yapılan istikşaf gezintisi 6000 kilometreyi geçmektedir [2]. Bulunan veya satın alınan eşya Ankara Arkeoloji müzesindedir.

JAMES RIVERS BARRINGTON STEWART GEZİSİ (SONDAJI)

Mösyö Stewart; Cambridge Üniversitesi ailesindedir. Hocası Mr. A. J. B. Wace onun Türkiyedeki çalışmasını idare etmektedir. Bu maksatla teşekkül eden bir heyet Mr. and Mrs. Stewart'ın Anadolunun garbinde, eski Mysie havâlisinde araştırmalar yapmasını temin ve ele geçecek eserler sayesinde; bu havâlinin kültür tarihini aydınlatmak; bir taraftan Turovada, bir taraftan Yortan ha-

[1] TTAED, III (1935): Göllüdağ Hafriyatı.

[2] Giulio Jacopi: Esplorazioni E Studi in Paflagonia E Cappadocia 1937-XV. Roma.

valisinde yapılmış olan hafriyatların neticelerini kontrol etmek istiyor. İzin 30.I.1936 da verilmiştir.

Mösyö Stewart ve refikası; yanlarında komiser Haydar Sumerkan olduğu halde 14. II. 1936 da Balıkesire gelip işe başlamışlar; yalnız geziye munhasır olan bu ilk safhayı 11. III. 1936 da bitirip İstanbula dönmüşlerdir.

Bu ilk gezi safhasında görülen yerler ve tesbit olunanlar şunlardır:

1. — Balıkesirin 15 km. cenubunda Dere çiftliği civarında İbcak Pınar kalesi, Tavşantepe, Yasıkale örenleri görülmüş; Roma, Bizans devirlerine ait izlere raslanmıştır.

2. — Balıkesirin 14 km. cenubunda Naipli köyü yanındaki Taşkesi öreni görülmüş, klâsik çağ eserleriyle birlikte bazı prehistorik çanak parçası toplanmıştır.

3. — Balıkesirin 16 km. şarkında Höyükçe'de tetkikat yapılmış; prehistorik çağ çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

4. — Balıkesirin cenubunda ve azıcık şarktaki Çağış nahiye merkezinden 21/2 kilometrede bulunan Çamlıca tepesinde tetkikat yapılmış ve burasının yer yer, gizlice kazılmış ve soyulmuş olduğu tesbit olunmuştur. Görülen eserler yalnız klâsik idi.

5. — Çağış civarındaki Büyük Bostancı köyüne yakın Höyücek yığması, kezalik klâsik parçalar vermiştir. Aynı yerlerdeki Çayhisar'da da klâsik eserler bulunmuştur.

6. — Balıkesirin 9 kilometre şarkındaki Boğazköprü yakınında, dağ eteğinde bulunan Üçpınarlarda da klâsik çağ parçalarına raslanmıştır.

7. — Susurluk'a gidilmiştir. Kasabanın 7 km. cenubunda, Simav çayı kıyısında Sultan Çayırındaki Bizans kalesinin öreni ve karşıda, çayın öbür sahilinde Buzağlık köyü tarafında Çaylak Tepesi ve klâsik çağ örenleri tesbit olunmuştur.

8. — Balıkesire dönülmüş, oradan Bigadiç nahiyesine gidilmiştir. Orada bir Bizans kalesinin öreni ile Ufak höyükte Bizans mezarları görülmüş; bunların hepsinin soyulduğu anlaşılmıştır.

Bigadiçin 10 km. garbinde Babaköy civarındaki dağlarda kayalara oyulmuş mezarlar ve Başpınar taraflarında klâsik çağ ile prehistorik çağ parçaları tesbit olunmuştur.

9. — Balıkesire dönülmüş; 25 km. şarkında Bayındır köyüne gidilmiştir. Burada Bizans kalesi, klâsik parçalar ve prehistorik çanak çömlek parçaları tesbit olunmuştur.

Bu tarafta, Balıklı köyündeki mezarda Roma stèle'i tesbit edilmiştir.

10. — Balıkesirin 16 km. cenubunda, Etalya (veya Pamukçu) ile Nargis arasında Boyalık adlı tepeciğe varılmış, prehistorik küp parçaları bulunmuştur.

* * *

Mister Stewart'ın çalışmasında ikinci safha bundan sonra başlar. Gezisinin zengin neticelerinden sonra Bigadiçin şimali garbindeki Baba köyü yakınındaki

nekropolde bir kısa sondaj ameliyesine girişmek istemiştir. Bu nekropolün vak-tile kazılan Yortan nekropole benzediğini ayrıca tavrız etmektedir.

Bu müsaade verilince hâfir, komiser, ilk tedrisat müfettişi Zeki Ülke ile birlikte 23. V. 1936 da işe başlamıştır. Baba köyün 45 dakika uzağındaki Baş-pınar mevkiine gidilmiş hafriyat yeri hazırlanmıştır.

Açılan yerlerde taştan sanduka biçimli lâhitlerle tam veya yarım küpten mezarlara gömülü iskeletler bulunmuş; ölümlere ait olduğu şüphesiz bulunan ve Yortan tipi denen cinsten çizgili, siyah çanak çömlekler elde edilmiştir. Böylece muayyen bir çağı da ait olsa, bu havaliye ait kültür birliği tesbit olunmuştur.

Hafriyata 26. V. 1936 da nihayet verilmiş ve bulunan eserler, bilhassa çanak çömlek İstanbul müzelerine naklolunmuştur.

PROFESÖR SCHEDE'NİN GEZİLERİ (1936)

Mösyö Schede 21. III. 1936 da yaptığı müracaatte Kilikyada yani (Mersin - Silifke - Korikos - ve saire. . . .) de seyahat yapmak istediğini bildiriyor, iliş-tirdiği plânda alâkadar olduğu yerleri şöylece tesbit eyliyordu:

Mersin - Tavşan ören (Pompeipolis) - Akkale - Cambazlı dere - Korikos (Kız kulesi) - Çok ören - Silifke ve bunlara muvazi olarak: Mağara - Ayaş Mağara) - Kavıdivan ve havalisi.

Sonra: Pompeipolisin şimalinde Eski kale - Veyselli ve daha garpte Cam-bazlı - az cenupta Kızıleseli - şimalde Gökören - Tabureli - Örenköy - Piren - İtalyalı - cenupta Ura - Uzuncaburç ve havalisi.

Arkeolog seyahatinin 3 - 4 hafta süreceğı, yanında birkaç genç arkeolog (Dr. Stefan Schultz, Dr. Kleiner ve mimar Dr. Rudolf Naumann) buluncağını ilâve eyliyordu. Bu havali, bilindiğı üzere Keil ve Wilhelm (Monumenta Asiae Minoris antiqua III) ve Guyer ile Herzfeld (Monumenta Asiae Minoris antiqua VI) taraflarından daha önce tetkik olunmuştu. Profesör Schede buralardaki *asarıatikayı* yeniden tetkik ve ölçmek istemişti.

Bu müsaade kendilerine nisan ayı sonunda verilmiştir. Sonradan Profesör Schede 7. V. 1936 da yazdığı mektupta yukarıdaki yerlerden başka: «Ayaş = Mağara», Mut (Sinabiç), Koca kalesi (Alaca Han), Dağpazarı, Fisandum üze-rinden Karaman ve maden şehre (Binbirkilise) uğrmak, trenle Konyaya, Akşe-hire gitmek, oradan da Yalvaç'a uğramak istediğini bildiriyor. Buna da 1. VI. 1936 da müsaade olunmuştur. Seyahatin safhalarını şöylece tesbit mümkündür.

20. V. 1936 da Adana müzesi, Tarsustaki hafriyat yeri, açılan bir kanalı-zasyon görülüp Mersine varılmıştır.

21. V. 1936 da on kilometre garbi cenuptaki Pompeipolis (şosenin cenubu ve sahilde), Lâmus çayı köprüsü (bir vakfiye sureti), Korikosa giden büyük aqueduc ve kitabesi, Kumkuyu'daki Paşa türbesi (yol kıyısında) denen Sinan bey kabri görülmüştür. Lâmustan Silifkeye kadar süren 45 kilometrelik sahille Lâ-mus deresi başındaki Şahmurlu ve Uzunca burç arasında başlıca görülen yerler şunlardır: Kanlı Divane, Hisarkale, Çatak ören, Kızılbag, Karyağdı deresi, Asar,

Uğra, Çürük kale, Kızılbağ, Cennet obruğu. Bunlardan başka adım başında şehir, kilise, mabet, kule, su yolları, heykeller, kabartmalar, kabirler doludur ki bu havalinin turizm bakımından ne büyük defineler sakladığını gösterir.

22. V. 1936 da *Korikos*'ta çadır kurulup kalınmıştır. Buradan ilkin (Ayaş = Mağara) köyüne gidilmiştir. Yolda ve şose üstünde, kayalara oyulmuş kabirlerden birinin kapısı yanındaki taşa kaleye bakan, başı ve sağ eli kırık, sol eli belindeki hançeri tutan kabartma; çalı ve kayalar arasında harabe bakiyeleri (sekiz kilisedir ve izleri görülen şehir suru içindedir. Birisinde Almanlar 30 yıl önce hafriyat yapmıştır) arasındaki hafriyat yeri tetkik olunmuştur. Kiliselerden birkaçı kısmen ayakta. Bunların plânı, resmi alınmış, büyük bir şehre alâmet olan sarnıçlar, kümbet bakiyesi, kitabeli kitablesiz kayalara oyulmuş kabirler, cenubu garpteki su deposu, yukarıda söylediğimiz sur, hamam harabesi, mozaikli kilise kısımları, surun deniz kıyısındaki kule görülmüş; sonra *Korikos* kalesine gidilmiştir.

23. V. 1936 da *Korikostan* kalkılmış; Mal - Kısığı - Akkum koylarından geçilip yedi kilometre garpteki Narlı kuyuya varılarak eski bir sarnıç, 200 metre şimalde bir şehir öreni (harap binalar, kabirler, mabet) ve onun önünde — tabii bir çöküntüden meydana gelmiş — yetmiş seksen metre derinliğinde 800 - 1000 metre muhitinde Cennet Obruğu ve zarif üç mihraplı Bizans kilisesi, bunun şarkında Cehennem Obruğu, şimalde bir mağara gözden geçirilerek *Korikosa* dönülmüştür.

24. V. 1936 *Korikosta* çalışılmıştır.

25. V. 1936 Merdivenli kuyuya (Mersin şosesi tarafında) gidilip, Paşa türbesi şimalindeki tepedeki Roma mabedi izleri, hamam, türbeler, büyük lâhit ve kabartmalı kabir taşları;

Kum kuyuda büyük yapı, hamam, tiyatro harabesi, kemerli sarnıç, aqueduc izleri; Roma türbeleri ve aslanlar, kuşlar görülmüş; plânlar alınmıştır.

26. V. 1936. Silifkeye 15 kilometre, yol üstünde (Çok ören = Korasiyon) harabesi tetkik olunmuştur. Koyu deniz doldurmuş, şimdi orman haline gelmiştir. Garpte eski şehir surunun enkazı tesbit olunmuştur.

Silifkede iki gün kalınmıştır. Cumhuriyet ilk mektebi bahçesi ile müzesindeki eserler; ortadaki mabet, tiyatro yeri; Camii kebir mahallesinde Kıbrıslı Nâzım ve kardeşlerine verilmiş evdeki mozaikler; Meryemlik harabeleri ve kale; Mersin şehri üstünde Zeynettin ve Giritli Eminin evleri önündeki mozaikler... ayrı ayrı gözden geçirilmiştir.

28. V. 1936. Uzuncaburç (Recepli köyü) seyahati yapılmıştır.

29. V. 1936. Uzuncaburcun 15 - 17 kilometre şarkı cenubunda Cambazlı köyü; yolda Ovacık köyü yakınında Mençibağı denin dereye aslan heykelli kabir görülmüş; sonra Uzuncaburca avdet olunmuştur.

30. V. 1936. Uzuncaburçtaki harabeler heyeti bir gün alıkoymuştur.

I. VI. 1936. (Olba) Uğra harabesi Uzuncaburcun beş kilometre şarkındadır. Kulenin şarkında Yeğenli köyü; ikisi arasında iki kule; Uzuncaburçla Uğra arasındaki Yarık Kaya'daki kabartmalar; Uğra ile Örenli arasında Kaya kabri ve kabartmalar tesbit olunmuştur.

2. VI. 1936. Uzuncaburçtan Silifkeye dönülmüş; yolda Silifkeye 10 - 12 kilometrede Eğriçam - Döşeme arasında, şosenin garbindeki mezar ve türbelerin plânları, resimleri alınmıştır.

3-4. VI. 1936. Yağmurdan ve yolların bozukluğundan Karamana gitmek için Mut yolu değil yine Mersin yolu seçilmiştir, trenle dönülmüştür.

5-6. V. 1936. Karamanda bütün eserlerin harap olduğu ıstırapla görülmüştür. «Karadağ» ve «Binbirkilise» yolculuğunu otomobillerin *on beşer lira istemesinden* geri bırakmışlar, sonra trenle Konyaya dönmüşlerdir.

Hulâsa: güzide görülen ve göze çarpan yerleri kalmış bulunan eserlerin *sekiz yüze* yakın resmi alınmıştır. Bunlar arasında yapı, sütun, başlık, kaide, saçak, korneş, kabartma, oymalı taşlar ve kitbeler vardır. Bu arada 3 eserin istampajı alınmış, ikisinin kopyesi ve altısının plânı yapılmıştır. Asıl güce giden tesbit: bütün sağlam eserlerin samanlık ve ahır gibi kullanıldığı olmuştur.

ci cildini bitirmek vazifesi kendisine verilmiş olduğundan Diyarbakır - Mardin havalisindeki İslâm eserlerinin tetkikini zarurî görmekteydi.

Yanına komiser olarak, Adana lisesi İngilizce muallimi Kemalettin Ilgaz verilmişti. İkisi 5. VI. 1936 da Çobanbey istasyonunda birleşmiş ve seyahat başlamıştır.

6. V. 1936 dan itibaren Profesör, Diyarbakır surlarında, kapılarında, Ulucamide, Dicle köprüsünde, Süryanilerin «Meryem Ana» kilisesinde çalışmıştır. Bu çalışmalarla aydınlatmak istediği: 1935 Milâdî yıla kadar İslâm mimarisi surlarda, buralarda ne tesirler yapmıştır? Surların nekadarı İslâm işidir? Profesörün bu tetkikten sonraki kanaati şudur: Surlara Justinianus zamanında başlanmıştır; Osmanlılara kadar burayı her işgal eden de birer parça tamir etmiştir. Meselâ Urfa ve Mardin kapısı Bizans işidir; Ben - ve - Sen burçlarını müslümanlar yapmıştır; Dağ kapısı hakkında kat'i hüküm vermek zordur. Profesörün kanaatine göre Suriye ve Iraktaki İslâm mimarisinde gözüken Bizans tesirleri ilkin hicretin III üncü asrında başlar ve ilk örneğini de Diyarbakır vermektedir.

Ulucami, Şamdaki Emeviye camisinin bir kopyesidir. Burada klâsik çağa ait bir kilisenin mimarî parçalarının kullanılmış olması, daha önceki İslâm eserlerinde görülmiyen bir şeydir.

Dicle köprüsü de Hicretin 1150 sinde Melikşah'ın yaptırdığı eserdir.

Mardindeki Ulucami «Artıkoğlu Kutbittin» indir; bu eserin Mısra kadar yaptığı san'at ve epigrafik tesiri Profesörü hayrete düşürmüştür. Onun hayreti; Uzun Hasanın yeğeni Kasım Şahın medresesi ile Zinciriye medresesi ve Necmettin Alpın merkadi önünde on kere fazla olmuştur.

Kızıltepe veya Koçhisar (Tell-el-Eser) Mardin istasyonuna 20 kilometre uzakta bir kaza merkezidir. Oradaki harap fakat azametli bir cami, bir minare. . . Profesörün unutamıyacağı san'at abidesi idiler. (Bütün bu bedî ve mukaddes heyecanlarına iştirak etmekle beraber, Sir Creswell'in bütün hükümlerini hakikatın tâ kendisi olarak almaktan uzağız. Avrupa ve Amerika san'at tarihi Profesörlerinin derinleşmiyen ve biraz da a priori olan «İslâm san'atı» hükümlerini; Kahiredeki mesaisini yakından gördüğümüz bu değerli âlimin tadil etmesini beklerdik. Fakat alışkanlık ilimden de, metottan da baskın geliyor!)

Bu gezi, 12. VI. 1936 da bitmiştir.

MÖSYÖ PIERRE DEVAMBEZ'İN GEZİSİ (1936)

İstanbulda Fransız Arkeoloji Enstitüsü azasından Mösyö P. Devambez 15. IV. 1936 dan 14. V. 1936 ya kadar süren bir seyahati sırasında Antalya ve havalisini, Finike - Mira veya Temre - Fethiye - Kesantos ve çevrelerini tetkik etmiş; Muğla - Aydın - İzmir yolu ile İstanbula dönmüştür. Antalya müzesinde ve Kesantostaki tetkik ve müşahedeleri bizim için de pek faydalı neticeler vermiştir.

PROFESÖR J. GARSTANG'IN GEZİSİ (1936)

Liverpool Üniversitesinin bu pek tanınmış Profesörü daha 1929 da yeniden seyahat emellerini bildiriyor. Sonra 14. IV. 1936 tarihinde Kilikyada geziler yapmaya müsaade dilemektedir. 27. V. 1936 da ise Eskişehir havalisinde City of Midas'ta çalışmak niyetindedir. 8. X. 1936 da Mersin sahillerindeki Karaduvar höyüğünü kazmak ve Kipertin eski Anchiale olarak tesbit ettiği bu yerin Eti metinlerindeki Ahhiawa ile aynı olduğunu ispat etmek istiyor. Sonra 8. XI. 1936 da, mesaisini Ankara mıntakasında, Hacılar höyüğüne nakletmeyi istida etmiştir. 21. XI. 1936 da ise Arzawa beldesini Karamanda, Zengibar kallesinde ve Uzunca burç - Silifke taraflarında aramak ihtiyacını duyuyor. Nihayet Kilikya ovalarında gezmiye koyuluyor. Bu arada Ceyhanın yakınında ve nehrin kıyısındaki (Sirkeli) höyüğünde bir sondaj yapıp buranın prehistorik ehemmiyetini görüyor.

1936 yılı bittiği zaman, muhterem ve asırdide âlimin henüz nerede çalışacağı belli olmamış bulunuyordu.

İTALYAN ARKEOLOJİ HEYETİ GEZİLERİ

«Anadolu İtalyan hafriyat heyeti» direktörü Mösyö Gilio Jacopi'nin 1935 yılında eski Paflagonya ve Commagène'de yaptığı büyük tetkik seyahati ve bu sırada yaptığı bazı sondajlar hatırdan çıkmamıştır [¹]. En mühim netice olarak ta Kastamonu ile Taşköprü arasında (Kastamonudan 33 kilometre şarkı şimalide), on kadar yığma tepenin bir arada görüldüğü Kırtepelersondajını; İmamkulunda tesbit edilen ve «Yazılıkaya» daki kabartmaları andıran abideyi; Samsattaki büyük höyüğün tesbit edilerek hafriyat yapılacak yer olarak gösterilmesini kaydedebiliriz. (Bu hususta G. Jacopi'nin neşrettiği şu esere bakınız: Dalla Paflagonia alla Commagne, 1936).

İtalyan hafriyat heyeti çalışmasının ikinci yılı olan 1936 mevsimini ağustos ortasından sonra açmıştır. Gayesi:

1. — Kastamonu ile Taşköprü arasında ve Göksu vadisinde ve diğer tümülüslerde sondajlara devam etmek.

2. — Niğde, Yozgat, Malatya vilâyetlerindeki gezisini ikmal etmek ve bilhassa Kahta suyu yanındaki Karakuş tümülüsü ile Samsat höyüğünde sondajlar yapmak.

Bunlar birer hafriyattan ziyade, asıl hafriyat sahasını tanıttacak olan denemelerdi.

[¹] Bakınız: 1935 yılında Anadolu'da arkeoloji faaliyetleri. (Halkevleri Müzeler Kolu Neşriyatı).

GEZBELİDE BULUNAN ANIT HAKKINDA RAPOR

Maarif Vekilliği Yüksek Katına;

Üç senedir halktan haberini aldığım, fakat bir türlü vakit bulup göremediğim "Gezbeli" Eti anıtını 25/9/1939 tarihinde keşfetmeğe ve fotoğraflarını çekerek incelemeye muvaffak oldum. Toroslarda ilim âleminde İvris, Alihoca köyü anıtlarından başka Eti eseri malûm değilken 21/8/1932 de gördüğüm ve 1934 senesinde Cenupta Türkmen oymakları dördüncü kısım kitabımda neşrettiğim "Taşçıkine" yolu üzerindeki anıttan sonra 1935 senesinde Antikiteler ve Müzeler Müdürü Dr. Hamit Koşay'la birlikte bulduğumuz "Sirkeli" anıtına bu defa "Gezbeli" anıtını da ilâve etmekle Toroslardaki iki Eti eserini beşe çıkarmış olduğumdan son derece memnun bulunduğumu samimiyetle arz edebilirim.

Bu anıt Yumurtalıktan Sirkeliye, Sirkeliden Kozana ve Kozandan Saimbeyli yolu ile Develiye ve Kayseriye inen en eski bir yolumuzun en dar bir yerindedir. Senenin çok zamanı karla örtülü olan *Gezbelimin cenubunda Hanyerinin (800) metre şimalinde* ve izleri tamamen belli olan eski yolun sağ tarafındaki kayada vaki olan anıtın dibindeki kadim yol bugün bile yaya ve atlı olarak müruru ubura müsait bir haldedir. Bu yolun on metre şarkı cenubisinden geçen şosedan anıtı tamamiyle görmek mümkün değilse de nazarı dikkat celbedildiği takdirde şosedan de anıtı seyretmek mümkündür .

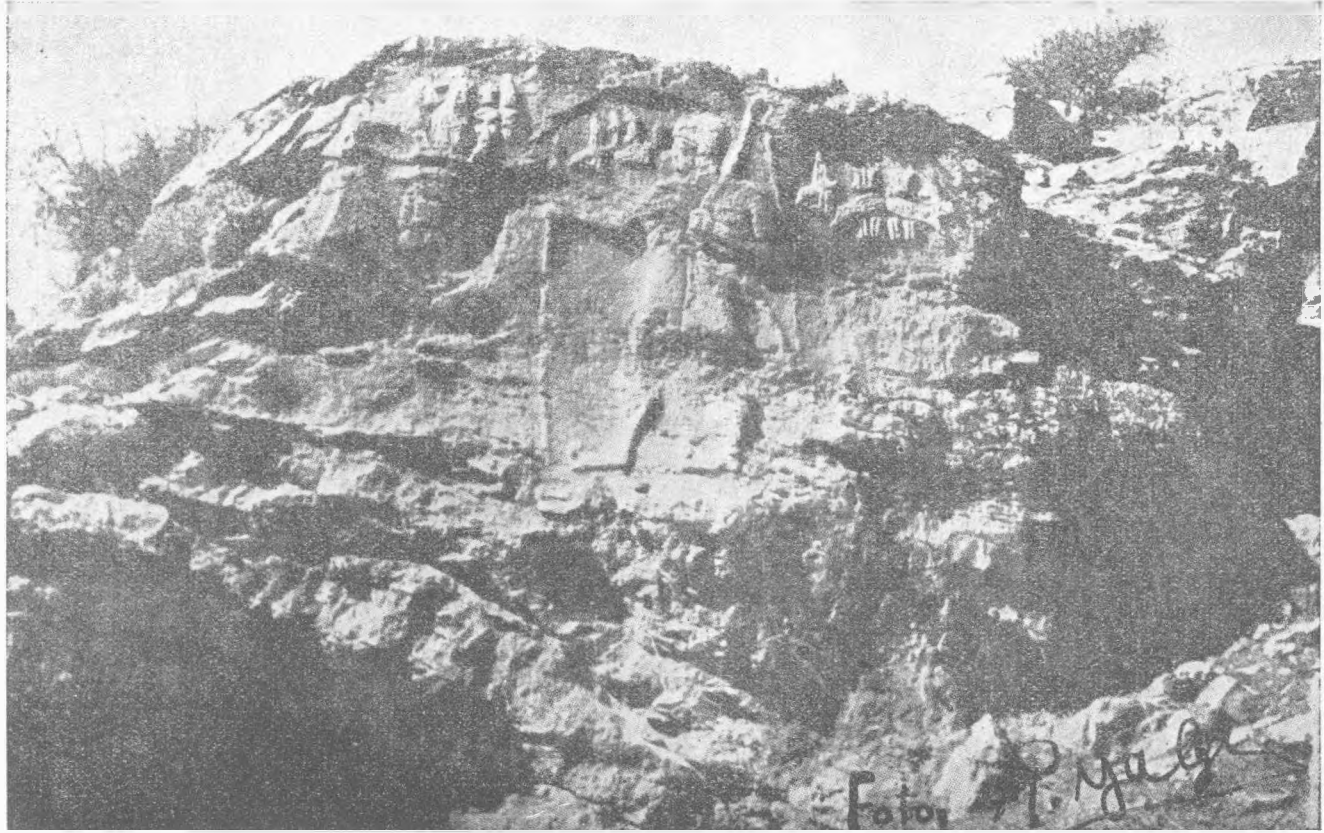
Anıt 5 metre genişliğinde, 4,80 metre yüksekliğinde şarka nazır bir kayaya kabartma olarak işlenmiş üç kısımlıktır. Çukurovadan Kayseriye giderken kayanın şimaline rashiyan birinci kısım on parçalık bir Hiyeroglifle, ikinci kısım sağ eli âsalı, sol eli kılıçlı, boyu 2,10 metre yürüyen bir mücahittir. Yüzüne nazır iki hiyeroglifi var, üçüncü kısım ise mücahidi adeta istikbal eder gibi karşılaşmış üçüncü, fakat çok küçük bir profilin elinde tuttuğu ve başından yukarıya serptiği altı, yedi hiyeroglifli yazılar ve onun arkasında bozulmuş bir başka şekille bu kısmın ikmal edilmiş olduğu görülmektedir.

Gaziantep'ten tetkik etmek üzere Ankarada Hititolog Profesör Güterbok'a sunduğum bir fotoğrafta mumailiyh bu üçüncü kısımda bir boğanın da mevcut olduğunu görmüştür. Halbuki bu boğayı maalesef ben göremedim. Profesör bu eserin Milâttan evvel (1400-1200) bir Eti prensine ait olduğunu anlatmaktadır.

Eser nisandan teşrinisani sonlarına kadar yerinde tetkik edilebilir. Bundan sonra Gezbeline gidip gelme biraz güçleşir.

Bulduğum anıtın neşredilmek üzere sunduğum 13 × 18 eb'adındaki fotoğrafi anıtın en muvaffakiyetli çekilmiş resimlerinden olduğunu bildirir ve sonsuz saygılarımı sunarım kutlum.

Adana Müze Müdürü
R. Yalçın

Hanyeri (Gezbel) anıdı.

MAARİF VEKÂLETİ KÜLTÜR KURULU BAŞKANLIĞINA

Antropoloji ve Etnoloji ilimleri beynelmilel kongresinin ikinci içtimalı Kopenhag şehrinde 31 temmuz 1938 den 6 ağustos 1938 tarihine kadar devam etmiştir. Kongrenin seksiyonları:

I) A. a — Anatomik Antropoloji ve Biyotipoloji.

Bu seksiyonun 5 ağustos 1938 tarihli içtimalında Dr. Şevket Aziz Kansu üç tebliğde bulunmuştur.

a) *Contribution à l'Etude de l'histoire raciale de l'Anatolie.*

b) *Recherches sur les angles de la base de crânes chez les Turcs.*

c) *Etudes Anthropométriques sur les enfants Turcs (des deux sexes).*

II) B — Psikoloji.

III) C — Demografi.

IV) D — Etnoloji.

V) E. a — Asya Etnografya ve Folkloru.

Bu seksiyonun 5 ağustos 1938 öğleden evvelki içtimalında Arkeolog Bay Remzi Oğuz Arık Karaoğlan hafriyatının ilk neticeleri üzerine bir tebliğde bulunmuş, Profesör Şevket Aziz Kansu da Anadolu'da yeni bulunan Prehistorik malzeme ve araştırmalar hakkında projeksiyonlu bir tebliğ yapmış ve elde edilen çakmaktaşlarını göstermiştir.

VI) E. b — Afrika Etnografyası.

VII) E. c — Amerika Etnografyası.

VIII) E. d — Okyanus Etnografyası.

IX) E. e — Kutup havalisi Etnografyası.

X) E. f — Avrupa Etnografyası ve Folkloru.

XI) F — Din ve Sosyoloji .

XII) G — Lengüistik ve yazı.

Kongre 1 ağustos 1938 de Kopenhag Üniversitesinin merasim solanunda saat 13 te Danimarka ve İzlanda Kıralının huzuruna açıldı. Kongre reisi Profesör Thomas Thomsen'in açış nutkundan sonra Hariciye Vekili Dr. P. Munch Danimarka Hükümetinin resmî tebrik ve selâmlarını söyledi. Bundan sonra diğer İskandinavya Devletleri namına Profesör A. W. Brogger (Norveç), Profesör G. Lindblom (İsveç), Doktor R. Numlin (Finlandiya) namına söz aldılar. Müteakiben kongrede hazır bulunan ecnebi azaların teşekkürlerini bildirmek üzere Almanya namına Profesör Eugen Fischer, Türkiye namına Profesör Şevket Aziz Kansu, Fransa namına Prof. Marcel Mauss, Müttehit Amerika namına Frans

Blom, İngiltere namına Prof. John L. Myres, İtalya namına Prof. Pettazoni söz aldılar. Memleketim namına söylediğim sözleri bu raporun sonuna ekliyorum. Kongre esnasında Arkeolog Bay Remzi Oğuz Arık ile benim tebliğlerimizi alâkadar eden ve Türk Tarih Kurumu namına yaptığımız araştırmalarda meydana çıkardığımız seramikler (Karaoğlan) hafriyatı ve Paleolitik çakmaktaşları (Eti Yokuşu, Seydi Suyu, Tuz Gölü) Danimarka millî müzesinde teşhir edilmiştir. E. a. seksiyonunda Arkeolog Bay Remzi Oğuz Arık'ın Karaoğlan hafriyatının ilk neticeleri ve benim Anadoluda Prehistorik araştırmalar hakkında yaptığımız tebliğler alâkadarlar tarafından büyük bir dikkatle takip edilmiştir. Tebliğlerin sonunda bilhassa Profesör J. L. Myres, Gordon Child, Burkitt ve Mısır delegesi Doktor Hüseyin Anadoludaki Prehistorik ve Protohistorik araştırmaların kıymet ve ehemmiyetini tebarüz ettirmişler ve Türk Tarih Kurumunun bu yolda millî etütlere önayak olmasını büyük bir sempati ile alkışlamışlardır.

Prehistuvar sahasında salâhiyet sahibi olan bu âlimlerin müşterek kanaat ve şahadetleriyle de biz artık Ankara - Çubuksuyu (Eti Yokuşu) graviyelerinden elde ettiğimiz çakmaktaşı nünunelerile Orta Anadoluda Le Valloiso-Musterien (Üst alt ve orta Paleolitik) kültürün yaşadığını kat'i olarak tesbit etmiş bulunuyoruz.

Kongre daimî komitesi, 1942 toplantısının Türkiyede içtimainı ve bu hususta Türkiye Devletinin müsadesini dilemek için Türk delegelerine teklif ve ricada bulunmuştur.

Kongrenin daimî komitesinde Türkiye murahhası olan Profesör Şevket Aziz Kansu komitenin dileğine teşekkür etmiş ve bu hususta şimdiden hiçbir garanti altına girmemek şartile bu teklifi Türkiye Devletine bildireceğini ifade etmiştir.

Sire, Monsieur le Président, Mesdames et Messieurs;

Aujourd'hui, c'est le moment où nous nous trouvons encore une fois parmi des amis. Avant-tout, permettez moi de vous le dire, nous nous faisons une immense plaisir de rendre hommage à la mémoire de Vilhelm Thomsen, savant et vénérable fils du Danemark, qui, par ses travaux Turcologiques a pu le premier déchiffrer les inscriptions des monuments Orhon.

Nous ne doutons guère que ce congrès, qui a eu lieu sur la terre hospitalière et amicale du Danemark, rendra des services d'une façon efficace à la connaissance de l'histoire humaine et constituera un soutien fort aux amitiés mutuelles.

Tout en exprimant le plus vif souhait pour Sa Majesté ainsi que pour le succès de la deuxième congrès international des sciences Anthropologiques et Ethnologiques, nous saluons respectueusement au nom de la République Turque, Sa Majesté et le congrès.

Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu